

Kad se nađem u stranoj zemlji i promatram tvoje boje i sjećam se tvojih podviga vidiš koliko te volim.

Zastavice, ti si crvena, zastavice, ti si žuta, imaš krvi, imaš zlata u dubini svoje duše.

> Gusarice GLAZBA I RIJEČI Francisco Alonso

SPAVA tijekom jutra, tijekom popodneva, gotovo cijelo vrijeme spava. Zato probdije veći dio noći: bdijenje je to koje se prekida, s trenucima iznimne oštroumnosti koje prekida buncanje ili potpuno pomućenje svijesti; često ju shrva očaj. Tako prolaze dani, tjedan za tjednom. Nema granica u protoku vremena. Kad se neko dulje vrijeme uspije održati budnom, pokuša otvoriti oči i tada ponovno utone u vrtoglavicu sna: dubokoga sna iz kojega se teško vraća.

Već dulje vrijeme u rijetkim trenucima budnosti do nje dopiru nepoznati glasovi. Dolaze izdaleka, kao da je njihov izvor u drugoj sobi ili u dnu njezinih snova. Tek ponekad začuje ih pokraj sebe, iz neposredne blizine. Ne može točno procijeniti, ali čini joj se da stranci govore na arapskome. Šapću. Ne razumije ništa od onoga što govore, ali zvuk glasova, daleko od toga da je uznemiri, doživljava kao utjehu.

Razmišljanje joj predstavlja napor, veliki napor. Napregne li se provjeriti gdje se nalazi, svlada ju veliki zamor i istoga trenutka utone u san koji ju plaši. Pokušava ostati budnom, jer je opsjene plaše. Neprestano je opsjeda jedna te ista slika: noćna mora škorpiona. Čak i kad je budna, boji se podignuti vjeđe iz straha da je životinjica preživjela san. Ali, iako se silno napreže, vjeđe joj i dalje ostaju čvrsto sklopljene.

Prvi put kad otvori oči, ništa ne uspijeva vidjeti. Svjetlost u prostoriji joj smeta i zasljepljuje je kao da je cijelo to vrijeme provela u samici. Otežali kapci ponovno se sklapaju. Ali tek sada uspijeva razlučiti zbilju od sna.

- Skifak? Esmak? - netko govori jako smireno.

Glas pripada ženi koja joj se obraća jako umiljato. Iako ne razumije riječi, barem joj se intonacija čini srdačnom. Prepoznaje glas koji je slušala posljednjih dana ili posljednjih tjedana, ponekad jako izbliza, a ponekad u daljini, kao u susjednoj prostoriji. Međutim, nema snage da joj uzvrati.

Čak i kad je pri svijesti, ne uspijeva izbaciti iz glave sliku škorpiona, koja prelazi okvire košmara. Čini joj se kako osjeća njegovu ljušturu i nožice koje joj plaze po potkoljenici. Trudi se uvjeriti samu sebe da se to zapravo ne događa. Pokušava se pomaknuti, premda je dosta slaba. Zapravo, osjetila je odsječan i kratak ubod, kao od kakve igle. Da ona žena nije kriknula upozorivši ju, "Siňorita, siňorita! Pazite, siňorita! " ne bi ga ni primijetila. Ponovno se pogledala u trenutku dok je uvlačila ruku u frotirski ogrtač. I tada ugleda škorpiona zakačenoga za podstavu i shvati da je upravo doživjela škorpionov ubod. Mora dlanom prekriti usta da ne krikne, ali naposljetku podlegne povicima žena koje je, onako sjedeći ili na koljenima, gledaju prestravljene.

Nikad nije posve sigurna u kojem položaju leži. Ponekad se probudi na leđima, a ponekad potrbuške. Zato zna da je netko okreće, sigurno zato da joj ne nastanu rane od duga ležanja. Prvo što ugleda jesu sjene oguljene boje na stropu. Slabašna svjetlost ulazi kroz mali, jako uzdignuti prozor. Ne zna smrkava li se ili sviće. Nikakvi zvukovi vanjskoga života ne dopiru do nje. Pokraj drugoga zida ugleda rasklimani zahrđali krevet. Srce joj zalupa kad shvati da je to bolnički ležaj.

Nema madraca. Metalni podložak otvoreno obznanjuje svoje pukotine i napuštenost. Između oba kreveta, metalni stolić koji je nekada bio bijel, prošaran znakovima dotrajalosti. Žena prvi put osjeti hladnoću. Napinje sluh ne bi li prepoznala bilo kakav zvuk. Uzalud, ne čuje ništa. Pokušava govoriti, moliti za pomoć, ali nije u stanju artikulirati riječi. Ono malo snage što joj je preostalo koristi ne bi li privukla pozornost nekoga tko bi ju mogao čuti. Odjednom se otvore vrata i pojavi se lice žene koju nikada nije vidjela. Ne treba joj dugo da shvati da je riječ o liječnici ili bolničarki. *Melfa* upadljivih boja pada joj od glave do potkoljenica. Preko svega nosi zeleni ogrtač na kojem su sva dugmad zakopčana. Kad vidi da je budna, bolničarka širi ruke od iznenađenja i treba joj nekoliko trenutaka da reagira.

- Skifak? Skifak? - pita ju uzbuđeno.

Iako ne razumije što govori, pretpostavlja da ju pita kako se osjeća. Ali ona ne može pokrenuti ni jedan mišić u grlu da joj uzvrati. Prati ju pogledom pokušavajući prepoznati crte lica te djevojke pokrivene *melfom*. Bolničarka iziđe iz sobe vičući i ubrzo se vrati u društvu jednoga muškarca i žene. Upadaju jedni drugima u riječ, premda govore dosta tiho. Svo troje nose medicinske kute. Žene ispod ogrtača nose *melfu*. Muškarac ju hvata za ruku i opipava bilo na ručnom zglobu. Ušutkava one dvije žene. Podigne vjeđe pacijentici i pažljivo joj proučava zjenice. Osluškuje ju stetoskopom. Žena osjeća dodir metala na svojim grudima poput kakve baklje. Liječnikovo lice odražava zbunjenost. Bolničarka je bila izišla iz prostorije i sad se vraća sa čašom vode. Obje žene pokušavaju pridignuti pacijenticu i daju joj piti. Njezine se usne jedva otvaraju. Voda joj curi niz uglove usana i slijeva se niz vrat. Kad je ponovno polegnu, vide kako su ženine oči posve bezizražajne i kako tone u duboki san, isto ono stanje u kojem leži već gotovo četiri tjedna, kad su je donijeli uvjereni da je mrtva.

* * *

"Siñorita, siñorita! Pazite, siñorita! " Toliko je puta čula taj glas u svojim snovima da joj se već čini poznatim. " Pazite, siñorita! " ali nije shvatila čemu tolika vika sve dok ne ugleda škorpiona zakvačenoga za podstavu svoje frotirke. I smjesta shvati da je doživjela škorpionov ubod. Popusti pred krikovima drugih žena, koje pokrivaju lice jadikujući kao da se dogodilo nešto strašno. "Allez, allez", poviknu i ona, pokušavajući nadglasati krikove. "Pođite sa mnom, ne stojite tu! Allez." Žene ju ne shvaćaju, ili je ne žele razumjeti. Maramama skrivaju lice neprekidno jadikujući. Naposljetku ju napusti strpljenje i poče ih koriti i vrijeđati. "Vi ste obične glupače, budale. Ako se same ne potrudimo izići odavde, morat ćemo podnositi da nas muče. Sramotno je što pristajete da se tako postupa s vama. To je gore od ropstva, to je... To..." Umuknu utučeno shvativši da je ne razumiju, niti joj pridaju pozornost. Barem je uspjela ušutkati njihove krikove. Primiri se i ušuti suočena s tih dvadesetak žena koje su je, paralizirane od straha, izbjegavale pogledati u oči. Nadala se da će se neka pokrenuti, ali nijedna se ne odvažuje. Naprotiv, šćućurene poput golubica u dnu toga zatvora, traže zaštitu jedne od drugih, moleći se i pokrivajući lice. Tek tada se sjeti škorpiona. Znala je da od tisuću i petsto vrsta koje žive na Zemlji samo njih dvadeset i pet otrovno. Brzo potisnu tu misao. Nije imala vremena za gubljenje. Sada je sigurna da ako se nitko nije pojavio nakon svih tih

krikova, to je stoga jer su ih ostavili same, bez nadzora. Naposljetku prebaci frotirku preko ramena i kapuljaču preko glave. "Radite što hoćete, ali ja odlazim." Povuče vrata i nađe ih, kao što je pretpostavljala, zaključana lokotom. Sve je predvidjela još od svitanja. Jednim snažnim udarcem noge slomi daske u donjem dijelu. Drvo je tako suho da prsnu u tisuću iveraka. Pričeka trenutak i uvjerivši se kako nitko ne prilazi, ponovno udari vrata. Otvor je sada mnogo veći. Skupi ogrtač i izvuče se van.

Podnevna svjetlost bila je zasljepljujuća. "Ne, *siňorita*, ne," posljednje je što čuje prije no što je zakoraknula. Osjeća kako joj noge drhture i njezini su koraci nesigurni. Prošlo je više od deset dana kako nije tako dugo hodala bez ikakva nadzora, svih deset dana koliko je provela zatvorena zajedno s još dvadeset žena u toj svojevrsnoj kolibi bez prozora, načinjenoj od cementnih blokova, ciglice, s krovom od uralita zbog čega se u kolibi nije moglo disati. Iako je uspjela vidjeti malu oazu tek na nekoliko trenutaka onoga jutra kad su ih doveli da ih zatvore, poznavala je po zvukovima svaki zakutak. U središtu je otvor bunara i čekrk za vađenje vode. Nekoliko metara dalje, ogromno je šatorsko platno, tamo muškarci po cijeli dan ispijaju čaj, brbljaju i raspravljaju. Smeće je razbacano posvuda. Ispod palmi, u malo većem šatoru sa sagom na vratima smješten je Le Monsieur. Zadnjih devet noći slušala je satima njegovo zastrašujuće hrkanje u tišini pustinje.

Prepozna metalni sjaj Toyote blizu šatora. Nikoga nema u blizini. Nema ni traga kamionu osim tragova kotača koji se udaljuju prema negostoljubivoj hammadi. Žena pokuša smiriti živce i stišati uzbuđenje koje u njoj izaziva osjećaj slobode. Jedva je svjesna jačine kojom sunce u zenitu kažnjava zemlju. Ne razmišlja više: pruži korak prema terenskome vozilu. Korača, i to odlučno, a da njezini koraci ipak ne prelaze u trk, ne dopuštajući da ju svlada nadolazeća panika. Nijednom se ne osvrne za sobom, a ne gleda ni sa strane. Zato, kad začu da je netko doziva, srce joj zalupa. Ali ne zastaje, nastavlja hodati jednako energično, okrenuvši se tek kad prepozna glas koji ju slijedi. To je Aza, jedina među svim ženama porijeklom iz Zapadne Sahare. Slijedi ju, ogrnuta melfom koja joj pada preko ramena, držeći je objema rukama da se ne spotakne dok trči. "Idem s tobom, čekaj, idem s tobom" reče joj na pravilnom španjolskom. Tada ju pričeka i zgrabi za ruku. Trče zajedno posljednji komad puta dok ne stignu do Toyote. Otvori vrata vozačkog sjedala pokazavši Azi da sjedne u auto s druge strane. Žena se hitro pope u auto. Neko vrijeme sjede u tišini, gledajući okolo, kao da se boje da ih je netko vidio kako trče do vozila. "Idemo, Aza. Košmar je završen." Žena rukom potraži bravu s ključem. Istoga trenutka problijedi. "Što se događa?" upita žena iz Sahare. "Strah te je?" Ona joj pokaže prazne dlanove. "Ključ nije na svome mjestu." Azi treba nekoliko trenutaka da shvati što želi reći. Ne da se zbuniti, skupi obje ruke i položi ih na srce. Zatim se nagnu i potraži rukom ispod sjedala. Smjesta izvadi crni prašnjavi ključ. "Je li to ono što trebaš?" Žena uzima ključ i stavlja ga u bravu. Istoga trenutka začuje se buka motora. Baš se sprema nešto priupitati drugu ženu, ali ova ju pretekne. "To je uobičajeno u taborištu. Ključevi ne smiju biti nadohvat djece. Djeca su nestašna. Ipak su samo djeca."

Vozilo se pokrenu. Da je kakav stražar u blizini, već bi reagirao na zvuk motora. Potpuno je izvjesno da su ih ostavili same. Potrebno joj je nekoliko sekundi da svlada komande vozila i pedale. Slijedi tragove drugih vozila dodajući gas u smjeru daleke crte obzorja. Znoj joj se slijeva niz čelo, ali umjesto vrućine zbog uzbuđenja i napetih živaca, obuzme ju drhtavica. "Ne ovuda" poviknu Aza. "Zašto? Poznaješ neki drugi put?" "Ne postoje putevi u pustinji. U ovom smjeru nema vode, a mi ne nosimo nikakvo piće." Podiže prst i pokaže neku točku prema jugozapadu. "Ovuda." Žena posluša bez pogovora. Promijeni položaj terenca i krenu kružno unatrag prema mjestu gdje nema tragova guma. Pogled joj pade na stanje rezervoara: ostala im je četvrtina rezervoara. Aza pažljivo prati liniju obzorja. Vozilo napreduje snažno treskajući pa obje žene poskakuju. Ne razgovaraju. Iz nekoga neobjašnjivog razloga znoj joj se hladi, te naposljetku počne osjećati drhtavicu. Sada prvi put osjeća peckanje u grlu, na mjestu škorpionova uboda. Teško diše, ali to pripisuje živcima. Aza odmah shvaća da nešto nije u redu. Dok grčevito upravlja volanom, žena osjeća slabost u nogama i ubrzano lupanje srca. Iz profila, lice joj je jako postarano. Druga žena zna što ova prolazi, zato, kad se Toyota zaustavi, ne zapitkuje. "Ne mogu dalje, Aza, nemam snage'", reče žena nakon nekoliko trenutaka koje su provele u tišini, "morat ćeš ti voziti." "Nikada nisam vozila, ne bih ga mogla pomaknuti ni za metar. Bolje je da se malo odmoriš i pokušaš poslije." "Nije mi dobro, Aza." "Znam, proživjela si škorpionov ubod. Nisi imala sreće."

Odjednom, buku motora terenca u mirovanju nadjača mnogo prodorniji zvuk. U daljini se pojavi obris kamiona koji se, treskajući, kreće u njihovu smjeru. "Pronašli su nas" reče Aza. Žena uz veliki napor pritisnu pedalu gasa i uhvati se za volan što je snažnije mogla. Terenac, iako je brži, teško napreduje po uzvisinama, vozilo se kreće cik-cak, a udaljenost od drugoga vozila se smanjuje. Pitanje je vremena kad će ih presresti i zapriječiti im kretanje. Kad im se približiše, muškarci u kamionu počeše vikati na arapskom i francuskom. Le Monsieur, u svojoj anakronoj uniformi španjolskoga legionara, ozbiljni izraz zamijeni blagim smiješkom. Sjedi pokraj vozača, pokazujući gdje bi trebao voziti po pijesku, a gdje zaobići kamenje. Objema rukama čvrsto drži kalašnjikov s punim šaržerom naslonjen na koljeno. Ženi za volanom pojavljuje se pred očima sve više crnih točaka. Jedva ima snage nagaziti pedalu gasa. Naposljetku vozilo udari u nanos pijeska i zaustavi se uz snažan prasak. Aza udari o komandnu ploču vozila i posiječe čelo. Žena osjeti okus krvi koja joj se slijevala niz usne. Prije no što je uopće uspjela reagirati, ugleda Le Monsieurove ljude kako okružuju vozilo. U njegovim očima zrcali se bijes koji prikriva prijetvornim osmijehom. Otvaraju oba vrata vozila povikavši im da iziđu. Žena iz Zapadne Sahare smjesta posluša, ali druga se jedva može pokrenuti. "Iziđi, čuješ što ti govorim." "Moraš je odvesti liječniku" poviknu Aza u naletu hrabrosti, "škorpion ju je ubo." Legionar prasnu u groteskni smijeh. Žena ga jedva uspijeva čuti. Osjeti tek kako ju njegove ogromne šake hvataju za ruku i izvlače iz auta. Stropošta se na tlo i više se ne uspijeva podići. "Škorpion, dakle!" Pijunu na nju i načini pokret kao da će ju udariti nogom, ali se zaustavi podalje od njezine glave. "Gdje ste, dovraga, mislile da ćete stići? Proklete kurve. Ti si morala znati" reče obraćajući se Azi, "da je odavde nemoguće pobjeći. Ili si jednako glupa kao i ona?" Žena na tlu pokušava ih iz petnih žila zamoliti da joj pomognu, ali iz njezinih usta izlazi tek mucanje. Ipak, još uvijek je toliko pri svijesti da prepoznaje Azine krikove. Iako je ne može vidjeti, zna da ju tuku. Iz nekoga nedokučivog razloga osjeća krivicu. Sada joj neka užasna vatra prži grlo onemogućujući joj da prozbori bilo što. U ograničenu vidnom polju koje joj zaklanjaju legionarove čizme, ugleda ženu iz Sahare kako trči prema obzorju. Trči izbjegavajući da se kreće ravno, spotičući se o svoju *melfu*. Pada i ponovno se diže. Trči nespretno, ali svom snagom. Legionar ostavi kalašnjikov na karoseriji Toyote i zatraži pušku od jednoga od svojih ljudi. Žena, ispružena na tlu, promatra cijeli prizor, kao da je usporen. Le Monsieur osloni pušku na rame, pomakne dugu sijedu bradu da je ne prignječi, i polagano nacilja dok ženu iz Sahare ne uhvati na nišanu. Aza trči sve sporije, kao da je sigurna da će ju prije ili kasnije uhvatiti. Mučno trčanje pretvara se u polagani hod, a žena se bori da se stalno ne okreće i da ne stane. Odjednom odjeknu snažna detonacija, i Azina silueta sruši se na kamenjar *hammade*. Kao iz sućuti, u jednome trenutku podiže se iznenadni vjetar koji postaje sve jači. Posljednje što strankinja vidi prije no što joj se vjeđe sklope ogromna je pješčana zavjesa koja je prekrila nepregledna prostranstva Sahare.§

Pacijentica kriknu i zatim otvori oči. Bolničarka ju smjesta uhvati za ruku. Ne govori joj ništa, samo promatra ženine oči poput nekoga tko gleda pridošlicu. Pokušava odrediti ženinu dob: četrdeset, četrdeset i pet godina. Zna da se na drugim mjestima stari bolje nego u Sahari.

- Aza, Aza!

Nema dvojbe, žena bunca. Bolničarka joj rukom prelazi preko čela i pokušava ju primiriti. Sigurna je da ju ova sada može vidjeti i čuti. Šapće joj riječi na *hasaníji* nadajući se da ju razumije. Daje joj malo vode. Govori na francuskom. Pokušava se sporazumjeti na engleskom. Pokušava to na svim jezicima koje poznaje.

- Aza, Aza! žena ponovno viče, sada širom otvorenih očiju.
- Ubili su Azu.

Bolničarka zadrhti na njezine riječi. Pokušava zadržati osmijeh na licu.

- Hej. Kako si? Jesi li Španjolka?

Žena ju pogleda i primiri se. Čvrsto zgrabi ruku bolničarke.

- Gdje sam?
- U bolnici. Živa si, nema opasnosti. Spavala si danima. Jesi li Španjolka?
- Ubili su Azu.

Bolničarka misli da žena bunca. Prošlo je već dosta dana kako se ne odvaja od ženina kreveta. To beživotno lice snažno je se dojmilo od trenutka kad su ju iznijeli iz vojnoga vozila. Ona je jedina vjerovala da će preživjeti. Sad je sigurna da je Bog čuo njezine molitve.

- Imaš baraku - reče. - To je Božji blagoslov.

Bolničarka ukloni *melfu* s glave otkrivajući crnu, jako sjajnu kosu. Ne može suspregnuti osmijeh. Ne želi ispustiti ruku nepoznate čak ni da se požuri javiti vijest da je došla k svijesti nakon mnogo tjedana. Prinosi ruku srcu, a zatim joj stavi rašireni dlan na čelo.

- Zovem se Layla - reče. - Kako je tvoje ime?

Žena osjeća veliki mir pri pogledu na Laylin osmijeh. Skuplja svu svoju snagu da bi progovorila.

- Montse. Zovem se Montse.

Iz VOJARNE koja služi i kao samica, narednik Santiago San Román po cijeli je dan promatrao neuobičajeno kretanje trupa. Četiri metra širine sa šest metara dužine, madrac na četveronožnom krevetu, stol, stolica, prljavi zahod i slavina.

Draga Montse, uskoro će proći godina dana otkako ne znam ništa o tebi.

Trebalo mu je gotovo sat vremena dok se nije odlučio napisati prvu rečenicu i sada mu se učini ishitrenom, neprirodnom. Zvuk aviona koji su slijetali na aerodrom u El Aaiúnu vrati ga u zbilju. Pogleda list papira ne uspijevajući prepoznati čak ni vlastiti rukopis. S prozora vojarne ne može vidjeti ništa drugo osim aerodromske sigurnosne zone i jednoga dijela hangara. Imao je pregled jedino nad garažama i Land-Roverima koji su stalno dolazili i odlazili, a vidio je i kamione krcate novim legionarima i službena vozila koja su bila u neprekidnom pokretu što je bilo neobično. Prvi put u sedam dana nisu mu donijeli hranu, niti su ga popodne pustili iz ćelije da protegne noge na jednom od završetaka aerodromske piste. A tjedan dana je prošlo kako nije prozborio riječi ni sa kime, jedući tvrde okrajke i bljutavu juhu, pogleda neprestano uperena u vrata i u prozor iščekujući svaki čas da će doći po njega da ga jednom zauvijek izvuku avionom iz Afrike. Uvjeravali su ga, prijetećim tonom, da je riječ samo o dan-dva, a poslije je pred njim čitav život da tuguje za Saharom.

Vrijeme se zaustavilo za narednika San Romána toga posljednjega tjedna, otkad su ga preselili iz zatvora vojarne Četvrtoga legionarskog odreda do aerodroma da bi ga poslali na Gran Canariu i izveli pred vojni sud, daleko od nemira koji su potresali afričku provinciju. Ali čini se da su se naredbe negdje zagubile, i sve je stalo bez ikakva objašnjenja. Nema razlike između dana i noći: zbog nervoze i tjeskobe uslijed čekanja mučila ga je nesanica. I buhe su pridonosile nemiru i nelagodi. Jedino što je narušavalo monotoniju trenuci su koje je provodio u dnu aerodromske piste, pod budnim pogledom nekoga legionara koji ubrzo treba napustiti vojsku, a koji mu je uvijek prijetio prije no što bi se popeo na toranj: "Napraviš li više od deset koraka ili potrčiš, raznijet ću ti glavu." I pokazao bi mu svoj Cetme bez prevelika oduševljenja, posve siguran da je narednik razumio kako on misli ozbiljno. To je jedini trenutak dana kad bi osjetio olakšanje od zatvora, i promatrao bi obzorje, tražio pogledom krovove grada s njihovim bijelim jajolikim konstrukcijama, i udisao suhi zrak pokušavajući napuniti pluća kao da mu je to posljednji put. Ali toga dana u mjesecu studenom nitko mu nije donio doručak, niti ručak, niti je ijedan stražar pohrlio na njegove povike da mu donesu hranu. Nije bilo nikakvih znakova života u blizini vojarne. Gužva je vladala na aerodromskoj pisti i kod hangara. Nitko mu nije došao otvoriti vrata u vrijeme šetnje. Sredinom podneva već je bio siguran da se zbiva nešto neobično. Ali tek kad se sunce spremalo dotaknuti obzorje, začuo je motor nekog Land-Rovera, a pogledavši kroz prozor, ugledao je upaljena svjetla na vozilu koje se kretalo u smjeru vojarne. Pričeka sjedeći na madracu pokušavajući ostati pribran dok ne začu zasun na vratima da bi se zatim pojavio Guillermo odjeven u odijelo za šetnju, s besprijekornim remenjem i bijelim rukavicama na rukama, kao da se spremio za kakav defile. Iza njega, neki stražar kojega prije nije vidio s puškom Cetme na ramenu.

- Imaš posjet - reče odsječno i zatvori vrata za Guillermom.

Narednik San Román nije uspio ni zatražiti hranu. Odjednom se osjeti prljavim. Obuze ga osjećaj nelagode pred prijateljem; zapravo stida. Smjesti se pokraj prozora i nasloni na zid. Prošlo je više od dvadeset dana otkako se nisu vidjeli, od onoga kobnog popodneva kad se spremao izići u šetnju s prtljagom koja nije njegova.

Guillermo je dotjeran. Ni on ne zna što reći. Objema rukama drži legionarsku kapu načinivši od nje grudu rukama u rukavicama. Čini se ukočenim, a nije u stanju to prikriti. Naposljetku reče:

- Znaš već kakve su vijesti?

Santiago ne uzvraća, ali očekuje veliku nesreću. U svakom slučaju ništa ne može pogoršati njegovu situaciju.

- Umro je Caudillo - reče pokušavajući ostaviti snažan dojam na prijatelja. - U zoru.

Narednik San Román lagano se okrenu da bi pogledao kroz prozor. Izgleda kao da ga se vijest ne tiče. Iako je već kasno, kretanje aviona ne prestaje.

- Sad mi je jasno.
- Što?
- Zato cijeli dan stalno dolaze i odlaze. Ne prestaju ukrcavati trupe. Ali ne znam dovoze li ih ili odvoze. Već tjedan dana vlada pravi kaos, a nitko mi ništa ne objašnjava. Još se nešto zbiva, zar ne?

Guillermo sjede na znojni i prljavi madrac. Ne usuđuje se pogledati u oči svoga prijatelja.

- Maroko nas napada - reče.

Na stolu je i dalje ležalo pismo koje nikada neće biti napisano ni poslano. Obojica istodobno pogledaše žućkasti papir, a zatim u oči jedan drugome.

- Guillermo reče narednik isprekidanim glasom strijeljat će me, zar ne? Prema onome što mi govoriš, ako sam još uvijek ovdje, to je zato jer trebaju avione za druge stvari, a ne da bi izvukli odavde jednoga...
 - Izdajnika? reče Guillermo sa spontanom zloćom.
 - I ti tako misliš?
 - Svi to govore. A ni meni nisi dokazao suprotno.
 - Čemu? Zar bi mi povjerovao?
 - Iskušaj me.

Santiago priđe stolu, zgužva papir, napravi kuglu i baci je u zahod. Guillermo prati svaki njegov pokret. Zatim pridoda:

- Izvući će nas odavde. Ne žele ratovati s Marokom. Zli jezici govore da su već prodali u tajnosti provinciju Hasanu i Mauritaniji.
- Uopće me to ne zanima. Ti ćeš se skinuti za mjesec dana, vratit ćeš se svojoj kući, a ja...
 - I ti ćeš se vratiti. Čim sve objasniš, pustit će te kući.

Narednik San Román zašuti, pokušava ne pokazati sve nedoumice koje ga opsjedaju. Buka aviona koji slijeće na pistu naruši tišinu vojarne. Vani, crveno nebo stapa se s linijom obzorja koje plamti od odraza.

- Gledaj, Santi, znam da ne želiš razgovarati o tome, ali moram te pitati kako bih bio miran.

Narednik San Román ponovno osjeti napetost. Prikova pogled za oči prijatelja pokušavajući da se ne ukoči od straha. Guillermo skrenu pogled, ali ne odustane od svoje namjere.

- U vojarni govore da si na strani izdajnika i prodavatelja domovine, da si terorist. Ne kažem da i ja to mislim, ali želim to od tebe čuti.

Santiago, naposljetku, osjeća kako mu ponestaju argumenti i snaga. Sklizne na pod, naslonjenih leda na zid, dok se ne nađe dolje u sjedećem položaju. Pokrije lice objema rukama. Osjećao je više stid nego nelagodu.

- Kunem ti se, Guillermo, da nisam ništa znao. Kunem ti se svojom mrtvom majkom.
- Vjerujem ti, Santi, vjerujem. Ali otkad su te uhapsili, nisu mi dopustili da razgovaram s tobom. Dosta mi je što te moram braniti pred drugima.
 - Pa nemoj me braniti, ne vrijedi truda. Ionako će me strijeljati.
- Ne govori gluposti: neće te strijeljati. Čim objasniš stvari, pustit će te; u najgorem slučaju, vodit će tvoje ime u kartoteci, ali ništa više.
 - Htjet će sve saznati, da im kažem imena, da...
 - Ali ako mi govoriš da ne znaš ništa, ne moraš se bojati.
- Kunem ti se: nisam ništa znao. Mislio sam da je u onome zavežljaju samo prljavo rublje.

Guillermo tada optužujući pogleda svoga prijatelja. Unatoč slabome svjetlu, naredniku San Románu bio je dovoljan tek jedan pogled na prijatelja da shvati što ovome prolazi kroz glavu.

- Santi, to prljavo rublje, kako ti kažeš, težilo je više od petnaest kilograma.

- Pa što onda? Misliš da sam glup? Pretpostavio sam da se među rubljem nalazi kakav karburator ili stare poluge iz motora. Znao sam da nije baš u potpunosti riječ o čistim poslovima, ali ljudi to rade. I sam to znaš: svi to rade. S karburatorima, čizmama, starim željezom...
- Da, Santi, ali to staro željezo bile su granate, detonatori i što sve već ne. U vojarni kažu da se time mogao dići u zrak hotel Parador Nacional.
- Ali ja nisam imao namjeru ništa dizati u zrak. Samo sam ljudima učinio uslugu, kao i toliko puta prije; ništa drugo do uslugu.
 - Toj djevojci? Napravio si uslugu djevojci?

Narednik San Román skoči kao na opruzi. Stisnu šake i ostade tako stajati pred Guillermom. Stiskao je vilice i gotovo se moglo čuti kako škripi zubima.

- To se tebe ne tiče. Ne miješaj se u moj život, čuješ? Rekao sam ti to već mnogo puta. Dovoljno sam odrastao da mogu raditi što mi se prohtije i družiti s kime želim.

Guillermo ustade, jako potresen, i stade kraj prozora. Cijela ta stvar izazivala je u njemu golemu tugu. Okrenu leđa Santiagu dok je promatrao kako se prve zvijezde pojavljuju na nebu. Vani je zrak, čist i svjež. Ljepota krajolika u neskladu je s tjeskobom koju je osjećao u tom trenutku. Duboko uzdahnu i učini mu se da osjeti olakšanje koje je ipak samo trenutno.

- Gledaj, Santi, morao sam se jako potruditi da ti dođem u posjet. Ne možeš ni zamisliti što sam sve bio prisiljen napraviti da bih došao. Drže nas u vojarnama u pripravnosti radi mogućih nereda, u iščekivanju vijesti. Slučajno sam doznao da te još dva tjedna neće premjestiti i zato sam došao.

Ponovno ušutješe. Činilo se da je Guillermu ponestalo snage za daljnji razgovor. Da nije poznavao tako dobro svoga prijatelja, zakleo bi se da ovaj plače. Ali ne, Santiago San Román nikada ne plače, baš nikada, a ponajmanje pred svjedocima. Zato ga jako pogodi kad ovaj ustade u polumraku, priđe mu i zagrli ga poput bespomoćnoga dječaka. Ostade nepomičan, ne znajući što bi rekao, sve dok ne osjeti Santiagove suze na svome licu, pa nije mogao ništa drugo učiniti nego mu uzvratiti obujmivši ga svom snagom, tješeći ga poput kakva dječarca. A još se više iznenadio kad je začuo njegove iskrene i isprekidane riječi na uhu.

- Strah me je, Guillermo, kunem ti se. Nikada nisam pomislio da bih mogao reći nešto takvo, ali to je prava istina.

Guillermo pokuša suspregnuti osjećaje. Čak pomisli onako stojeći u polumraku kako nije narednik San Román taj koji mu se povjerava. Sjedoše na madrac dok se Santiago pokušavao primiriti.

- Moraš mi učiniti veliku uslugu, Guillermo. Samo mi ti možeš pomoći.

Legionar je sada iščekivao, u strahu od onoga što bi ga moglo snaći. Nije se usuđivao uzvratiti.

- Moraš mi pomoći da iziđem odavde. Guillermo, moraš mi pomoći. Možda će potrajati dok me ne odvedu na Kanare. Ako je Generalisimo preminuo, situacija se neće tako brzo smiriti.
 - Tako je već dugo vremena.
- Upravo zato. Nitko se neće baviti nekim beznačajnim narednikom koji je pobjegao iz tamo neke vojarne. Jednostavno je, Guillermo. Dobit ćeš najviše mjesec dana samice. Tako se nećeš morati boriti protiv Maura.
 - Nemaš pravo tražiti to od mene.
- Znam, ali da ti mene to zamoliš, učinio bih to bez razmišljanja. Jednostavno je, prijatelju, a jedino se ja izlažem opasnosti, ako me uhvate.
- Lud si, San Román reče, a oslovivši ga prezimenom, poželi zadržati što veću distancu, ne petljajući se u mutne poslove.
 - Kad te uhvate, strijeljat će te.
- Ništa me gore više ne može snaći. Tebe molim da se dodvoriš intendantu da te pošalju ovamo na stražu. Popodne me puštaju nakratko van na kraj piste, tamo gdje se okreću avioni. Od tebe tražim samo da me pustiš da slobodno prođem dvjesto metara prije no što počneš pucati. Tih dvjesto metara bit će mi dovoljno da stignem do garaža i dokopam se jednoga Land-Rovera. Sam ću se pobrinuti za ono što slijedi.
 - Poludio si: prije i no što stigneš do mosta, uhvatit će te.
- Neće, jer ću uzeti vozilo Teritorijalne policije. Domaći ljudi ovdje uvijek ostavljaju ključ ispod desnoga sjedala. Takav im je običaj, dobro to znam. Ne smiješ se ni zbog čega brinuti; samo me pusti dvjesto metara prije negoli počneš pucati. Učinio bih to i na svoju ruku, ali se ne usudim: mogao bi me dopasti kakav Mančanac od onih koji se dobro razumiju u lov i koji bi me po hitnom postupku otpremio na drugi svijet.

Guillermo ne uzvrati. Znojile su mu se ruke već i pri samoj pomisli. Sada su svjetla iz hangara ulazila koso kroz prozor. Ustade i poče hodati gore-dolje uzduž tih šest metara ćelije. Više se nije čula buka aviona koji uzlijeću.

- Zaboravi - reče naposljetku narednik San Román. – Glupo je. Ako me već namjeravaju izvesti pred vojni sud, što manje optužbi budu imali protiv mene, tim bolje. Osim toga, ne želim ti uskratiti užitak pucanja na Marokance. Znaš li ti da ja cijeli dan nisam okusio ništa. Od čovjeka prazna želuca i ne može se očekivati drugo do gluposti.

Odjednom Santiago poče vikati ne bi li privukao pozornost stražara.

- Umorit ćete me glađu! Vi ste obične ništarije. Da vam barem prerežu grkljan. Bijedne kukavice! Plašljivci! Eto, to ste vi. Kad vas Mauri strpaju u zatvor, platit ćete za to kako postupate sa mnom.

Te uvrede kao da su izvirale iz neke nevjerojatne snage koja obuze legionara. I glas mu odjednom postade drukčiji. Guillermo se povuče, tražeći izlaz. Nije znao što učiniti ni što reći. Otvoriše se vrata samice i pojavi se isti vojnik s puškom Cetme u ruci držeći prst na okidaču. Čim ga je ugledao, Guillermo pobježe van pokušavajući prikriti uzbuđenje. Vrata se zatvoriše i sve ponovno utonu u mir. Land-Rover se udalji i smjesta nestade s vidika.

Ponovno sam, narednik San Román uhvati se za rešetke samice i isturi nos i usta što je više mogao ne bi li udahnuo svježega zraka. Zbog ugodnoga i suhoga vjetra teško je povjerovati da je jesen na zalasku. Miris zemlje, nakon posljednjih kiša, prodorniji je nego ikada. Drski mjesec obasjava dine u daljini, a njegovim tracima ne uspijeva uteći ni prepredena lisica. Svjetla aerodromske piste padaju iskošeno na vojarnu. Na trenutak mu se jasno ukaže slika Andíje kao da stoji pred njom. Čak mu se čini da bi joj mogao čuti glas i omirisati tamnoputu kožu. Jeka nekoga korneta u daljini narušava tišinu i sliku djevojke. Legionara iz nekoga neobjašnjivog razloga obuzme osjećaj ugode zbog čega uživa čak i u dodiru vjetra na licu. Onaj miris ulijeva mu snagu i diže ga u visine iznad aerodroma, iznad El Aaiúna, iznad Sahare. Poluzatvorenih očiju taj mu se osjećaj čini onim istim koji mu je poput drhtavice prostrujao tijelom jednoga prosinačkog jutra 1974. godine, kad su se velika vrata aviona Hercules bučno otvorila i kad se spustila rampa koja će ga odvesti u najljepšu i najzasljepljujuću pustinju. U Zaragozi je morao podnositi suhi sjeverac koji nije prestajao puhati svih onih dana koliko je trajalo taborovanje, i nije mogao ni zamisliti da će ga ono što ga je čekalo na pisti u El Aaiúnu obilježiti zauvijek. Iznemoglo zimsko svjetlo zamijenilo je u svega nekoliko sati intenzivno nebesko plavetnilo Sahare. Devedeset i tri vojnika koji su svojevoljno zamijenili pješadiju legijom, ostadoše nepomično sjediti na klupama Herculesa, sve dok ih glas nekoga narednika, kojega je naglasak odavao da dolazi iz mjesta La Cazalla de la Sierra, ne prenu iz zamišljenosti. "Svi na noge" vikao je legionar iz sveg glasa. I devedeset i trojica novaka ustade u isti čas, prije no što je ovaj i uspio dovršiti rečenicu. Ali misli Santiaga San Romána već su daleko od aviona C-130. Siđe niz rampu gotovo lebdeći, sa svojim zavežljajem i raskopčavajući košulju poput legionara koji su čekali dolje, isprsivši grudi, zabacivši ramena, uzdignuta podbratka, ravna pogleda. Prvi stade u postrojbu, prvi se svrsta i osjeti prije svih mlaki prosinački vjetar, najtopliji vjetar koji je ikada osjetio u mjesecu prosincu, vjetar toliko drukčiji od onoga u njegovoj Barceloni. Osjećao je golicanje po čitavu tijelu dok je krajičkom oka promatrao sve oko sebe. Među tolikim odličjima i zastavama pozornost su mu privukle odore Teritorijalne policije: svijetle vojničke bluze koje ističu tamnu put žitelja španjolske Sahare. Ispred, uredska zgrada. Ogromna terasa protezala se cijelom duljinom zgrade, gotovo u visini krova, a na terasi, crni i plavi turbani, duge haljine, poput chilabâ, činilo se da su tamo samo zato da bi razveselili crvenkastu i jednoličnu boju krajolika. Uključeni motori parkiranih Land-Rovera, bučni propeleri Herculesa, upute koje su odzvanjale preko zvučnika, sve je izgledalo poput kakve velike predstave upriličene za pridošlice, uvježbavane dugi niz godina za vojničiće koji dolaze i odlaze s Poluotoka. Učini mu se da to tamo traje već stoljećima samo iščekujući da Santiago San Román iziđe iz aviona da ga zaskoči. Pustinja i lica saharskih ljudi učiniše mu se najstarijim pojavama na kugli zemaljskoj. Sve je bilo uravnoteženo: krajolik, svjetlost, lica domorodaca. Ipak, vrati se u zbilju kad ugleda blijedo lice Guillerma, svoga vjernoga prijatelja Guillerma, kojega je poznavao tek četrdeset dana, iako su se već jako zbližili. Bio je jako blijed i s velikim se naporom držao na nogama. Smjesta shvati da je njegov prijatelj loše podnio putovanje. Zazvižda mu da ga pogleda, ali Guillermo jedva podiže oči i ponovno se zagleda u tlo. Santiago San Román osjeti se donekle krivim, jer da nije bilo njega, njegov bi prijatelj sada bio na nekoj mirnoj lokaciji u Zaragozi čekajući da mjeseci brzo prođu da ga puste kući, da podigne vojnu knjižicu. Ali on se umiješao u njegov put, kao i neki potporučnik legionar koji se pojavio u Zaragozi govoreći im o Legiji, šepureći se svojim tetovažama, pokazujući fotografije i film na super-osmici, na kojemu su se vidjeli legionari kako iza groblja ratoborno, uspravno marširaju; i Santiago odluči da je Zaragoza isuviše blizu Barcelone. Pokuša izračunati u mislima udaljenost između te provincije u Sahari i njegove četvrti zaključivši da nigdje ne bi bio udaljeniji nego tamo. Još istoga tog popodneva ponovno nazva Montse doma da joj kaže kako odlazi na kraj svijeta. Ali još jednom mu rekoše da gospođica Montse nije u gradu. Savršeno dobro je znao da lažu. Bijesno poklopi slušalicu, što je snažnije mogao. Pokuša poderati Montsinu sliku u mislima u tisuću komadića. Provede čitavu noć budan, vrteći se na ležaju, blizu Guillerma. A čim se oglasi jutarnja budnica i kad uhvati slobodni trenutak, uputi se u ured za prijavu vojnika dragovoljaca obrativši se nekom potporučniku: "Želim biti legionar, potporučniče." A potporučnik, ne dajući mu priliku da to ponovi, približi kemijsku olovku ustima, puhnu u nju i našvrlja ime Santiago San Román. Zatim mu reče: "Znaš li se potpisati, mladiću?" "Da, potporučniče." I legionar mu okrenu papir i stavi prst ispod mjesta na kojem je pisalo "potpis krasopisom" pa iako Santiago San Román nije znao što znači ta druga riječ, naštampa tamo svoje ime, jer želio je otići na najudaljeniju točku svijeta, istetovirati si neku frazu poput one potporučnikove "Majčine ljubavi" zaboraviti Montse i nikada se više ne vratiti.

Ali sada, ugledavši bljedunjavo i zabrinuto Guillermovo lice, nije bio siguran da je učinio dobro kad je dovukao sa sobom svoga prijatelja, jedinoga pravoga prijatelja s kojim se unazad dugo vremena sprijateljio (na prethodnoj stranici gdje su upitnici piše kako se poznaju 40 dana, pa je malo nejasno). Iako je Guillermo bio taj koji se zainatio da se dobrovoljno javi u Legiju kad mu je pokazao prijavu koju je upravo potpisao. Na trenutak osjeti uzbuđenje kad se toga prisjeti. Nitko nikada nije učinio za njega nešto slično.

Glazba koja je odjekivala iz aerodromskih zvučnika ponovno ga vrati u zbilju. Prvi taktovi pasodobla jako su ga ganuli i zbunili. *Poput šerija iz Jereza i vinca iz Rioje...* Energičnost glazbe bijaše u suprotnosti s iznurenim tijelima vojnika. *Boje su to španjolske zastavice.* Na glas zapovijesti počeše utovarivati vojničku prtljagu u dva kamiona koji su čekali podno piste. Kad se nađem u stranoj zemlji i promatram tvoje boje... Santiago San Román nije mogao kontrolirati svoje misli. *I sjećam se tvojih podviga...* Učini mu se da je Montsino lice nekoliko centimetara od njegova. *Vidiš koliko te volim.* "Kako si rekao?" upita ga ona netremice ga promatrajući. "Vidiš koliko te volim" uzvrati on. A ona mu ovlaš pomiluje usne što više nikada neće ponovno osjetiti. A on ponovi: "Vidiš koliko te volim." Ali onaj vrag od narednika urlao je sada pred kamionom, mašući rukama poput mahnitoga

mlina, požurujući ih, a istodobno ne prestajući sipati uvrede na nove legionare. Smjesta se Santiago San Román osjeti povrijeđenim u svome samoljublju, pope se na kamion i skoči unutra; potraži svoju prtljagu i sjede u dno, na zamjenski kotač. Jedan pogled okolo smjesta mu protjera iz glave Montsinu sliku. Lica ljudi iz španjolske Sahare bijahu boje zemlje kojom su stupali. Na trenutak povjerava da su jedno te isto. Činilo se da starci, koji besposleno sjede u sjeni vojne zgrade, sjede tamo čitav život. Prinosili su ruku čelu kao da gledaju u daljinu promatrajući vojničiće mješavinom suosjećanja i ravnodušja. Kamion se pokrenu. Glazba ostade za njima. I za jednim i za drugim vozilom ostajali su oblaci prašine. Rijetko šipražje koje se još moglo vidjeti pokraj asfalta bilo je potpuno bijelo. Put potraja kratko: smjesta se pojaviše prve kuće u El Aaiúnu. Santiago San Román pogleda, suspregnuta daha, prvu ženu koja iskrsnu odjevena u melfu živopisnih boja. Koračala je elegantno, uzdignuta lica, ravno, s košarom u ruci. Kamion prođe kraj nje, a ona se čak i ne osvrnu. Njezin lik postajaše sve manji dok su ulazili u gradske ulice. Santiago San Román nije znao kuda bi gledao. Sve mu je privlačilo pozornost. I prije no što su stigli u vojarnu, dok su prolazili kraj tržnice, Montsina slika iščeznu iz njegovih misli. A kad siđoše s kamiona, bijaše već siguran da će mu to mjesto uspjeti potpuno zaliječiti rane.

KAD JE liječnica Cambra započela svoje dvadesetčetverosatno dežurstvo 31. prosinca, nije mogla ni zamisliti da će ulazak u novo stoljeće donijeti tako drastičnu promjenu u njezinu životu. Isto tako, nije ni pomišljala da bi joj događaji koji će uslijediti mogli pomoći da donese odluke za koje nije vjerovala da ih je spremna donijeti.

Zapravo, toga dana nije imala dežurstvo, ali se zamijenila s jednim kolegom jer joj je bilo jako teško ostati u stanu na Staru godinu i to sama, prvi put u svome životu. Tijekom posljednjih mjeseci u više je navrata dežurala i one dane kad nije bio njen red. Ipak, to dežurstvo, zbog toga što je nekima značio ulazak u novo stoljeće, bilo je nešto posebno. Hitna služba bolnice Santa Creu i Sant Pau bila je spremna suočiti se s noći u kojoj se očekivao veliki broj slučajeva. Malo ih se nadalo da će odspavati dva-tri sata. Ali do ponoći pristigla kola hitne službe nisu bila tako brojna niti su slučajevi bili tako ozbiljni kao što su to obično radnim danom. Iako nije imala puno posla, liječnica Cambra hodala je tamo-amo nastojeći se nečime zabaviti. Odlazila bi do ljekarne, popunjavala ormar paketićima gaze, provjeravala da boce seruma odgovaraju onima koje su naručili. Svaki put kad bi ušla u prostoriju u kojoj je bio uključen televizor, pognula bi glavu potiho pjevušeći kako se ne bi morala suočiti sa svojim porazom. Bojala se da svakoga časa ne pukne pred svojim kolegama, kao onda kad je briznula u plač usred liječničkoga pregleda, dok ju je pomoćna liječnica gledala preplašeno, ne znajući treba li priskočiti liječnici ili onoj starici koja se gušila od pritiska rebra na pluća. Sada, svaki put kad bi začula svoje ime na zvučniku Hitne službe, smjesta bi se odazvala ne razmišljajući ni o čemu drugome osim o poslu. Ponekad bi ju neki specijalizant u bolnici, visokoga čela i orlovskoga nosa podsjetio na Alberta koji joj je još uvijek muž. Ali sada se čak uspijevala nasmiješiti za razliku od prije nekoliko mjeseci. Štoviše, mogla ga je zamisliti kako priprema večeru zajedno s onom radiologinjom, redovnom posjetiteljicom fitness-klubova i frizerskih salona; i to njega koji nikada nije oprao nijedan tanjur, koji nikada nije otvorio kuhinjske ladice osim da bi izvadio vadičep. Kad ga je zadnji put vidjela, učinilo joj se čak da je obojao sjedine na zaliscima i na sljepoočicama. Zamisli ga dok pleše trbušni ples radiologinji, ili dok trči za njom oko stola u salonu, u jednoj od onih utrka iz džungle koje već toliko godina nije izvodio pred njom. Osjećaji koje je u njoj izazivao Alberto prerasli su iz ogorčenosti u ironiju, a iz ironije u sarkazam. Nikada nije mogla ni zamisliti da bi joj se ta osoba, koja je ušla u njezin život još u ranoj mladosti, u nepunih deset mjeseci mogla učiniti običnom krpom, ispraznim, lažnim, autentičnim propalicom. Teško se sada mogla prisjetiti lica svoga muža kad ga je upoznala, ili kad je s njim izlazila vozeći se po Barceloni u onom bijelom, čistom, sjajnom Mercedesu, savršenom, poput njega. Ugledni liječnik, mladi kardiolog meteorske karijere, zavodljiv, inteligentan, lijep. Liječnica Cambra nije uspijevala izbaciti iz glave sliku onoga koji je dvadeset godina bio njezin muž kako trči za mladom radiologinjom. Kad se u hodniku susrela s liječnicom Carnero, dežurnom anesteziologinjom, još uvijek joj se na licu ocrtavao sarkastičan smiješak. Pogledaše se suučesnički.

- To je prvi put da vidim kako se netko smiješi tijekom dežurstva na Staru godinu reče anesteziologinja u prolazu, nemajući vremena da stane.
 - Za sve postoji prvi put, zar ne?

Glas sa zvučnika pozivao je liječnicu Cambru. Prije negoli je poruka utihnula, već je bila za pultom.

- U sobi je neka djevojka svojih dvadesetak godina s prijelomima ekstremiteta. Imala je nesreću na motociklu.

Montse osjeti kako joj krv ključa. Sva se zarumeni i srce joj poče lupati. Zaputi se u *box* koji su joj spomenuli. Doista, tamo pronađe izrazito blijedu djevojku oko koje su se skrbili bolničarka i medicinski tehničar. Čim ugleda njezino preplašeno lice i njezinu bespomoćnost, počeše joj drhtati noge. Pokuša povratiti prisebnost:

- Tko Vam je skinuo kacigu? reče negodujući.
- Donijeli su je bez kacige. Vjerojatno je nije ni nosila.

Liječnica otvori djevojčine vjeđe i pregleda ih lampicom.

Nije se mogla suzdržati da je ne primi za ruku i čvrsto stisne. Druga je ruka izgledala kao mrtva i prepuna ogrebotina. Zatim joj lagano pritisnu prsni koš, slezenu, bubrege, želudac, dok ju je istovremeno ispitivala: "Boli li te ovdje? A ovdje?" Djevojka je jaukala, ali je odmahivala glavom.

- Da vidimo, reci mi, kako je došlo do nesreće.

Djevojka poče mucati, ali nije uspijevala suvislo govoriti.

- Da li ti se spava? - upita liječnica. - Hajde, nemoj zaspati. Nastavi pričati o svemu čega se sjetiš.

Dok je djevojka pokušavala objasniti, bolničarka joj poče mjeriti tlak.

- Treba joj napraviti CT.

Pomoćni liječnik zapiše. Djevojka je neprestano govorila, sad mnogo tečnije.

- Tlak stodeset sa stoosamdeset.
- Koliko ti je godina? upita je liječnica.
- Devetnaest... Čekaju me kod kuće na večeri.

Liječnica Cambra zadrža dah i pogleda na drugu stranu. Vjerojatno je istu tu rečenicu njezina kći izgovorila prije šest mjeseci, kad joj je neki liječnik iz hitne službe postavio isto to pitanje koje ona sad postavlja nepoznatoj. Devetnaest. Napunila ih je u ožujku. Dok su je odvozili da joj naprave CT, liječnica se povuče u box. Smrt njezine kćeri nije ju ometala u obavljanju posla, ali nije ju mogla izbaciti iz glave. Isto kao i ta nesretnica, imala je devetnaest godina, vozila je motocikl, a kacigu je držala obješenu na ruci, dok ju je kod kuće čekala majka na večeri. Međutim, nazvali su oca s viješću o smrti. Albertovo su ime dobro poznavali u bolnici. Nisu trebali čak ni potražiti broj u imeniku preminule. Nalazi se među brojevima na Prijemnom odjelu, i to među onima koje se najčešće poziva. Nije znala

što ju je više zasmetalo, da li vrijeme koje je proteklo od trenutka smrti do časa kad su je obavijestili, ili činjenica da joj je upravo muž svojim ozbiljnim i pribranim glasom priopćio da je djevojka umrla. Osim toga, pojavio se u kući zajedno s radiologinjom, kao da mu je potrebna ljubavnica da posvjedoči kako je staložen i čvrst.

Kad se sat poslije liječnica Carnero našla s njom u liječničkoj dvorani, osmijeh je zamijenio izgubljeni pogled. Čim ju je vidjela, anesteziologinja je znala da je njezina prijateljica na samome rubu da se opet strovali u bunar iz kojega joj je tako teško bilo izaći.

- Kavu?

Liječnica Cambra kimnu glavom. Godilo joj je što je okružena ljudima i što razgovara o tuđim stvarima.

- Kako je dječak?

Anesteziologinja ju pogleda svojim iskošenim očima i pokuša joj se nasmiješiti.

- Dobro, jako dobro. A ti, kako si ti? Još trenutak prije smiješila si se na hodniku, a sad dođem i nađem te...
 - Dobro sam. Samo što mi glava ponekad nije tamo gdje bih ja to željela.
- Svima nam se to događa, Montse. Nemoj misliti da si ti nešto posebno u tom pogledu.
- Ni po tome, ni po bilo čemu drugome, Belen. Mislim da sam najmanje posebna osoba na kugli zemaljskoj.

Belen pokuša ne pridati preveliku važnost prijateljičinoj primjedbi. Znala je bolje od bilo koga da joj nisu potrebne fraze ni savjeti, nego vrijeme da zaliječi rane.

- Slušaj, Montse reče anesteziologinja što radiš sutra?
- Ništa posebno, pretpostavljam: gledat ću skijaške skokove, bečki koncert i debljat ću se bez grižnje savjesti.
- Znaš, mogla bi doći k meni na ručak. Matias je donio sa sela bakalar koji toliko voliš.
- Bakalar iz Gatita na prvi dan nove godine? A gdje je nestala tradicija purice s rižom koja je našu kuhinju učinila slavnom?
 - Draga moja, ti si tako staromodna.

Otvoriše se vrata i pojavi se specijalizant s rukavicama na rukama i s maskom za lice pomaknutom u stranu.§

- Montse, trebamo te.

Liječnica Cambra ustane i ostavi kavu na stolu, a da ju nije ni okusila.

- U redu reče prije no što je izišla sutra se vidimo kod tebe. Ako želiš, snimit ću ti skijaške skokove.
 - Ne trebaš, hvala, gledat ću ih u izravnom prijenosu. Moj ih sin obožava.

Između jedanaest i dvanaest i pol u noći Odjel hitne službe bio je posebno miran. Neki su izišli pojesti nešto u kafić; drugi su radije podijelili s drugima kućne delicije u liječničkoj sobi. Bio je to najgori trenutak te noći koji je morala doživjeti liječnica Cambra.

Roditelji unesrećene motociklistice pojaviše se malo prije no što je izbila ponoć zabrinuti zbog nesreće svoje kćeri. Liječnica Montserrat Cambra posveti im posebnu pozornost. I protiv bolničkih pravila, dopustila im je da vide kći na nekoliko minuta.

- Imali ste veliku sreću - reče roditeljima dok su ovi plakali pred žalosnim prizorom kćeri. - Neka Vas ne preplaši infuzija i toliki zavoji. To su samo serumi i analgetici. Glava nije ozlijeđena. Slomila je ključnu kost i zadobila frakturu potkoljenične kosti. Najteže joj je oštećena ruka, ali nakon kirurškog zahvata i dobre rehabilitacije neće ostati ozbiljnije posljedice.

Majka brižnu u plač čim je čula tu stranu nesreće.

- Ali sada je dobro, vjerujte mi. Za mjesec dana gotovo da će se moći vratiti svome uobičajenu životu.

A što je više pokušavala obodriti roditelje, to je ona sama sve više tonula. Čim joj se ukazala prilika, ispriča se i udalji. Kad je ušla u dvoranu za odmor, dežurno osoblje bolnice upravo je nazdravljalo plastičnim čašama bacajući konfete napravljene od listova papira. Novo stoljeće ušlo je diskretno i u Hitnu službu. Traumatolog se približi Montse i poljubi ju čestitajući joj Novu godinu. Bio je nervozan i posebno nespretan. Umalo zamrlja kavom liječnicu Cambru.

- Nisi me nazvala čitav tjedan reče joj liječnik pokušavajući da njegove riječi ne zazvuče prijekorno.
- Nisam mogla, Pere, uistinu. Ne možeš ni zamisliti svu silu zaostalih stvari koje sam morala riješiti.
 - Pa dobro, ako je samo zbog toga...
 - Naravno, a zbog čega inače? Super si tip, doista.

Liječnik se udalji, alarmiran indiskretnim pogledima. Belen se prikrade iza leđa svoje prijateljice i prišapnu joj na uho:

- Nisi me nazvala čitav tjedan, Montse.

Liječnica Cambra se tako zarumeni da pomisli da svi okolo gledaju samo u nju.

- Super si tip, doista nastavi anesteziologinja, imitirajući prijetvorni Montsin ton.
- Hoćeš li biti toliko ljubazna da prekineš već jednom! Zar ne vidiš da te čuje!
- Tko, Pere? Pa zar ne znaš da je gluh na jedno uho? Ja sam asistirala kao anesteziolog kad su ga operirali prije tri godine.
 - Prava si vještica.
- A ti si malo prestroga, čini mi se. Zar ne znaš da je Pere u bolnici na glasu kao najpoželjniji samac?
 - A tebi nije poznato da najpoželjniji samac ima zahrđali okidač?

Anesteziologinja prinese ruku ustima hinjeno komičnim pokretom.

- Nemoj mi reći!
- Upravo tako.
- Nitko nije savršen, draga moja.

Ostatak dežurstva protekao je kako su to gotovo svi i očekivali: u prelaženju tamo-amo hodnicima, u otvaranju i zatvaranju vrata, u unošenju i iznošenju nosila. I to se dežurstvo ne bi jako razlikovalo od bilo kojega drugoga dežurstva kojem je liječnica Cambra nazočila tijekom svoje karijere, da se onih prvih sati u novome stoljeću nije dogodio niz slučajnosti.

U tri sata i petnaest minuta u noći jedno vozilo hitne službe bolnice Hospital de Barcelona prevozilo je velikom brzinom neku ženu od kojih dvadeset i pet godina, arapske rase i u drugom stanju, koju su pogazili dok je sjedala u taksi na aerodromu. Prva slučajnost: vozilo hitne pomoći koje je prevozilo ženu brzinom od devedeset kilometara na sat preko ulice Gran Vía de les Corts Catalanes, naišlo je - stigavši do ulice Carrer de Badal - na zastoj zbog sudara triju vozila koja su se zapalila. To je bio najkraći put da bi se stiglo do bolnice Hospital de Barcelona, ali uslijed nemogućnosti da si prokrči put između vatrogasnih vozila i policijskih kola koja su se tamo nagurala, vozilo hitne pomoći nastavilo je avenijom u smjeru najbliže bolnice. Druga slučajnost: kad je vozač kola hitne pomoći obavijestio radiovezom bolnicu Hospital Clinic i Provincial, priopćili su mu da očekuju četiri ranjenika s teškim opeklinama, žrtve sudara dvaju vozila savjetujući mu neka se uputi na svoje prvotno odredište. Treća slučajnost: kad se vozilo hitne pomoći namjeravalo okrenuti na trgu Placa de les Glories Catalanes da bi nastavilo ulicom Diagonal u smjeru bolnice Hospital de Barcelona, vozač se tijekom jednoga silovitog manevra zabunio skrenuvši u pogrešnu aveniju. Četvrta slučajnost: dok se vozač pokušavao orijentirati u labirintu istih ulica, vozilo se zaustavilo pred glavnim pročeljem bolnice Hospital de la Santa Creu i Sant Pau, i prije no što je shvatio gdje se nalazi, bio je na crvenom i osvijetljenom ulazu Hitne službe. U trenutku kad je nosilo prelazilo prag, žena izgubi vitalne funkcije. Jedna bolničarka odmah primijeti da je mrtva. Peta slučajnost: u trenutku dok je liječnica Cambra pregledavala nekoga starca koji je završio na hitnoj službi zbog astmatičnoga napada, pazitelj i jedna specijalizantica spustiše pokraj nosilo s lešom trudnice. Nešto što bi bilo teško objasniti nagna liječnicu Cambru da podrobnije promotri tu ženu. Možda je njezinu pozornost privukla ljepota ženinih crta lica - ili šarenilo tkanine koja joj je prikrivala odjeću ili uznapredovalu trudnoću. Liječnica Cambra bezuspješno joj pokuša opipati bilo na vratu, a da ju to nitko nije tražio; zatim joj otvori vjeđe i otkri midrijatične i nereaktivne zjenice, po čemu se uvjeri da je mrtva. Ženine crte lica bile su jako blage, kao da joj je osmijeh ostao na usnama. Na recepcijskom pultu došlo je do male gužve i rasprave između činovnika iz uprave i ekipe vozila hitne pomoći. Liječnica Cambra dozna sve pojedinosti, a da joj to uopće nije bila namjera. Muž žrtve kojemu nisu dopustili da se vozi kolima hitne pomoći, uzeo je taksi i zaputio se u bolnicu Hospital de Barcelona, gdje se sigurno sada nalazi i raspituje se za svoju suprugu. Osim toga, svi papiri, putovnica i ženina dokumentacija napisani su na arapskom, i sada ne znaju koga obavijestiti o smrti. Liječnica Cambra se, bez prevelika inzistiranja, umiješa nastojeći smiriti duhove.

- Nazovi Hitnu službu druge bolnice i ispričaj im što se dogodilo. Čim se pojavi muž raspitujući se o žrtvi, neka ga pošalju ovamo.

Pogledaše se međusobno, a u očima im se zrcalio umor koji zna svladati liječnike hitne službe u tri i pol sata ujutro.

- I nemoj spomenuti da je preminula.

Liječnica Cambra vrati se uznemirujuće mirnome licu žene. Da nije bilo tih okolnosti, učinilo bi joj se to čak i sretnim licem. Uze formular i dok su dva medicinska brata stavljali na stolić stvari koje je žena nosila u torbi i u džepovima, liječnica poče proučavati ozljede pokušavajući stvoriti neku predodžbu o načinu na koji je došlo do nesreće. Procijeni da se nalazila između petoga i šestoga mjeseca trudnoće. Zapiše u formular približnu dob žrtve: dvadeset i pet godina. Nije mogla ne zadrhtati kad zapiše taj broj. Na trenutak se zamisli u istim tim godinama kako drži čvrsto za ruku Alberta, ili pleše s njim u Cadaquésu, u drugom stanju dok je prate ljubomorni pogledi mladih djevojaka iz Barcelone koje su došle ljetovati u Cadaqués. Ali još jedna slučajnost umiješa se u to, stolić popusti, a osobni predmeti padoše na tlo u trenutku kad se ona naslonila na stol kako bi lakše pisala. A taj događaj ne bi imao nikakve dalekosežne posljedice da sagnuvši se Montserrat Cambra nije ugledala tri, četiri fotografije među kojima joj posebno jedna od njih privuče pozornost.

Fotografija je crno-bijela. U središtu su dvojica muškaraca uhvaćeni u kadru od glave do koljena. Iste su visine. Obojica gledaju u aparat s velikim osmijehom, kao da su najsretnije osobe na svijetu. Iza njihovih leđa vidi se prednji dio nekoga Land-Rovera sa zamjenskim kotačem na oklopu vozila. A s druge strane, pozadina slike prekrivena je beduinskim šatorima koji se nižu jedan za drugim dok se ne izgube u zalasku sunca na fotografiji.

Medu šatorima stoje skupine od tri, četiri koze koje se gotovo jedva razabiru na pozadini zemlje. Obojica muškaraca ispruženim rukama drže jedan drugoga oko vrata, u prijateljskome zagrljaju. Stoje jako blizu jedan drugome; njihova se lica gotovo dodiruju. Jedan je od njih arapskih crta lica: odjeven u vojnu odjeću i s podignutom lijevom rukom u znak pobjede. Drugi je zapadnjačkih crta lica, usprkos odjeći koju nosi. Odjeven je poput Lawrencea od Arabije, s velikom svijetlom tunikom i tamnim odmotanim turbanom koji mu visi preko ramena. Ima izrazito kratku kosu i nosi staromodne brkove. Desnom rukom drži uzdignuto neko oružje u filmskoj pozi. Ono što najviše privlači pozornost je osmijeh obojice muškaraca.

Od prvoga trenutka ta slika izazva neobjašnjivo uzbuđenje liječnice Cambre. Sada, dok drži fotografiju drhtavih ruku, zna koji je tomu razlog: taj muškarac s brkovima i u pustinjskoj odjeći jest Santiago San Román. Prijeđe prstom preko njegove slike, gotovo uvjerena da je riječ o priviđenju. Ali svakim časom sve je sigurnija u to. Refleksnim pokretom okrenu papir i otkri, napisano na arapskom plavim prilično izblijedjelim slovima, ono što je izgledalo kao posveta. A ispod uspije sasvim jasno pročitati: "Tifariti, 18-1-1976." Taj posljednji datum napisan je tako jasno da ne ostavlja mjesta dvojbi. Ako je Santiago San Román umro 1975. godine, kao što je ona oduvijek vjerovala, taj čovjek ne bi mogao biti mladić koji je jednoga vrućega srpanjskog popodneva pristupio - prije dvadeset i šest godina - njoj i njezinoj nerazdvojnoj Nuriji dok su čekale autobus na Aveniji Generalisima Franca.

Dogodilo se to početkom ljeta 1974. godine. Montse nije mogla zaboraviti tu pojedinost usprkos vremenu koje je otada proteklo. Bilo je to prvi put kad su njezini roditelji otišli na ljetovanje u Cadaqués ostavivši ju samu kod kuće. Zapravo, nikada u svome životu nije bila sama. Nije to bila ni toga ljeta. U kući u ulici Vía Layetana ostala je još jedna sluškinja, Mari Cruz, koja joj je pripremala obroke, spremala krevet i brinula o njoj. Montse je prije nepunih mjesec dana napunila osamnaest godina i završila je školu s izvrsnim ocjenama. Ipak, njezin je otac smatrao da je za studij medicine potrebno nešto više od briljantne svjedodžbe. Zato je Montse, protiv svoje volje, morala ostati bez ljetovanja, prvi put u svojih osamnaest godina. I dok su dani prolazili besmisleno i bez uzbuđenja na obali mora, ona je pohađala ujutro i popodne ljetnu školu da bi utvrdila znanje iz matematike, kemije i da bi naučila njemački.

Škola Santa Teresa nalazila se na međukatu jedne zgrade u Aveniji Generalisima Franca. Na prvome katu, neka plesna škola održavala je intenzivni ljetni tečaj plesa od osam sati ujutro do devet sati navečer. I dok su se Montse i Nuria pokušavale usredotočiti na neperijanske logaritme, stolovi u učionici podrhtavali su od udaraca petom u pod pri plesanju sevillanas, ili su pratili isprekidan ritam tanga. U takvim okolnostima pogled lako odluta kroz prozor, a za pogledom odluta i pažnja bilo za kakvim zgodnim mladićem ili do izloga na suprotnoj strani ulice. Ali ljetna jednoličnost ubrzo nestade, prvih dana srpnja, upravo toga popodneva kad su Montse i Nuria čekale autobus ne nadajući se da ih išta može spasiti od neugodna ljeta i vrućine.

A možda je upravo dosada nagnala dvije prijateljice da obrate pozornost na bijeli kabriolet, upadljivo velikih tablica, koji se zaustavio s druge strane ulice. Bila su to strana kola, vjerojatno američka. Osim neobičnoga modela, primijetiše i da u njemu sjede dva zgodna, jako dobro odjevena mladića, koji nisu skidali očiju s njih.

Nijedna od dviju prijateljica nije se usudila bilo što primijetiti, ali obje su znale da će im se prije ili kasnije dogoditi nešto nesvakidašnje. I doista, u jednome sjajnom i opasnom manevru, vozilo prijeđe aveniju i zaustavi se na autobusnoj postaji.

Tada je prvi put Montse vidjela Santiaga San Romána. Iako je mladić imao najviše devetnaest godina, briljantin, odjeća i auto činili su da izgleda starije. Santiago i njegov prijatelj iziđoše gotovo istovremeno i pristupiše dvjema djevojkama. "Upravo su ukinuli autobuse na ovoj liniji" reče naglaskom koji ga je smjesta odao. "Sad smo baš doznali Pascualin i ja." Ljudi koji su čekali na stanici pogledaše se s određenom nevjericom, sumnjajući u riječi toga charnega koji je svojim naglaskom otkrivao da nije iz Katalonije. Samo su se Montse i Nuria smiješile, zagrijane znatiželjom. "Popravit će kvar za dva, najviše tri dana" pridoda spomenuti Pascualin. "Ako niste raspoložene čekati toliko, ovaj mladić i sluga uslužni nudimo vam da vas prebacimo gdje god želite." I dok je to govorio, Santiago je pokazivao na blistavo vozilo. Pascualin otvori suvozačeva vrata, a Montse, osjetivši inspiraciju kao nikada do tada, reče svojoj prijateljici: "Ajmo, Nuria, neka nas odvezu." Prijateljica sjedne otraga s Pascualinom, a Montse zauzme prekrasno sjedalo izrazito svijetle bež kože, prostrano, privlačno, luksuzno. Santiago San Román je na trenutak oklijevao, širom razrogačenih očiju, još uvijek ne vjerujući da su dvije djevojke prihvatile njihov poziv. Zapravo je bio jako nervozan kada je sjeo za volan i čuo kako ga djevojka pita: "A ti, kako se zoveš?" "Santiago San Román, vama na usluzi" odgovori u istinskom naletu poniznosti koja je izgledala smiješnom.

To je najveća ludost koju je Montse počinila u osamnaest godina. Sjedeći pokraj Santiaga San Romána osjeti odjednom kako vrućina i nelagoda ljeta nestaju. Sve četvero je šutjelo, uživajući u najrazličitijim senzacijama, svatko od njih zaokupljen svojim mislima. Zato, kad su se približili trgu Plaza de la Victoria prošavši pokraj ulice Vía Layetana, Montse ne reče ništa. Stigli su do trga Plaza de las Glorias Catalanas kao da voze u pobjedničkoj povorci. S vremena na vrijeme Santiago bi krajičkom oka pogledavao djevojku, ili bi se drsko okrenuo kad bi ona podigla kosu ne bi li ova zalepršala na stidljivom povjetarcu koji je počeo puhati. Naposljetku se zaustaviše na postaji Estación de Pueblo Nuevo. Morski vjetar donosio je miris trulih algi. Kad se vozilo zaustavi, Montse otvori oči kao da se upravo probudila iz slatkoga sna. "Zašto si stao?" upita hinjenom sigurnošću. "Ovo je mjesto užasno ružno." "Pa da, ali još uvijek niste rekli gdje živite." "U Ulici Vía Layetana" požuri se pridodati Nuria, malo uznemirenija od svoje prijateljice. Santiago se okrenu i zaputi istim putem natrag. Odjednom se Montse razveže jezik i poče postavljati najrazličitija pitanja. "Kola su od mojega oca; ja još uvijek toliko ne zarađujem da bih imao Cadillac." "U banci, radim u banci. Pa dobro, moj je otac zapravo direktor i ja ću biti direktor jednoga dana." "Da, i Pascualin također: obojica radimo u istoj banci." Za to vrijeme, Pascualin i Nuria nisu sudjelovali u razgovoru. Dok je odgovarao na pitanja, Santiago se uplitao u labirint iz kojega mu je bilo sve teže izići. "Ovdje. Nuria mora izaći" reče neočekivano Montse. Zapravo su dvije djevojke bile susjede, ali Nuria smjesta shvati namjeru svoje prijateljice i nevoljko iziđe iz Cadillaca. "Nećeš ju otpratiti?" ukori Santiago Pascualina.

Kabriolet nastavi dalje niz ulicu dok se nije zaustavio na mjestu koje je Montse pokazala. Tek tada pogleda Santiaga San Romána ravno u oči i učini joj se najzgodnijim muškarcem kojega je upoznala. Dopustila mu je da nastavi lagati. Santiago, međutim, nije postavljao pitanja. Imao je pune ruke posla da dade zadovoljavajuće odgovore na sva ona pitanja koja mu je Montse neprestano postavljala. Naposljetku reče iscrpljeno: "Ovo se čini pravim preslušavanjem." "Smeta ti što ti postavljam pitanja?" "Ma ne, nikako; uopće mi ne smeta." "Riječ je o tome da kad sjednem u kola nekog muškarca, želim znati tko je on" objasni mu Montse u napadu snobizma. "Kako ne bi pomislio da to radim svaki dan." "Ma ne, nikako; uopće to ne mislim. Samo što sam ja tebi sve ispričao, a ti...""Što želiš znati?" ponovno se požuri djevojka. Santiago se pokoleba prije no što joj postavi pitanje: "Imaš li dečka?" Po prvi put Montse se osjeti nesigurnom. Sada je ona oklijevala prije nego što je odgovorila: "Dečka nemam; ali imam udvarače" uzvrati, pokušavajući ostaviti dobar dojam. "A ti, imaš li ti djevojku?" "Ma ne, nikako; ne volim obveze." A i prije no što je dovršio rečenicu, pokaja se zbog onoga što je rekao. Zato, zbunjeno i ne znajući ni sam što želi, stavi djevojci ruku na rame i pomiluje joj zatiljak. Montse, i sama ne razmišljajući, približi se i poljubi ga u usne. Ali kad ju je Santiago pokušao privući i zasuti poljupcima, ona ga je smjesta odgurnula i hinila uvrijeđenost. "Moram ići" reče mu, "kasno mi je." Otvori vrata, iziđe iz kola i zaustavi se tek kad joj Santiago San Román očajno doviknu: "Želiš da se vidimo koji drugi dan?" A ona, poput kakve uvrijeđene djevojčice, okrenu se prema kolima, ostavi knjige na poklopcu, zapiše nešto u bilježnicu, otrgnu stranicu, zakvači je za brisač, ponovno pokupi knjige i nakon nekoliko koraka, okrenu se i reče: "Javi mi se prethodno telefonom. Ovdje imaš broj. Zapisala sam ti i adresu i broj i slovo stana da se ne moraš okolo raspitivati kod susjeda." Ništa više ne reče, priđe ulazu i s velikim naporom otvori ogromna i teška željezna vrata. Santiago San Román nije bio u stanju ništa pridodati.

Nakon što se Montse izgubila u predvorju kuće, nastavi pogledom slijediti trag koji je ostavila za sobom. Djevojka nije imala strpljenja pričekati lift. Popne se stubama preskačući dvije po dvije, otvori žurno vrata, baci knjige na pod i potrča u svoju sobu ne obraćajući pozornost na pozdrav služavke Mari Cruz. Jedva stiže na vrijeme da s balkona svoje sobe vidi kako se vozilo uključuje u promet izgubivši se malo-pomalo u smjeru luke. Međutim, primijetila je da list papira iz bilježnice više nije zataknut za brisač. Zamisli papir četverostruko smotan i skriven u džepu košulje Santiaga San Romána: bijele košulje, beskrajno čiste, izglačane, rukava ležerno zavrnutih iznad laktova, koja se nikako nije mogla povezati s društvenom klasom koju je mladić pokušavao prikriti.

Liječnica Montserrat Cambra prođe hodnikom Hitne službe potpuno izgubljena. Pridržavala je džep svojega ogrtača kao da se boji da bi joj netko mogao oduzeti fotografiju koju je upravo ukrala od jednoga leša. Na trenutak više nije bila sigurna na kojem se mjestu zapravo nalazi. Odjednom pomisli da svi gledaju samo u nju. Ali nitko od osoblja s kojim se susretala na hodniku nije ju gledao. Ude u liječničku dvoranu i zatvori vrata kao da je progone. Disala je s velikim naporom. Sjedne i proguta tabletu. Posljednja je u kutiji. Na stolu je još uvijek stajala kava koju joj je prije dosta sati ponudila Belen. Ispije ju u jednom gutljaju i ne

primijetivši da je hladna. Uze u ruku slušalicu telefona koji je bio na stolu, okrenu broj Prijemne službe i drhtavim glasom reče:

- Liječnica Cambra na telefonu. Slušaj dobro što ću ti reći. Kad dođe muž žene koju su donijeli s aerodroma, želim da me obavijestiš. Nemoj slučajno zaboraviti. Čak i ako sam zauzeta, javi mi. Važno je. Hvala.

Kada je spustila slušalicu, stavi ruku u džep svojega ogrtača i dodirnu fotografiju. Sjedne ne vadeći ruku iz džepa. Imala je apsurdan osjećaj da bi fotografija mogla u bilo kojem trenutku nestati i da bi se sve raspršilo poput sna: još jednog od njezinih snova koji bi se pretvorili u košmar.

BOLNICA u Smari izgleda sablasno u četiri sata popodne. Vani, žestoko sunce i suhi i oštri vjetar ne dopuštaju normalno odvijanje života. Unutra, pusti hodnici u polusjeni prepleću se poput paučine prema utrobi zgrade. Bolnica u Smari izdaleka ostavlja dojam fatamorgane koja izranja iz strašne saharske hammade.

Odjeven u maslinasto zelenu uniformu, pukovnik Mulud Lahsen ulazi u sanitarne prostorije stresajući pijesak s odjeće i uklanjajući turban s usta. Vozač ga čeka ne izlazeći iz Toyote, na suncu. Mulud Lahsen ne skida sunčane naočale iako je u hodnicima mrak. Iznenada, čim je zakoraknuo preko praga, učini mu se da je pustinja ostala jako daleko. Miriše na dezinficirajuće sredstvo. Pukovnik skupi nos, kao da se nakon tolikih godina još uvijek nije naviknuo na tako prodoran miris. Poznaje bolnicu kao svoj dlan. Gledao je kako se podiže iz temelja, kad tamo nije bilo ničega osim pijeska i kamenja. Korača sigurnim korakom po spletu pustih hodnika. Zaustavlja se pred ravnateljskim uredom, a da nije sreo nikoga. Ulazi bez kucanja. Direktor je sitan i nemiran čovjek. Sjedi za svojim stolom glave uronjene u brdo papira. Nosi naočale od kornjačevine. Ono malo kose što mu je preostalo gotovo je potpuno sijedo. Koža mu je preplanula i tamna od sunca. Ugledavši pukovnika na vratima, razvuče osmijeh od uha do uha. Započnu dugi formalni pozdrav na arapskome gledajući se u oči i držeći se za ruke.

Pukovnik Mulud Lahsen velik je čovjek krupne građe. Pored njega ravnatelj bolnice u Smari izgleda poput dječaka.

- Mulud, Mulud kaže ravnatelj kad naposljetku povukoše ruke završivši s pozdravom.
 - U ogrtaču i s naočalama izgledaš poput liječnika.

Direktor mu se nasmiješi. Poznaju se iz djetinjstva, mnogo prije no što su morali napustiti svoju zemlju.

- Najmanje sam danas očekivao da ću vidjeti tebe kaže direktor.
- A želio bih da sam ranije došao, ali bio sam isuviše vremena vani.
- Nešto sam o tome načuo. Kako je ministar?
- Ima groznicu povjeri mu pukovnik uz široki osmijeh.
- Ministar zdravstva ima groznicu? Zar ne zna da u našoj bolnici imamo slobodnih kreveta u izobilju?

Obojica se smiju na sav glas. Pukovnik skida sunčane naočale i odlaže ih na uredski stol. Oči su mu jako iziritirane.

- Jako je tvrdoglav. Znaš kakav je.
- Da, da, dobro ga poznajem...

Dok govori, direktor vadi čaše iz ladice i stavlja ih na stol. Zatim odlazi na drugi kraj sobe i uključuje plinsko kuhalo. Napuni čajnik i stavi vodu da zakuha.

- Kako stvari ovdje napreduju? pita poručnik.
- Dobro, dobro, kao i uvijek. Završavamo s instaliranjem posljednjih aparata. Svi ih pokušavaju dovesti u funkciju.
 - Zato u bolnici vlada takav mir, zar ne?
- Pa da. Dobro, zapravo danas nismo primili nijednoga novog pacijenta. Bolničarke završavaju postavljanje knjižnice i pokušavaju se snaći s novim strojem za analizu. Svi reaktivi i upute napisani su na njemačkom.
 - Nemate novih pacijenata?
 - Jutros smo otpustili jednoga dječaka koji je došao zbog zubobolje.
 - I ništa više?
- Zapravo, da. Skoro sam zaboravio. Imamo jednu strankinju već više od tri tjedna. Kako je viđam svaki dan, već sam zaboravio da ne pripada bolničkom osoblju. Zamalo je umrla.
 - Žena? I strankinja k tome?

Ravnatelj prestaje pripremati čaj i prilazi pukovniku. Jako brižno podigne mu vjeđe.

- Da vidimo, dopusti da ti pogledam oči.

Pukovnik Mulud dopušta strpljivo da ga pregleda. Podigne mu vjeđe i pregleda mu žlijezdu na kapku.

- Poslao sam vam poruku dan nakon što smo je primili. U svome izvješću objasnio sam sve pojedinosti njezina dolaska u bolnicu. Začudilo me što niste reagirali, ali toliki se papiri izgube na putu.

Direktor govori dok pažljivo proučava Muludove oči.

- Imaš jaki konjuktivitis kaže pukovniku.
- To je od vjetra.
- I od sunca. Jučer bih ti još i dao kapljice za oči, no danas mi ništa nije ostalo. Ako dođeš za petnaest dana, možda bih i mogao nešto učiniti za tebe. Ne sviđa mi se kako izgleda ovo oko.

Tada pukovnik posegne u unutrašnjost svoje vojničke bluze i izvadi neko pismo. Raširi ga na stolu. Ravnatelj promatra neko vrijeme papir smjesta prepoznavši vlastiti rukopis.

- Znači da ste primili izvješće u Rabuniju.

- Našao sam pismo prekjučer među papirima koje sam morao riješiti u Ministarstvu. Već sam ti rekao da sam morao biti vani neko vrijeme. Ali ovo što sada govoriš, privuklo mi je pozornost.
 - I meni se učinio neobičan slučaj. Zato sam želio znati što trebam poduzeti.
 - Kažeš da je žena živa.
 - Da, ali još prije tjedan dana ne bih to tako sigurno ustvrdio.

Dvojica muškaraca ušute na trenutak. Direktor čisti pamučnom krpom obje čaše dok ove ne zabljesnu.

- Teško je doznati što joj se dogodilo. Sad kad si ovdje veseli me da mogu s nekim porazgovarati o tome.
 - Pričaj što se dogodilo. Zainteresirao si me.
- Evo kako stvari stoje, prije gotovo mjesec dana pojavila se vojna patrola sa ženom na samrti.
 - Kažeš patrola?
- Bila su to dvojica muškaraca u terenskome vozilu. Prema onome što su ispričali, istoga tog jutra napustili su Smaru s drugom skupinom u smjeru Zida.
 - Ne sjećaš se imena kojega od njih?
 - Ne. Nikada ih nisam vidio, a nisu se ni predstavili.
- Sve je to jako čudno. Nijedna patrola nije javila da je našla tu ženu ili da su je dovezli u ovu bolnicu.
- Kako su objasnili, bili su dio konvoja koji je išao na oslobođene teritorije. Kako sam mogao zaključiti iz njihovih šturih objašnjenja, krenuli su na put u zoru, i nakon nekih tridesetak kilometara pronašli su neku ženu usred pustinje. Bila je jedna od naših i izdaleka im je davala znakove ne bi li je primijetili. Kad su se približili, ispričala im je da je ostavila ženu na samrti jedan dan puta u smjeru sjevera. Kako je objasnila, tu je ženu ubo škorpion.
 - Jedna od naših, sama usred pustinje?
 - Tako su rekli.
 - -Jesi li razgovarao s njom?
- Nije bila u vozilu. Ostala je na istome mjestu gdje su je pronašli, trideset kilometara od Smare. I to sama jer, kako su rekli, konvoj je nastavio prema Zidu.
 - Sve što mi pričaš jako je čudno.
- I meni se tako učinilo; zato sam poslao ovo pismo u Ministarstvo. Mislio sam da ćete mnogo ranije odgovoriti.

Pukovnik Mulud ne obazire se na tu primjedbu. Pokušava naći neko objašnjenje svemu tome. Naposljetku pita:

- Nijedan od vojnika ti nije znao reći ništa podrobnije o dvjema ženama?
- Jako su se žurili. Oni su na cijelu stvar gledali kao na zavlačenje. Savjetovao sam ih da bi trebali sastaviti izvješće o svemu što se dogodilo, na što su me sasjekli pogledom.
 - Jer to im je i bila obveza.

Direktor bolnice počinje puniti šalice čajem. Šum vode koja se slijeva iz visine ispuni prostoriju. Nekoliko trenutaka razgovor se prekida, a dvojica muškaraca ostaju zadubljeni u svoje misli promatrajući sjaj poslužavnika.

Na trenutak je Aza bila uvjerena da će umrijeti. Bježala je pokušavajući izbjeći kretanje u jednom te istom smjeru. Sunce joj je udaralo u lice i zato je bila tek u maloj prednosti, ali kretala se sporije od naredbi koje joj je slao um. Trčala je u krivudavu cik-caku neprestano tražeći kakvu uzvisinu, mali brežuljak, brdašce iza kojega bi se mogla šćućuriti. Ošamućena mučnom situacijom, sve više je zalazila u nepristupačni teren. Živci joj nisu dopuštali da donese bilo kakvu odluku. Kad shvati da se zanijela, već je trčala po mekanu pijesku. Njezini koraci tada postaše kraći i nespretniji. Svakim korakom propadala je u pijesak do potkoljenice. Znala je jako dobro da je tek u neznatnoj prednosti. Nije željela ni glavu okrenuti da provjeri. Naposljetku je koračala pogleda uprta u zemlju, hodajući uvijek ravno. Osjećala je kako su joj ramena otežala, a i noge su ju pekle. Osim toga, smetala joj je melfa, ali je nije željela skinuti ni odbaciti. Odjednom je jasno razabrala dobro poznati metalni zvuk. Netko je nabijao šaržer puške, a činio je to bez ikakve žurbe. Skupi svu svoju preostalu snagu i uspije protrčati još nekoliko metara. U tom trenu podiže se neočekivani vjetar. A usprkos svemu začu, kao da je pokraj nje, prasak puške. Melfa joj se zaplete oko nogu i ona se ispruži potrbuške na pustinjski pijesak. Sve se zbilo tako brzo da u početku ni sama nije znala je li pala iz nespretnosti ili ju je pokosio metak.

Sada je čula tek zavijanje vjetra koji je podizao ogromne oblake pijeska. Boljelo ju je čitavo tijelo, ali njezin um bio je ponovno bistar. Ispružena na tlu nije mogla vidjeti svoje progonitelje, tako da ni oni nisu vidjeli nju. Napravi neznatan pokret i opipa si leđa ne uspravljajući se. Nije imala krvi ni rana: metak ju je zaobišao. Gotovo instinktivno prikuje se o tlo i poče kopati objema rukama. Pijesak je jako mekan, a vjetar joj pomaže u poslu. I ona sama iznenađena je brzinom kojom počinje funkcionirati njezin um. Malo pomalo krenu kopati i stopalima, nogama, čitavim tijelom. U nekoliko minuta iskopala je znatnu udubinu u pijesku. Legnu na leda, u udubinu, i poče se prekrivati zemljom. *Melfom* zaogrnu lice i s velikim naporom poče nabacivati pijesak i na lice. Vjetar učini ostalo. Nakon izvjesnoga vremena potpuno je ukopana, lica tek nekoliko centimetara od površine. Jako je dobro uspijevala razabrati zvuk vjetra pa čak, kad bi vjetar promijenio smjer, do nje su dopirale i riječi Le Monsieura i njegovih ljudi.

Aza je često slušala svoje stare kako pripovijedaju ratne priče. Kako ih je toliko puta čula, prestala se na njih obazirati, ali nikada ih nije potpuno zaboravila. Mnogi su ljudi iz Zapadne Sahare sedamdesetih godina postali od pastira ratnici preuzevši oblike ratovanja svojih predaka. U zasjedama koje su postavljali Marokancima koristili su tehnike ukopavanja. Azin ujak često joj je pričao kako je, zakopan u pijesak, mogao osjetiti kako neprijateljsko bojno vozilo prelazi preko njega. Ali čovjek je morao biti jako hladnokrvan, i to joj je ujak često ponavljao. Aza se pokuša prisjetiti tih priča dok je ležala ukopana. Sada se pokaja što nije bila pažljivija, ili što svojedobno nije prepoznala upotrebljivost te gerilske tehnike.

Srce joj je udaralo u grudima poput bombe koja svaki čas samo što nije eksplodirala. Aza je dobro znala da su joj živci najgori neprijatelj. Pokušala je razmišljati o ugodnim stvarima. Mislila je na svoga sina, na svoju majku. Prisjeti se Lukobrana u La Habani, s onim starim vozilima koji su zadivljujuće uspijevali prijeći preko njega. Pustinjski vjetar odjednom postade poput karipskoga vjetra koji je podizao užasne valove što su se razbijali o kamenje Lukobrana. Pomisli na dan svojega vjenčanja. Disala je teško, ali malo-pomalo se smirila; sve dok se njezine misli ne pomiješaše s glasovima tih bijednika koji su uvjereni da su ju ubili. Smjesta prepozna glas Le Monsieura kako govori na francuskome s plaćenicima koji ga prate u stopu. Ponekad mu izleti poneka psovka na španjolskome. Uvjerena je da ju pokušavaju pronaći po svaku cijenu. Zacijelo misle da ju je pogodio metak. Prigovaraju jedan drugome što nigdje ne mogu pronaći leš žene. Toliko su blizu da gotovo može čuti njihovo dahtanje. A iznad te vike razliježe se glas Le Monsieura koji svima prijeti da će im prerezati vrat. Aza se poboja da bi ju srce moglo odati. Pokušavala je disati duboko i polagano. Ponekad bi se zrnca pijeska provukla kroz tkaninu melfe koju je prebacila preko lica. Znala je da neće moći još dugo podnositi tu nelagodnu situaciju. No, radije će umrijeti zakopana, nego pasti u ruke tim kriminalcima.§

Svaki put kad bi Aza začula izbliza glas Le Monsieura, tijelo bi joj se zgrčilo, a vilice stegle. Naposljetku ga začu tako blizu da pomisli na trenutak da će stati na nju. Glasovi su se zatim udaljili da bi već u idućem trenutku odjeknuli izbliza. Muškarci su kružili oko mjesta na kojem su vidjeli da je žena pala. Situacija na trenutak postade napeta kad se plaćenici počeše međusobno prepirati. Aza je dobro poznavala ljude poput njih i znala je da su se u stanju poubijati zbog obične uvrede ili kakve razmirice.

Ali legionarov glas je sve nadglasavao. Zvučao je promuklo od tolika vikanja. U međuvremenu, vjetar je pomagao Azi. Ne samo da je poravnao njezine stope u pijesku, nego se zemlja nakupila na neprimjetnom uzdignuću koje je pratilo obrise njezina tijela na površini pustinje, tako da je bila sve skrivenija.

Kako se glasovi počeše udaljavati, Aza poče odvagivati kakve su joj mogućnosti za preživljavanje. Bilo je prošlo više od deset sati otkako nije pila vode i to je otežavalo njezin položaj. Osim toga, nakon mučnoga bijega od plaćenika, počela se znojiti, a voda joj je nekontrolirano nestajala kroz pore. Usprkos vjetru, pijesak je gorio na suncu. Svaki stanovnik Sahare isuviše je dobro znao što znači ostati u pustinji bez vode. I ona je znala da su ljudi znali umirati od dehidriranja.

To joj se svakako činio najstrašnijim krajem. Na trenutak joj prostruji glavom misao je li strašnije umrijeti od puščanoga metka ili od posljedica žeđi. Ali toliko je preplašena da nije u stanju donijeti bilo kakvu odluku. Ako su ti ljudi otišli s oba vozila, imala je nekih izgleda za preživljavanje. Očajnički pomisli na veliku zemljanu posudu s pokvarenom vodom koja je ostala u paklu oaze. A kad ponovno začu izbliza ljutite glasove svojih progonitelja odluči da će radije podnijeti užasne posljedice žeđi nego pasti u njihove ruke. Usta su joj bila posve suha i prepuna pijeska. Usprkos svemu pokušavala je ne izgubiti kontrolu nad tijelom i umom. Sklopi oči; zamisli da se nalazi u *jaimi*, pokraj svojega sina. Pokušavala se zabaviti nekim drugim mislima. Neko vrijeme njezino srce kucalo je gotovo uobičajenim ritmom.

Kad začu zvuk kamiona i terenskoga vozila, tijelo joj se ponovno zgrči. Prošlo je možda i nekoliko sati, nije sigurna. Sada se vjetar stišao. Međutim, još će dugo vremena poslije i dalje čuti buku motora, kao da kruže okolo u krugovima koji se šire, a zatim sužavaju prolazeći tik iznad nje. Aza se sjeti Španjolke koja je ostala u Toyoti. Iako kasnije nije čula pucnjeve, uvjerena je da će žena ubrzo umrijeti. Sama je vidjela škorpiona koji ju je ubo, ali nije bilo vremena da ju upozori. Ako je ti ljudi već nisu ubili, otrov će se nastaviti širiti njezinim venama dok joj se ne zaustavi srce. Sažali se nad ženom. Na zvuk vozila živci bi joj zatreperili. Što je više uznemirena tim više osjeća kako joj grlo pali sve veća žeđ. Ponekad je svjesna znoja koji joj izlazi kroz kožu. Ne sjeća se da je ikada patila od takve žeđi. Pokušava ne razmišljati što bi joj se moglo dogoditi ako je ti banditi naposljetku ipak ne uspiju pronaći, nego umjesto toga ostane na milost i nemilost pustinje. Znala je jako dobro da se osjećaj žeđi javlja kad tijelo izgubi pola litre vode. Nakon gubitka dvije litre vode, želudac se smanji i više nije sposoban zadržavati količinu vode koja je tijelu potrebna. Poznati su joj mnogi takvi slučajevi, posebno starijih ljudi. Bolesnici bi prestali piti mnogo prije no što bi im tijelo zadovoljilo svoje potrebe za tekućinom. Liječnici to nazivaju "svojevoljnim dehidriranjem". Međutim, to nije najgore što se može dogoditi. Kad tijelo izgubi pet litara, započinju simptomi umora, pojačava se puls i koža se jako upali. Aza jako dobro zna da poslije toga slijede mučnina, glavobolja, suha usta i problemi s cirkulacijom. U ne tako neprijateljskom okolišu, ta faza nastupa za tri dana, ovisno o jačini građe pojedinca, ali u Sahari može uslijediti i nakon dvanaest sati žestoke vrućine. Zakopana ispod pijeska, osjeća kako su joj usta gnjecava, a zna i da se preznojava, ali nije u mogućnosti shvatiti koliko joj je tijelo zapravo izgubilo vode. Na trenutak osjeti napad panike. Učini joj se da osjeća kako joj se koža lijepi za kosti i raspucava. Čak povjerava i kako joj, što vrijeme više odmiče, oči tonu sve dublje u očne duplje. Umiruje ju spoznaja da sluhom uspijeva jasno razaznati sve, čak i najudaljenije zvukove. Najviše se ipak boji da ne padne u delirij; zato se pokušava još jednom primiriti da joj ta mučna situacija ne izazove još veći osjećaj vrućine. Aza ne može zaboraviti kako smrt ne nastupa zbog žeđi, nego zbog pretjerane topline: krv u venama se zgušnjava i nije u stanju prenositi unutarnju toplinu tijela do površine kože. Zapravo, čovjeka naposljetku ubije vrućina, zajedno s neočekivanim i užasnim porastom tjelesne temperature.

Samo što nije zaspala, kad otvori oči preplašena. Sada ju prestraši tišina. Odjednom do nje više ne dopire ni zvuk vjetra, ni glasovi plaćenika, a ni buka vozila. Potpuna tišina je stravična. Ima mučan osjećaj da je već nekoliko dana zakopana u pijesku. Sada joj se čini da je svjetlost koja prigušena stiže do njezinih očiju, manje agresivna. Pritišće bradu na grudi i s velikim naporom izvlači glavu iz pijeska. Zrnca pijeska klize po njezinu tijelu. Bole ju ramena i ruke. S velikim naporom uspijeva izvući iz pijeska i polovicu tijela. Skida *melfu* s lica i motri pustu i utihlu hammadu. Još dva sata i sunce će se skriti za obzorom, a vrućina više nije tako žestoka. Aza napreže posljednje atome snage ne bi li se uspravila na noge. Toliko je preplašena da se čak ne usuđuje skinuti odjeću kako bi otresla pijesak koji joj klizi po tijelu. Treba joj mnogo vremena da bi bila potpuno sigurna da su plaćenici otišli. Ipak, zna da je ti ljudi, unatoč nepreglednu prostranstvu pustinje, u svakom trenutku mogu pronaći. Sve okolo nje išarano je tragovima dvaju vozila: na prvi pogled može se osvjedočiti da su kružili satima, vjerojatno dok im rezervoari nisu ostali prazni. Iako je najviše od svega željela otići odatle, pokuša zadržati zdrav razum i pričekati da se sunce potpuno sakrije. Pomisli da će se možda, čim se nebo prekrije zvijezdama, lakše snalaziti u prostoru, a njezino će tijelo, naravno, gubiti manje vode dok bude hodala. Odluči da će pričekati u sjedećem položaju, napregnuti sva osjetila, kad joj se odjednom učini kako vidi neku sjenu koja se ističe na tlu daleko od nje. Isprva se instinktivno šćućuri i primiri, ali smjesta shvati o čemu je riječ. Krenu u tom smjeru, pokušavajući se osvrtati na sve strane ne bi li se uvjerila da nije kakva zamka. Ali nije. Čim se nađe na udaljenosti od sto metara, shvati da je to žena iz Španjolske. Čak se nije sjećala ni njezina imena. Približi se i kleknu pokraj nje. Vjerojatno leži tamo više od pet sati. Iz nje nahrupi bujica pogrda koje je naučila još kao dijete, namijenjena ljudima koji su je ostavili. Okrenu ju i pokuša je malo uspraviti, ali strankinja ne reagira. Prislanja uho na njezine grudi, ražalošćena cijelom tom situacijom. Treba joj dugo vremena da začuje kucanje srca. Slabašni su to i nepravilni otkucaji, aritmični, kao da srce najavljuje da će stati. Aza očajnički potraži mjesto škorpionova uboda. Ipak, već je isuviše kasno da istisne otrov. Zna da će žena umrijeti, a ona nije u stanju to izmijeniti. Pomisao na smrt još jednom izaziva u njoj strašnu nelagodu. Pokušava ostati smirena. Ubrzo će pasti noć i imat će više mogućnosti za bijeg iz pustinje.

Aza krenu dalje ne osvrćući se unazad u trenutku kad se zasljepljujuća sunčeva kugla konačno izgubi onkraj crte obzorja. Nekoliko trenutaka poslije površina pustinje počela se ubrzano hladiti. Svaki put kad bi se digao vjetar, Aza bi primijetila kako joj se koža ježi. Ne gubi više vrijeme. Posljednji se put osvjedoči da srce strankinje i dalje kuca i krenu prema jugozapadu. Dok korača, razmišlja o tome kakvi su joj izgledi za preživljavanje. Jako joj je teško procijeniti koliko je udaljena od nekoga tabora. Osim toga, iako se ljudi iz Sahare znaju orijentirati u pustinji noću, i to savršeno precizno, ona jedva da je imala priliku to naučiti. Polovicu svoga života provela je na Kubi, u školama. Pustinja joj se ponekad činila tako neprijateljskom kao i nekome strancu, iako je nije napustila tri posljednje godine. Dobro zna da se mora točno snalaziti u prostoru želi li stići do nekoga konkretnog odredišta, dok i dalje hoda uvijek ravno; u suprotnome, i najmanje skretanje s puta može ju udaljiti mnogo kilometara od željenoga cilja. Korača ne trošeći svu svoju snagu kako se ne bi iscrpila. Pokušava ne misliti na žeđ. Izračuna

da bi, ako se ne bude mnogo znojila i ako otpočine čim svane, mogla hodati možda još jednu noć. Ali sve su to tek pretpostavke. U međuvremenu, njezini su koraci sve nespretniji. Često se spotiče i pada potrbuške. Malo-pomalo magli joj se vid. Iako je pun mjesec, jedva može jasno vidjeti dalje od pet ili šest metara. Prošlo je već više od jednoga dana da nije okusila nikakvu hranu. Naposljetku, nekoliko sati prije svitanja pade na tlo bez imalo snage da ponovno stane na noge.

Probudi ju buka, gotovo neka vibracija. Azine su vjeđe sklopljene i ne sjeća se gdje je. Prekrila se melfom da izbjegne ubode insekata. Osjeća veliku hladnoću. Kad je buka postala intenzivnija, pobojala se da ne halucinira. Muči ju nepodnošljiva glavobolja. Uspravi se i okrenu gledajući oko sebe. Ne vidi ništa. Sunce je na nebu već barem dva sata. Ponovno se ispruži na tlo, ali ovoga je puta buka natjera da u skoku ustane. Više nema nikakve sumnje: čuje se zvuk nekog kamionskog motora. Pažljivo osluškuje, ali vjetar je promijenio smjer. Međutim, po stupu prašine koji se ocrtava na obzorju shvaća da je riječ o nekolicini vozila. Niti ne pomišlja da bi to mogao biti Le Monsieur i njegovi plaćenici. Iako još uvijek ne vidi sjaj karoserije vozila, pretpostavlja zbog visine do koje se podiže prašina, da napreduju jako sporo. Zamisli liniju njihova kretanja i krenu ravno da im presiječe put. Vjerojatno su udaljeni nekih dva kilometra. Teško je izračunati točnu udaljenost. Dok korača, otresa prljavštinu s odjeće, slinom si vlazi oči i uglove usana; vadi pijesak iz ušiju i prekriva se melfom kao da je upravo ustala. Kad se nađe na udaljenosti od petsto metara, poče mahati rukama pokušavajući prikriti očaj. Smjesta ju ugledaše. Bila su to četiri kamiona prekrivena nepromočivim šatorskim platnom i dva terenca. Opazi još izdaleka iznenađenje na licima tih mladih vojnika. Osjetivši iznenada sram, pomoli se da ju nitko od tih ljudi ne prepozna.

Konvoj promijeni smjer kretanja čim spaziše neku ženu kako maše rukama na najnegostoljubivijem mjestu hammade. Dok su se približavali, vozači i suvozači nisu mogli vjerovati svojim očima. Ali svi su bili pogleda prikovana u istome smjeru. Jedan od terenaca požuri i zaustavi se nekoliko metara od žene. Neki vojnik iziđe iz kola. Po trakama na uniformi odmah se vidi da je riječ o oficiru visokoga ranga. Priđe skinuvši sunčane naočale i otpustivši malo turban. Započe dugački pozdrav prepun formalnosti ne prestajući cijelo to vrijeme odmjeravati ženu od glave do pete. Da nije njegovih ljudi koji mu prate svaki i najmanji pokret, uhvatio bi ženu za ruku da se uvjeri kako nije riječ o fatamorgani. Završivši s pozdravom promijeni neutralni ton glasa i prvi put pokaže iznenađenje. "Što radiš ovdje? Odakle si došla?" reče joj glasom koji zvuči nedvosmisleno prijekorno. "Izgubila sam se." "Izgubila si se?" upita, ne vjerujući ženinim riječima. "Kako si se mogla izgubiti?" "Duga je to priča, a ja nemam vremena" odgovori žena što je dostojanstvenije mogla. Vojnikovo se lice izobliči, kao da razgovora s osobom koja se podigla iz mrtvih. "A kako si uspjela stići dovde? Koliko si već vremena izgubljena?" "Moram piti vode, ne mogu više izdržati." Ostatak konvoja se zaustavi u dugom nizu, i vojnici iziđoše iz vozila. Vojnik otvori terenac i izvadi staklenku opletenu nitima američke agave. Aza iskapi svu preostalu vodu. Voda je ulazila kroz njezina usta slijevajući se niz uglove kao iz kakve fontane. Zatim se skloni u sjenu jednoga od kamiona. Vojnici su je promatrali ne znajući posve sigurno što se događa. Vojnik poviknu nešto i naredi da se svi vrate u vozila. "Objasni mi sada kako to da si se izgubila." "Duga je to priča, a ima važnijih stvari koje treba poduzeti." "Važnijih?" "Da, važnijih. U ovome smjeru ostavila sam ženu na samrti. Strankinja je. Škorpion ju je ubo prije gotovo dvadeset i četiri sata. Možda je već i mrtva." Vojnik poče pokazivati znakove nestrpljenja. Pozove vozača terenskoga vozila i zamoli Azu da mu kaže točno mjesto. "U onom je smjeru. Hodala sam u jednom te istom smjeru osam sati. Vi ćete tamo stići za dvadeset minuta." Vozač i dvojica vojnika smjesta krenuše. U međuvremenu, drugi im ponovno priđoše s leđa, pokušavajući ostati nenametljivi. Vojnik poče gubiti strpljenje kad nije uspijevao izvući više obavijesti od žene. "Moram smjesta stići u svoju wilayu" reče Aza. "Imam dvogodišnje dijete kojemu sam potrebna." "U kojoj wilayi živiš?" "U Dajli" slaga. "Neka ti Bog pomogne, ženo. Nikada nećeš stići ovim putem." "Odakle Vi dolazite?" "Iz Smare." "Je li jako daleko?" "Dvadeset kilometara." Azi se učini da u svemu tome vidi Božju ruku. Pogleda oko sebe i izračuna u mislima smjer kojim treba poći da bi stigla u tabor Ausserd. "Imam rođake u Ausserdu" reče pokušavajući zatajiti istinu. "Odvest ćemo te u Smaru. Čim pronađu tu ženu, vozilom će vas otpremiti do bolnice. Netko će obavijestiti tvoju obitelj u Dajli." Aza ne zna kako bi se izvukla iz te situacije. Toliko ju je sram ispričati što se zapravo dogodilo da je u stanju istoga trenutka pobjeći i umrijeti u pustinji prije negoli ti ljudi uopće i posumnjaju što je zapravo doživjela. "Ne mogu ići u Smaru" objasni što je prirodnije mogla. "Moja sestra udaje se za četiri dana u Ausserdu i potrebna sam joj." Vojnik ponovno pobjesni na tu laž. "Ići ćeš u Smaru i tamo ćeš objasniti sve što moraš objasniti." "Ako me odvedeš u Smaru, prijavit ću te kod walija za ilegalno zadržavanje i otmicu." Vojnik stisnu šake i stavi sunčane naočale ne bi li prikrio bijes. Pogleda naokolo i zatim se udalji ratnički marširajući prema pustinjskoj ravnici. Aza nastavi piti vodu, ali sada u kraćim gutljajima. Novaci su je netremice promatrali. Nema sumnje, pojava tako lijepe žene u najpustijem dijelu hammade vjerojatno im se učinila čudesnom. Svi vojnici posegnuše u isti mah za ruksacima izvadivši pogačice od brašna, kozji sir i šećer. Aza sjede u sjenu jednoga kamiona i poče oprezno jesti uživajući u svakome zalogaju.

Terensko se vozilo vrati sa strankinjom za manje od jednoga sata. Vojnik koji je zapovijedao konvojem pogleda u unutrašnjost vozila s nevjericom. Činjenica da je žena govorila istinu, isključuje pretpostavku da je riječ o mentalno poremećenoj osobi. "Je li mrtva?" upita vozača Toyote. "Ne bih mogao sa sigurnošću ustvrditi." Vojnik se približi Azi i pokaže joj vozilo energičnim pokretom. "Uđi u vozilo. Moji će te vojnici odvesti u Smaru. Onda možeš ići kamo želiš." Aza ustade, spremi preostalu hranu, još jednom otpije vodu i reče: "Moram znati u kojem smjeru moram nastaviti da bih stigla u Ausserd." Vojnik zamalo izgubi sve obzire. Ugrize se tako snažno za usnu da mu se raskrvarila. Pomisli da će mu se zbog te žene, ako bude tvrdoglav, naposljetku smijati cijela trupa. "U redu: ako je to tvoja volja, nastavi u tom smjeru i ne skreći s puta. Za deset sati dobroga hoda doći ćeš do Ausserda." Posebno naglasi posljednju rečenicu s trunkom nade da će žena još razmisliti prije negoli krene na put. Međutim, Aza položi bocu s vodom na glavu i pristupi terencu u kojemu je bila strankinja. "Požuri" reče vozaču. "Već je više sati u komi." Zatim krenu ravno ne gubeći iz vida točku koju joj je vojnik pokazao na obzorju, a koju je Aza zapamtila kao svoju jedinu mogućnost spasa. Vojnici su je pratili pogledom dok ne začuše užasne zapovjednikove povike.

Soba u kojoj je hospitalizirana strankinja i dalje je u polumraku usprkos jakom suncu koje blješti vani. Layla sjedi na tlu, na sagu, uspavana vrućinom. Ravnatelj bolnice ulazi ispred svoga prijatelja Muluda. Čim ih ugleda, bolničarka se uspravi i zakopča svoj ogrtač. Izmijeni s pukovnikom dugi pozdrav prepun formalnosti. Zatim sve troje nastavlja promatrati pacijenticu u tišini. Layla koristi priliku da si dobro namjesti *melfu* i pokrije glavu. Strankinja spava; duboko diše.

- Malo je ipak jela bolničarka tumači ravnatelju. Većinu vremena provodi spavajući.
 - Layla je ovdje po čitave dane primijeti ravnatelj.
 - Kad nemam što drugo za raditi dodaje Layla.

Pukovnik se smiješi. Osjeća veliku znatiželju da dozna što se dogodilo strankinji.

- Je li joj bolje? pita Mulud Lahsen.
- Više nema groznicu uzvraća Layla. Ponekad halucinira, ali nema groznicu. Znam samo da se zove Montse i da dolazi iz Španjolske. Opsjednuta je nečim, no ne uspijevam shvatiti o čemu se radi.
 - Opsjednuta? pita pukovnik.
 - Govori u snu i neprekidno ponavlja Azino ime.
 - Opsjednuta je tim imenom dodaje ravnatelj.
- Kad je budna i ja ju nešto upitam, kaže da su ubili Azu. Ali postane tako živčana da nije u stanju dati bilo kakvo objašnjenje.

Pukovnik Mulud ne skida očiju sa strankinje. Zanima ga cijela priča, ali ima previše posla i premalo vremena.

- Moramo doznati kako je dospjela ovdje primijeti Mulud Lahsen. Zacijelo nije putovala sama. Netko ju je sigurno već tražio.
- Uskoro će biti mjesec dana kaže ravnatelj. To je isuviše vremena da nikome ne nedostaje.
 - Da, to je točno. Što više razmišljam, sve si to manje uspijevam objasniti.
- Ja mogu pokušati provjeriti još štogod kaže Layla. Svakim danom je sve bolje, ali je jako preplašena. Ne znam što joj se moglo dogoditi, ali osjeća golem strah. Ako nam pođe za rukom zadobiti povjerenje, sve će mi ispričati.
 - A u međuvremenu? pita ravnatelj pragmatično.
- U međuvremenu ništa ne možemo učiniti uzvraća pukovnik. Upitat ćemo izaslanike iz Španjolske. Ako oni ne znaju ništa, morat ćemo pričekati da joj bude bolje da je vratimo u njezinu zemlju.

Nakon tih riječi, Mulud Lahsen je već pokraj vrata. Ravnatelj bolnice ide za njim. Pozdrave se kratkim pozdravom, a bolničarka ponovno ostaje nasamo s pacijenticom. Sjeda na rub kreveta. Prisustvo strankinje Layli je postalo sastavnim dijelom njezina posla. Jako je znatiželjna kakvu bi joj priču mogla ispričati ta žena. Stavlja joj ruku na čelo i pogleda još jednom njezinu zamršenu kosu, bijelu kožu i njegovane ruke. Strankinja se odjednom trgne i prestrašeno otvori oči. Ne zna gdje je. U njezinu se pogledu zrcali strah.

- Aza! govori buncajući. Pucali su u Azu. Moraš to reći svima.
- Tko je Aza? pita bolničarka pokušavajući ju ne prestrašiti.
- Aza? Pobjegla je sa mnom i sustigli su nas. Taj ju je ubojica pogubio. Ja sam kriva: trebala sam otići sama.
 - Tko ju je ubio? ne odustaje Layla.

Strankinja sklapa oči i nastavlja šutjeti. Otežano disanje odražava patnju njezina uma. Layla joj stišće ruku, spremna ostati s njom dok se ne primiri.

SANTIAGU San Románu El Oasis se činio središtem svemira. Stojeći laktovima naslonjen na barski šank ili sjedeći za stolovima prekrivenim kaučukom, imao je osjećaj kako se svijet vrti oko njega. Nikada se prije nije tako osjećao. Sa čašom konjaka u ruci i u Guillermovu društvu nije mu trebalo ništa drugo osim zaborava na onaj trn koji mu je ostao zaboden u savjesti još na Poluotoku.

Oficiri su se okupljali u Vojnom kazinu i u hotelu Parador Nacional u El Aaiúnu. Međutim, El Oasis je bio rezerviran za vojsku. Subotom uvečer u čitavu gradu i u provinciji nije bilo posjećenijega lokala. Vlasnik El Oasisa zvao se Pepe El Boli, neki Andalužanin umoran od gotovo svega. Njegov je lokal bio jedino mjesto gdje su oficiri prešutno odobravali prostituciju. U El Oasisu postojale su i prostitutke, i bingo, i poker, i oklade, i tučnjave, nešto za pojesti i najjeftiniji konjak u čitavoj Zapadnoj Sahari. A subotom noću lokal Pepea El Bolija izgledao bi poput bojišta. Prostitutke, odjevene kao konobarice, nisu mogle udovoljiti silnoj potražnji, a povici iz igračnice miješali su se s na sav glas pojačanim televizorom. Nijedan drugi lokal u gradu nije imao tako odanu klijentelu kao El Oasis. Prije ili kasnije, svi koji bi dobili dopust za jednu večer ili vikend, zalazili bi tamo.

Proboraviti nekoliko sati u El Oasisu Santiagu San Románu značilo je zaboraviti svoje opsesije na neko vrijeme. A njegova opsjednutost, tih dana, svodila se na Montse, nevjernu Montse. Čim bi druga čaša konjaka počela teći njegovim venama poput kakva plamena, osjetio bi se najsposobnijim čovjekom na svijetu. Tada bi Montse prešla u drugi plan, a on bi imao vremena jedino za svoga prijatelja Guillerma i za one koji su željeli podijeliti vrijeme izlaska s obojicom. Guillermo mu je postao ne samo pouzdan prijatelj, nego i najodanija osoba koju je ikada upoznao. Pisao bi mu pisma koje je Santiago slao Montse, slušao ga kad bi osjetio potrebu da se nekome povjeri, pravio mu društvo u tišini kad ne bi imao volje razgovarati. Guillerma su privremeno dodijelili kao pojačanje inženjerima Miješane inženjerske pukovnije broj 9. Provodio je dane kopajući jarke i jame za zoološki vrt u El Aaiúnu. Poput svih legionara nerado se miješao s redovnom vojskom. Santiago je, opet, bio mehaničar u jednoj pokretnoj bateriji Četvrtoga odreda legije Alejandro Farnesio. Međutim, slučaj je htio da njihove sudbine budu povezane sa skupinom Nomadske vojske, kojima je na čelu bio zapovjednik Javier Lobo.

Nomadske trupe, kao i Teritorijalna policija, jedinica je sastavljena prvenstveno od ljudi iz Zapadne Sahare, iako sami oficiri nisu odatle. Od prvoga dana jako su ga zainteresirali ti ljudi. U očima pridošlice s Poluotoka, ti tamnoputi mladići, kovrčave kose i tako posebnih običaja nisu ga prestajali iznenađivati. Prvi put kad je bio u prilici prisnije se s njima podružiti bilo je to onoga dana kad su četvorica vojnika iz Zapadne Sahare dogurali do jame u kojoj je radio Santiago San Román jedan Land-Rover Nomadske vojske. Ti ljudi umrljani motornim uljem od glave do pete, ostaviše ga tamo i podigoše haubu. Kad Santiago ugleda motor vozila, oštro zazvižda što privuče pozornost drugih mehaničara. Žice, spojevi i flasteri Land-Rovera bili su tako zapetljani da se motorski blok nije uopće vidio.

"Šalje nas komandant Lobo" reče jedan od vojnika, a izgovori to tako svečanim tonom da se činilo kao da polaže prisegu. Mehaničari se nisu previše obazirali na njegove riječi. Jedino Santiago San Román pokaže zanimanje za

četvoricu mladića. "Nismo ga uspjeli pokrenuti" nastavi ovaj. "Ako ne popravimo vozilo, uhapsit će nas." Santiago nije mogao odvojiti pogleda sa četvorice. Ubrzo drugi mehaničari ostaviše alatke da bi otišli na ručak. Svojim su držanjem jasno davali na znanje kako nisu spremni progutati tu priču. Santiaga razljuti ponašanje njegovih kolega, ali nije bio raspoložen ulaziti u prepirku. Naprotiv, pogled tih ljudi učini mu se pogledom brodolomnika usred oceana. Bez ijedne jedine riječi, uroni glavu u ždrijelo vozila i poče razmrsivati zapetljane žice.

Kad su se kolege vratile s ručka, Santiago je i dalje bio do struka uronjen u ždrijelo Land-Rovera. Sva četvorica promatrali su ga u tišini, ne usuđujući se prekinuti njegovu koncentraciju. Santiago, kao u stanju transa, govorio je motoru vozila dobacujući ponekad nešto i onima iz Nomadske vojske. Oni su se za to vrijeme međusobno pogledavali ne znajući baš točno je li legionar skrenuo s uma. Nakon nekoliko sati zamjene dijelova, provjeravanja kvačila i razgovora s motorom, Santiago San Román sjede u vozilo, stavi ključ u bravu i motor zabrunda nekakvim sipljivim kašljem. Nakon što je nekoliko puta nagazio do kraja na gas, crni dim ustupi mjesto svjetlijem dimu i Land-Rover poče ispuštati uobičajene zvukove. Legionar iziđe u vozilu iz radionice i zaustavi se kraj vrata. "Uđite" reče im. I sva četvorica poslušaše kao da su primili naredbu od svojega zapovjednika. Santiago San Román napravi nekoliko krugova po paviljonima, provjeri upravljač, kočnice i naposljetku se zaustavi na vratima bataljuna Nomadske vojske. Iziđe iz auta ostavljajući motor upaljen i reče: "Sad je u vašim rukama. Možete reći zapovjedniku Lobu da će mu Land-Rover izdržati još narednih deset godina." I dok se udaljavao, oni ostadoše ne znajući što bi rekli. Kad se već bio malo udaljio, začuo je kako ga dozivaju. Zastade. "Hvala, prijatelju, hvala." Santiago napravi pokret kao da umanjuje važnost svega, ali jedan od ljudi potrči prema njemu. Zgrabi ga za ruku i zadrži u svojoj ruci. "Zovem se Lazaar." Santiago San Román se također predstavi. "Mi smo tamo, u onom paviljonu. Dođi nas posjetiti; bit ćeš dobro došao. Svrati kad god budeš želio. Imat ćeš puno prijatelja." A onoga dana, kad je Santiago zakoračio u vojničku blagovaonicu, imao je osjećaj da su riječi toga vojnika iskrene.

Prvi put kad je Santiago San Román stupio u paviljon Nomadske vojske, učini mu se da ulazi u drugi svijet. Vojska, daleko od zapovjedničkoga nadzora, ponašala se kao da je zgrada jedna velika jaima. Sjedeći okupljeni oko jednoga kuhala, na samome ulazu u paviljon, dvanaestak običnih redova razgovarali su na hasaníji pijuckajući čaj tako opušteno kao da nisu u vojarni. Čim su ugledali Santiaga kako ulazi, lica im se uozbiljiše i razgovor odjednom utihnu. San Román se zamalo okrenuo i vratio tamo odakle je došao, ali Lazaarovo prisustvo ga primiri. "Nisam želio smetati" ispriča se Santiago. "Nisam znao..." Lazaar se na arapskome obrati svojim prijateljima i smjesta se razgovor nastavi tamo gdje je stao. Čovjek iz Sahare uhvati ga s obje ruke i pozva da sjedne uz čaj. I nije trebalo proći puno vremena da se Santiago prestane osjećati strancem. "Igraš li nogomet?" upita ga jedan od prisutnih. "Naravno. Ja sam Cruyffa naučio igrati nogomet." Lazaar mu reče, ozbiljno: "Ja navijam za Madrid." "Naučio sam i Amancia, što kažeš." Od toga dana Santiago San Román igrao je svakoga popodneva kao vratar u ekipi Nomadske vojske, a svaki put kad bi porazili Španjolce, njegovi bi ga drugovi iz bataljuna proglasili izdajnikom.

Sada, dok je stajao laktovima naslonjen na bar El Oasisa, Santiago San Román, promatrao je vojnike Nomadske jedinice kako prolaze ispred bara zavirujući kroz prozor mješavinom znatiželje i prijezira. Iskapi svoju čašu konjaka i čvrsto odluči da više neće piti kad bi ga u svakom trenutku neki vojnik iz Sahare mogao opaziti. To u njemu izazva osjećaj srama kakav nije osjetio nikada prije. Narednik Baquedano, jedini podoficir iz odreda španjolske policije koji je zalazio u El Oasis, kočoperio se među konobaricama, štipajući ih za stražnjicu i dirajući im grudi. Njegov rakijaški zadah odao bi ga bilo gdje da se zatekne. Pričale su se užasne stvari o Baquedanu. Imao je nekih četrdesetak godina i odmah je upadalo u oči da su Legija, rakija i kurve jedino što ima u životu. Pričalo se kako je jednom zgodom bez imalo oklijevanja upucao nekoga vojnika jer je stupao pogrešnim korakom. Vidjevši ga onako pijanoga i kako se stišće uz prostitutke, svatko bi mogao povjerovati u ono što se govorilo o njemu. Većina ga je vojnika izbjegavala, ali bilo je nekoliko razmetljivaca koji su se najčešće smijali njegovim duhovitostima i koji su ga posvuda pratili aplaudirajući njegovoj razmetljivosti i pozivajući ga na piće. Tada bi rezignirano podnosili njegova ponižavanja trpeći poput životinja da ih omalovažava. Prostitutke koje su ga već dobro poznavale, najviše su ga zaobilazile da mu se slučajno ne bi našle na putu. Nesumnjivo je narednik Baquedano jedina osoba u lokalu zbog kojega su se osjećale nesigurnima i plašljivima. Dobro su znale da bi, ako se usprotive tom oficiru, mogle izgubiti posao ili osvanuti izbodene u nekome jarku na cesti za Smaru. Narednik Baquedano je poput velikoga kuma koji radi za zapovjednika Pantu. Zapovjednik Panta morao je nadgledati svu prostituciju u El Oasisu, ali niti jedan oficir ne bi gledao blagonaklono da zapovjednik njegova ranga kroči u lokal poput ovoga. Oficiri nikada nisu dijelili prostitutke s vojskom. Nisu ih dijelili čak ni narednici s vodnicima. Međutim, nisu mogli dopustiti da se mafija nastani u El Aaiúnu dovodeći žene s Poluotoka, iz Maroka ili iz Mauritanije. Zapovjednik Panta bdio je nad zdravljem Odreda i da se nitko ne upliće u interne stvari. No, zapovjednik nikada nije vidio Baquedana pijanoga kako tetura medu stolovima, držeći se s obje ruke za međunožje i slineći na grudima prostitutki odjevenih u konobarice.

Santiago San Román skrenu pogled u dva ili tri navrata kad se njegov pogled susrete s vodnikovim. Ugledavši Baquedana kako izlazi iz lokala, osjeti se mnogo opuštenijim unatoč buci koju je podizala vojska. Glazba se miješala s televizijom koju nitko nije gledao, s udarcima boca o mramor bara, s povicima iz kartašnica pokera, s brojevima binga i s bučnim razgovorima. Odjednom svi zvukovi utihnuše u sekundi, a s vojnih marševa pređoše na *Gusarice*, omiljen pasodoble Pepea *El Bolija*. Čim Santiago San Román začu prve taktove, osjetio je kao da mu se barski strop obrušio na glavu. Odjednom mu glavom sijevnu slika Montse poput kakve pritajene sablasti. Svi zvukovi učiniše mu se neobjašnjivo neprijateljskima.

- Još jednu čašu konjaka? upita Guillermo.
- Ne, neću više. Muči me žgaravica.
- Onda, jedno pivo.
- Samo ti popij, mene boli želudac slaga Santiago.

- I nećeš više ništa piti cijelu noć? Subota je.

Santiago San Román uputi ozbiljan pogled svome prijatelju, i Guillermo smjesta shvati o čemu je riječ. Prestade ga nuditi. Poznaje jako dobro napade melankolije svojega prijatelja. Obojica izađoše iz El Oasisa, a na ulici ih odjednom sustignu svježi povjetarac mjeseca veljače. Koračali su u tišini, besciljno. Sve dok ne stigoše do trga Plaza de España, ulice su bile neuobičajeno puste. Međutim, činilo se da se tamo sjatio cijeli grad. Sve do ulice dopirala je buka iz barova. Teritorijalna policija patrolirala je u vozilima i pješice, nastojeći ne izazivati preveliku pozornost. Obojica se zaustaviše pred fasadom kina. Pod naslovom *Serpico*, ilustrirani crtež Al Pacina samo što nije sišao s plakata. Guillermo stade pred plakatom raskrečenih nogu, pokušavajući oponašati držanje nekoga policajca iz Bronxa. Izgledao je poput glumčeve sjene. Navuče si šešir do obrva privezavši si uzicu vojničke kape za bradu. Djevojke koje su čekale u redu da kupe ulaznicu promatrale su ga i smijale se pokrivajući si usta.

- Prestani izigravati pajaca - prekori ga Santiago. - Zar ne vidiš da te svi gledaju?

Guillermo zakači palčeve za ogromnu posrebrenu kopču na remenu i pošalje poljubac djevojkama koje se nisu prestajale smijati.

- Moram te zamoliti za jednu uslugu, Guillermo. Kunem ti se da je to posljednji put da te nešto takvoga molim.

Istoga časa Guillermo izgubi želju za ruganjem. Te su mu riječi zvučale više nego poznate. Santiago poče polagano koračati, ne isprsivši se niti zabacujući unatrag ramena.

- Idemo s ovoga mjesta, ovdje sve vrvi od narednika.

Svaki vojnički rang imao je svoje područje u gradu. Narednici i vodnici nastojali su izbjegavati okolicu hotela Parador i Vojnog kazina da ne bi morali neprestano pozdravljati svoje pretpostavljene. Opet, obični redovi nisu šetali glavnim ulicama gdje su podoficiri imali svoje omiljene barove.

Dvoje prijatelja uputiše se bez riječi prema Aveniji Skaikima. Znali su da će tamo biti daleko od legionarskih pogleda. Koračali su u tišini, kao da jedan drugome čitaju misli. Zaustaviše se pokraj jedne telefonske govornice, i Santiago izvadi sve kovanice koje je nosio u džepovima. Iz nekoga nepoznatog razloga, zrak je na tom mjestu mirisao na majčinu dušicu. Dade kovanice Guillermu.

- Želim da nazoveš Montse. Dobro, prvo...
- Sve već znam, sve znam prekide ga, nestrpljivo, Guillermo.
- Reći ćeš da si kolega sa sveučilišta i da trebaš razgovarati s njom...
- Santi! poviče Guillermo na njega sa željom da mu opali pljusku.
- Što ti je?

- Znaš li ti koliko sam već puta nazvao tvoju djevojku?
- Nije moja djevojka, Guillermo, već sam ti rekao, ako mi ne želiš učiniti tu uslugu...

Guillermo mu utješno prebaci ruku preko ramena pokušavajući umiriti svoga prijatelja.

- Nazvat ću je, u redu, nazvat ću je. Ali nemoj mi objašnjavati što joj trebam reći, jer si mi to već tisuću puta ponovio. Ja je zovem, ja joj pišem, naposljetku ja ću je i...

Guillermo zastade, kajući se zbog svojih riječi. Prijatelj mu bijaše toliko zbunjen da nije stigao ni razumjeti što je rekao. Naposljetku, stavi kovanice u džep i uđe u kabinu. Santiago se udalji nekoliko metara, kao da se srami svojih postupaka.

Posljednji je poziv bio dramatičan. I tom joj je zgodom telefonirao iz govornice, nekoliko metara od ulaza u kuću u ulici Vía Layetana. Kad se Montse konačno javila, bilo je gotovo deset sati navečer. Santiago je već četiri sata stražario pred djevojčinom kućom. Vlaga i hladnoća prvih prosinačkih dana uvukla mu se u kosti. Kad je naposljetku začuo njezin glas s druge strane žice, zašuti ne znajući što reći. Naposljetku se pribrao pokušavajući kontrolirati svoje živce. "Santi je" reče drhtavim glasom. "Znam, rekli su mi, što hoćeš?" "Gledaj, Montse, zovem te čitavo popodne." "Učila sam u knjižnici, upravo sam stigla." "Nemoj mi lagati, Montse, to ti ne dopuštam." "Zoveš me da bi me nazvao lažljivicom? Nevjerojatno si drzak, znaš li to?" "Ne, nisam te želio nazvati lažljivicom, ali stojim na ulazu tvoje kuće od šest sati popodne i nisam vidio ni da si ušla ni da si izišla." Sada nastade duga i dramatična tišina. "A ti misliš da ću ti ja polagati račune?" "Ne, Montse, ne želim da mi polažeš račune, samo ti želim reći da odlazim." "Onda, zbogom." "Idem u Zaragozu." Ponovno tišina. "Doma mi je stigao poziv za vojsku. Moram se javiti u vojarnu prekosutra." Montse i dalje nastavi šutjeti, i to ohrabri Santiaga. "Jesi li već razgovarala sa svojim roditeljima?" upita mladić, ohrabren. "S mojim roditeljima? I što ja imam razgovarati sa svojim roditeljima?" Santiago se tada požuri bijesno dodati: "O djetetu, zaboga, o našem djetetu." Nije uspio više išta reći. "Gledaj, dečko, to je dijete moj problem, samo moj." "Možda se i mene donekle tiče, ne misliš, tako mi se barem čini." "Trebao si o tome prije misliti" Montse je sada bila na rubu plača. "Prije no što si se spetljao s onom plavušom iz diskoteke, prije nego što si se ljubio s.. ""Nisam se ja ljubio ni s kime." "Ne želim više slušati tvoje laži." "Ne lažem ti, Montse, kunem ti se svojom majkom, zaklinjem ti se onim najsvetijim. To je samo jedna prijateljica." "I ti se tako ljubiš s prijateljicom?" "Već sam ti stoput rekao da smo prije izvjesnoga vremena hodali. Ali bili smo djeca. Kvragu. " "Kakva sam ja glupača bila, kakva glupača!" "Montse, dijete. " "To dijete je moje, čuješ li me, moje. Zaboravi da si me ikada znao, zaboravi na dijete, zaboravi na sve." Odjednom se više ništa nije čulo iz slušalice. Zatim oštri kontinuirani ton najavi da više nema nikoga s druge strane linije. Santiago bijesno udari glavom o staklo kabine. Na čelu mu se pojavi posjekotina i krv mu poče curiti niz lice. Ljudi koji su prolazili ulicom udaljiše se nekoliko metara na zvuk udarca. Nije znao što učiniti sa slušalicom. Naposljetku je baci svom svojom snagom o telefon i ova se raspolovi. Napusti kabinu poput kakve zvijeri, bijesno se osvrćući oko sebe. Nikada se nije osjetio tako strašno ponižen, tako užasno bespomoćan. Nije mogao udariti nikoga, nije se mogao ni na kome iskaliti, nije mogao dati oduška svome velikom bijesu.

Guillermo mu priđe jako ozbiljnoga izraza lica. Držao je u ruci preostale kovanice.

- Nije kod kuće.
- Nije kod kuće ili se ne želi javiti?
- U čemu je razlika?
- Nikakva, ali moram znati istinu. Tko se javio?
- Ne znam. Vjerojatno njezina sestra.
- Što si joj rekao?
- Da sam prijatelj sa sveučilišta.
- I što ti je uzvratila?
- Da trenutno nije u Barceloni. Zamolila me da joj kažem ime i broj telefona, ako me poželi nazvati. Rekoh joj da nije tako hitno, da ću nazvati koji drugi dan.

Kako su napuštali aveniju, buku vozila zamijenilo je treštanje televizora u prizemnim stanovima. Noć je topla. Neugodno je jedino zbog vjetra koji ne prestaje puhati, tako tipičnoga za veljaču. Zaustaviše se na jednome uglu, daleko od središta grada. Automobili jedva da su prolazili. Mjesec se zrcalio jako daleko, u gotovo usahlom koritu Saguije. Pušili su u tišini. Guillermo se nije usuđivao oskrvnuti misli svoga prijatelja.

- Nikada više, kunem ti se, nikada više reče neočekivano Santiago San Román. Ne želim znati ništa o njoj.
 - Nemoj to tako doživljavati.

Ali Santiago kao da nije čuo svojega prijatelja.

- Nikada se nitko nije tako ponio prema meni. Do vraga sve. Od danas Montse ne postoji više za mene. I to zauvijek. Jesi li me čuo?
 - Čuo sam te.
- Ako ikada više spomenem njezino ime, ili te zamolim da je nazoveš, ili da joj pišeš, želim da me ispljuskaš. I to što jače možeš, razumiješ me?
 - Kako želiš.
 - Zakuni mi se.

- Kunem ti se.

Santiago zagrli svojega prijatelja u napadu iskrenosti, i stisnu ga svom svojom snagom. Zatim ga poljubi u obraz.

- Što radiš? Pusti me, kvragu. Ako nas vide, pomislit će da smo pederi.

Santiago ga pusti i nasmiješi se po prvi put te noći.

- Kakvi pederi?! Ove ćemo noći tulumariti. Makar spavali u samici.

Smjesta se Guillermo zarazi iznenadnim oduševljenjem svojega prijatelja.

- Idemo u El Oasis reče Guillermo.
- Gluposti. Tamo smo svake subote. Idemo potražiti kurve. Ali one najbolje.
- A novac?
- Mi smo zaručnici smrti. Kakav novac, i kakve gluposti! Kvragu i novac.

U dnu ulice pojavi se vozilo Teritorijalne policije. Istoga časa obojica legionara jako se uozbiljiše i ukočiše, kao da ti ljudi iz Sahare mogu pročitati njihove misli. Patrolno vozilo prođe jako sporo pokraj njih, ali se ne zaustavi.

- Jesi li ikada bio tamo gore? upita Santiago, pokazujući na Kamene kuće.
- Naravno da nisam. Misliš li da sam lud? Osim toga, tamo nema barova ni kurvi.

Četvrt Zemla, u gornjemu dijelu grada, bila je četvrt u kojoj su živjeli gotovo isključivo ljudi iz Zapadne Sahare. Zvali su je i Kamene kuće ili Hata-Rambla, što znači "granica pješčanih sprudova" Osim ljudi iz Sahare, živjelo je tamo tek njih nekolicina s Kanarskih otoka.

- Reci mi sad nešto: zar te ne zanima što se nalazi u tim ulicama?
- Nimalo. A tebe zanima?
- Idemo se prošetati. U Odredu španjolske policije nema hrabrih legionara koji bi se usudili tamo ući.
 - A ti si hrabar?
 - Mogao bih i drugima posuditi malo hrabrosti.
 - Ti si skroz prolupao, sišao si s uma, prijatelju.
 - Ne mogu vjerovati da se bojiš.
- Ne bojim se, Santi, ne zafrkavaj me. Ali čuo si baš kao i ja što se priča o tom kvartu.
 - Sve su to laži, Guillermo. Poznaješ li nekoga tko se popeo do tamo?

- Ne.
- Vidiš, ja znam.
- Ljudi iz Sahare se ne računaju, oni žive tamo. Ali zar nisi čuo za prosvjede? Ti vragovi iz Polisaria pune glave ljudima svime i svačim. Oteli su dva kamiona. Ne znaš za Agyeyimat? Poginulo je mnoštvo legionara.

Santiago se polako hladio slušajući isprike svoga prijatelja. Od prvoga dana kad je prošetao El Aaiúnom privukao mu je pozornost taj uzdignuti dio grada, usprkos njegova bijednoga izgleda.

- To se dogodilo daleko odavde. Ovo je civilizacija. Ovdje nema izdajnika. Ali ako nisi siguran ili ako se bojiš..
 - Idi kvragu. Ja se vraćam u El Oasis.

Guillermo krenu Ijutito, a njegov prijatelj pođe za njim, ne skidajući smiješak s lica. Santiago ima osjećaj da je oduvijek živio u tom gradu, da ga poznaje bolje od svoga vlastitoga. Pokuša misliti na svoju četvrt, na svoju kuću, na kiosk svoje majke, ali slike su mutne. Odjednom ponovno pomisli na Montse i ne uspije se prisjetiti njezina lica.

U OSAM sati navečer ulica Vía Layetana bila je mravinjak ljudi i vozila. Reklo bi se da je novo stoljeće započelo kao utrka u smjeru suprotnom od kretanja kazaljki sata. Bilo je nemoguće uhvatiti taksi. Trgovine su bile prepune, a stakla izloga zamagljena. Iz izlaza iz metroa Jaime I. kuljale su bujice ljudi koje su smjesta nestajale u svim smjerovima. Gotička četvrt upijala je turiste poput suhe spužve. Na pločnicima su se miješale božićne pjesme iz trgovina s valovima toploga zraka koji je izlazio kad bi se otvarala i zatvarala vrata. Montse je morala pričekati da ljudi prestanu izlaziti iz metroa da bi mogla nastaviti. Već je pješačila više od jednoga sata i boljele su je noge. Znala je dobro kamo želi ići, ali pokušavala je odgoditi trenutak ponovnoga susreta sa sablastima svoga pamćenja.

Salon je nalikovao dekoru nekoga filma strave i užasa. Nakon deset godina učini joj se još zastarjelijim i manjim. Čak joj je i svjetlost svjetiljki izgledala slaba. Namještaj je uglavnom bio prekriven plahtama koje su sobi davale sjetan izgled. Mirisalo je na ustajali zrak. U tuljce smotani sagovi ispuštali su ustajali miris vlage. Zavjese joj se učiniše bezbojnima i zastarjelima. Otvori kapke na prozorima, pokušavajući se ponovno susresti s ulicom. Stolarija na nekim balkonskim vratima nadigla se i ova se nisu mogla otvoriti. Prometna buka čula se tako kao da se stan nalazi u prizemlju. Kad se Montse prestade osvrtati oko sebe, osjeti tugu. Ništa nije onako kako se ona sjećala. Posljednjih je godina pokušavala što manje misliti na taj stan pa joj se sada učini nestvarnim, poput umjetnoga dekora prigušenih i lažnih boja. Izračuna koliko je vremena proteklo. Nije bilo teško. Posljednji put bilo je to nakon majčine smrti: točno prije deset godina. Krenu skidati plahte koje su prekrivale namještaj odlažući ih na naslonjač. Kad je uklonila plahtu s kuhinjskoga ormara, zrcalo joj vrati njezin vlastiti odraz i ona se preplaši. Osjeti se kao da tu ne pripada, poput kakva uljeza koji se uvukao kroz pukotinu vremena u to svetište. Koliko si je samo puta stavila rajf u kosu pred tim zrcalom prije no što će izići iz kuće. Koliko si je puta namjestila kragnu na košulji ili popravila šiške. Koliko se je puta pogledala iz čistoga užitka što joj zrcalo vraća odraz mlade, lijepe djevojke, prepune planova ili bijesa. Sklopi oči i zbog slabih živaca sruši jedan od okvira za fotografije. Cijeli je kuhinjski ormar bio prekriven fotografijama, poput kakva oltara. Baci pogled na sve te fotografije. Ona nije bila niti na jednoj. Na njima su njezin otac, njezina majka, baka i djed, njezina sestra, šogor, obje nećakinje. Njezina kći. Posegnu za jednim okvirom u kojem je bila fotografija njezine kćeri odjevene za prvu pričest. Ne osjeti ništa. Nasmiješi se, razočarana, uvjerivši se da njezina majka nije čuvala ni jednu njezinu fotografiju. Pokuša samu sebe uvjeriti, gledajući se ravno u oči u zrcalu, da joj to ništa ne znači. Okrenu se i okrenu leđa prema svojemu vlastitu odrazu.

Njezina spavaća soba, naprotiv, ista je onakva kakvu je pamti. Kad je sjela na krevet svoje mladosti, osjeti gorku nostalgiju. Dobro zna da ne može plakati. Već neka dva mjeseca ne uspijeva plakati. Ispruži se na krevet, glavu položi na jastuk, a noge na pokrivač. Na trenutak se prisjeti koliko je to samo smetalo njezinu majku. Nasmiješi se zamislivši što bi rekla da ju sada može vidjeti. Odmah prepozna pukotine na stropu kao da ih nije prestala gledati ovih posljednjih dvadeset godina. Pod svjetlošću lustera koji je visio u sredini te su pukotine oživjele: cilindar-šešir, pokraj balkona; puž, u sredini; Caudillov portret. Nasmija se, ganuta. Iz njezina

sjećanja naviraše slike i senzacije koje nije mogla kontrolirati. Zatvori oči smiješeći se, pokušavajući zamisliti da vrijeme nije prošlo, da još uvijek ima osamnaest godina i da njezin život još uvijek nije izbačen iz kolosijeka. Buka vozila miješala se s njezinim snovima djelujući poput kakva jakoga uspavljujućega sredstva.

Naglo se trže iz sna. Sanjala je kako telefon ne prestaje zvoniti, a nitko ne diže slušalicu. Zadrža dah dok je pokušavala razlučiti san od zbilje. Nije mogla znati koliko je vremena spavala. Jeka telefona i dalje je odzvanjala u njezinoj glavi, ali nije bila stvarna. I na trenutak obuze ju osjećaj da će Mari Cruz svaki čas otvoriti vrata i priopćiti joj neraspoloženo: "Telefon, gospođice. Za Vas je." Vrata se ne otvoriše, nisu se mogla otvoriti. Telefon je isključen već deset godina. Ona je odavno navršila četrdesetu, a mrtvaci se ne mogu samo tako vratiti iz svojih grobova, kao da se ništa nije dogodilo. Ustade i potraži kutiju sa cigarama u ladici stolića. Stavi je na krevet i izvadi ukosnicu, kutiju šibica, stare marke, pet pezeta, ulaznicu za neki muzej, ruž. Pisma su bila vezana crvenom vrpcom.

Tako ih je pronašla u majčinoj kutiji za nakit. Sjeća se jako dobro. Njezina sestra, njoj nasuprot, sjedi na drugome kraju stola. Kutija za nakit u središtu, poput kakva nedavno iskopana lijesa. Znaju da nijedna od njih neće nositi majčin nakit, ali ne mogu ga ostaviti tamo. Isuviše je vrijedan. Naposljetku njezina sestra otvori kutiju započevši slagati dvije hrpice. Izgledala je poput kakva profesionalnoga procjenitelja. Toliko ga je puta vidjela da je u stanju nabrojati nakit i njegovu vrijednost, čak i ne otvarajući kutiju. Kad izvadi posljednju bisernu ogrlicu, prikova pogled za dno kutije. "Ovo će pripasti tebi, bojim se',' reče joj sestra. Montse ju pogleda, jako blijeda, kao da očekuje da će otkriti neraspadnuti prst kakvoga sveca. Rukom posegnu u kutiju i izvadi svežanj pisama vezanih crvenom vrpcom. "To nije moje" reče spuštena pogleda. Njezina se sestra prisloni na naslon stolice i zapali cigaretu. "Sada jest." Drhtavica prostruji Montsinom kralježnicom. Razveže vrpcu i smjesta prepozna svoje vlastito ime i staru adresu u ulici Vía Layetana. Omoti su požutjeli od godina. Procijeni da bi tamo moralo biti petnaestak ili dvadesetak pisama s Francovim poštanskim markama od tri pezete. Ne uspijeva bilo što shvatiti. Posloži pisma u obliku lepeze po stolu. Nijedno pismo nije otvoreno. Uze jedno i okrenu ga tražeći pošiljatelja. Ispade joj iz ruke. Njezina sestra ravnodušno ju promatra, ne pokazujući iznenađenje. Okrenu na poleđinu sva pisma. Pošiljatelj je na svima isti: Santiago San Román Chacón, 4. odred legije Alejandro Farnesio, El Aaiún, Zapadna Sahara. Isprva osjeti kako ju guši, a zatim laganu drhtavicu. Učini joj se da se mrtvi podižu iz grobova da bi ju mučili. Potraži pogledom neko objašnjenje od svoje sestre, ali Teresa niti ne trepnu. Rukopis nije Santiagov, o tome nema dvojbe. "Što to znači, Teresa? Nećeš mi valjda reći da si znala za ta pisma?" Teresa ne uzvraća; miluje majčin nakit poput kakve mačke. Naposljetku reče: "Da, Montse, znala sam za njih. Neka od njih mi je uručio vratar. Druga su stigla ravno u mamine ruke. Ono što nisam znala je to da ih je majka nastavila čuvati nakon toliko vremena." Montse ušuti. Nakon svih tih godina, nije to mogla doživjeti kao izdaju, ali poče gledati na svoju sestru kao na stranca. Pogleda žigove. Pisma su bila posložena po datumima: od prosinca '74 do veljače '75. Nije se usuđivala otvoriti ih u prisustvu svoje sestre. "Ti si bila u Cadaquésu; znaš na što mislim. Svaki put kad bi stiglo neko od ovih pisama, proživljavali smo pravi pakao u kući." "Da, ali ti si uvijek..." Teresa udari o stol, a dvije hrpice nakita se urušiše. "Ne, Montse, ne, ja nikada nisam. Ti si prošla pakao, ali ja sam proživjela čistilište" reče u napadu bijesa, "i to ni kriva ni dužna. Slušaj me sad i ne ljuti se kao glavna junakinja kakve tragedije. Dok si ti bila u Cadaquésu, da nitko ne bi vidio kako je tvoja majka osramoćena, ja sam bila ta koja ju je morala podnositi iz dana u dan. I tako iz dana u dan, nisi to znala? Svaki put kad bi stiglo neko od tih pisama ili kad bi zazvonio telefon, ja sam morala podnositi majčin bijes. Ja sam morala koračati na vršcima prstiju da prođem neopaženo; ja sam išla na počinak u devet da ne bih podnosila njezinu zlovolju; prestala sam izlaziti s prijateljicama samo da ne bih morala tražiti dopuštenje od majke. Dosta mi je bilo što sam morala podnositi galamu, prijekore koji nisu imali nikakva opravdanja. Umorila sam se od izigravanja savršene kćeri koja ispašta zbog grijeha svoje sestre." Odjednom ušuti, izobličena lica, pokušavajući suzdržati bijes. Sad je Montse bila ta koja nije ni trepnula okom. Bilo je to prvi put da vidi svoju sestru izvan sebe, Ijutitu, neuravnoteženu. To joj se učini većim otkrićem, nego samo otkriće pisama. Teresa, mlada sestra, uvijek je preuzimala ulogu starije sestre. Uvijek je Teresa bila ta koja je izigravala tampon između nje i majke. Teresa je bila čista inteligencija, trezvenost, smirenost u dramatičnim trenucima. Vidjevši ju u tom stanju, Montse se učini da se svijet ljulja pod njezinim nogama. Dugo vremena ostadoše netremice se promatrajući, pokušavajući se primiriti. "Biraj" reče naposljetku Teresa. "Što želiš reći?" "Odaberi hrpicu nakita koju želiš i zadrži ga za sebe." "Nije li bolje da odaberemo ždrijebom?" Teresa izvadi notes, istrgnu stranicu i prepolovi je. Našvrlja brojeve, načini dvije loptice i pruži Montse da odabere. Njezina sestra uze jednu. Zatim Teresa stavi svoj dio nakita u rubac, zaveže ga čvorom i stavi u torbu. Ustade. Montse se osjećala neugodno. Nije se usuđivala postaviti više ikakva pitanja. "Ideš li?" upita Teresa. "Ostat ću još malo." "Nemoj zaboraviti isključiti telefonsku sekretaricu kad budeš izlazila. I zaključaj s oba ključa."

Nakon što ih je pročitala nekoliko puta, pisma su ostala deset godina zavezana crvenom vrpcom u ladici stolića, u majčinu stanu. Sada joj se još jednom učiniše žućkastim, ustajalim, anakroničnim sablastima. Razveže traku i rasprostre ih po krevetu. Otvori nasumce jedno pismo. Usprkos vremenu koje je prošlo sjećala se svake rečenice kao da ih je upravo sad pročitala. Montse je jako dobro znala da to nije Santiagov rukopis, ali učini joj se da riječi jesu njegove. Neki kolega mu je nesumnjivo učinio uslugu da ih napiše. U većini omotnica, osim pisama bile su i fotografije. Sve su jako slične: Santiago odjeven u vojničku odoru, ispred bojnoga vozila; dok sjedi u kamionu; s oružjem na ramenu; dok daje zakletvu. Učini joj se gledajući njegovo lice kao da nije prošlo više od mjesec dana od njihova posljednjega susreta. Tijekom mnogih godina sanjala je to lice svake noći, gotovo do ludila opsesivno.

Sada se uspijevala prisjetiti pojedinosti, gesta, mirisa za koje je vjerovala da ih je već u potpunosti zaboravila. Na trenutak joj se čak učini da čuje kratke korake služavke Mari Cruz, kako odzvanjaju po parketu hodnika. To lupkanje dijelom je njezine mladosti, kao što je to i krajolik koji se ocrtava iza balkona spavaće sobe. Isto to lupkanje koje je začula onoga srpanjskog podneva, vrućega srpanjskog podneva, kako odzvanja gore-dolje po hodniku dok je ona čekala sjedeći na krevetu,

tjeskobno se pretvarajući da čita, ne prestajući gristi nokte. Bilo je to prvi put u čitavome svom životu da je neopravdano izostala s predavanja. Doduše, ujutro je otišla u Akademiju Santa Teresa, ali nakon objeda reče Mari Cruz da se osjeća loše, da ima užasnu glavobolju. Upozori ju da je, ako je budu zvali telefonom, odmah obavijesti. Ali sati su prolazili, a nitko nije zvao. Iz svoje spavaće sobe, Montse nije bila sigurna da čuje telefon; zato je vrebala služavkine korake, naćuljenih ušiju, registrirajući svaki zvuk, svaki pokret. Kroz otvoreni balkon slušala je kako zvonici u Gotičkoj četvrti odbijaju vrijeme koje prolazi. Nije mogla misliti ni na što drugo osim na mladića koji ju je dovezao kući jučer uvečer. Sada joj se činio hladnim način na koji se oprostila s njim na kućnim vratima. Možda mu je trebala reći još nešto kad mu je uručila telefonski broj. Možda ga je pogrešno procijenila i krivo iščitala njegove tamne, tajanstvene oči. Možda su Santiagu San Románu na raspolaganju sve djevojke koje poželi. Salijetale su je nedoumice i tjeskobe. Potraži prezime San Román u telefonskom imeniku. Čak i da dozna njegov telefonski broj, ne bi bila u stanju nazvati ga, ali umirivala ju je pomisao da bi barem mogla stupiti s njim u kontakt kad poželi. S vremena na vrijeme potpetice Mari Cruz bi ju uznemirile. Tjeskobno je izišla na balkon više od deset puta. Možda se mladić sada smije na njezin račun. Zacijelo ima djevojku i nije ništa drugo ni želio postići nego pokazati pred svojim prijateljem Pascualinom kako ima uspjeha s djevojkama. Možda nije trebala preuzeti inicijativu da ga poljubi. Možda je trebala pustiti da on poljubi nju. Kako je večer odmicala, osjećala je kako su joj živci sve napetiji. Bjesnila je na pomisao što je izostala s nastave zbog toga licemjera, a osjećala se nesposobnom da misli o bilo čemu osim o tome licemjeru koji ju je pokušao opčiniti. Ali kad začu potpetice Mari Cruz kako lupkaju brže nego uobičajeno, i kako se zaustavljaju pred vratima, a zatim i lagano kucanje, i glas koji reče: "Gospođice Montse, telefon za Vas" morala se svladati da joj srce ne iskoči sa svoga mjesta. Potrča kao luda, uđe u salon, zatvori vrata i gotovo bez daha, zgrabi slušalicu s obje ruke. "Santiago San Román pri telefonu" začu s druge strane žice. "Ne znam sjećaš li se jučerašnjega popodneva." "Santiago San Román?" upita Montse, pokušavajući prikriti afektiranje u glasu. Nastade napeta stanka, kao da je pogrešan poziv. "Jučer sam te otpratio kući i dala si mi broj telefona. Pa dobro, nisi mi ti dala broj, ja sam ga tražio.. " "Ah, da, ti si onaj s bijelim kabrioletom." Sad se Santiagov glas prekide, oklijevajući. "Da, ja sam taj. Pa dobro, Santiago. Zovem da vidim želiš li možda prošetati." "Prošetati? Prošetati gdje?" Montse je bilo neugodno što je okrutna, ali nije znala kako drukčije postupiti. "Ovdje, gdje ti želiš. Da popijemo štogod i tako." "Tvoj prijatelj, ti i ja?" "Ma ne, ma ne. Samo ti i ja. Pascualin ima posla." Montse se teškom mukom suzdrži brojeći do sedam prije no što uzvrati. "Moram učiti. Imam velikih zaostataka s njemačkim." Santiago nije očekivao takav odgovor. Nije znao što još reći. "Ma nemoj, kakva šteta. Onda ću te nazvati koji drugi dan." Djevojka proguta slinu i učini nešto što je bilo protiv njezinih principa. "Čekaj. Gdje si sada?" "Ispred tvoje kuće, u jednoj govornici." "Ne idi nikuda, odmah ću sići."

To je bio posljednji dan da je Montse pohađala nastavu u Akademiji Santa Teresa. Otada, ljeto postade proljeće, knjige se pretvoriše u suho cvijeće; a zagušljiva vrućina u nježni lahor koji joj nije prestajao milovati kožu tijekom mnogih mjeseci čak i kad se vlažna hladnoća s mora uvukla u Ramblu da bi zaposjela sve gradske ulice.

Toga je popodneva nebo bilo obojeno žarkim rumenilom kakvo Montse nikada nije vidjela. Santiago San Román nosio je na sebi istu bijelu, čistu košulju koju je zavrnuo iznad lakata. Učini joj se višim nego prijašnjega dana, tamnoputijim, zgodnijim. Trebalo joj je sat vremena da se uredi i siđe, ali mladić joj nije ništa prigovorio; čekao ju je ne odvajajući se od kabine. "Kamo me želiš voditi?" reče Montse, provokativno, čim se nađe pred njim. "Jesi li za šetnju?" "Pješice?" Mladić nije očekivao to pitanje. "Nisi uzeo auto?" Santiago se zacrveni. Po prvi se put učini ranjivim. Uze Montsinu ruku i krenuše šetati niz ulicu poput zaljubljena para. "Danas nemam kabriolet" reče djevojci dok je otvarao Seat 850 žute boje. "U garaži je." Montse sjede u auto bez riječi. Unutra se osjećao miris duhana i motornoga ulja.§

Sjedeći u Seatu, sa spuštenim prozorima da bi imala zraka, Montse se osjeti jednako dobro kao i prošle večeri u bijelom kabrioletu. Gledala je krajičkom oka Santiaga koji je vozio kao da to čini cijeloga života. Prošli su Gotičku četvrt i izišli na Las Ramblas. San Román iziđe iz vozila i potrča otvoriti vrata Montse. Ona nije mogla prikriti koliko joj se svidjela ta gesta. Ne pitajući ju ništa, Santiago joj pokaže bar i propusti je da prva ude. Montse je znala za to mjesto, ali nikada nije bila tamo. Sjedoše pokraj bara i Santiago naruči dva piva ne upitavši je što ona želi popiti. Ponašao se opušteno, kao da je to njegov svijet. Naprotiv, Montse se morala jako truditi da ostavi dojam prirodnosti. Činilo joj se da svi ljudi gledaju samo nju: konobari, mušterije, šetači koji su prolazili ispred ogromnih prozora. Pokuša zamisliti što bi rekle njezine prijateljice da je sada vide upravo tamo. Jedva da je mogla obratiti pozornost na ono što je Santiago govorio vrtoglavom brzinom, ne dajući joj vremena da uzvrati. Dok je ispijala prvo pivo u svome životu, Montse je pokušavala dokučiti što se skriva iza riječi toga mladića. Pila je kao da uživa u tome gorkome piću. Prihvati ponuđenu cigaretu i popuši je ne gutajući dim da ne bi počela kašljati. Sve joj se učini čarobnim toga popodneva. Prepusti Santiagu da priča i ni u jednom trenutku mu ne postavi nijedno pitanje. Kad su se rastajali, oko deset sati uvečer, Montse dopusti da ju poljubi. Prvi put zadrhta zato što ju je neki mladić pomilovao. Iziđe iz kola, a u ustima osjeti okus piva, duhana i Santiagovih poljubaca. Vrtjelo joj se u glavi. Dok je otvarala vrata, ugleda u njima odraz San Romána, naslonjena na vozilo, kako ju pažljivo promatra, možda i s osmijehom na licu. Reče samoj sebi kako se nikada više neće voziti s njim, kako ga više nikada neće vidjeti. O svemu onome što je doživjela te večeri, može pričati sa svojim prijateljicama nekoliko mjeseci. Nijednoj od njih nikada se nije dogodilo ništa slično. Okrenu se da se posljednji put oprosti, a morala je zažmiriti kad ga je vidjela onako zgodnog, tako obazrivog na njezine pokrete, tako stasitoga.

Prije osam sati ujutro, Montse je već bila na uglu ulice Vía Layetana, ispred trgovine obućom, iščekujući da ugleda žuta Santiagova kola. Ali on se pojavi u jednome crvenom automobilu. Čim je prethodne noći ušla u svoju kuću, služavka joj reče da ju zovu telefonom. Bio je to Santiago San Román, iz telefonske govornice nasuprot kuće. "Pa onda, hodamo li mi?" upita je bez okolišanja. Montse osjeti kako joj se trnci spuštaju niz vrat. Osjećala se raspoloženo i sretno. "Da" uzvrati mu

pokušavajući zadržati distancu. "Onda te čekam sutra u osam na uglu kod trgovine obućom." A ona ne reče ništa; spusti slušalicu. Znala je da joj neće biti lako izbaciti iz glave toga mladića.

Obgrlila je knjige i fascikl poput kakva jastuka. U pernici, pored kemijskih olovki, nosila je ruž za usne i maškaru. Nije se usudila našminkati usne kod kuće. Bila je tako živčana da se morala nasloniti na izlog trgovine obućom da joj noge ne bi drhtale. Bila je svjesna da nije dobro postupila, da se morala dati moliti, ali nije bila u stanju kontrolirati svoje impulse. Kad začu trubljenje crvenoga vozila i ugleda Santiaga kako viri kroz prozor, trkom prijeđe ulicu, ne obazirući se na vozila koja su dolazila iz oba smjera. Otvori stražnja vrata, baci knjige na sjedalo i sjede naprijed. "I ovo su kola tvojega oca?" Upita ga to bez zlobe, bez ironije, ali Santiago se zacrveni, posramljen. Montse ga poljubi ovlaš mu dodirnuvši usne. "Što nosiš sa sobom?" upita ju mladić. "Knjige. Ne mogu reći kod kuće da ne idem u Akademiju." Santiago se nasmiješi. "Ti si jako pametna djevojka." "A ti danas ne moraš raditi?" a ovaj je put pitanje bilo maliciozno, no Santiago to ne primijeti. "Na godišnjem sam." Provozaše se Barcelonom jednoga sparnog srpanjskog popodneva. Kako su sati prolazili, sunce je sve više pržilo boju ulica i zgrada. Santiagu se nije žurilo; vozio je kao da sjedi za šankom kakvoga bara. Toga je dana Montse bila ta koja je govorila. Osjećala se euforično. Sve joj je privlačilo pozornost: sirena kola hitne pomoći, prosjak na zebri, zaljubljeni mladić i djevojka, neki muškarac nalik njezinu ujaku. Santiago ju je slušao i smiješio se ne prekidajući je. Provozali su se gradom od juga do sjevera i od sjevera do juga. Objedovali su na nekoj terasi za turiste. Kad joj Santiago predloži da se popnu do luna-parka, Montse nije mogla prikriti svoje oduševljenje.

S vidikovca na Montjuicu promotri luku kao da je kraljica nekoga carstva. Prije no što iziđe iz kola, namaže si usta ružem gledajući se u zrcalo retrovizora, a trepavice izduži maskarom. Sve se odigravalo isuviše brzo da bi imala vremena promisliti. "Izgledaš poput princeze" reče joj Santiago San Román. A Montse osjeti kako joj se želudac steže. Prepusti se njegovu zagrljaju, a dok je njezin pogled lutao iznad barki, pomisli na mladiće koje je upoznala do tada. Nijedan ne nalikuje Santiagu. Sada su joj se činili djetinjastima, nezrelima. Prepusti se zagrljajima. Da nije bilo treperenja koje je njome ovladalo, povjerovala bi da je riječ o kakvu snu. Ali nije san. Nitko ne bi mogao shvatiti što osjeća u tom trenutku. Pade joj na pamet, poput kakve nepostojane slike, kućica u Cadaquésu. Sada joj se učini da je uzalud protratila mnoga ljeta tamo, vjerujući da je u središtu svijeta. "Znaš li plivati?" upita ga Montse iznenada. "Ne, nisam imao kad naučiti. A ti?" "Ni ja ne znam" slaga Montse.

Jeli su šećernu vatu u luna-parku. Gađali su puškama u streljačkim kućicama. Vozili su se u autićima koji su se sudarali. Hodali su kao zaljubljeni par po luna-parku. Santiago je predlagao što bi mogli raditi, a Montse se prepuštala njegovu odabiru. Kad su se popeli željeznicom na vrh uspona, tako su se čvrsto zagrlili da su poslije imali grčeve u rukama. Pomiješali su se s gomilom, nastojeći proći nezamijećeno među malobrojnim turistima. Montse je govorila i govorila. Nervoza ju je činila brbljavom. "Želim pušiti" reče. I Santiago potrča kupiti kutiju Chestera na kiosku. Uvijek kad bi morao platiti, vadio bi svežanj novčanica od

stotinu kojima je rukovao poput kakva bankovnog blagajnika. "Reci mi nešto: ti si doista bogat?" "Naravno. Najbogatiji čovjek na svijetu. Kako ne bih bio bogat kad sam s tobom?"

U podne Montse nazva doma da kaže služavki da će ostati jesti u kući svoje prijateljice Nurije. "A ti ne zoveš svoje roditelje?" "Ne, nikada. Ne moram im ništa objašnjavati. Neovisan sam." "Baš si sretan! " Jeli su u jednome skupom restoranu. Santiago se trudio na sve načine, kao nikada do tada, da se Montse osjeća dobro. Kad djevojka otvori ulazna vrata svoje kuće, učini joj se da se svijet okreće oko nje. Osvrnu se da bi se oprostila od Santiaga i primijeti kako je ovaj nježno gura u predvorje. "Što radiš?" "A što se tebi čini?" Poljubili su se. Montse prvi put osjeti ruke koje ju dodiruju tamo gdje nitko nikada nije. Knjige padoše na tlo uz odsječan udarac. Nikako se nije mogla odlučiti da se popne u stan. Usprkos umoru trebalo joj je puno vremena da zaspe. Pomisli kako neće oprati zube ne bi li što dulje vremena zadržala Santiagov poljubac u ustima, ali okus duhana učini joj se nepodnošljivim. Prionu pisati dnevnik. Snivala je otvorenih očiju. Ujutro joj je jedino bilo stalo da njezina obitelj ništa ne dozna.

Montse je rano ujutro nazvala svojega oca. Razgovarala je i sa sestrom Teresom i s majkom. Rekla je da se dosađuje na nastavi u Akademiji. Slagala je da je poželjela doći u Cadaqués. A u devet i pol već je stajala na uglu kod trgovine obućom, s knjigama u naručju, nervozna. Toga je dana Santiago došao u nekom bijelom automobilu, ali to nije bio kabriolet. Montse sjede u kola kao da joj je to sastavni dio svakodnevne rutine, s osmijehom na licu, želeći samo biti blizu Santiaga. "Ne vjerujem da radiš u banci, niti da je tvoj otac direktor." Mladić se uozbilji, pritisnu gas i uključi se u promet." Santi, ti si lažljivac. Ja tebi nisam ništa lagala." "Nisam ni ja tebi, Montse, nisam ni ja tebi. Doista, nisam lažljivac." Djevojka odmah primijeti u kakav škripac je dovela mladića. Nasloni zatiljak na naslon sjedala i nježno mu položi ruku na nogu. "Reci mi nešto, Santi, jesi li volio mnogo žena?" Santiago San Román se nasmiješi, pokušavajući se osloboditi ukočenosti. "Nijednu poput tebe, ljubavi." Montse osjeti kako kiša cvjetnih latica pljušti oko nje. Zadrhtaše joj usne resice i osjeti škakljanje u koljenima. "Ti si jedan obični lažljivac" reče, stisnuvši mu nogu rukom, "ali mi se sviđaš." "Kunem ti se da ti ne lažem. Kunem ti se. " Ne dovrši rečenicu. Ako je suditi po izrazu njegovih obrva, glavom mu prostruja neka mračna misao.

Čitav tjedan dana Montsine knjige putovale su na stražnjem sjedalu različitih vozila. Imala je osjećaj da promatra svijet odozgo. Lebdjela je gradom raširenih krila ne stupivši nogom na tlo osim kad bi se vraćala kući. Svake večeri, prije no što bi se oprostili, Santiago bi ju povukao sve do ogromne niše u kojoj su se smjestile spiralne stube. Tamo mu je Montse dopuštala da je miluje. Ljubili su se satima sve dok ih ne bi zabolio želudac. Salijetalo ju je na tisuće pitanja, ali nije se usuđivala uništiti čaroliju. Jasno je slutila Santiagovo podrijetlo. Govorio je kao *charnego*, pridošli Katalonac, ponašao se impulzivno, proturječio je samome sebi. Iako je pokušavao prikriti svoje ruke, uništeni nokti umrljani motornim uljem činili su se prikladnijima jednome tokaru nego činovniku. Ali svaki put kad bi Montse povela razgovor o tome, mladiću bi bilo neugodno, a ona nije bila u stanju izlagati ga dulje vremena toj mučnoj kušnji. Kasnije, doma, dok bi ležala na krevetu,

pokušavala je stvari sagledati s distance. Iz noći u noć donosila bi odluku da će razgovarati sa Santiagom prvom prilikom, no kad bi kucnuo čas, bojala se učiniti nešto što bi ga moglo otjerati.

Gotovo dvadeset i šest godina poslije, dok je ležala na istome krevetu činilo joj se da još uvijek razmišlja o istome. Fotografije Santiaga u vojnoj odori zaustavile su vrijeme. Učini joj se da je isti taj pogled vidjela prije nekoliko sati dok su se opraštali kod stuba. Promotri svoje ruke i osjeti se starom. Bilo je to kao da iskapa kakvoga mrtvaca. Izvadi fotografiju koju je pronašla u bolnici i stavi je na pokrivač, pokraj drugih fotografija. Nema dvojbe da je to Santiago San Román. Sada se poželi prisjetiti što je osjetila kad su joj rekli da je umro. Sjećala se jako dobro lica trafikantice i njezina muža. Nije li to možda Santiago smislio? Je li izmišljanje vlastite smrti bio njegov način osvete? Radi li se o kakvoj morbidnoj šali, ili tek o glasini koju se nitko nije potrudio provjeriti? Montse su oči pekle od pozornoga promatranja fotografija. Bila je spremna poduzeti ono što je cijeloga dana planirala. Izvadi mobilni telefon iz torbe. Potraži broj koji je na brzinu pobilježila u notes. Otipka broj dok joj se želudac grčio od nervoze. Imala je osjećaj da podiže nadgrobnu ploču na groblju kako bi se uvjerila da je leš još uvijek u grobu. Pričeka nestrpljivo zvonjavu telefona. Netko se javi. Bio je to slomljeni glas nekoga muškarca.

- Gospodin Ayach Bachir?
- Tko je?
- Liječnica Montserrat Cambra pri telefonu. Mogu li razgovarati s gospodinom Ayachom Bachirom?
 - Ja sam. Ja sam Ayach Bachir.
 - Čujte, zovem Vas iz bolnice Hospital de la Santa Creu.
 - Iz bolnice? Što se sada dogodilo?
- Ništa, smirite se, ništa se nije dogodilo. Željela bih razgovarati s Vama o Vašoj supruzi.
 - Moja je supruga mrtva. Pokopali smo je prije dva dana.
 - Znam, gospodine Bachir. Ja sam ovjerila njezinu smrtovnicu.

Nastade tišina s druge strane aparata. Montse je sve to bilo jako bolno. Duboko uzdahnu prije no što nastavi govoriti.

- Vidite, samo sam Vam željela priopćiti da je prilikom vraćanja osobnih stvari Vaše žene nešto ostalo u bolnici. Riječ je o jednoj fotografiji. Željela bih Vam je osobno vratiti i porazgovarati s Vama.
 - O fotografiji? Kakvoj fotografiji?
 - Jednoj od onih koje je Vaša supruga nosila u torbi.

- Vratili su mi ih još u bolnici.
- Oprostite što inzistiram, ali jedna od njih se zametnula slaga Montse pokušavajući zvučati odlučno. Znam da ovo možda nije najbolji trenutak, ali ako nemate ništa protiv, mogli bismo se dogovoriti da Vam je vratim. Ako želite, mogu Vam je donijeti doma.

Ponovno tišina i čekanje.

- Doma? Kako ste maločas rekli da se zovete?
- Montserrat Cambra. Vaša adresa zapisana je u bolničkome registru. Trenutno je imam pred sobom ponovno slaga. Carrer de Balboa. To je adresa, zar ne?
 - Da, tamo živim.
 - Pa ako Vam ne smeta ...
 - Ne smeta mi. Veoma ste ljubazni.

Sada Montse odahnu. Učini joj se da se izvukla iz živoga pijeska.

- Onda ču sutra navratiti k Vama. Naravno, ako Vam to odgovara.
- Odgovara mi. Dođite kad želite. Bit ćete dobrodošli.

Montse prekinu razgovor i spremi mobitel u torbu. Zaveže pisma crvenom vrpcom i vrati ih na mjesto. Spustivši ruku u ladicu osjeti dodir nekoga predmeta. Bio je to potamnjeli srebrni prsten. Izvadi ga i pogleda prema svjetlu, kao da je kakva prozirna prizma. Srce joj ponovno poče užurbano lupati, i ona osjeti s olakšanjem da joj se jedna suza kotrlja po obrazu prema uglovima usana.

POČETKOM ožujka vrućina je sredinom dana nesnosna u taboru. Između soba i bolničkoga dvorišta znatna je temperaturna razlika. Strankinja uživa promatrajući predmete pod sunčevom svjetlošću. Uživa i u osjećaju topline na koži. Čim se povukla jaka jutarnja hladnoća, polagano krenu obavljati toaletu pokušavajući slijediti ono što se čini obvezatnim ritualom. Naučila je oprati se od glave do pete s nepunom litrom vode. Uživa u toj sporosti, poput nekoga tko se priprema za kakav važan obred. Treba joj više od sat vremena. Pokreti su joj usporeni. Lako ju svlada umor. S naporom podiže ruku da se počešlja. Kad se napokon odjenula, sjedne na stolicu i tek se tada pogleda u zrcalo. Ne prepoznaje se. Izgleda jadno, ali zabavlja ju nepoznati odraz koji joj uzvraća zrcalo. Kosa joj je jako uništena, koža opaljena, na licu rane, usne jako ispucane, oči zakrvavljene. Jako je smršavila. Ipak, sretna je. Sve što ju okružuje jako joj je dobro poznato: oguljeni strop, prozorčić, krevet bez madraca nasuprot njezina, metalni stolić koji je nekada bio bijel. To je treći dan otkako, nakon što se oduševila prostranošću ogromne sobe, izlazi na bolničko dvorište. Dobro poznaje put. Danas joj nije potrebna pratnja. Plaši ju samoća praznih hodnika. Usprkos svemu, miris joj je jako dobro poznat. Osjeća se kao u svojoj kući.

Čim se pojavila u dvorištu, prišla joj je bolničarka. Poznaje ju, ali nije u stanju zapamtiti kako se zove. Zadovoljno prihvaća stolicu koju joj nudi. To je ista ona stolica kao i prethodna dva dana. Bolničarka govori samo arapski, ali strankinja smjesta shvati da joj je zaželjela dobar dan raspitujući se kako je. Jednako je zadovoljna kao i ona. Arapkinja se na trenutak prestaje smiješiti. S druge strane dvorišta pozdravlja ih neki mladić čijega se imena također ne može sjetiti. Nije čak sigurna ni da ga je prije vidjela, makar joj je odnekud poznat. Strankinja sjedne. Osjeća veliki zamor od napora koji joj je bio potreban da se odjene i iziđe na dvorište. Sunce ju tješi. Zna da će je za dva sata vrućina otjerati otamo. Zatvori oči. Prestao je puhati vjetar koji se uvijek podigne u zoru. Pokušava se prisjetiti koji je dan u tjednu. Jučer je to priupitala Laylu, no danas je već zaboravila. Odjednom se prisjeti koji je sada mjesec: ožujak. Danas se prvi put probudila, a da nije zatekla Laylu pokraj kreveta. To joj je neobično. Toliko se navikla na svakodnevno prisuće bolničarkina lica da joj danas nedostaje. Sklopi oči i zaspe.

Ponovno ju netko spašava iz košmara. Još je jednom zamalo osjetila škorpionova kliješta kako ju ubadaju u vrat, kad osjeti nečiju hladnu ruku na licu. To je Layla, koja je upravo došla, uz svoj uobičajeni osmijeh. Bolničarka ne nosi zelenu kutu i to ju zbunjuje.

- Rekli su mi da si se sama odjenula.
- Potpuno sama. I sama sam izišla u dvorište.

Layla je oduševljena viješću. Klekne i primi ženu za ruku.

- Voljela bih da sam to vidjela.
- Sutra ćeš vidjeti, obećavam ti. Gdje si ti bila?

Layli nestane osmijeh s lica. Čini se čudno ojađena.

- Ali, Montse, rekla sam ti jučer. Ne sjećaš se?

Bolničarkina tuga prelazi na Montse. Odjednom se osjeća poput kakva beskorisna bića, smetnjom. Tište ju te rupe u pamćenju. Osjeća tjeskobu kad se ne može prisjetiti, ili kad joj glavom prostruji tek poneka rečenica, izdvojena slika. Layla pokušava prikriti neraspoloženje. Pokušava prijeći preko onoga što je upravo čula i razgovara s njom kao da nije ništa primijetila:

- Razgovarala sam s Vijećem. Već su zaprimili priopćenje iz Rabunija.

Montse ju sluša pažljivo, pretvarajući se da razumije sve što čuje.

- I što kažu u Rabuniju?
- Dobre vijesti. Više nisi duh. Provjerili su putovanja posljednjih mjeseci i pronašli su te. Nalaziš se na popisu putnika aviona koji je 31. siječnja sletio iz Barcelone. Montserrat Cambra Boch.
 - Rekla sam ti.
- Doista, bila si u pravu. Ali jako me iznenadilo da nitko nije prijavio tvoj nestanak.

Ozbiljan izraz zamrači Montsino lice.

- Ništa čudno. Nisam željela nikome reći da odlazim u taborište. To zna samo Ayach Bachir: on mi je i omogućio da otputujem.

Layla pokušava prikriti čuđenje. I opet joj se strankinja čini prepuna iznenađenja.

- *Wali* mi je rekao da će se sve razriješiti. Za deset dana jedan će avion poletjeti iz Tindoufa za Španjolsku. Nabavit će ti dokumente i putovnicu da možeš otići. Već su obavili razgovore s tvojim veleposlanstvom u Alžiru. Sutra će netko doći iz Rabunija da te fotografira i uzme sve tvoje podatke.

Montse ne pokazuje nikakve emocije i sluša ju bez riječi. Njezino lice odražava tek neutralne osjećaje. Layla pokušava dokučiti koliko još stvari ne zna o toj ženi koja joj je sasvim slučajno ušla u život. Stavi joj ruku na čelo, u refleksnom pokretu, kako bi se uvjerila da nema vrućicu.

- Koliko ti je godina, Layla? - pita ju Montse, kao da se budi iz obamrlosti.

To je pitanje koje je i bolničarki palo na pamet čim se poveo razgovor o godinama.

- Dvadeset i pet.
- Bože moj, kako si mlada.

Layla joj se smiješi, pokazujući svoje bijele i sjajne zube.

- A tebi?
- Četrdeset i četiri.
- Četrdeset i četiri! Sigurno me želiš prevariti.

Montse se smiješi, zabavljajući se.

- Jako si ljubazna, ali uvjeravam te da sam ti rekla istinu.
- Gdje ti je muž?

Zastaje prije no što će odgovoriti.

- Ne bi mogla pojmiti da sam, recimo, neudana?
- Mogla bih to shvatiti, ali ne vjerujem uzvraća Layla, pokušavajući biti iskrena.
- Napustio me zbog druge prije nekoliko mjeseci. Ta je druga žena radiologinja, plavokosa je, mlada i zgodna. Živimo odvojeno. Uskoro ćemo se i službeno rastati. Plavokose su mi žene oduvijek donosile zlu sreću.

Layla ju promatra, jako ozbiljno, pokušavajući ispitati što skrivaju sjajne oči strankinje. Montse pokušava ublažiti ono što je rekla.

- Preživjet ću ja to. Osobito nakon svega ovoga Layla se smiješi. A ti si udana?
- Još uvijek nisam. Udat ću se nakon ljeta. Otišla sam u školu na Kubu s jedanaest godina i vratila sam se prije sedam mjeseci.

Sada je Montse ta koja pokušava dokučiti što skrivaju te lijepe tamne oči.

- I Aza je boravila na Kubi - kaže Montse bez pretjerana razmišljanja.

Layla je toliko puta čula to ime da joj zvuči poznato. Sjedne na tlo i pričeka da Montse kaže još nešto o toj ženi koja joj je i dalje zagonetna. Ali Montse samo izgubljeno gleda, kao da joj umor priječi dalje govorenje.

- Postoji li doista ta žena? - pita Layla, plašeći se da nije postavila uvredljivo pitanje.

Montse ju promatra. Layla sliči Azi. Možda je Layla tamnoputija. Ipak, obje imaju jednako smiren pogled.

- Ne znam. Nisam sigurna ni u što. Ponekad mislim kako je sve samo jedna noćna mora i kako se ništa nije doista zbilo.

Mislim pri tome na Azu, na aerodrom, na sve te ljude koji mi se pojavljuju u snovima. Da moje tijelo nije tako slabo, pomislila bih da sam poludjela.

- Ja ne mislim da si luda. Nitko to ne misli. Ali ta nas žena zbunjuje. Ti si nam sama ispričala kako si vidjela da umire.

Montse pokušava pronaći razumijevanje u bolničarkinu pogledu.

- Zašto mi ne ispričaš čega se sjećaš? naposljetku joj predlaže Layla. Možda će ti koristiti.
 - Možda, ali toliko mi se toga izbrisalo iz glave ...
- Sjećaš li se dana kad si stigla u Tindouf? Jesi li Azu upoznala na putu? Sjećaš li se aviona, aerodroma?

Teško da bi ih mogla zaboraviti. Nije se sjećala da je ikada doživjela nešto slično. Prva je pristupila avionskim stubama. Osjeti na licu udar suha, izrazito suha vjetra, poput kakve pljuske. Udahnu zrak dišući s velikim naporom. Nebo je bilo olovne boje. Izgledalo je kao da će pasti i obrušiti se na avione koji su se vidjeli na kraju piste. Na trenutak izgubi osjećaj za vrijeme. Mogla je biti zora ili sumrak, podne ili večer. Njezina orijentacija u vremenu nestade u trenutku kad zakorači na pistu. Neki ih je vojnik usmjeravao. Montse se žurilo, a da nije baš znala zašto. Aerodromski terminal zgrada je žućkastosmeđe boje izgrađena u kolonijalnom stilu. Nekih dvjestotinjak metara dijelilo je avion od ulaza u carinu. Putnici se naguraše ispred jednih uskih vrata kroz koja se moglo prolaziti samo pojedinačno. Alžirci su neprijateljski promatrali pridošlice naslonjeni na fasadu ili sjedeći podvijenih nogu na pločniku. Crni i plavi turbani, tunike, skrivena lica, vojne odore, činovnička ratobornost i oružje davali su svemu zlokoban izgled. Montse je bila nervozna. Ljutilo ju je što mora čekati u tako dugom i sporom redu. Ne poznaje nikoga niti ima volje zapodjenuti razgovor s bilo kime. Osjeća kako se vrijeme zaustavilo. Čekanje joj se čini duljim od samoga leta. Kad konačno neki golobradi vojnik uze njezinu putovnicu, postade joj jasno da to mjesto nije turističko odredište. Vojnik tisuću i jedan put provjeri fotografiju u putovnici, pokušavajući se osvjedočiti da ova sasvim sigurno odgovara licu koje vidi s druge strane stakla. Zatim provjeri odgovaraju li podaci koje je Montse popunila za alžirsku policiju podacima iz putovnice. Olovkom je podebljavao točke na slovu i, kao i zareze, crtice. Ponekad je podebljavao i brojeve da ne bi bilo nikakve zabune. To napeto iščekivanje trajalo je dulje od petnaest minuta, a da nisu izmijenili ni riječi, tek poglede, a ona nije znala što prolazi glavom toga mladića.

Kad iziđe na parking s koferom u ruci, osjeti iscrpljenost. Ošamućivali su je glasovi španjolskih putnika, hrpe ruksaka, trčkaranje. Potraži u torbi papir na kojem je zapisala ime osobe koja ju je trebala pokupiti na aerodromu. Učini joj se da će je teško pronaći usred toliko ljudi. Ljudi iz Zapadne Sahare koji su stigli avionom iz Barcelone nastojali su se rasporediti u dva kamiona i jedan autobus. Aerodromski ulaz postupno se raščišćavao od ljudi. Stranci su već čekali sjedeći u vozilima. "Gospođo, ne idete s nama?" Bio je to neki čovjek iz Sahare koji ju je zvao stojeći ispred kamiona. Montse mu niječno odmahnu. Čovjek kao da se ražalosti. Ostavi ono što je radio i približi se Španjolki. "Čekam nekoga" objasni mu Montse, preduhitrivši pitanje. "Doći će po Vas?" "Da, moraju doći po mene." "U koje taborište idete?" Montse mu pruži papir s podacima. Njoj su sva imena i mjesta zvučala

jednako. Čovjek odgonetnu slova. "Jako je daleko od našega. Mi idemo u Dajlu. Ako želite poći s nama, možemo Vas odvesti na Vaše odredište sutra ili prekosutra." "Ali, što ako me budu tražili?" Čovjek iz Sahare pogleda u smjeru kamiona. Vozač mu je vikao ne prestajući trubiti. Sve je bilo spremno za pokret. "Gledajte, gospođo, možda su Vas već i tražili pa su otišli. Ovaj je avion kasnio u dolasku dvanaest sati. Naposljetku su promijenili planove, a oni možda nisu ni bili obaviješteni." Montse je bila zbunjena povicima koji su dopirali iz kamiona. "Idite, neću Vas više zadržavati. Ja ostajem. Ne dođu li, već ću vidjeti što ću dalje." Čovjek se udalji, a da ga nije posve uvjerila. Uđe u kamion, i vozilo krenu.

Prikovana za pločnik, s koferom između nogu, Montse je osjećala da svi ti naizgled besposleni muškarci ne odvajaju pogleda od nje. Stajala je više od dva sata na vidljivom mjestu, a da joj nitko nije pristupio. Naposljetku, sjede poražena na kofer. Umor joj nije dopuštao da razmisli što joj je sada činiti. Padala je noć i bilo je sve manje vozila na vratima terminala. Nigdje se nije mogla raspitati. U daljini su se vidjela svjetla nekoga grada, ali aerodromska vrata ostadoše zatvorena nakon što su izišli putnici, pristigli posljednjim avionom. Očajna i ne ispuštajući kofer iz ruke, pristupi jednome od malobrojnih vozila koja su tamo bila parkirana. Vozač je sjedio, otvorenih vratiju, kao da čeka nekoga. Montse ga pokuša priupitati gdje bi mogla naći hotel u kojem bi mogla prenoćiti. Čovjek ju nije shvaćao. Govorio bi čas na francuskom, čas na arapskom. Montse bi mu rekla nekoliko riječi na engleskome, ali Alžirac ju nije dobro razumio. Pokuša si pomoći gestikulirajući, a čovjek smjesta razrogači oči i uskliknu. Činilo se kao da je zaokupljen molitvom. Zgrabi Montsin kofer i baci ga na stražnje sjedalo. Pokaže Montsi prednje sjedalo pozivajući ju da uđe. Nije baš bila sigurna shvaća li čovjek uopće što ga pita, ali ipak sjede u kola bez komentara. Čovjek poviče i pojavi se neki mladić koji šutke sjede na stražnje sjedalo, pokraj kofera. Vozilo krenu i nastavi se kretati sa sva četiri prozora spuštena. Dvojica Alžiraca razgovaraju vičući. Montse ne uspijeva išta razumjeti. Sve je više zbunjena i osjeća tjeskobu, ali pokušava zadržati prividnu smirenost. Krenuše u smjeru Tindoufa cestom koja izgleda kao da je narisana na pustinjskom pijesku.

Bilo je to staro vozilo koje je za sobom ostavljalo oblak crnoga dima. Napreduje u trzajima. Komandna ploča pokrivena je pijeskom. Kad uđoše u prve gradske ulice, Montse osjeti kako joj se srce steže. Već je pala noć, i rijetke svjetiljke davale su zgradama zastrašujući izgled. Rijetko bi se mimoišli s nekim drugim vozilom. Tek tu i tamo netko bi prošao ulicom. S vremena na vrijeme susreli bi ponekog biciklistu ili tovara kako vuče kakva kola. Montse je imala osjećaj da se vozi po gradu koji je upravo bombardiran. Dvojica muškaraca i dalje su se nadvikivala, kao da su ljuti jedan na drugoga. Ponekad bi se u daljini pojavila kakva zgrada koja je izgledala bolje uščuvana.

Kad su izišli iz središta Tindoufa, četvrti su izgledale još jadnije. Uđoše u područje u kojem su ugašene svjetiljke visile na drvenim stupovima. Kuće su bile od ciglice, nedovršene. Imale su tek otvor za vrata i za prozore. U njima je ipak bilo ljudi. Nastambe koje je Montse vidjela u nastavku sačinjavali su goli blokovi bez vapna i cementa. Dvometarske kocke, sa zavjesom umjesto vrata. Vozilo se zaustavi kod jedne od bezbrojnih kocki. Na ulici nije bilo svjetla. Neki je pas lajao kao lud.

Montse vidje kako mladić uzima kofer i ulazi u jednu od improviziranih kuća. Drugi ju zamoli da pođe za njim. Poslušala je ne usuđujući se bilo što pitati. Ono što je ugledala iza zavjese natjera ju da zadrhti. Šestero ili sedmero djece, koja su sjedila na podu, promatrali su je kao da su upravo ugledali utvaru. U središtu sobička bila je upaljena mala plinska svjetiljka. Dvije žene pripremale su večeru na bezbojnom sagu. U dnu neka duhom odsutna starica, u svojoj gluhoći, kao da nije primjećivala nikoga oko sebe. Susjedska djeca pohrliše u kućerak, ali muškarac ih poče tjerati kao da su kokoši koje su nagrnule u kuću. Dvije žene ustadoše i saslušaše očiju uprtih u strankinju ono što im je vozač govorio. Slušale su bezizražajno, ništa ne govoreći. Ponovno sjedoše tamo gdje su do tada sjedile i dovršiše večeru.

Montse pokuša objasniti dvojici muškaraca da njoj treba hotel gdje bi prenocila. Dvojica Alžiraca govorili su joj istovremeno, a ona se osjećala sve zbunjenijom. Žene, koje su sjedile na podu, ni na što se nisu obazirale. Osjetivši se bespomoćnom, Montse uze svoj kofer i pokuša izići iz kuće. Stariji od muškaraca zgrabi ju za ruku i grubo odgurnu. Ona se spotaknu o jedno dijete i pade na pod. Muškarci su joj i dalje govorili, pokazujući na ulicu, a zatim na večeru, vičući Ijutito. Montse se ugrize za usne da se ne bi rasplakala. Nastojala je ne izgubiti kontrolu. Ostade na podu. Više se nije trudila bilo što objasniti. Uđe neki mladić i sjede pokraj žena. Nije bio iznenađen kad je ugledao strankinju. Izmijeni tek nekoliko riječi s dvojicom muškaraca. Prije no što se Montse i uspjela snaći, jedna od dvije žene pruži joj tanjur s datuljama i zdjelu mlijeka. Ostatak obitelji poče jesti iz posude koja se nalazila u središtu. Montse nije znala što joj je činiti. Nije bila gladna, ali uze jednu datulju i odgrize vrh. Žena uze drugu i umoči je u mlijeko tako da Montse vidi. Ona ju je oponašala. Osjeti bol u želucu, ali pomisli da bi se mogli uvrijediti ako ne bude jela. Toliko je umorna da ju bole vilice dok žvače. Nitko joj se više ne obraća niti ju gleda. Na ulici se čuje samo lavež pasa i plač nekoga djeteta. Ne shvaćajući u potpunosti što se događa, Montse je dremuckala dok naposljetku nije izgubila svijest o tome gdje se nalazi.

Iznenada otvori oči uvjerena da je sve to tek ružan san. Ipak, sve je stvarno. Kroz zavjesu koja služi umjesto vrata stidljivo se probijaju prve sunčeve zrake. Starica koju je vidjela prethodne noći sada je u središtu prostorije. Pripravljala je čaj izgubljena pogleda. Pokraj nje prepozna mladića kojega je vidjela i jučer, a koji ju je sada uporno promatrao. Priđe Montse i ponudi joj komad kruha, tvrd poput kamena. Nema nikoga drugoga. Kofer je i dalje stajao na istome mjestu i torba je bila odmah pokraj nje. Otvori ju da provjeri je li putovnica još uvijek tamo. Ustane. Osjeti bol po čitavu tijelu. Montse proviri na ulicu i još se jednom preplaši onoga što ugleda. Sve su kuće bile nalik jedna drugoj, sačinjene od golih blokova, bez prozora i sa zavjesom umjesto vrata. Djeca su se igrala polunaga među starom hrpom napuštenih vozila, motora i prikolica bez kotača. Pokraj samoga ulaza u kuću stajala je koza koja je za jednu nogu bila vezana uz neki komad željeza. Koza je kašljala kao da je na samrti. Dlaka joj je bila šugava. Iz kuće nasuprot, neki pas poče lajati na Montse. Načini nekoliko koraka hodajući tik uz fasadu, dok ne ugleda neku ženu kako trči prema njoj, pokrivena lica, dok viče i hvata se rukama za glavu. Zgrabi Montse za ruku i povuče ju u unutrašnjost kuće. Jedna je to od žena koje su sinoć pripremale večeru. Nije uspijevala razumjeti bilo što od onoga što joj je govorila. Odjednom se osjeti zatočenom među ona četiri nedovršena zida. Pokušavala joj je objasniti da bi trebala doći do telefona. Žena ne prestaje govoriti na arapskom i na francuskom. Očajna, Montse se zaleti do vrata izišavši na ulicu. Spremala se pozvati upomoć, ali predomisli se kad vidje kako je susjede gledaju jako ozbiljna izraza lica. Gazdarica krenu za njom ne prestajući ju grditi. Montse čvrsto stisnu torbu i krenu niz ulicu oprostivši se zauvijek od kofera. Tješi ju pomisao da je uspjela ponijeti sav novac i dokumente. Hoda grabeći velikim koracima, što brže može, dok za sobom ostavlja ljutite povike one žene. Sva djeca iz ulice hodaju u povorci za Montse. Viču i smiju se, pokušavajući oponašati način na koji strankinja hoda. Trebalo joj je puno vremena da iziđe iz toga labirinta ruševina, jer sve su ulice nalik jedna na drugu.

Osjeti veliko olakšanje kad stupi na asfalt neke avenije nakon duga lutanja. Djeca ostadoše iza nje, a pratile su je sada samo tri djevojčice. Okrenu se da im kaže nešto i smjesta prepozna jedno od sinoćnjih lica. "Vratite se doma" povikne, "doma! A la mesón, a la mesón!" Djevojčice ju gledaju jako odgovorno. Zaustave se, a već u idućem trenutku, nastave ju slijediti. Najstarija može imati više od deset godina. Očajna, Montse sjedne na rub pločnika. Djevojčice ostadoše stajati, na drugoj strani ulice. Rukom im dade znak da se približe. To i učiniše, ali nakon duga premišljanja. "Želim telefonirati, razumijete? Te-le-fo-ni-ra-ti." Djevojčice ju gledaju širom otvorenih očiju. Vozači koji tuda prolaze, usporavaju da vide neuobičajeni prizor. "Telefon, gdje je telefon?" Najstarija djevojčica rukom pokaže prema dnu ulice. A njoj se pridružiše i druge dvije djevojčice. Montse ustade i krenu prema mjestu koje su joj pokazale. Odjednom osjeti kako ju najmlađa djevojčica čvrsto drži za ruku. Druge dvije hodaju za njima, na malom razmaku. Kako napreduju, ulice više nisu tako puste. Ljudi promatraju Montse. Muškarci se zaustavljaju i okreću. Žene stavljaju na usta maramu kojom pokrivaju glavu. Nigdje nema telefonskih kabina niti javnih govornica. Neki muškarac koji prođe jašući na tovaru dovikne joj nešto, iako Montse ne razumije zašto to čini.

Zaustavi se na vratima nekoga bara koji je sagrađen ispod krova od trstike. Kod vrata stoje izrazito prljavi bijeli plastični stolovi. Dvoje staraca puši netremice promatrajući ženu. Jedan od njih nosi naočale na kojima nedostaje jedno staklo. Ponekad zažmiri na jedno oko da bolje vidi Montse. Ona se napokon ohrabri i uđe u bar. Tamo tucet muškaraca brblja u grupicama i puši. Čim ju opaziše, među njima zavlada tišina. Montse ih pokušava ne gledati u oči. Starci koji su sjedili kraj vrata uđoše za njom, tjerani znatiželjom. Neki prastari telefon visi na stupu. Montse pokušava provjeriti tko je vlasnik bara, ali bez uspjeha. "Telefon" kaže slomljena glasa pokazujući prema aparatu. "Moram telefonirati." Jedan joj muškarac prilazi i zgrabi ju za ruku dok ju istovremeno povlači prema vratima. Montse se opire. Odjednom nastane metež i više ništa ne može razumjeti. Muškarci počinju međusobno raspravljati. Nastade užasna gužva. Lamataju rukama, viču, pa čak i gestikuliraju kao da će se potući. Dvojica staraca također se uključuju u svađu i počinju vikati na strankinju. Montse je tako preplašena da uopće ne vidi gdje je izlaz. U jednom trenutku osjeti kako je dvojica muškaraca zgrabiše za ruke. Svaki ju od njih dvojice navlači na svoju stranu. Torba joj pade na pod. Poče vikati, preplašena, nemoćna da se smiri. Samo što se nije srušila na pod, kad je u tom trenutku pustiše. Netko ju tada zgrabi za struk i gurne. Prije nego što je i primijetila, već je na ulici. Mladić kojega je vidjela u kući nagurava ju da trči. Montse potrči bez daha, kao da je mladić njezin anđeo čuvar. Iza nje i dalje se čuju povici muškaraca koji se međusobno vrijeđaju na ulazu u bar. Zastade kad zamaknu za ugao i ponovno sjedne na rub pločnika. Mladić nosi torbu prebačenu preko ramena. Uruči ju Montse kao da mu prži ruke. Sve tri djevojčice sjede na pločniku nasuprot, razrogačenih očiju, da im ništa ne bi promaklo. Mladić joj govori, ali Montse nema snage niti da ga pogleda u oči.

Kad se vratiše u kuću, žena je sjedila u središtu s bakom. Ukori Montse pokretom ruke, ali ne reče ništa. Kofer se i dalje nalazio na istome mjestu. Sruši se na sag i odloži torbu. Mladić im zacijelo priča što se dogodilo. Uđe nekoliko susjeda. Djeca su virila kroz zavjesu ne usuđujući se kročiti u prostoriju. Montse brižnu u plač ne uspijevajući se kontrolirati. Suzdržavala je suze još od trenutka kad je ostala sama na aerodromskom terminalu u Tindoufu.

Layla čvrsto drži Montsinu ruku. Sunce počinje snažno peći. Bolničarki se, iznenađujuće, ocrtava osmijeh na usnama nakon što je čula priču. Gledaju jedna drugu.

- Nisi u svojoj zemlji, ali ne moraš se ničega plašiti kaže joj s izvjesnom gorčinom Layla.
 - Što time želiš reći?
- Da je teško razumjeti muslimanske običaje izvana. Ti su ljudi zacijelo mislili da ih moliš mjesto za prenoćiti, pa iako siromašni, ponudili su ti ono što imaju. Nekima nije jednostavno razumjeti naše običaje. Ali muslimanima je gostoljubivost svetinja.
 - To još mogu razumjeti.
 - Ako prihvaćaš gostoljubivost, moraš prihvatiti i njezine norme.
 - Što misliš s time?
- Alžirke nisu poput nas. Žive po starim obrascima ponašanja. Jesam li dobro rekla? One ne mogu razumjeti da žena može sama hodati ulicom, a još manje ako je gošća u nečijoj kući ili ako je strankinja. A da žena uđe u neki lokal namijenjen muškarcima... Za neke je to jednako velik grijeh kao i hodanje obnaženih ruku po ulici.

Montse ostaje zamišljena nad Laylinim riječima. Malo pomalo svladava je tuga. Bolničarka smjesta primijeti kako s njom nešto nije u redu. Stavi joj ruku na čelo, iako zna da nema vrućicu.

- Ne budi tužna. Ubrzo ćeš se vratiti doma i moći ćeš sve ispričati svojoj obitelji, kao da je sve bio samo film.

Montsino lice poprimi bolni izraz. Layla je zbunjena. Ne uspijeva se naviknuti na te nagle promjene raspoloženja.

- Jesi li dobro, Montse?
- Ne, nisam dobro. Teško mi je to čak i samoj sebi objasniti.
- Pokušaj objasniti meni. Možda te uspijem razumjeti.

Montse s naporom guta slinu. Pokušava se počešljati rukama.

- Nemam se volje vratiti u svoju zemlju. Već i na samu tu pomisao osjećam kao da padam u mračni bunar iz kojega neću moći izići.
 - Nemaš djece?
 - Imam kći, ali ona me ne treba uzvraća Montse spremno.
 - Radiš li negdje?
- Radim, ali tražila sam slobodnu godinu. Nitko me ne čeka. Ako ostanem zauvijek, nikome neću nedostajati.

Obje ponovno šute. Neke bolničarke prolaze hodnikom i pozdravljaju ih. Layla izmijeni s njima nekoliko riječi na arapskome. Ponovno ostaju same.

- Da li bi željela doći meni doma? - pita Layla. - Mogu ti sastaviti službeni poziv. Idući tjedan slavimo Ramazan. To su dani koje provodimo s ljudima koje volimo. Tako bi imala priliku upoznati moju obitelj.

Na Montsinu licu ocrtava se smiješak. Odjednom je oduševljena bolničarkinim riječima.

- Misliš li to ozbiljno? Želim reći, to je moguće?
- Naravno da je moguće. Samo moram podnijeti molbu. Možeš se vratiti u svoju zemlju prvim ili nekim drugim avionom. Kad ti to poželiš. Moja bi obitelj bila jako sretna.

Montse ju uz veliki napor zagrli. Još uvijek osjeća zamor.

- A ti ćeš mi odrezati kosu? pita sa zanosom neke školarke.
- Kako misliš kosu?
- Da, kosu. Užasno izgleda. Zar ne vidiš? Hoćeš li mi ju odrezati?
- Ako želiš, odrezat ću je. I obojit ću je u crveno, ako želiš. Kod kuće mi je ostalo puno *henne* za Ramazan. To znači da prihvaćaš moj poziv?
 - Da, Layla. To je najljepši poziv koji sam ikada dobila.

A kad to izreče, ne može se oduprijeti da je ponovno ne obuzme oblak tuge.

NEPREKIDNO je pogledavao na sat, kao da će vrijeme tako brže proći. Posljednjih se pola sata Santiagu San Románu učini najduljim u životu. Uvijek se iznova pitao što to on, dovraga, radi tamo u subotu, u dva sata po noći, čekajući za volanom Seata 124 da pritisne na papučicu gasa u trenutku kad mu dadu znak. Što je više mislio, manje je uspijevao shvatiti kako se uspio tako glupo uvaliti u taj mutni posao. Bio je siguran da su ga prevarili kao novajliju. Osjećao je bijes i očaj. Oružje koje je nosio pod jaknom peklo ga je poput žeravice. Poželi ga odbaciti daleko od sebe, na vrtnu živicu i dati se u bijeg. Zatim pomisli na vodnika Baquedana i potpuno se ukoči od straha.

Oglušivši se o naredbe, iziđe iz kola i prohoda pločnikom ne bi li smirio živce. Osjećao se nelagodno u civilnoj odjeći. Znao je da se to protivi propisima, ali to ga je u tom trenutku najmanje zabrinjavalo. Nije se udaljavao ostajući uvijek u krugu pedeset metara od Seata. Na tablici vozila stajalo je SH i nije bilo nikakve druge oznake koja bi mogla povezati vozilo s vojskom. Pregledavajući nervozno što je u pretincu suvozačkoga mjesta pronađe vozačku dozvolu i osobnu iskaznicu nekoga njemu nepoznatoga trgovca iz Sahare. To ga uznemiri. Posumnja da je sve to samo obična šala legionarskih veterana da mu upropaste izlazak za vikend. Ali, uvijek kad bi osjetio pištolj pod odjećom, njegova bi pretpostavka pala u vodu. Zašto bi mu ostavili oružje ako se samo žele našaliti s njim?

Ponovno sjedne za volan. Spusti prozor, zapali posljednju cigaretu i baci kutiju na stražnje sjedalo. Suzdrža se još jednom pogledati na sat. Umjesto toga zagleda se u ugao za kojim je vidio da su se prije pola sata izgubili Baquedano i dvojica već dugo uvojačenih legionara koji su za manje od tri mjeseca trebali skinuti uniformu. Sada je već bio potpuno uvjeren da se od trojice muškaraca ne može očekivati ništa dobroga. Pomisli na to što bi ga sve moglo snaći ukoliko zaboravi na sve i napusti to mjesto. Na trenutak zamisli kako mu je eksplozija raznijela utrobu, i kako leži odbačen u jarku kakve puste ceste. Nedostajao bi tek Guillermu, a dok bi ga počeli tražiti, već bi istrunuo na pustinjskome suncu. On sasvim sigurno nema toliko hrabrosti da pobjegne. Osjećao se bijedno. Ponestalo mu je odvažnosti da odbije vodnika Baquedana, kad mu je ovaj u petak, u vrijeme šetnje pristupio i krenuo ga obrađivati za svoje mutne poslove. Nikako se nije mogao izvući iz neprilike.

Gužva koja je vladala svakoga petka i subote uvečer u vojnim zgradama razlikovala se od one uobičajene drugih dana u tjednu. Vojnici su bili posebno dobro raspoloženi dok su iščekivali šetnju ili dozvolu za izlazak. Te je večeri Santiago San Román ostao posljednji u paviljonu. Znao je naposljetku da će bez obzira na žurbu morati čekati u redu pred preprekom vrata da pokaže dozvolu za izlazak. Izlio je na sebe čitavu bočicu Varon Dandyja, navukao je šešir sve do obrva te pričvrstio remen vojničke kape za podbradak. Kad začu kako ga zovu, pomisli kako ga to neki kolega vojnik požuruje. Okrenu se, a ugledavši vodnika Baquedana, sledi mu se krv u žilama. A nije ga uznemirilo toliko prisustvo podoficira, koliko to što ga je ovaj prozvao prezimenom. Nikada prije nije razmijenio ni jedne jedine riječi s njim, niti jednu gestu. Izbjegavao je čak i da im se pogledi sretnu. "San Román, vojnički pozdrav? Santiago stade u stav mirno, isprsi se, uvuče trbuh, lupi petama čizama i prinese ruku čelu u znak pozdrava, izgovarajući svoje ime i vojnički ga

pozdravljajući. Vodnik, razdvojenih nogu i s rukama na kopči remena, ostade stajati nepomično nekoliko metara dalje. "Na mjestu voljno, vojniče. Ono što sam Vam došao reći potpuno je povjerljive naravi." Santiago mu se ponovno stavi na raspolaganje. Baquedano ga odmjeri od glave do pete i pročisti grlo prije no što nastavi. Santiago ga je tada prvi put vidio, a da nije bio pijan. "Govori se da ste Vi najbolji vozač u Odredu. Je li to istina?" "Mehaničar, vodniče, ja sam mehaničar." "Svejedno je, ne prekidajte me. Rekli su mi da ste u stanju zaokrenuti na mjestu vozilom za sto osamdeset stupnjeva, a da ostanete u istoj traci" načini stanku, ne skidajući pogleda s vojnika. "Zapovjednik Panta čuo je kako drugi pričaju o Vama i potrebne su mu Vaše usluge." Kapljica znoja skliznu po Santiagovu čelu, od kape do obrve. Osjećao je nelagodu njušeći opasnost u tome što je Baquedano čuo druge kako govore o njemu. "Vodniče, ljudi pretjeruju. Osim toga, nije teško voziti tuđi auto." "Ne budite skromni, vojniče, ne morate biti skromni preda mnom" vodnik mu se još više približi, stavi mu ruku na rame i po prvi put obrati mu se sa ti. "Vidiš, San Román, ako sam te došao potražiti u tvome posebnom paviljonu umjesto da sam zapovjedio da te pozovu u ured zapovjednika Pante, to je stoga jer trebamo tvoju suradnju, a da to ostane isključivo među nama. Razumiješ li?" Santiago nije imao vremena odgovoriti. "Veseli me što razumiješ. Potreban si legiji, mladiću, a to bi trebalo biti na čast i ponos onoga tko je zaručnik smrti. Ali, ako nešto od onoga o čemu smo pričali iziđe iz ova četiri zida, odrezat ću ti jaja i poslati ih tvome tati preporučenom pošiljkom s potvrdnicom. Razumiješ me?" Santiago nije razumio ništa, čak i tako nije bio u stanju prozboriti bilo što. "Sutra vojnik San Román neće dobiti dozvolu za izlazak. Potreban nam je iskusan i hladnokrvan vozač. Ne moram ti tumačiti da je riječ o tajnom i važnom zadatku. Što manje pojedinosti znaš, bolje za sve nas. Jedino što trebaš znati jest da te sutra u subotu čekam u hangaru, u punoj vojnoj opremi, u deset sati uvečer. Ne želim da kod sebe imaš bilo kakav papir ili dokument po kojemu bi te mogli identificirati. Ponijet ćeš vrećicu s civilnom odjećom ako bi se ukazala potreba da se preodjenemo, da nas ne prepoznaju. Ostalo ćeš doznati sutra, kad obavijestim druge hrabre legionare koji će poći s nama. Ne zapitkuj i ne komentiraj ni sa kime, baš ni sa kime, čak ni sa zapovjednikom Pantom. Jesi li razumio?" Santiago nije bio u stanju uzvratiti. "Jesi li razumio?" "Jesam, vodniče. Vama na zapovijed, vodniče." Baquedano mu prođe rukom po kratko ošišanoj glavi, kao da mu daje neku vrstu blagoslova. "Bit ćeš ponosan na uniformu koju nosiš. Osim toga. Pa dobro, zapovjednik Panta dat će dozvolu za izlazak na sedam dana svima vama koji ste se dragovoljno prijavili u misiju. Sedam dana, sedam dana moći ćeš raditi što ti je po miloj volji. A samo zato što izvršavaš svoju dužnost." "Vama na zapovijed, vodniče." Baquedano je baš namjeravao otići, ali se zaustavi."! Još nešto, San Román: ne želim da me od sada nadalje zoveš vodnikom, osim kada se nađemo u društvu oficira. Zvat ćeš me gospodine. Ja sam ovdje gospodin. Jesi li razumio?" "Da, gospodine. Vama na zapovijed, gospodine."

Guillermo srete Baquedana na ulazu u zgradu. Ponestalo mu je zraka kad je stao u stav mirno pozdravljajući ga. Kad naposljetku dođe do Santiaga, zateče ga jako blijedog. Bio je naslonjen na ormarić, unezvjerenih očiju i teško je disao. "Nešto nije u redu, Santi?" "Nije ništa, opet me muči želudac." Guillermo povjerova. "Ostali

smo posljednji, Santi, nitko više nije ostao. Budemo li se još zadržavali, neće ostati piva u El Oasisu." "Idemo sad odmah."

Guillermo nije mogao povezati susret s Baquedanom na ulasku u paviljon, sa čudnim ponašanjem svojega prijatelja Santiaga. Samo je nastavio hodati uz njega kad mu je rekao da nema volje da ide u El Oasis. Došli su do gradilišta zoološkoga vrta. Guillermo je bio ponosan na tu građevinu, kao da je nešto što njemu pripada. Iako je u Barceloni radio kao radnik, ova je zgrada najvažniji posao u kojem je sudjelovao. Dok su sjedili na kamenim blokovima, dvojica su prijatelja pušili zamišljajući kako će zoološki vrt izgledati kad bude dovršen. Santiago se morao prisiljavati da sudjeluje u razgovoru. Nije mogao izbaciti iz glave vodnika Baquedana. Imao je predosjećaj da mu cijela ta stvar neće donijeti ništa dobroga. Ako se radi o zapovjedniku Panti, zacijelo je riječ o prostitutkama. Ali, ako je cijela stvar Baquedanova zamisao, u pitanju može biti bilo što: marihuana, krijumčareni duhan, LSD. "Sutra neću ići van" reče Guillermu odjednom. "Imam jednu obvezu." Njegov prijatelj primi mirno tu vijest. "Zaribali su te." "Ne, nije riječ o tome. Dat će mi dozvolu za izlazak na sedam dana." Sada Guillermo ostade iznenađen. "Rodio si se pod sretnom zvijezdom, mladiću, već sam ti to tisuću puta rekao. Ne poznajem nikoga tko je tako sretne ruke." San Román je želio ispričati sve, ali nije bio u stanju prepričati Guillermu razgovor s vodnikom Baquedanom. Zapravo je očekivao da ga prijatelj počne ispitivati, da se pokaže zainteresiranim, da nasluti nešto čudno u cijeloj toj stvari. Ali nije bilo tako. "Ajmo popiti nešto prije no što bude previše kasno." Santiago odjednom poče hodati, nervozno, rastrojeno. "Popet ćemo se do Kamenih kuća." San Román imao je na umu četvrt Zemla, u kojoj su živjeli ljudi iz Sahare. "Ti opet tjeraš po starom? Jesi li skrenuo s uma, Santi? Nemoj opet o domaćima." Santiago nastavi koračati. Zastade na trenutak i okrenu se. "Prava si kukavica, Guillermo, čovjek s tobom ne može računati na nešto izvan okvira onoga svakodnevnog." Guillermo doživi te riječi kao udarac šakom u trbuh. Zarumeni se, stisnu vilice i zaškripi zubima. Samo što nije povikao na njega, ali se suspregnu. Santiago se udalji ne okrećući se. Bio je spreman da si jednom zauvijek izbije iz glave opsjednutost gornjim dijelom grada.

Iznenadi se kad začu Guillermov glas za leđima. "Nepravedan si, Santi. Kako brzo zaboravljaš sve što sam učinio za tebe." Okrenu se. Guillermo ga je četvrt sata slijedio poput kakvoga pekinezera. Zapravo, Santiago San Román znao je da njegov prijatelj ne zaslužuje tu uvredu. Pokaja se zbog svoga ponašanja. Prebaci mu ruku preko ramena i povuče ga. "Bez izljeva nježnosti, Santi. Znaš da to ne volim." Santiago načini pokret kao da će poljubiti prijatelja, a zatim se dade u trk dok je Guillermo trčao za njim pokušavajući ga dohvatiti nogom.

Domaći su četvrt Zemla zvali Hata-Rambla, a bila je poput poluotoka koji se otkvačio od modernoga dijela i od četverokatnica. Izdaleka su kamene kuće izgledale poput kartonskoga dekora. Bile su to uglavnom prizemnice. Dok su se dvojica legionara uspinjala uskim uličicama, ostavljali su za sobom kuće s bijelim krovovima u obliku polovica ljuski jajeta okrenutih naopako, zbog kojih se vrućina uspinjala do stropa prostorija. Bio je muslimanski praznik, i ulice su te večeri bile neuobičajeno mirne. Djeca su se igrala loptom tamo gdje im je to teren dopuštao, a kad su vidjeli dvojicu vojnika, potrčali su za njima kao da nikada nisu vidjeli ništa

sličnoga. Kako su dvojica mladića prolazili, žene bi se zavlačile u kuću i samo bi znatiželjna lica provirivala kroz krpene zavjese koje su pokrivale udubljenja vrata i ponekoga prozora. Muškarci su izlazili iz kuća da ih vide. Ostali bi ih promatrali s namjernom drskošću, kao da bezobraznošću svojih pogleda pokušavaju iskazati svoje neprijateljstvo. Nijedan od dvojice legionara nije se osjećao ugodno, ali Santiago je bolje prikrivao nelagodu. Razgovarao je s Guillermom ne gledajući u domaće koji su im izlazili u susret. Već je bio upoznat s nekim od njihovih običaja, pa je dobro znao da se pred njima najbolje ponašati prirodno, bez prenemaganja. Neki muškarac s turbanom na glavi približi im se i stade pred njih. Držao je među zubima upadljivu bakrenu lulu. "Dečki, imate vatre?" upita povjerljivo, kao da je navikao svakodnevno susretati legionare po tim uličicama. Santiago San Román pruži mu kutiju šibica. Čim ga je čuo kako govori, znao je da je jedan od doseljenika s Kanarskih otoka koji je ostao živjeti u toj četvrti. Većina njih su prijevoznici ili legionari koji se nisu vratili na svoje otočje nakon što su izišli iz vojske. Čovjek prinese šibicu vrhu lule. Bila je to bakrena cijev koja se širila na vrhu. Ukrašena je crtama koje izgledaju poput inkrustacija. "Legija se jako popravila od vremena kad sam ja bio u njoj, prijatelji. U to vrijeme nisu nam davali te uniforme, niti smo imali prebijene pare da bismo si mogli kupiti kolonjsku vodu." Santiago smjesta shvati da ima na umu Varon Dandy. "Vremena se mijenjaju, prijatelju, čak i za vojsku." Guillermo se nije osjećao ugodno pod ispitivačkim pogledom toga muškarca koji je nosio odjeću ljudi iz Sahare. Njegovi gnjili zubi i polagani govor izazivali su u njima nepovjerenje. Muškarac to smjesta primijeti i vrati šibice Santiagu. "I meni se čini da se stvari mijenjaju. Prije nekoliko godina nitko se od nas ne bi usudio popeti dovde, i to na praznik, odjeven kao vi." Guillermo blago gurnu svojega prijatelja. Čovjek primijeti nepovjerenje koje je izazvao u legionara. "Hoćete li mi dopustiti da vas posavjetujem kao čovjek koji je također nosio legionarsku uniformu: ako ne namjeravate ostati živjeti ovdje, nemojte tako šetati ulicama Hata-Ramble. Ljudi su ovdje jako sumnjičavi, razumijete, i mogli bi to shvatiti kao provokaciju. Trenutak nije najpogodniji. Muslimani nisu poput vas, prijatelji." Muškarac ode otkuda je i došao. S obzirom na odjeću koju je nosio i oprezan korak nitko ne bi pomislio da nije domaći.

Santiago povuče svojega prijatelja za ruku. Iako je pokušavao da ne hoda poput turiste, sve što bi vidio, privlačilo mu je pozornost. Pobočne i gornje grede mnogih vrata bile su obrubljene draperijom intenzivne indigo boje koja se isticala na vapnu koje je prekrivalo neke kamene fasade. "Idemo kupiti duhan." San Román je želio upoznati jednu od onih trgovina o kojima je slušao toliko puta od pripadnika Nomadske vojske. Znao je da se tamo može kupiti bilo što, koliko god ekstravagantno bilo, i da su otvorene svakoga dana, i po noći, i po danu. Smjesta uoči jednu i dade znak Guillermu da pođe za njim. Uđoše u jednu prostoriju prepunu najraznovrsnijih predmeta naslaganih do stropa. Zapahnu ih snažan miris kože i užadi od konoplje. Ni jedan ni drugi nisu znali kamo pogledati. Neki domorodac podiže se s tla čim ih opazi. "Salama aleikum" požuri se pozdraviti Santiago. "Aleikum salama", uzvrati trgovac iznenađeno. "Asmahlim", nastavi legionar, ispričavajući se dok ga je prijatelj gledao u nevjerici. Domorodac mu poželi dobrodošlicu u trgovini: "Barjabán? " San Román mu uzvrati zahvaljujući se: "Shucrán? "S obzirom da ne živiš ovdje, jako dobro govoriš moj jezik." Guillermu već

pade na pamet kako je sve to samo šala ne bi li uživao u izrazu zaprepaštenosti na njegovu licu. "Imam prijatelje odavde" objasni San Román. "Osim toga, učim jako brzo." "Reci, kako vam mogu pomoći." Zapravo, duhan je bio samo izgovor da uđu u bazar, ali Santiago nije želio pokazati drsku znatiželju. "Kutiju cigareta." Trgovac uze jednu s druge strane tezge. "Probaj ove: jako su dobre. Američke. Tek su iskrcane." Trgovac ni jednoga trenutka nije skidao osmijeh s lica. Santiago mu dade novčanicu od stotinu pezeta i pričeka da mu ovaj uzvrati ostatak, također se smiješeći. Zatim se pokuša pozdraviti, ali trgovac napusti tezgu i stade pred vrata. "Ne možete ovako izići iz kuće Sid-Ahmeda, nikako ne možete." Santiago smjesta shvati što im želi reći, ali Guillermo postade nervozan. "Pušit ćete moj duhan i pit ćete moj čaj. "Sid-Ahmed iziđe iz trgovine kroz lažna vrata skrivena iza jedne zavjese. "Idemo, Santi, jesi li poludio?" reče Guillermo jako uznemireno. "Tip nam želi prodati marihuanu." "Šuti, dovraga, što misliš da sam ja? Misliš da sam idiot?" Guillermo umuknu. Nije znao što učiniti. Smjesta se pojavi Sid-Ahmed sa čajnikom i s malim staklenim čašama. Ukloni stare čaše koje su bile posložene na srebrnome poslužavniku i dade znak dvojici legionara da sjednu pokraj njega, na sag, dok je on stavljao vodu da prokuha u čajniku. Guillermo više nije otvorio usta. Cijeli razgovor vodio se između Santiaga i Sid-Ahmeda. Popušili su nekoliko tankih i jako dugačkih cigareta. Dok se voda kuhala, čovjek je govorio o svome poslu, o nogometu, o tome koliko je život skup. Pokaže dvojici prijatelja fotografiju neke nogometne momčadi koja je bila zakvačena za robu. "S potpisom Santillane" objasni Sid-Ahmed. "Madrid je moja najdraža momčad. Ovaj Miljanic je jako bistar. Da imamo ovdje takvoga trenera, imali bismo momčad za prvu ligu, fahem? Da, vi me razumijete. Ovdje imamo tako dobre igrače poput Amancia ili Genta, ali nedostaje nam dobar trener." Sid-Ahmed im pruži čaše s prvom rundom čaja. "Menfadlak. Kušajte. Moja žena izvrsno spravlja čaj, ali pomaže pri jednom porodu i ne može vas poslužiti." Sid-Ahmed je govorio i govorio bez prekida. Guillermo pokuša prikriti zlovolju, dok je njegov prijatelj izgledao oduševljen svime. Samo je čekao da im čovjek odnekud izvadi marihuanu na prodaju uz laskavu slatkorječivost. Stoga, kad se oprostiše na vratima rukujući se, Guillermo ostade zbunjen. "Ponovno ćemo se vidjeti, Sid-Ahmed" reče mu Santiago. "Ins'Alah. Jako bi me veselilo."

Ulica je bila potpuno u mraku kad su izišli iz trgovine Sid-Ahmeda. Proveli su više od dva sata razgovarajući s trgovcem. U dnu, na uglu ulice, nazirala se slabašna svjetlost neke svjetiljke. Tlo je bilo od zemlje. Hodali su pod mjesečinom u smjeru svjetiljke. Guillermo se sada doimao smirenijim. "A gdje si ti naučio sve to reći na arapskom?" "Nije to arapski, Guillermo, nego hasanía? "Meni zvuči kao arapski." Santiago se smijao, zadirkujući svojega prijatelja, kad nešto udari Guillerma i on se s obje ruke uhvati za glavu. Legionarska kapa zakotrlja se po tlu. San Román se okrenu, ne shvaćajući što se dogodilo, kad njegov prijatelj odjednom padnu koljenom na zemlju pridržavajući se jednom rukom o tlo. Svjetlost je bila slaba. Sve se dogodilo jako brzo. Guillermo ukloni ruku s glave, a mlaz krvi kliznu mu niz lice do vrata. "Dovraga, Guillermo, što ti je?" Ali Guillermo nije mogao uzvratiti: spusti i drugo koljeno na tlo i onesvijesti se. Svjetiljka je bila udaljena svega nekoliko metara. Santiago ugleda sjaj engleskog ključa pokraj svojega prijatelja, na tlu. Osvrnu se oko sebe, ali nikoga nije bilo na ulici. Netko im je zacijelo bacio taj predmet s jednoga od prozora, ali nisu se vidjela svjetla na

kućama. Santiago, ne prestajući se osvrtati oko sebe, pokuša procijeniti ozbiljnost ozljede. Bila je to posjekotina iznad sljepoočice iz koje se slijevao jak mlaz krvi. Pokuša mu glavu pridignuti od tla, da mu zemlja ne bi ušla u ranu. Guillermo otvori oči, ali nije mogao govoriti. Zgrabi ga kao vreću i prebaci preko ramena. Uspije se dokopati ugla, bio je isuviše težak. Ponovno predmeti padoše na ulicu. Bilo je to sada kamenje i jedan lonac za cvijeće koji se slomi udarivši o šljunak.

Santiago se jako uplaši. Kako nije mogao ovladati panikom koja ga je uhvatila, poče vući po zemlji svojega prijatelja do idućega ugla. Ruke i uniforma bili su mu zamrljani krvlju. Preplaši se kad ga pogleda pod svjetlošću iduće svjetiljke. Poče očajnički zvati upomoć, a da nije mogao svladati strah. Nitko nije prolazio ulicom, nitko se ne pojavi na prozoru. Nekoliko trenutaka provede proklinjući trenutak kad mu je palo na pamet da se popne do četvrti Zemla. Pokušavao je ponovno podignuti Guillerma kako bi ga ponio na ramenima kad začu da ga netko tiho doziva s vrata. Prepozna siluetu muškarca s turbanom, ali se ne usudi zatražiti pomoć. Muškarac nastavi psikati i gestikulirati pozivajući ga da se približi. Santiago nije bio u stanju ni pomaknuti se. Naposljetku, vrata se širom otvoriše i iziđoše dvojica mladića. Ponesoše Guillerma, a Santiaga pozvaše da pođe za njima u kuću. Kad su ušli, drugi muškarac zatvori vrata i stavi na njih zasun. Nekih šestero ozbiljnih lica dočeka dvojicu legionara proučavajući ih kao da su kakve stravične utvare. Bila su to dvojica mladića i četiri starija muškarca sa crnim turbanima, jako izboranih ozbiljnih lica. Nitko ne reče ništa; pogledaše Santiaga San Romána, a dvojica muškaraca polegnuše Santiaga u središte prostorije. Bila je to pravokutna prostorija, bijelih, ogoljenih zidova, i s jednim sagom koji je pokrivao pod čitave sobe. Uokolo je bila postavljena dugačka klupa, nekih pola metra visine, prekrivena jastucima. Jedina svjetlost u sobi dopirala je iz fluorescentne cijevi. Santiago nije mogao prikriti nelagodu. Uspije tek prozboriti: "Pomozite mi, molim vas, moj je prijatelj ranjen." Muškarci su promatrali Santiaga i Guillerma s velikom znatiželjom. Najstariji od njih poče naređivati, ali nitko ga nije slušao. Santiago, ne znajući što da čini, kleknu pokraj prijatelja. Uplaši se vidjevši ga zakrvavljena lica i prevrnutih očiju. Na trenutak povjerava da je mrtav. Pogledom je preklinjao za pomoć tu šestoricu muškaraca. Domaći počeše svi u isto vrijeme govoriti na hasaníji u isto vrijeme. Bilo je očito da raspravljaju.

Odjednom se začuše siloviti udarci o vrata. Netko je svom snagom udarao o vrata s ulice. Svih se šestorica pogledaše i smjesta prekinuše raspravu. Neka se žena pojavi u sobi, uznemirena udarcima. Reče nešto mladićima i jedan od njih odškrinu vrata. Tamo je stajao Sid-Ahmed, trgovac, unezvjerena lica. Pogleda Santiaga bez riječi i kleknu kraj Guillerma. Prisloni mu uho na grudi, a kad se odmaknu, obraz mu je bio zakrvavljen. Poče vikati, kao da izdaje naredbe. Ostali se pokrenuše, sada bez pogovora. Uđoše još dvije žene. Sid-Ahmed poviče i njima. Santiago je prisustvovao neobičnom prizoru ne usuđujući se intervenirati. Nije mogao vjerovati da je taj muškarac onaj isti trgovac koji ih je još nedavno bio pozvao na čaj i cigarete u svojoj trgovini ne skidajući pri tome osmijeh s lica.

"Razbili su mu glavu engleskim ključem, Sid-Ahmed. Netko mu ga je bacio u mraku i ja nisam mogao ništa vidjeti. Nikako da prestane krvariti." Sid-Ahmed pokretom mu dade znak da ne diže glavu, a zatim poče razgovarati s domaćima kao da je jako ljut. Vikao im je na hasaníji, a oni su mu uzvraćali isto takvim ljutitim tonom. Na trenutak San Román pomisli da će se potući, ali to se ne dogodi. Sid-Ahmed primi Santiaga za ruku i povuče ga do stražnjih vrata. "Oporavit će se, nemoj brinuti. Zaliječit će mu ranu i zašiti je." Dok mu je objašnjavao, Sid-Ahmed povede Santiaga u malo dvorište, okruženo zidom od ćerpiča. Osjećao se smrad peradi i mokraće. Preskočiše dio zida koji je bio srušen i uđoše u dvorište susjedne kuće. Zatim prođoše kraj još dvije ili tri kuće. "Kamo idemo, Sid-Ahmed? Ne mogu ostaviti tamo Guillerma." Trgovac mu pokretima dade znak neka se smiri. "Nemoj se brinuti. Tvoj je prijatelj u dobrim rukama. Pazit će na njega." Santiago se nije usuđivao više zapitkivati niti mu proturječiti. Osjećao je da si je na vrat natovario ozbiljne probleme. Odjednom pomisli kako ima još samo sat vremena da se vrati u vojarnu. Bez dozvole da prenoći izvan vojarne, mogli bi ga optužiti da je dezerter. Postade tako živčan da se spotaknu i pade kad skoči u jedno od dvorišta. Sid-Ahmed mu pomogne da ustane. Naposljetku uđoše u neku prostoriju u kojoj je čitava jedna obitelj gledala televizijski program koji se jedva mogao vidjeti zbog velikih smetnji. Nitko se ne preplaši pri pogledu na sablasnu pojavu legionara i trgovca u polumraku. Sid-Ahmed, ponovno kao da je ljutit, razmijeni nekoliko riječi s najstarijim u kući. Ovaj mu pokaže na ulična vrata. Iziđoše van i pređoše do kuće nasuprot. Santiago je trčao poput preplašena dječaka iza trgovca. Sid-Ahmed zastade pred nekim vratima i zalupa pesnicom. Otvori neki dječak. Sid-Ahmed gurnu vrata i povuče vojnika unutra. Tamo se Santiago osjeti posvema zbunjen. Medu ljudima koji su sjedili pred televizorom pijući čaj, ustade neki mladić i stade pred legionara. "Santiago, što se dogodilo? Što ćeš ti ovdje?" Santiagu je trebalo vremena da shvati da je taj čovjek iz Zapadne Sahare, odjeven u savršeno bijelu derrahu i s plavim turbanom - Lazaar. Nije bio u stanju ništa prozboriti. Sid-Ahmed skinu cipele i sjede. Govorio je tako brzo da ga je Lazaarova obitelj jedva uspijevala razumjeti. Santiago kleknu na sag; drhtale su mu noge. Kad trgovac završi s pričom, ostali ušutješe. Jedan od staraca dade znak ženama da odvedu djecu odatle. Ostade svega petero ljudi u prostoriji. Netko stavi čašu sa čajem legionaru u ruke i kad ovaj popi prvi gutljaj, osjeti se okrijepljeno. "Moram se vratiti Guillermu, ali ne bih znao pronaći put do tamo." Lazaar razmisli prije no što će uzvratiti. "Tvome će prijatelju biti dobro tamo gdje si ga ostavio. Sigurno. Ne brini" reče mu, stavljajući mu obje ruke na ramena. "Ali niste se smjeli popeti ovdje u tim odorama. Ima jako zlih ljudi." "Samo smo se šetali.. ? "Al-la yarja mmum!" čovjek izreče kletvu. "Ti doista ne znaš što se zbiva između tvoga i moga naroda?" Bilo je to prvi put da je Santiago vidio Lazaara Ijutitog. To na njega ostavi snažan dojam. "Skidaj sa sebe tu odjeću" naredi mu Sid-Ahmed. Santiago nije shvaćao čemu sad to. "Daj mi odjeću" bio je ustrajan Lazaar. "Žene će ti je očistiti od krvi." "Ali moram se vratiti u Legiju." "Takav ćeš se vratiti? Uhitit će te i postavit će ti tisuću pitanja." Santiago poče svlačiti odjeću, slijepo vjerujući tom mladiću. "Sutra rano ujutro bit će čista i suha. Tada ćemo te odvesti u vojarnu." "Sutra? Tko će me odvesti sutra? Moramo biti u vojarni za pola sata." Lazaar prvi put podiže glas: "Ne govori gluposti. Hoćeš nas sve izložiti opasnosti? Noćas ćeš spavati u mojoj kući."

Santiago se razodjene ne postavljajući više pitanja. Svi iziđoše iz sobe i ostaviše ga samoga. U gaćicama i čarapama osjećao se smiješno i bespomoćno. Nije znao kud bi s rukama. Odjednom se razmaknu zastor i neka tamnokosa djevojka jako crnih očiju uđe u prostoriju. Odmjeri legionara od glave do pete, kao da je to najnormalnija stvar na svijetu. Zatim mu se nasmiješi, pokazujući bijele, jako velike zube. Djevojka mu bez ijedne riječi pruži plavu tuniku i zakoraknu dva koraka unatrag. Uđe i Lazaar s turbanom u ruci za Santiaga. "Andía, što radiš ovdje?" Djevojka se sada posrami i zbuni. "On je moj gost, a ne tvoj." Andia pognu glavu i jako posramljena iziđe iz sobe. Santiagu se učini nepravednim Lazaarovo ponašanje, ali ne usudi mu se bilo što predbaciti. "Tko je?" Lazaar isprva nije razumio pitanje, ali Santiago nije skidao pogleda s vrata. "To je moja sestra. Znatiželjna je i nametljiva, poput svih žena u mojoj obitelji." "Nikad mi nisi rekao da imaš sestru. Pričao si mi samo o braći." Lazaar se začudi toj primjedbi. Zagleda se u Santiaga. "Ima mnogo stvari koje ne znaš o meni." Santiago odjenu derrahu i omota turban na glavi. Vidio je kako to rade toliko puta da je znao pokrete napamet. "Oduvijek sam želio nositi turban." "Moći ćeš ga nositi kad poželiš: sve što imaš na sebi je tvoje" reče Lazaar, po prvi se put nasmiješivši. "I ove papuče, također. Prijateljski poklon. A sad na spavanje; kasno je." Santiago pogleda na sat. Bilo je tek devet sati. Lazaar ugasi fluorescentnu cijev i ispruži se na sagu. Santiago učini isto. "A tvoja obitelj?" Lazaaru je trebalo vremena da napravi stanku prije no što će odgovoriti. "Žene čiste tvoju uniformu, a muškarci spavaju." "Nisam im oteo mjesto za spavanje?!""Ne, ne. Ti si gost i mora ti biti ugodno. Moj djed jako hrče. Ne bi mogao ni oka sklopiti." Obojica se počeše smijati kao onda kad bi momčad Nomadske vojske zabila gol.

Santiago nikako nije mogao zaspati. Bilo je isuviše novih osjećaja u jednom jedinom danu, i sve se izmjenjivalo jako brzo. Iscrpljenost mu nije dopuštala da lucidno razmišlja. Pokušavao je zamisliti kako se osjeća Guillermo u tome trenutku. Nije bio siguran da je dobro postupio ostavivši ga u rukama neznanaca. Osim toga, zabrinjavalo ga je što bi se moglo dogoditi ako ih ustrebaju prije znaka za povratak u vojarnu. Sve se miješalo sa slikom vodnika Baquedana i njegovim nerazumljivim riječima.§

Na trenutak poželi da ga strpaju u zatvor zbog nepojavljivanja u Legiji; tako bi imao izgovor da ne sudjeluje u misiji u koju ga je Baquedano namjeravao uključiti. Sati su jako sporo odmicali u praznini noći. S vremena na vrijeme preplašilo bi ga zavijanje kakvoga psa u daljini. Čim ugleda svjetlost kako se pomalja kroz pukotinu zastora, ustade i iziđe u dvorište. Zora je bojala u crveno vrhove krovova. Samo se jedna koza kretala u žičanom oboru. Prodorna hladnoća svitanja donese mu olakšanje. Ispod krovića od uralita opazi obješenu svoju uniformu; učini mu se jedinim dokazom da se sve to doista zbiva. Osjeti snažnu želju za cigaretom. S desne i s lijeve strane dvorišta nalazila su se dvoja jako niska vrata, prekrivena zastorom, gdje je vjerojatno spavala Lazaarova obitelj. Pokušavao se prisjetiti koliko Lazaar ima braće i sestara, kad Andía proviri iza jednoga od zastora. Imala je snene oči i zamršenu kosu. Ugledavši Španjolca, nasmiješi mu se. Santiago joj potiho zaželi dobro jutro kako nikoga ne bi probudio. Andía mu priđe. "Uvijek tako rano ustaješ?" upita San Román, pokušavajući biti ljubazan. "Uvijek.

Najstarija sam medu sestrama i imam puno toga za napraviti." Reče to ponosno, a smiješak joj na trenutak nestade s lica. Zatim pođe pokupiti Santiagovu odjeću i složi je s velikom pažnjom. "Već je suha" reče nakon što je prinijela tkaninu ustima da provjeri. "Čim se probude, moći ćeš otići." "Već želiš da odem?" Andía otkri svoje bijele zube nasmiješivši se. "Nisam to rekla. Ti si gost mojega brata." "Koliko ti je godina, Andía?" Djevojka razmisli prije nego što će odgovoriti. "Sedamnaest." Zatim ukloni smiješak s lica. Položi Santiagu uniformu na ruke i nestade za zastorom. Legionar ostade zatečen. Pomisli kako je uvrijedio djevojku. Zacijelo mu je slagala o svojim godinama da mu se učini djevojčicom. Odjednom Andía ponovno iskrsnu, i opet s osmijehom na licu. Uze Santiaga za ruku i položi mu ogrlicu na dlan. Ostade zbunjen. "Za tvoju djevojku u Španjolskoj?" "Ni u Španjolskoj niti bilo gdje drugdje." "Ne vjerujem ti. Svi vojnici imaju djevojke." "E pa vidiš, nemaju svi" sad se Santiago nasmiješio djevojčinoj naivnosti. "Osim ako ti ne želiš biti legionarova djevojka." Andía se uozbilji; i to toliko da se Santiago pokaja zbog svoje nespretnosti. Stavi ogrlicu oko vrata ne bi li se umilio Lazaarevoj sestri, ali ona mu ne uzvrati osmijeh. Neka žena iziđe iza zastora i poče koriti Andíju. Oboje se preplašiše. Andía ude u sobu, a Santiago se vrati pokraj Lazaara.

Tek što je svanulo kad ih iznenadi prodorni zvuk automobilske sirene. "To je Sid-Ahmed" javi Lazaar nakon što proviri na ulicu. "Tvoj je prijatelj s njim." Smjesta se ushodaše žene i djeca. Santiago istrča na ulicu. Guillermo, sa zavojem na glavi, sjedio je na stražnjem sjedalu jednoga Renaulta 12. Zagrli ga kroz prozor kola. Guillermo je loše izgledao, ali navodno je bio dobro. Lazaar, odjeven u uniformu, sjede za volan, a Sid-Ahmed na mjesto suvozača. Gotovo čitava obitelj izišla je na ulicu. Jedan od Lazaarove braće sjeo je otraga, pokraj Guillerma, i rekao Santiagu neka i on uđe u auto. San Román dodirne glavu i shvati da mu nešto nedostaje. "Kapa, Lazaare, nemam kapu." Ne čekajući, uđe u kuću. Iziđe na dvorište i naleti na Andíju koja je bacala sirovu leću hraneći koze. Po ozbiljnom izrazu njezina lica, Santiago zaključi da je ljuta. "Moja kapa, Andía, jesi li vidjela moju kapu?" Djevojka mu nevoljko pokaže na uže gdje je visjela njegova odjeća tijekom noći. Santiago brzo skide kapu i stavi je na glavu. Andía iziđe iz obora i krenu u susret Santiagu. "Da, želim" reče djevojka jako ozbiljno. "Želiš biti što?" "Tvoja djevojka. Želim biti tvoja djevojka." Unatoč žurbi legionar nije mogao zatomiti osmijeh. "Veselim se. Jako se veselim. Svi će mi zavidjeti u Legiji. Nijedan legionar nema tako zgodnu djevojku kao ja." Andía se sada prvi put nasmiješi. Santiago ju na brzinu poljubi i pozdravi, ali prije no što je izišao ponovno začu djevojčin glas: "Hoćeš li me doći posjetiti?" "Naravno, Andía. Vratit ću se."

Toga jutra Guillermo i Santiago San Román bili su prvi u stroju. Na prvi pogled, nitko nije mogao posumnjati da su noć proveli izvan vojarne. Kao što su i oni učinili u nekim drugim prilikama, njihovi su ih kolege zaštitili prikrivši njihov izostanak prethodne noći. Međutim, nitko im od njih nije postavio jedno jedino pitanje. Ušli su u vojarnu kroz otvor u zidu za koji su domaći znali. Lazaar im je rekao što im je činiti. Prošli su iza paviljona Nomadske vojske postrojivši se u vrijeme kad je sviralo za ustajanje. Sve se dogodilo tako brzo da nisu imali vremena razmisliti o onome što čine. Zatim, u blagovaonici dvojica legionara nisu se

prestajali čuditi kako je moguće da je tako jednostavno ući i izići iz vojarne, i kako ti domaći znaju tajne koje njima nisu poznate.

Santiago San Román ostade bez daha kad ugleda Baquedanovu siluetu kako se ocrtava u polumraku. Bez uniforme, vodnik je gubio autoritet i ozbiljnost koju je imao u vojarni. Na sebi je imao kratku plavu jaknu podignute kragne i hlače od sintetike jako širokih nogavica. Iza se pojaviše dvojica legionara koji pođoše za njim. Iako nisu trčali, hodali su praveći velike korake. Čim ih prepozna, San Román se ukoči. Srećom po njega bio je u vozilu, kao što je Baquedano i naredio. Kad vodnik ude u automobil, Santiago je već bio pritisnuo gas.

- Vozi najbrže što znaš! Nagazi na gas do kraja! - naredi mu vičući.

Santiago pritisnu papučicu gasa i otpusti kvačilo istovremeno. Kola krenuše uz veliku buku i miris spaljene gume. Santiago nije znao kamo treba krenuti.

- Ne tamo, imbecilu. Iziđi na trg - poviče Baquedano. - Želim da napraviš dva kruga i da te svi zapaze. Naglo zakoči i okreni vozilo u drugom smjeru onako kako to već znaš.

Po prvi put Santiago se okrenu da pogleda vodnika. Primijeti plavu putnu torbu između njegovih nogu.

- A vi si pokrijte lica! - naredi dvojici legionara koji su se vozili na stražnjem sjedalu.

San Román ugleda u retrovizoru kako si dvojica veterana stavljaju ispred lica torbe poput one koju je držao Baquedano. Vodnik također pokrije lice da ga ne bi mogli prepoznati. Dok je naglo kočio i okretao vozilo na trgu Plaza de España, Santiago se osjeti nezaštićenim pred pogledom skupine mladih ljudi koji su sjedili u vrtu. Nije u potpunosti shvaćao što se događa. Vodnik spusti torbu na pod Seata, a zavežljaj zazveči.

- Na cestu za Smaru! - poviče još jednom Baquedano. – Neka ostanu tragovi na cesti za nama!

Santiago, nemajući vremena razmisliti, posluša i zaputi se prema cesti za Smaru. Prođe ispred zgrade hotela Parador Nacional u trenutku kad je neki poručnik izlazio iz svojih kola. Nije se usudio upitati vodnika što se događa. Strah koji je u njemu izazivao taj čovjek potpuno ga je paralizirao.

Gradska svjetla ostajala su iza. Cesta se činila produžetkom pustinje. Osjeti kako ga vodnik tapše po ramenu.

- Jako dobro, mladiću. Onako muški.

Nakon nekih četiri kilometra Santiago skrenu na zemljani put. Nije mu puno trebalo da nađe Land-Rover u kojem su izišli iz vojarne Alejandro Farnesio. Ugasi svjetla i motor vozila. Vodnik mu je davao upute za svaku pojedinačnu radnju. Trebalo im je vremena da se prilagode svjetlosti mjesečine.

- Želim da odjenete uniforme i sredite se kao da ste dobili dozvolu za izlazak.

Dok su se odijevali, San Román je promatrao krajičkom oka dvojicu legionara. Jedan je izgledao euforičan, ali drugi je bio ozbiljan i ništa nije govorio. Baquedano mu priđe iza leđa i prisili veterana da podigne bradu.

- Jesi li kukavica?
- Ne, gospodine. Naravno da ne.
- Pa što si onda?

Legionar zastade i naposljetku poviče iz sveg glasa:

- Ja sam zaručnik smrti, gospodine.
- To je pravi vojnik, treba ti biti jasno tko ti je majka reče, pokazujući na zastavicu s vojničke odore a tko zaručnica.
 - Gospodine... prozbori legionar i smjesta umukne.
- Što je? Nikada nisi vidio kako se nekoga ubija? poviknu Baquedano preduhitrivši mladićeve misli.
 - Ne, gospodine, nikada. Po prvi put.
- U tom slučaju budi zahvalan, jer već znaš kako ti izgleda zaručnica Baquedano je vikao iz petnih žila. Zatim duboko uzdahnu i poče pjevušiti: *Nitko u Legiji nije znao / tko je legionar, / tako smion i hrabar / koji se u Legiju prijavio.*

Ugledavši se na vodnika, veterani se pridružiše pjesmi:

- Nitko nije znao njegovu priču, /ali u Legiji pomisliše / da velika bol ga razdire / poput vuka kad srca se dočepa.
- Glasnije! poviče Baquedano. Ali ako ga netko priupita tko je, / odgovaraše mu bolno i grubo.

Santiago, preplašen, pridruži se zboru.

- Čovjek sam sudbina kojega je / životinjskim pandžama ranila, /ja zaručnik sam smrti / koji čvrsto će stati / uz tako vjernu prijateljicu.

Dok su završavali presvlačenje u uniforme pjevajući na sav glas, Baquedano položi tri putne torbe na stražnja sjedala Land-Rovera. Izvadi nešto iz jedne od torbi i stavi na vozilo. San Róman nikako da uspije shvatiti o čemu je riječ. Bila je to srebrna čaša. Zatim vodnik svakome od njih uruči po jedan papir.

- Ovdje imate ono što sam Vam obećao: tjedan dana dopusta. Ne želim Vas vidjeti blizu vojarne dok ne prođe tjedan dana. Sad smo svi upleteni u priču, a onome tko propjeva, oderat ću kožu.

Santiago posegnu za ključevima ispod suvozačkog mjesta, ali Baquedano ga preduhitri. Udalji ga od Land-Rovera i gotovo mu prošapta na uho:

- Ti ostaješ ovdje. Želim da sačekaš da odemo. Tada ćeš sjesti u Seat i dovesti ga do ove provalije. Zapali ga i udalji se. Ali ne miči se s mjesta dok potpuno ne izgori. Jesi li me razumio? Za manje od sat vremena ponovno si u El Aaiúnu.

Santiago se nije usudio uzvratiti mu. U dubini duše osjećao je olakšanje kad se udaljio od tog oficira. Prije no što sjede za volan, vodnik mu tutne u ruke srebrnu čašu koju je izvadio iz jedne od torbi.

- Ovo ćeš ostaviti na stražnjem sjedalu. Nemoj zaboraviti.

Santiago pomisli da je riječ o kakvu kaležu. Pridrži ga jagodicama prstiju, prelazeći brzo preko reljefa kao da ga peče. U međuvremenu, Land-Rover krenu i dvojica legionara zapjevaše na Baquedanov poticaj.

- Da bih ti došao u posjet, / moja najvjernija prijateljice, / zaručnik smrti sam postao, / čvrstom sponom s njom se povezao / i njezina ljubav moj stijeg je bila.

Santiago osjeti iskušenje da baci čašu i pobjegne, ali strah ga je paralizirao. Duboko uzdahnu i na svjetlu mjesečine potraži provaliju o kojoj mu je vodnik govorio. Poput kakva automata sjede u kola, baci čašu otraga i pusti kola da se sama spuste do male zaravni obrasle rijetkim grmljem. Iz zemlje se zbog noćne rose isparavao prodoran miris. Neki zec ostade zaslijepljen farovima vozila. Santiagu se učini da ugleda vlastiti odraz u preplašenim očima životinje. Ugasi svjetla. Nije baš znao što mu je činiti. Osjeti kako ga vojnička odora žari. Skinu sa sebe uniformu i ponovno se odjenu u civilnu odjeću. Otvori rezervoar goriva i ubaci šibicu. Požuri se skloniti od eksplozije.

Hodao je kroz polje sve do ceste. Odatle ugleda automobil u plamenu. Krenu u smjeru El Aaiúna. Tijekom cijeloga puta, cestom ne prođoše niti jedna kola. Kad je stigao, nedostajalo je tek sat vremena do svitanja. Bila je nedjelja i on se osjeti izgubljenim. Svom težinom stropošta se na jednu drvenu klupu, ispod palme, na trgu Plaza de España. I u tom trenutku shvati što se dogodilo. Na crkvenim vratima vladao je metež. Ljudi su se sjatili oko ulaza kao da čekaju u redu za kino. Santiago priđe s pomiješanim osjećajima znatiželje i straha. Smjesta dozna da su pokrali crkvu. Policija je pokušavala razdvojiti gomilu. Iznijeli su tijelo na nosilu preko kojeg je bio prebačen pokrivač.

- Je li to svećenik? upita neka žena.
- Ne, sakristan. Kažu da je sakristan. Ukrali su sve vrijedne predmete iz sakristije. Jadni čovjek vjerojatno je spavao unutra. Čak nije ni shvatio što mu se dogodilo.

Santiago se udalji pokušavajući ne trčati. Osjeti se prevarenim, bijesnim, preplašenim. Nije znao kamo otići niti što učiniti sa svojih sedam dana dopusta. Ne razmišljajući puno krenu prema četvrti Zemla. Čim se počeo penjati uzbrdo, otvorio je torbu u kojoj je nosio vojnu odjeću i svoju prtljagu; izvadi turban koji mu je Lazaar poklonio. Stavi ga na glavu i zaputi se kroz još uvijek puste ulice. Išao je tamo-amo ne znajući baš dobro što čini. Nitko se nije obazirao na njega. Uđe u jednu trgovinu i kupi duhan. Pokušavao je razmišljati o onome što se dogodilo prethodne noći. Oko podneva prepozna Renault 12 i ulaz u Lazaarevu kuću. Automatski potraži zvono, ali vrata su bila otvorena. Dvije žene, sjedeći na sagu, oslikavale su si prste na rukama kanom.

- Salama aleikum - pozdravi ih Santiago.

One uzvratiše ne pokazujući da su iznenađene neočekivanim posjetom. Pozvaše ga da uđe. Učini mu se da je jedna od njih Lazaarova majka, ali obje su toliko sličile jedna drugoj ispod *melfe* da nije bio siguran. Iznenada uđe Andía s ulice. Došla je trčeći i sva zadihana. Činilo se da je izdaleka ugledala Santiaga kako dolazi. Nasmiješi se isprekidana daha. Iziđe u dvorište i poče vikati. Pridružiše im se muškarci i jedan po jedan rukovaše se sa Santiagom. Andía upali ugljenu grijalicu i stavi na vatru čajnik s vodom.

- Lazaar nije kod kuće - objasni mu Andía ne skidajući osmijeh s lica. - Sad si moj gost.

U GRADU je posvuda bilo zastoja automobila koji su zagušivali sve važnije prometnice. Semafori su bili beskorisni. Prometna policija bespomoćno je pokušavala unijeti reda usred tolikoga kaosa. Posvuda su rijeke djece koja su držala za ruke svoje roditelje pokušavale raskrčiti put do povorke Sveta tri kralja. Činilo se da su trgovine na posljednjem dijelu puta utrke u smjeru suprotnom od kretanja kazaljki na satu. Liječnici Montserrat Cambra nepregledna rijeka ljudi i oduševljenje mališana izazivali su tek vrtoglavicu. Trebalo joj je gotovo sat vremena da nađe slobodan taksi i kad je naposljetku uhvatila jedan, morala je krenuti zaobilaznicom od nekoliko kilometara da stigne do Barcelonete. Stigavši tamo, osjeti kako joj se skuplja slina u ustima i grči želudac. Iako su joj bili poznati simptomi, preplaši se kao da je to prvi put.

Prije mnogo godina grad je završavao na postaji Estación de Francia. Čelična paučina koju su ocrtavale željezničke tračnice činila je hladnu i tužnu pozadinu iza koje su se nazirala ruševna skladišta, ogromni rezervoari, a možda i more. Sada joj se učini da šeta po nekome drugom gradu. Dobro poznaje ulicu Carrer de Balboa, ali tjeskoba koja ju tišti, priječi ju da krene u tom smjeru. Umjesto toga uđe u Palau del Mar. Jedini put kad je bila u toj zgradi bilo je to prije devet godina na svečanu otvorenju. Tada su u njezinoj pratnji bili njezina kći Teresa i muž Alberto: savršena obitelj. Teresa još nije bila napunila deset godina. Sada joj se učini da je vidi kako trči među stolovima u restoranu. Ta joj je slika bolna, jako bolna. Odveze se liftom do posljednjega kata. Kako se uspinjala, rastao je pritisak u grudima. Povraćalo joj se. Sjede ispod ulaza u Povijesni muzej pokušavajući kontrolirati napadaje povraćanja. Pokuša polagano disati i ne prepustiti se panici koja ju je svladavala. Zatvori oči, ali ih smjesta otvori jer ju svlada mučnina. Ubrza joj se puls. Poboja se da se ne onesvijesti. Otvori torbu i izvadi bočicu s lijekovima. Stavi dvije tablete u usta i pohlepno ih proguta.

S druge strane ogromnoga prozora Barceloneta izgleda poput kinematografskog ekrana. Montserrat Cambra otvori oči i pokuša se prisjetiti krajolika kako je nekada izgledao. Prije dvadeset i šest godina na mjestu te zgrade bile su tek ruševine spremišta koje samo što se nisu urušile u more. Nije bilo teško spotaknuti se o ogromne štakore koji se nisu plašili ljudi. Iz kuća u Barceloneti dopirali su zvukovi tranzistora i pjevušenje žena. Ravni krovovi bili su ispresijecani rasklimanim antenama i rubljem koje se sušilo.

Odjednom joj se pričini da još jednom vidi svoju kći kako izlazi iz muzeja s Albertom. Slika je bila tako stvarna da zatvori oči kako je ne bi vidjela. Morala je udahnuti svježega zraka. Montse iziđe iz zgrade shrvana napadom tjeskobe. Siječanjska hladnoća vrati ju u stvarnost. Dođe do šetališta i zaputi se do kuće Ayacha Bachira. Iako se četvrt jako promijenila, sve joj je bilo poznato. Pronađe adresu bez teškoća. Iskoristi to što je netko izlazio iz zgrade i uđe u predvorje. Miris joj vrati u sjećanje mnoge slike. Sve su te kuće bile nalik jedna na drugu. Sjede na stubište i sačeka da se ugasi svjetlo. Zatim nasloni glavu na koljena i odmah se prisjeti svoga prvog posjeta četvrti.

* * *

Jednoga jutra Santiago San Román pojavi se bez auta na sastanak kod trgovine obućom na uglu. "Danas bih volio šetati" reče Montse. Djevojka nije imala ništa protiv. Čvrsto prigrli svoje knjige i šutke koračaše pokraj Santiaga. Mladić je prvi put nakon mnogih tjedana bio ozbiljan. Ona se nije usuđivala postavljati pitanja, ali pretpostavljala je da ga nešto tišti. Dok su prolazili pokraj kante za otpatke, baci fascikl i knjige. Santiago ju pogleda kao da je počinila zlodjelo. "Što radiš?" "Gotovo je s učenjem." Primi ga za ruku i nastaviše hodati ulicom Via Layetana. "Provest ću nekoliko dana sa svojim roditeljima u Cadaquésu" slaga Montse. "Zaželjeli su se mojega prisustva." Santiago se namršti i zastade. "Kada?" "U subotu. Moj će otac doći po mene." San Román nije bio u stanju uzvratiti. Njegova zbunjenost odražavala je njegove misli. Činio se bespomoćnim. "U subotu! Ideš u subotu? I do kada?!" Montse poželi da ju zamoli da ostane. "Ne znam: do rujna. Vidjet ćemo." Santiago raširi oči što je najviše mogao. Činilo se da će svaki čas doživjeti napad bijesa. "Osim ako.." nastavi Montse. "Osim ako što?" "Osim ako mi ne kažeš istinu." San Román se ispuše poput balona. Zarumeni se. Sada mu je drhtalo i bilo i glas. "Kakvu istinu?" Montse ubrza korak, a mladić je hodao za njom pokušavajući prilagoditi korake djevojčinim. "Čekaj, djevojčice, ne ostavljaj me ovako. Kunem ti se da ne znam o čemu pričaš. Ja ti ne lažem.. " Ali zašuti kad se ona zaustavi bijesno ga pogledavši.

Popili su posljednje ljetno pivo na terasi bara. Santiago ga plati posljednjom novčanicom od stotinu pezeta koja mu je preostala. Dade ju konobaru kao da mu u ruke predaje svoj vlastiti život. "Hoćeš li biti iskren prema meni?" Santiago pogleda svoje nokte, a zatim ispi gutljaj piva. "Pa dobro, u pravu si. Ne radim ni u kakvoj banci, niti štogod slično. To sam izmislio." "To sam i sama shvatila" pridoda Montse. "Želim od tebe čuti što radiš. Jer već počinjem misliti da su sva ta vozila ukradena." Santiago odahnu. "Nisu ukradena. Kunem ti se svojom majkom. Posuđena su iz automehaničarske radionice. Uzmem ih ujutro i vratim ih kad te odbacim kući." "Uključujući i bijeli kabriolet?" "Uključujući i njega." "Dakle radiš kod automehaničara." Santiago slegnu ramenima i poče tiše govoriti. "Radio sam." Montse nije popuštala. "Promijenio si posao?" "Tako nekako. Pa dobro, nisam: otpustili su me." Sada je bilo na Montse da popusti. Uhvati njegovu ruku i jako je nježno poljubi. Santiago nastavi govoriti kao da ga sve to jako tišti. "Jučer se vratio vlasnik i primijetio da nedostaje jedno vozilo. Ja sam ga uzeo, naravno. Sačekao me na vratima radionice. Kaže da će me prijaviti i ne želi mi platiti sva svoja dugovanja. Tip je pokvaren. Nisam primio plaću od siječnja." "A novac koji si uvijek imao kod sebe?" upita Montse zainteresirano. "Ja se znam snaći, što ti misliš? Popravljam rastavljene dijelove i stavljam ih kao nove. To su stare stvari koje se više nigdje ne mogu naći. Onaj nesretni Pascualin se izlanuo." "I Pascualin radi s tobom?" "Naravno." "I meni se činilo da baš ne izgleda kao bankar" reče Montse, pokušavajući mu izmamiti osmijeh na lice. "Bankar? Taj jedva da zna zbrojiti koliko je dva i dva. Ispričao je vlasniku za kola. Rekao mu je da se ja već jako dugo ne pojavljujem u radionici osim da uzmem kola i vratim ih navečer." "A vlasnik se cijelo to vrijeme nije pojavljivao u radionici?" "Nije ni provirio. Pokvarenjak kupuje ukradena vozila, rastavlja ih i prodaje u dijelovima u Maroku. Možeš misliti kako li se samo provodi u Tangeru uz marihuanu i prostitutke." Santiago shvati da previše priča. Sada se Montse uozbilji. Željela je slijepo povjerovati Santiagu, ali cijela ta priča bila je isuviše daleko od svijeta u kojemu je ona živjela. "Što ti je? Rekla si mi da ti ispričam istinu. To je istina." Montse pokuša uzvratiti. "Nije me briga za to što govoriš. Ja sam samo željela biti s tobom. Ali boli me što si bio lažljivac." San Román stavi ruke u džepove. Kajao se, ali pomisli da je sada već isuviše kasno. "Ići ćeš u Cadaqués u subotu?" Djevojka pokuša iskoristiti svoju prednost. "Ovisi o tebi. Ako mi dokažeš da se kaješ, ostat ću ovdje s tobom." "Reci kako želiš da ti to dokažem." "Upoznaj me sa svojim roditeljima." San Román ušuti. Taj je odgovor najmanje očekivao. Montse ustade, uvrijeđena što mladić ne uzvraća. "To sam i mislila. Ti si jak samo na riječima." Bila je toliko uvrijeđena, da je bila u stanju učiniti bilo što. Santiago potrči za njom i zaustavi ju zgrabivši ju za ramena. "Čekaj, ljepotice, nisam ti rekao sve." Montse prekriži ruke i pogleda izazovno mladića. "Ali nisam čula ni da si objeručke prihvatio moj prijedlog. Osim toga, lice ti je otvorena knjiga." "U redu. Ne mogu te upoznati sa svojim ocem jer ga nikada nisam vidio. Mislim da je umro. Pa dobro, ne znam. Odvest ću te da upoznaš moju majku. Ali ona se ne osjeća dobro: ima problema sa živcima i zaboravlja stvari."

Bilo je to prvi put da se Montse našla s druge strane zastora onoga što je predstavljala postaja Estación de Francia. Da nije bilo Santiaga, nikada ne bi osjetila znatiželju da zađe u tu četvrt koja je izgledala poput grada za sebe. Iz tranzistora na ulicu su dopirale pjesme Antonija Moline. Miris *cocida* miješao se s mirisom goriva iz skladišta i gnjilim algama nagomilanim na Trgovačkom pristaništu. Santiago ju ni jednom nije uhvatio za ruku. Po prvi put vidje kako hoda utučeno, glave uvučene među ramenima i uvijek jedan korak ispred Montse. Nevoljko je uzvraćao na pozdrave.

Majka Santiaga San Romána držala je kiosk u neposrednoj blizini ulice Calle de Balboa. Od tamo su rezervoari Tvornice plina i električne struje gušili život u kvartu. Bio je to mali i zapušteni kiosk, sačinjen od blatnih pločica prošaranih pukotinama. Pult i police bili su jako stari, potamnjeli od mnogih slojeva laka koji su ih zacrnili. Staklo na vratima bilo je loše uglavljeno. Santiago poljubi majku i reče nevoljko: "Gledaj, mama, ovo je Montse." Žena pogleda djevojku kao da to čini sa samoga dna bunara. Zatim pogleda sina. "Jesi li jeo, Santi?" "Ne, mama, tek je podne. Već ću jesti." Santiago uze kutiju Chesterfielda i spremi je u džep. Montse je to pokušavala prikriti, ali nije mogla odvojiti pogleda od te žene bolećiva izgleda, u crnini od glave do pete. Santiagova majka sjede pokraj stola i uze neke uzorke i klupko vune. Mladić dade znak Montse da ga pričeka i izgubi se u sobi iza dućana. Ona je sva na iglama. Ne zna što joj je činiti niti što reći toj ženi koja plete ne podižući pogleda s pletiva. Primiri se, gledajući složene kutije cigareta. Vrijeme jako sporo odmiče. Odjednom djevojka primijeti: "Čini se da danas neće biti tako toplo." Santiagova majka podiže glavu, ostavi uzorak na stolu i uspravi se. "Oprosti, nisam čula da si ušla" reče žena kao da tek sada vidi Montse. "Što želiš?" Djevojka ostade sleđena. Trebalo joj je vremena da uzvrati. "Ništa, ne želim ništa. Ja sam Montse, Santiagova prijateljica." Žena ju pogleda, pokušavajući je prepoznati. "Ah, Montse, da, naravno. Santi još uvijek nije stigao. U radionici je. Ako želiš, u podne ću mu reći da si bila." Montse kimnu. Žena ponovno sjede i nastavi plesti. Učas se pojavi Santiago s rukom u džepu. Dade poljubac majci. "Mama, ja idem." Ona ga pozdravi ne podižući glavu.

Na ulici Montse se pokuša nasmiješiti. "Tvoja je majka jako zgodna." "Trebala si ju vidjeti prije nekoliko godina. Imam fotografije iz vremena kad je stigla u Barcelonu i upoznala moga. . ." Santiagovo se lice smrači. Izvuče ruku iz džepa i pokaže joj srebrni prsten. Uze Montsinu ruku i stavi joj prsten na prst na kojem joj je najbolje pristajao. Montse mu se nasmiješi. "Za mene je?" "Naravno, naravno. To je obiteljski prsten. Moja baka poklonila ga je mojoj majci, a sada je za tebe." Montse primi za obje ruke Santiaga. "Što je tvojoj majci, Santi? Je li bolesna?" "Ne znam. Liječnik kaže da su u pitanju živci. Ja ju oduvijek takvu pamtim. Već sam navikao." Santiago je bio nervozan, skakutao je na vršcima prstiju. "Idemo; u ovoj je četvrti isuviše vruće" reče Montse.§

Kad je Santiago San Román otvorio oči, sunce je već obasjavalo balkon Montsine spavaće sobe. Trebalo mu je vremena da shvati gdje se nalazi. Uplaši se osjetivši djevojčino tijelo pokraj sebe. Iznenada osjeti slatki okus u ustima. Montsin miris prožimao je plahte i uzglavlje. Duboko udahnu kako bi ga zadržao za sebe. Bila je tako lijepa, dok je spavala, da mu je bilo žao probuditi ju. Skliznu iz kreveta i odjenu se ne prestajući je gledati. U kući je vladala potpuna tišina. Još uvijek je bilo jako rano. Santiago je znao da se, nakon slobodnoga dana, kućna pomoćnica neće vratiti do deset sati ujutro, a prije toga će otići na tržnicu. Tumarao je hodnicima gledajući slike i namještaj kao da je riječ o kakvu muzeju. To je prvi put da se zatekao u stanu prekrivenom sagovima. Salon je mirisao na kožu naslonjača i baršun zastora. Zadrža se u nekoj radnoj sobi u kojoj su knjige prekrivale jedan zid dok su diplome i svjedodžbe prekrivale drugi zid. Odjednom se osjeti uljezom. Ponovno pretrči hodnicima, potraži izlazna vrata i hitro se spusti stubama. Na ulici tutne ruke u džepove: imao je svega šest pezeta. Nastavi hodati avenijom dok se ne zaustavi kraj neke kante za otpatke. Obje ruke zaroni u kantu i izvadi Montsine knjige i fascikl.

Kad je otvorio vrata, djevojčine oči otkrivale su da je plakala. Pogleda Santiaga kao da je kakva sablast. "Baš si bezobrazan" reče mu, naslonivši glavu na okvir vrata. Santiago nije znao što se događa s Montse. Pokaza joj knjige. "To je tvoje. Ne želim da moja žena bude neznalica poput mene." Montse zadrhta. Primi ga za ruku i povuče unutra. "Hajde, uđi, jer moramo doručkovati prije no što dođe Mari Cruz."

Zvuk ključanice koja se otvara iznenadila ih je u kuhinji, dok su zagrijavali posudu s mlijekom. Montse podiže uši poput lovačkog psa. Santiagu srce brže zalupa. "To je sluškinja?" "Da" uzvrati djevojka pokušavajući zadržati smirenost. "Ali isuviše je rano. Tek je devet sati." Nije im preostalo puno vremena. Smjesta se pojavi Mari Cruz s ogromnim šaranom u ruci i oznojena. Ostade ukopana na pragu ne odvajajući pogleda od Santiaga. "Vidiš, ovo je Santiago, školski kolega iz Akademije. Došao je po mene jer putujemo istim autobusom." Mari Cruz ostavi svoj teret na stolu i ne reče ništa. Zatim iziđe iz kuhinje. "Nije to progutala" reče mladić. "Svejedno mi je. Ona ne može reći ništa, vjeruj mi." Kad Montse završi s

uređivanjem, uđe sluškinja. Činilo se da je čekala iza vrata. "Ja te poznajem" reče Mari Cruz prijetećim tonom. "Nemoguće. Ja sam prvi put u posjetu." "Da, ali poznajem te iz četvrti." Santiago suzdrža dah ne usuđujući se odvratiti pogled. "Zar ti nisi Culiverdijev unuk?" Mladić poželi pobjeći bez objašnjenja, ali nešto ga je paraliziralo. "Zar ti nisi sin od Maravillas koja drži kiosk?" "Nikako. Ne znam tko je to." Mari Cruz se ispriječi na vratima podbočivši se rukama. "Gledaj, dijete: ja ne znam što se zbiva ovdje, ali mogu zamisliti. Ti tražiš bogate djevojke da ih iskoristiš. Ali ovdje ćeš ostati kratkih rukava. Ako joj bilo kako naudiš, prijavit ću te. Jesi li me čuo? Ovo je pristojna kuća. Bolje bi ti bilo da pomažeš svojoj majci, kojoj je pomoć itekako dobrodošla." Mari Cruz ušuti čim začu Montsine korake u hodniku, za leđima. Djevojka uze knjige i fascikl s kuhinjskoga stola i dade znak Santiagu da je slijedi. Oprosti se od sluškinje. "Zbogom, gospođice. Ni danas nećete doći jesti?" "Neću. Jest ću kod Nurije."

Liječnica Cambra preplaši se kad se upališe svjetla u haustoru. Podigla je glavu i otvorila oči. Neka postarija žena pristupi joj jako oprezno.

- Jeste li dobro, gospođo?

Montserrat Cambra ustade i pokuša zadržati prisebnost.

- Hvala, dobro sam. Čekam nekoga.

Starica se poče uspinjati uz veliki napor, držeći se za stubišnu ogradu. Po načinu disanja, Montse zaključi da je astmatičarka. Tjeskoba je nestala. Iako napamet zna gdje je stan Ayacha Bachira, pogleda još jednom adresu koju je imala spremljenu u torbi.

Ayach Bachir mršav je čovjek naglašenih crta lica, tamne puti. Nosi izrazito kratku kosu i dvodnevnu bradu. Ima oko dvadeset i pet godina. Bio je odjeven jednostavno, u traperice i neki staromodni pulover. Pruži ruku Montse gotovo je ne stežući. Zatim ju pozva da uđe. Skromna je to kuća, jako starih podova i ogoljelih zidova. Uđoše u prostrani salon u kojem jedva da je bilo namještaja: jedan naslonjač, dvije stolice, neka svjetiljka starija od ostatka namještaja. Pod je prekriven ogromnim sagom upadljivih boja. Iz sobe se izlazi na mali balkon. Prozor, isuviše malen, nema zastore. Salon se čini namješten otpacima iz drugih stanova. Zidni regal je prazan, kao da su u selidbi. U središtu salona je plinsko kuhalo i poslužavnik s malim staklenim čašama i čajnikom. Kad uđoše u sobu, zatekoše nekoga mladića kako gleda na ulicu. Bio je mlađi od Ayacha i mnogo mršaviji. Upoznao ju je s njim, ali Montse nije bila u stanju razumjeti njegovo ime. Ona sjede u naslonjač, a Ayach Bachir na stolicu. Mladić sjede na sag i bez riječi upali plinsko kuhalo, stavivši čajnik s vodom da prokuha. Od trenutka kad je ušla u salon, Montse je slušala neutješni plač nekoga djeteta. Činilo se da se nalazi s druge strane zida.

Nakon nekoliko uljudnih rečenica, Montserrat Cambra izvadi fotografiju i pruži je Ayachu. Čovjek je pogleda ne trepnuvši. Zatim prijeđe prstima preko

fotografije, kao da pokušava osjetiti na papiru dodir svoje supruge. Montse je šutjela iz poštovanja. Nije znala otkuda započeti.

- Vidite, nisam Vam sve rekla preko telefona jer sam željela osobno s Vama razgovarati o fotografiji. A sada doista ne znam kako bih Vam to rekla.

Ayach ju pogleda zbunjeno. Drugi je čovjek i dalje pripremao čaj, ne osvrćući se na ono što je Montse govorila.

- Ne razumijem reče čovjek.
- Pokušat ću Vam objasniti bez previše okolišanja. Ja sam prije dosta vremena poznavala ovoga muškarca s fotografije, ovoga koji nosi *chilabu*.
 - Da, ovoga u derrahi.
- Ali taj je čovjek umro prije mnogo godina u Sahari. Dogodilo se to za vrijeme Zelenog Marsa. Barem je to ono što su mi ispričali. Neku noć, kad je stradala Vaša žena, pronašla sam slučajno ovu fotografiju među njezinim stvarima. Od prvoga trenutka nisam uopće sumnjala da je to on. Datum s poleđine fotografije mlađi je od datuma njegove smrti, ako je točno ono što su mi ispričali. Ali ja znam da mrtvaci ne mogu uskrsnuti.

Montse se pokaja zbog nespretnosti svojih riječi. Ayach Bachir smjesta primijeti njezinu nelagodu. Pogledaše se bez riječi dok čovjek ponovno ne pogleda fotografiju.

- Taj čovjek nije mrtav - reče odlučno. -Ja ga poznajem, bio je na mojem vjenčanju prije tri godine.

Montse duboko uzdahnu i zamoli Ayacha Bachira da ponovno pogleda fotografiju. On to i učini.

- Da, to je ujak moje žene.
- Mamíje Salek?

Smiješkom joj zahvali što se sjeća imena preminule. Činio se ganutim.

- Da, naravno. Posljednji sam ga put vidio na našem vjenčanju. Moja ga je žena voljela poput oca. Živio je u *dairi* Bir Gandús, u *wilayi* Ausserd.

Montse nije mogla prikriti razočaranje koje su u njoj izazvale te riječi. Pognu glavu i nastavi promatrati mladića koji je pripremao čaj.

- U tom slučaju riječ je o zabuni reče skrušeno. Čovjek na kojega ja mislim bio je Španjolac. Ali toliko su slični.
- Ja nisam ni rekao da je iz Sahare. Rekao sam da je Mamíjin ujak. Moja Vam je žena mogla ispričati mnogo toga o njemu. Ali ono u što sam siguran jest da je taj čovjek rođen u Španjolskoj.

- Sjećate se njegova imena?
- Yusuf. Zvali su ga Yusuf. Ali ne znam kako glasi njegovo kršćansko ime. Drugi čovjek na fotografiji je Lazaar Baha, njegov šogor. Stradao je u napadu na glavni grad Mauritanije, pokraj našega Predsjednika. Ja sam se te godine rodio.
 - Je li Vam poznato ime Santiago San Román?
- Ne, nikada nisam čuo za njega Ayach Bachir ponovno prikova oči na fotografiju. -Ja sam ga slabo poznavao. Jedva da smo razmijenili nekoliko riječi: ne sjećam se. Moja je žena imala njegove novije fotografije. Jako se promijenio. Teško su ga ranili u ratu. Nije mi se činio običnim čovjekom. Kažu da je sišao s uma nakon smrti svoje supruge.

Drugi čovjek pruži Montse mali poslužavnik. Ona uze jednu čašu, a Ayach Bachir uze drugu. Liječnici su drhtale ruke dok ju je prinosila ustima. Sada se plač djeteta čuo još jače. U tom trenutku shvati da je pogriješila što mu je došla u kuću. Nesumnjivo se prošlost više nije mogla promijeniti. Pa čak ni njezina vlastita. Ipak, prije no što uspije ovladati sobom, upita:

- Bio je oženjen?
- Da, s ujnom moje supruge. Jedna njezina kći polazi školu u Libiji, a sin je stradao od mine na Zidu.

Kakav zid? Gdje je Ausserd? Što je *wilaya*? Montse nije željela više misliti o tome, ali nije mogla prestati postavljati si pitanja. Uđe neka žena u salon i ostade skamenjena ugledavši Montse. Imala je dugu crnu kosu, a na sebi je također nosila traperice. Ispriča se i razmijeni nekoliko riječi na arapskome s Ayachom Bachirom. Drugi čovjek se također umiješa, Ijutito. Žena je izgledala jako zabrinuto. Sve troje su razgovarali jako tiho, kao da su se bojali da će nekome smetati. Ayach iziđe iz sobe. Drugi čovjek i dalje je pripremao drugu čašu čaja. Podiže glavu i nasmiješi se. Zatim se ponovno zadubi u svoj posao. Ayach uđe i ispriča se:

- Oprostite. Fatmino dijete je bolesno. Zabrinuta je jer ne zna što mu je.
- Taj plač koji se čuje dolazi od Fatmina djeteta?

Čovjek potvrdno kimnu. Montse ustade i ostavi torbu na naslonjaču. Dvojica ljudi pogledaše ju zbunjeno. Ženino se lice, iznenada, jako uozbilji i ukoči. Po njezinu pogledu činilo se da je ljuta.

- Gdje je dijete?
- U ženskoj sobi.

Montse iziđe u hodnik orijentirajući se po plaču dok ne stiže do sobe. Fatma i druga starija žena, sjedeći na tlu, pokušavale su primiriti dječaka. Liječnica se približi i zatraži od njih dopuštenje da ga uzme u ruke.

- Ne boj se: ja sam liječnica.

Fatmino lice zabljesnu. Ustade i položi joj dječaka na ruke. Ona ga stavi na madrac. Bila je to četveromjesečna ili peteromjesečna beba.

- Plače od podneva. Ne želi da ga dojim objasni joj Fatma jecajući.
- Kad ste ga posljednji put podojili?
- U deset sati spremno uzvrati druga žena.

Dvojica muškaraca gledali su s vrata, zbunjeni, ne usuđujući se umiješati.

Vladala je potpuna tišina dok je liječnica pregledavala dijete. Zadigla mu je odjeću, izvadila pelene, pritisnuvši mu prepone, želudac i grudi.

- Ovo dijete treba popiti tekućinu. Dehidrirat će.
- Ne želi ni otvoriti usta reče Fatma, briznuvši u plač.

Liječnica ga položi potrbuške i prouči izmet na peleni.

- Ima snažan napadaj grčeva. Ne plači, ženo, nije ništa ozbiljno. Treba mu dati topli napitak od koromača, kamilice i anisa. Tako malena djeca imaju nerazvijeni žučni mjehur i takve se stvari lako dogođe. Trenutno ćemo mu olakšati bolove s malo kamilice na štrcaljku da je može progutati. Ako funkcionira s mačkama, mora uspjeti i s djecom - reče, pokušavajući olakšati napetost i izazvati osmijeh u majke.

Fatma prestade plakati. Ayach Bachir nespretno promatraše Montse ne znajući što bi rekao. Držao je fotografiju u rukama. Na trenutak pokuša zamisliti priču koja se skriva iza te žene.

- Sutra ću nazvati Rabuni - reče čovjek. - Ako je taj muškarac Španjolac kako Vi kažete, moj će to otac znati. Ima slonovsko pamćenje: u stanju je napamet izrecitirati imena mrtvaca koje je ostavio za sobom u našoj zemlji kad je morao pobjeći otamo.

Liječnica Montserrat Cambra nasmiješi mu se mješavinom zahvalnosti i nesigurnosti.

KAMION kliže po *hammadi* poput lađe na kotačima koja samo što ne potone u brodolomu. Put od bolnice u Smari do *daire* Bir Lehlu nije jako dug, ali Montse se čini čitavom vječnošću. Putuje u kabini, između vozača i Layle. Otraga se voze trojica mladića koji drže jednu kozu. Vozač, domaći čovjek, nije prozborio ni riječi cijelim putem. Sada, kad je Bir Lehlu na vidiku, izmjenjuje nekoliko rečenica s Laylom. Bolničarka se, čini se, ljuti na njega. Čovjek naprotiv ostaje ravnodušan na njezine prijekore. Reklo bi se štoviše da uživa što je vidi uznemirenu. Montse ne razumije ništa, niti se usuđuje pitati.

Vozilo se uspinje malim obronkom i zaustavlja pokraj neke skromne zgrade od ciglica i cementa, obijeljene vapnom. Layla silazi iz kamiona i pomaže Montse. Vozač se smiješi ne prestajući grickati lulu. Bolničarka odlazi snažno zalupivši vratima uputivši mu rečenicu koja zvuči poput uvrede.

- Pravi je kreten tumači Montse. Ne želi nas odvesti u moju *jaimu*. Kaže da mu je kasno da stigne svojoj kući. Prijatelj je mojega oca, ali ja se nisam željela udati za njega kad sam se vratila u Saharu.
 - Nije bitno tješi ju Montse zabavljajući se. Ovo je mjesto ljupko.

Doista, četvrti Bir Lehlua izgledaju u sutonu kao da su oslikane prigušenim bojama na pozadini intenzivnog okera pustinje. Malo brdašce na kojemu je sagrađena škola za osobe s posebnim potrebama služi kao skromna promatračnica s koje se može nadgledati nepregledna pustinja. Krovovi *jaime* razbijaju jednoličnost obzorja. Rezervoari vode snažno blješte pod posljednjim zrakama sunca. Osjeća se tek dašak vjetra koji čini ugodnijim pogled na četvrti *daire*. S vremena na vrijeme, meket koza razbija tišinu koja se čini svetom. Plavkasto zelenilo *jaima* kontrastira s bijednim građevinama sagrađenima od nepečene cigle.

Montse duboko diše. Osjeća zamor. Od ljepote tako suhoga krajolika zadršće. Pustinja i nebo stapaju se u jedva primjetnoj liniji.

- Gledaj - kaže Layla ispruživši ruku. - Tamo dolje je moja kuća.

Montse traži pogledom mjesto koje joj pokazuje. Sve joj se *jaime* čine jednakima.

- Čekaj, želim udahnuti ovaj zrak - kaže Montse.

Layla pridigne *melfu* i sjedne na tlo. Montse čini isto. Pokraj jedne od četvrti tabora uzdiže se blatni zid, gotovo prekriven pijeskom, koji se proteže uzduž dva ili tri hektara drveća i rajčica. Montse je iznenađena prizorom te oaze usred tako negostoljubive pustinje.

- Taj smo vrt mi sami podigli. Čini se kao da je naslikan, ali je stvaran. Voda je jako slana, ali nađu se u njemu rajčice i pokoja salata.
 - A ova škola? reče, pokazujući na zgradu od ciglice.
 - Namijenjena je bolesnoj djeci. Odnosno, retardiranoj.

- A ako ste sagradili bolnice i škole, zašto i dalje živite u ovim šatorima nakon dvadeset i pet godina?

Layla se smiješi. Čini se da ima već spreman odgovor.

- Mogli bismo iskopati temelje, sagraditi zgrade, trasirati ulice, napraviti kanalizaciju. Ali to bi značilo da priznajemo poraz. Mi smo ovdje privremeno jer su našu zemlju okupirali osvajači. Kad se rat završi, vratit ćemo se. I sve će to progutati pustinja. Ovako, svakoga časa možemo demontirati šatore u dva dana, i za nepunih tjedan dana bili bismo ponovno u svojoj zemlji.

Montse ne zna što bi rekla. Nije mogla ni zamisliti da žena koja izgleda tako krhko može posjedovati takvu hrabrost i odlučnost. Namigne joj i primi ju za ruku. Layli se ponovno vraća njezin uobičajeni umiljati izraz lica.

- Noćas si ponovno govorila u snu - kaže joj žena, stavljajući si *melfu* iza ušiju. - Ne moraš se više ničega bojati. Zacijelo ta žena nije ništa drugo nego fatamorgana. Da je postojala, naši bi ju vojnici pronašli. Mrtvaci ne nestaju tako lako u pustinji, premda se može činiti drukčije. Osim toga, škorpionov ubod izaziva halucinacije.

Montse netremice promatra niz jaima tamo dolje.

- U pravu si. I ja sama želim vjerovati da je sve samo jedna halucinacija. Ali nemam nikakvoga odgovora za noćnu moru u Tindoufu. To se doista dogodilo. I sada se osjećam tako glupo..

Konačno je strankinja pristala pokriti glavu kako bi izašla na ulicu. Ali čim je počela hodati, žena iz kuće krenu za njom ne odvajajući se od nje ni koraka iako je Montse željela biti sama ne bi li pronašla neki telefon. Alžirka je imala ozbiljan izraz lica i činilo se da ju smeta što je izišla sama iz kuće. Ponekad joj se situacija činila toliko apsurdnom da ju je spopadala želja da prasne u smijeh. A ponekad se opet morala svladavati da ne brizne u plač nasred ulice. I djeca su je pratila na malom razmaku. Kad bi se Montse zaustavila, žena bi učinila isto. Kad bi ubrzala korak, i žena bi požurila. Obje su se činile uznemirenima i Ijutitima. Odlučila je da joj se neće obratiti. Alžirka jedva da je govorila francuski, a Montse je na lošem francuskom znala tek nekoliko rečenica.

Zastajući na svakom uglu u potrazi za telefonskom kabinom ili lokutorijem, učini joj se da čuje kako netko psuje na španjolskom. Okrenu se. Pokraj jedne benzinske crpke neki kamion punio je rezervoar gorivom. Bio je to stari kamion s prikolicom prekrivenom probušenim šatorskim platnom. Bez razmišljanja uputi se prema crpki. Povici Alžirke ovaj je put nisu preplašili. Neki muškarac s ostacima mnogih vojnih uniformi na sebi razgovarao je s čovjekom koji je radio na benzinskoj postaji. Imao je oko šezdeset godina. Sijeda brada prekrivala mu je grudi, a na rukama mu nije moglo stati više tetovaža. Montse prepozna legionarsku kapu i španjolsku zastavu ušivenu na oba rukava. Pristupi muškarcu poput brodolomnika koji traži dasku za koju bi se uhvatio usred mora. "Jeste li Vi Španjolac?" Čovjek se okrenu s izrazom nekoga koji ne može povjerovati u ono što čuje. Montse skinu

maramu s glave. Promotri ženu od glave do pete i stavi obje ruke na kopču remena. Trebalo mu je vremena da odgovori. "Za Boga miloga, otkuda ste se Vi stvorili?" Montse je tako uzbuđena da njezina objašnjenja nemaju nikakvog smisla. Pokušava sve ispričati tom neznancu, a nije sposobna suvislo se izražavati. S druge strane ulice Alžirka gleda prizor ne vjerujući onome što vidi, niti se usuđuje prijeći ulicu. "Treba mi telefon. Trebali su doći po mene na aerodrom jučer, ali nitko se nije pojavio. Moj je kofer u kući one žene, a ne dopuštaju mi da odem." Španjolac pogleda prema mjestu koje mu Montse pokaza. Čim Alžirka shvati da razgovaraju o njoj, pokri lice i udalji se što je brže mogla. "Ne bojte se, gospođo, sa mnom Vam ne prijeti nikakva opasnost. Ja sam pravi pravcati legionar. Imate sreću što ste naletjeli na mene. Vjerujte mi, imate sreće." Usprkos snažnom mirisu koji je širio muškarac, Montse osjeti želju da ga zagrli. "Možete li mi reći gdje mogu naći telefon?" "Učinit ću još nešto bolje. Odvest ću Vas španjolskom konzulu i on će se pobrinuti za sve." Montse nije mogla povjerovati da se nakon toliko nevolja stvari mogu riješiti tako jednostavno. Uštipne se u mislima da se uvjeri da sve to nije samo san. "Moj je kofer u kući one gospođe koja je upravo otišla" Montse je bila ustrajna. "Ja znam doći do tamo, ali bila bih Vam zahvalna ako biste mi pravili društvo. Ne razumijem što žele od mene." "Nosite li vrijednosti u koferu?" Montse se zamisli prije nego što će odgovoriti. Instinkt joj je nalagao da bude na oprezu. "Nemam sa sobom ništa vrijednoga. Tek nešto malo novaca, a putovnicu nosim sa sobom." Muškarac se zamisli. Plati čovjeku sa crpke prljavim i zgužvanim novčanicama i reče mu nešto na francuskom. "Popnite se u kamion, gospođo. Krećemo." Montse se popne u kabinu i smjesta shvati da stvari neće biti tako jednostavne kao što joj se učinilo.

Čim anakronični legionar stavi ruke na volan, popeše se u kabinu još dvojica muškaraca. Bili su muslimani, s turbanima i vojničkim čizmama. Po zvuku Montse shvati da u prikolici prevoze još ljudi. "Dobri su to ljudi, gospođo. Istinski domoljubi" reče govoreći o Alžircima. Kamion naglo krenu, a žena ostade stisnuta između vozača i dvojice muškaraca. Smrad joj je izazivao mučninu. Usprkos buci motora, čuli su se povici onih koji su putovali otraga. "Kuća je na dnu ulice, s lijeve strane. Ove zgrade od sivih blokova" objasni mu Montse. Legionar stavi ugašenu cigaru u usta, grickajući je, ne odvajajući pogleda s ceste. Kad su prošli cijelu ulicu, Montse se uspaniči. "To je ovdje iza, u onim kućicama." Legionar se nasmiješi. "Ne brinite, gospođo: ne vrijedi ulaziti u tu četvrt. Tamo živi najgori ološ: lopovi i kurve, da oprostite. Ništa drugo se tamo ne može naći. Ako nemate ništa vrijednoga u koferu, najbolje je da zaboravite na njega. Poslušajte me."

Kako su za sobom ostavljali posljednje kuće u Tindoufu, Montsini osjećaji postajali su sve proturječniji. S jedne strane ju je veselilo što napušta zauvijek taj pakao; s druge strane, učini joj se da se možda nije smjela popeti u kamion, a da se prije toga ne uvjeri može li vjerovati tome muškarcu. Dok ju je obuzimala sumnjičavost, legionar nije zatvarao usta. Činilo se da uživa u veteranskom razmetanju. Druga dvojica muškaraca i dalje su šutjeli pušeći u tišini, ravnodušni. Montse iskoristi trenutak kad legionar prestade govoriti, da ga upita: "U kojem se gradu nalazi španjolski konzulat?" Legionar ne odgovori odmah. Montse se učini da pokušava dobiti na vremenu. Zatim reče neki naziv na arapskome što ona nije

uspjela shvatiti. "I je li jako daleko od Tindoufa?" "U pustinji, gospođo, nikada se ne može znati što je daleko, a što blizu. Sve ovisi o tome sa čim uspoređujete. A Vi kažete da dolazite iz Madrida?" "Ne, nisam to rekla." "Ah, dobro. Učinilo mi se." "Ja sam iz Barcelone."

Legionar je pokušavao provjeriti pojedinosti Montsina putovanja. Malo pomalo ona postade oprezna primijetivši da su se pitanja pretvorila u pravo pravcato preslušavanje. Pokuša iznijeti tek polovicu istine, ali čovjek je bio jako prepreden i dovodio ju je u situaciju da sama sebi proturječi. Naposljetku Montse odluči odgovarati samo niječno ili potvrdno ili se pretvarati da nije čula pitanje od buke motora.

Bilo je teško procijeniti putuju li dva ili tri sata. Asfalt zamijeni suha i prašnjava cesta koja je nakon nekoliko kilometara izgubila obrise. Kamion je sada vozio slijedeći tragove guma drugih vozila ili bi se kretao prečicama po zemlji kojom još nitko nije kročio. Činilo se da se sve više i više udaljuju od svega. Ali kad se Montse osjećala najviše malaksalom, učini joj se da u daljini vidi neko naselje. Mrlje tamne boje bile su u suprotnosti sa žućkastosmeđom bojom pustinje. Jačina podnevnoga sunca nije joj dopuštala da vidi razgovijetno, ali bila je sigurna da se na crti obzorja naziru tragovi civilizacije. Učini joj se čak da na krovovima vidi odbljeske sunca. "Jesmo li stigli?" upita Montse ohrabrena. "Da, gospođo, stigli smo. Još pet minuta i moći ćete se odmoriti."

Kako su se približavali toj fatamorgani, Montse je osjećala kako joj krv udara u glavu. Kad je nedostajalo nešto manje od kilometra, shvati da to nije ni grad, ni naselje niti bilo što slično. Tamna boja i sjaj potjecali su od mnoštva vozila nagomilanih kao staro željezo usred Sahare. Vozila je bilo toliko da su između njih postojale ulice s križanjima, koje su tvorile to čudovišno groblje.

Montse nije uspijevala ništa reći. Njezin um poče predviđati događaje. Prekriži ruke i stisnu ih pokušavajući se čvrsto uhvatiti za nešto što je postojalo samo u njezinoj mašti. Kad muškarci iziđoše iz kamiona, ona siđe ustrašena pokušavajući izbjeći da je strah potpuno ne blokira. Skupi ono malo preostale snage i reče: "Vi ste mi obećali da ćete me odvesti u konzulat." "Sve u svoje vrijeme, gospođo, sve u svoje vrijeme. Čim riješimo par pitanja, odvest ću vas konzulu." "Moj je muž zacijelo već stigao u Tindouf. Sigurno se raspituje kod alžirske policije." Montsine riječi zvučale su poput laži neke očajne djevojčice. Brzim pokretom legionar stavi ruku u Montsin džep i izvadi neke papire. Žena se pokuša osloboditi, ali dvojica su je muškaraca snažno držala za ruke onemogućujući joj bilo kakav otpor. Pokuša vikati, ali glas joj se slomi. Treći muškarac pregleda joj sve džepove i izvadi novčanik i putovnicu. Predao je sve legionaru poput kakva psa koji vraća bačeni predmet. Pažljivo ga pregleda i spremi u jedan od brojnih džepova na zakrpama uniforme. "Sad nećeš napraviti nikakvu glupost. Čak i da te oslobodimo, ne bi mogla daleko doći hodajući. Prije bi umrla od gladi i žeđi."

Legionar poče koračati, a dvojica muškaraca povukoše Montse za njim. Među razbijenim vozilima nalazila se i neka bijedna kućica, s jednim prozorom zatvorenim velikim poprečnim daskama. Otvori dva lokota koji su zatvarali vrata i

plaćenici gurnuše Montse unutra. Pade potrbuške i udari nosom o tlo. "A sada možeš vikati koliko ti drago. Ovdje te nitko neće čuti." Priguši bolni krik. Bila je sigurna da joj fizički otpor neće ničemu poslužiti, ali nije bila u stanju čak ni vikati. Ispusti tek žalobni jauk i podiže glavu. Curila joj je krv iz nosa. "Molim Vas, molim Vas, molim Vas" zamoli jedva čujnim glasom. Vrata se zatvoriše. Montse ustade i poče šaptom moliti za pomoć, bojeći se glasnije vikati. Smjesta shvati da nije sama. Iako je svjetlost bila slaba, razabra u polumraku tri žene koje su sjedile na tlu. Zacijelo su je promatrale istim iznenađenim izrazom lica kojim i ona njih. Odjednom osjeti neizmjerni stid. Pokuša zadržati dostojanstvo, ali nije mogla prestati jecati. Uvjeri se da joj krici i udarci nogom o vrata neće ničemu poslužiti. Pogleda žene. Malo pomalo njihova su lica zadobijala obrise. Njihova odjeća bila je poput odjeće žena koje je vidjela u Tindoufu. I one su bile preplašene, usprkos neprobojnom izrazu njihovih lica. Montse se pokuša sporazumjeti na španjolskom. Pokuša zatim sa svojim oskudnim znanjem francuskoga, ali nije dobivala odgovora. Jedna od žena dade joj znak da sjedne. Ona se sruši na koljena i pokri lice objema rukama. Razmišljala je može li je, nakon svega što joj se događa, snaći još nešto gore. Dugo vremena je neutješno plakala dok nije ostala bez suza i bez imalo snage. Kad se pokuša priviknuti na misao da se situacija više ne može popraviti, osjeti kako jedna od žena sjeda kraj nje i stavlja joj ruku na rame. "Uzmi" reče joj na španjolskom. Podiže glavu kao da je čula kakvo otkrovenje. Žena joj pruži grabilicu punu vode. "Gotovo sat vremena gubiš vodu. Ako ne budeš pila, dehidrirat ćeš." Montse uze kutljaču i stavi je na usne. Popije gutljaj. Voda je bila slana, a osjećala je mučninu od njezina mirisa. "Pij" bila je ustrajna žena. "Bolje je imati proljev nego dehidrirati." Popila je sve pokušavajući prikriti osjećaj gađenja. "Hvala." Žena se vrati na svoje mjesto i ostade u klečećem položaju. "Govorite španjolski?" "One ne govore." Montse smjesta primijeti da je odjeća žene različita od odjeće druge dvije žene. "Jesi li iz Alžira?" "Iz Zapadne Sahare." Montse sjede kraj nje pokušavajući uživati u kratkim trenucima olakšanja.

"Iz izbjegličkoga logora?" "Jesi li bila tamo?" "Ne, nisam mogla. Naišla sam na probleme stigavši u Tindouf". Montse poče pričati toj neznanki sve što joj se dogodilo. Žena je pomno slušala, pucketajući jezikom pri svakoj stanci. Kad završi pripovijedanje, osjeti se mnogo bolje. Žena nije odvraćala pogleda od njezina lica, kao da nakon što je čula priču, pokušava razumjeti do kraja značenje svake pojedine riječi. "Zovem se Montse" reče, prekidajući tišinu. "Ja sam Aza." "I kako si dospjela ovdje?" Azino lice preplavi očaj. Žena je već dva dana bila zatvorena u tom groblju od staroga željeza, zajedno s još dvije Alžirke. Išla je u Tindouf telefonirati u Španjolsku i kupiti kemijske olovke. Vraćajući se u tabor, terenac se pokvario. Dvojica muškaraca koji su išli s njom odlučili su prepješačiti dvadeset kilometara do svoje wilaye. Ona je ostala u vozilu čekajući da dovedu pomoć. Imala je vode i hrane, tako da se nije morala plašiti. Ali prošao je onuda Španjolčev kamion i on se ponudio da ju poveze. Ostatak priče mogla je lako pretpostaviti. "I što misliš da će učiniti s nama?" upita Montse naivno. Azino lice odavaše zabrinutost i ona ga prekri melfom. Ništa ne reče.

Vrijeme se zaustavilo u toj kućici. Prva dva dana toliko se oduljiše da se činilo da nikada neće završiti. Čuli su muškarce kako vani razgovaraju, ali ništa

nisu mogle vidjeti kroz pukotine prozora. Montse je morala izići van nekoliko puta jer ju je na to prisiljavao pokvareni želudac. Pogled na sunce i udisaj čistoga zraka bio je jedini luksuz koji su imale na raspolaganju. Aza i druge dvije muslimanke podnosile su zatočeništvo mnogo bolje od nje. Mogle su čitave sate provesti u tišini, ne pomaknuvši se s mjesta, bez vode, bez hrane. Montse se nije odvajala od žene iz Zapadne Sahare da ne bi izgubila živce. Činila je sve što bi joj Aza govorila: pila je pokvarenu vodu, jela trulo voće, pokušavala se ne kretati u satima velike vrućine. Činilo joj se da izdržljivost one tri žene nadilazi ljudske mogućnosti. Kad bi osjetila da bi mogla klonuti, nastojala je razgovarati s Azom. Tako je doznala da njezin jaki karipski naglasak ima zahvaliti godinama koje je provela studirajući na Kubi. Ali, kad bi Montse pokušala provjeriti pojedinosti iz njezina života, žena bi se, činilo se, zatvorila promijenivši temu razgovora. "Tko su ti muškarci, Aza?" "Zli ljudi, prijateljice, zli ljudi." "I kakve su im namjere?" "Ne znam, draga, i ne želim o tome razmišljati dok ne kucne čas." Zatim bi krajnje otmjeno pucketala jezikom plašeći muhe.

Trećega dana ponovno se začula buka kamiona. Četiri žene pozorno su osluškivale vjerujući da će ih muškarci ostaviti same. Ali ubrzo se otvoriše vrata i odvedoše ih do prikolice. Usprkos užasnim uvjetima, to je putovanje bilo pravi luksuz u usporedbi s danima zatvora. Montse je ganuto promatrala nepreglednost Sahare kroz daske nepokrivene šatorskim platnom. Put je trajao više od tri sata. Kad se kamion zaustavio, nađoše se pokraj bunara okružena ponekim drvetom. Bio je to jedini znak života koji su vidjeli svih tih kilometara. Iz kamenja je isijavala vatra.

Layla je jako ozbiljna, usredotočena na Montsine riječi. Nakon trenutka u kojem je zavladala tišina, zapucketa jezikom i pogleda u smjeru *jaima* koje se jedva vide.

- Zašto to činiš? pita Montse.
- Što?
- To pucketanje jezikom.
- Takav je običaj.
- Taj je isti zvuk proizvodila Aza. Nemoguće je da je sve bilo tek delirij.
- Ne, ne čini se delirijem. Ali idemo sada, pada noć.

Između jedne i druge *jaime* povelika je udaljenost. Ne postoje ulice. Blatne zgrade nemaju nijednu osobitost po kojoj bi se razlikovale jedna od druge: sve su jednake. Layla se kreće po mraku kao usred bijela dana. Hodaju jako polagano. Stigavši u svoju *jaimu*, Layla počne vikati. Proviri neka žena koja također krenu vikati. Izgleda Ijutito. Montse se preplaši.

- To je moja teta, ne boj se. Kori me jer smo stigle kasno. Misli da sam još uvijek mala djevojčica.

Ulaze u trgovinu i svijet koji se podastire Montsinu pogledu fascinira ju. Muškarci i žene sjede ili kleče na sagovima izrazito živahnih boja. U središtu *jaime* visi fluorescentna cijev povezana s kamionskim akumulatorom. Tamo je i nekoliko djece. Boje melji žena i haljina djevojčica sliče mrljama na kojima se prelama svjetlost. Montse osjeća kako joj se srce steže. Skida čizme i počinje pozdravljati. Gotovo svi govore španjolski, sa snažnim arapskim naglaskom. Djeca ju žele dodirnuti i posjesti kraj sebe. U međuvremenu, Layla ju upoznaje s drugima. Strankinja ne može zapamtiti imena dulje od nekoliko sekundi. Pokušava zadržati izraze očiju, osmijehe, izraze lica. Osjeća zamor. Naposljetku sjeda.

Layla govori u njezino ime. Montse uživa slušati ju kako govori na hasaníji. Netko joj nudi čašu čaja. Prihvaća je s velikim zadovoljstvom. Neprestano ulaze djeca iz drugih jaima. Laylina teta pokušava ih istjerati kao da su kokoši, ali djeca se ne daju tako lako otjerati. Neki im starac povikne i naposljetku nevoljko odlaze. Ostaju sjediti na pijesku, nekoliko metara od vrata. Montse ne može iskazati zahvalnost zbog tolike pažnje koju joj iskazuju svi ti ljudi. Na trenutke je preplave osjećaji. Kad je Layla pogleda, shvati da je umorna. Bolničarka ustaje i počinje gestikulirati. Zacijelo ih moli da odu. Montse ju pokušava spriječiti, ali Layla je odlučna. Svi ustaju ne opirući se. Jedan po jedan, muškarci pružaju ruku Španjolki i izlaze. Žene izlaze posljednje. Laylina teta je zadnja. Ne prestaje davati upute svojoj nećakinji. Kad obje ostanu same, Montse je zlovoljna.

- Nisi ih trebala izbaciti. Ja sam oduševljena.
- Puno pričaju. Ako ih pustiš, ostat će cijelu noć ovdje. Ne žuri im se. Znali su ponekad ostati četiri dana za redom brbljajući i ispijajući čaj i to samo zato jer je netko došao u posjet iz druge *daire*.

U Montsinu osmijehu odražava se umor. Layla vadi dva pokrivača iz ormara. Raširi ih preko saga.

- Noćas te nitko neće smetati.
- Ne, Layla, nitko me ne smeta. Nećeš mi valjda reći da ćeš izbaciti van i svoju tetu.
 - Njoj će biti dobro bilo gdje. Ti si moja gošća.

Montse nema snage ni volje za raspravljanje. Ravnodušno promatra Laylu koja traži nešto među stvarima u ormaru. Naposljetku joj pokaže krojačke škare. Sjedne pokraj strankinje i natjera ju da pogne glavu.

- Što namjeravaš?
- Ošišati te. Nije li to ono što si htjela?

Montse joj se nasmiješi. Pokušava osjetiti isti mir koji se Layli zrcali na licu. Približi joj glavu i prepušta se da joj odreže kosu. Žena joj reže pramenove praveći malu hrpicu na sagu. Ujednačeni zvuk škara i Laylinih ruku uspavljuje je. Ali Montse ne želi izgubiti ni trenutak. Bori se ostati budna.

- Layla.
- Što je?
- Lagala sam ti Layla ništa ne govori. Pa dobro, nisam ti lagala, iako ti nisam rekla ni istinu.

Iako Montse ušuti, bolničarka ne želi ispasti znatiželjna.

- Zapravo imam jednu kći. Ali umrla je u kolovozu prošle godine.

To je prvi put da Montse govori o svojoj kćeri nakon njezine smrti. Osjeća olakšanje. Layla pucketa jezikom i zavlada tišina.

- Stradala je u nesreći na motociklu. Imala je devetnaest godina i zvala se Teresa, kao moja sestra.

Nakon toga čuje se tek zvuk škara i vjetar koji udara o šatorsko platno *jaime*. Posljednje što Montse čuje prije no što usne je Laylin glas:

- Hvala.

MNOGI vojnici koji nikada nisu pročitali niti jedne novine stajali su sada u dugome redu da pročitaju tisak ili su se okupljali u grupama dok je najobrazovaniji među njima čitao naglas vijesti koje su stizale s Poluotoka. U El Aaiúnu se doznalo isuviše kasno da je španjolska vlada prodala Maroku najveći dio poduzeća za vađenje fosfata Fos Bu Craa. Kad se vijest proširila među činovnicima, već je bilo očito da je javni život narušen. U oficirskim vojarnama jedva da su govorili vojnicima o ozbiljnim događajima i pobunama za neovisnost koje su se dizale na ulicama. Krađa u crkvi i ubojstvo sakristana samo su narušili krhku stabilnost koju je zajednica domaćih ljudi iz Sahare održavala sa Španjolcima.

Santiagu San Románu, izuzev prisustva vodnika Baquedana, malo je toga moglo narušiti miran san ili ga uopće uznemiriti. Na neki način to uzbuđenje koje je vladalo u vojarnama pridonosilo je da osjeća veći polet. Često su mu razgovori o politici bili mučni i nerazumljivi. Mjeseci travanj i svibanj pretvoriše se u dolaske i odlaske vojske, prijevoze, naredbe iz zapovjedništva, protunaredbe, vojne vježbe, noćne izlaske. U javnosti su se mnogi glasovi podigli okrivljujući front Polisario za nerede do kojih je dolazilo; oskrvnuće crkve bila je kap koja je prelila čašu. U tisku se o tome pisalo kao o terorističkom činu. Ali već samo sjećanje na tu noć toliko je plašilo San Romána da je po svaku cijenu pokušavao ne razmišljati o svojem sudjelovanju. Pokušavao je rasteretiti svoju savjest ne priključujući se glasovima koji su okrivljavali front Polisario i njegove simpatizere.

Guillermo je cijelu tu situaciju proživljavao drukčije. Radovi na zoološkom vrtu su obustavljeni i veći je dio njegove jedinice poslan da postavlja mine na granicu s Marokom. Kad je ponestalo mina, počeše postavljati plastične mine koje su bile tako kvalitetne da su ponekad izazivale kobne posljedice za one koji su ih postavljali.

Za to vrijeme San Román je vozio Land-Rover, službena vozila, kamione, bagere i sve što je imalo motor i volan. Svakodnevno se susretao na cesti s pješačkim jedinicama koje su odlazile na vojne vježbe ili su se iscrpljene vraćale u glavni grad. Najmanje triput tjedno morao je prevoziti vojsku koja je čuvala iskopine fosfata poduzeća Bu Craa. Strah od sabotaža zavladao je ne samo među radnicima na iskopini, nego i među činovnicima državnoga poduzeća koji su živjeli u gradu. Prije otprilike godinu dana transportnu traku na kojoj su fosfati prevoženi do mora zapalila je nekolicina mladih radnika iz Zapadne Sahare koji su sada izdržavali kaznu u zatvoru na Kanarskim otocima. Redovni vojnici i legionari provodili su sate i sate pod olovnim suncem Sahare nastojeći da se ni lisica ne približi traci ili instalacijama nalazišta. I u uredima i u svojim domovima činovnici su živjeli u stanju pripravnosti.

Na ulicama se mogla osjetiti napetost koja se Santiagu San Románu činila apsurdnom. Vojnici su stražarili pred Institutom za srednjoškolsko obrazovanje u vrijeme kad bi počinjala i završavala nastava, pred hotelom Parador Nacional, pred Vrhovnom vladom Zapadne Sahare, pred zgradom Glavnoga stožera. Često su morali patrolirati s puškama Cetme ili s kratkim mitraljezima, miješajući se sa stanovništvom i sumnjajući na sve što je odskakalo od uobičajenoga. Kad bi morao zatražiti kakvu identifikaciju od nekoga domaćega ili zaustaviti kakvo vozilo,

pogledao bi papire ne obraćajući pozornost, razmijenio bi pozdrave na *hasaníji* propuštajući ljude koji bi nastavljali svojim putem pomalo iznenađeno i zbunjeno. Smetali su mu pretresi i kontrole na križanjima avenija. Naprotiv, bio je sretan kad bi mu naredili da bude na čelu patrole na uličnoj tržnici ili na bazaru. Uvijek je gledao oko sebe neće li naletjeti na Andíju, na njezinu majku, na sestrične, na neku od žena iz obitelji.

Nije mu polazilo za rukom da ga Lazaar shvati ozbiljno. Ovaj bi prasnuo u smijeh čim bi mu San Román govorio o njegovoj sestri. Santiagu je smetala frivolnost kojom je njegov prijatelj prihvaćao razgovor o Andíji.

- Ti si zaljubljen u Andíju? Ali ona je još dijete.
- Sedamnaest joj je godina.
- To ti je rekla? upita ne prestajući se smijati. Ti ćeš se demobilizirati, otići ćeš u svoj grad i nikada se više nećeš vratiti. Ako već i nemaš djevojku u Barceloni.
 - Nije točno. Ti si poludio, prijatelju.

Međutim, s obitelji je bila druga priča. Posramljen, Santiago se uvjerio kako Andíjina majka, tete i mlađe sestre čine sve što je u njihovoj moći da mu ugode. Kuća bi doživjela pravu transformaciju, a San Románu je trebalo vremena da to primijeti. Zidovi koji ispočetka nisu bili uopće ukrašeni, počeli su se popunjavati fotografijama i slikama koje legionar nije uspijevao potpuno shvatiti. Ponekad su bili u pitanju izresci iz novina na kojima su bile prikazane glasovite osobe, ili zemljopisne karte Poluotoka, fotografije Franca, Carmen Seville tijekom njezina posjeta na Božić 1957. godine, Frage Iribarna kako svečano otvara hotel Parador Nacional, kalendari sa slikama Julia Romera de Torresa, toreadora, nogometaša. Ispočetka im nije pridavao preveliku važnost dok nije shvatio da sve to rade ne bi li mu udovoljili. Počeli su puštati i drukčiju glazbu, pasodoble umjesto domaće glazbe, ili su puštali bolera Antonia Machina. Santiago je uzvraćao na svoj način.

Obiteljska mreža bila je tako gusta i složena da nikada nije bio siguran tko su nećaci, šogori, daleki rođaci ili braća. Svima je pokušavao udovoljiti u određenoj mjeri. Muškarcima iz obitelji je pokazivao kako će rastaviti i očistiti automobilski rasplinjač, zamijeniti kvačilo, kako prepoznati po zvuku kvarove na motoru. Andijina mlađa braća posvuda su išla za njim. Ali jedina prava glava obitelji, nakon očeve smrti, bio je Lazaar. Ne samo obitelji, nego i susjedi osjećali su poštovanje prema njemu. Sve što bi Lazaar rekao, bilo je bespogovorno prihvaćeno. Zato je San Román znao da, dok ga ovaj ne shvati ozbiljno, nema što tražiti kod njegove sestre.

Andía se opet ponekad ponašala kao žena, a drugi put kao djevojčica, ali Santiagu nije bila mrska djevojčina dvosmislenost. Čim bi uspio nekako zaraditi slobodni izlazak, popeo bi se u četvrt Zemla sjedajući da popije čaj s osobama koje bi se zatekle kod kuće. Djevojka ga je primala s posvemašnjom prirodnošću, kao da je navikla na njegovo prisustvo, ali izbjegavala bi njegove poglede iz prikrajka, njegove pokušaje približavanja, ili prikrivene komplimente koje bi joj dobacivao.

Provodio je više vremena u razgovorima s njezinom obitelji nego s njom. Ponekad bi djevojka otišla u drugu prostoriju i ne bi se pojavila ni da se pozdravi s njim. Ti su običaji ljutili Santiaga koji bi se uvijek iznova zaklinjao da se više nikada neće vratiti u tu kuću. Međutim, darovi koje mu je Andía kradomice davala, letimični pogledi kojima ga je iznenađivala, pažnja koju mu je poklanjala, ili hladnokrvnost koju je pokazivala uvijek kad bi razgovarala s njim svaki bi ga put iznova oduševili pa bi se vraćao čim bi mu se ukazala prilika.

Kad je ispričao Guillermu što mu se događa s Andíjom, njegov prijatelj nije znao treba li se veseliti ili mu je pokušati izbiti iz glave. Barem više nije govorio o Montse, niti ga je molio da ju naziva ili piše pisma. Bio je uvjeren da veza s djevojkom iz Zapadne Sahare ne može daleko dogurati, ali vidio je koliko je njegov prijatelj oduševljen pa nije mogao biti iskren prema njemu. Guillerma je, za razliku od San Romána, zabrinjavala situacija koja je vladala u provinciji Zapadne Sahare. Nemoćan da se osloni na vlastite prosudbe, oslanjao se na primjedbe koje bi pokupio u kantini, na tračeve, na ono što bi vidio na ulici. Posao postavljanja mina bio mu je užasan. Činilo se da ni oficiri ne znaju baš točno što se događa. Čim bi zapitao o budućnosti nekoga vozila ili kakvog narednika, ušutkali bi ga ili prekorili. Ali zabrinutost na licima zapovjednika bila je očita.

Jedino što je zabrinjavalo San Romána bila je njegova vlastita savjest i vodnik Baquedano. Zato bi se razveselio kad bi ga slali na zadatke na nekoliko dana ili kad bi morao patrolirati ulicama ili kad bi ga zajedno s regrutima slali s pješadijom na vojne vježbe dvadeset kilometara od grada, pokraj mora. Ali prije ili poslije neizbježno je morao naletjeti na njega i stati u stav mirno i uzvratiti na njegov pozdrav. A to se dogodilo i onoga jutra kad je vodnik Baquedano ulazio u vojarnu Alejandro Farnesio na vozačkom sjedalu kamiona. Čim ugleda San Romána, iskoči iz vozila zaputivši se polagano u njegovu smjeru. Vojnik ga ratoborno pozdravi i stavi mu se na raspolaganje.

- San Román, imam nešto za tebe.

Santiago se poče preznojavati pokušavajući prikriti kako mu drhte noge.

- Vama na zapovijed, gospodine.
- Želim da se prijaviš za ispite za narednika.
- Za narednika, gospodine?
- Da, za narednika. Ne znaš što je to?
- Naravno da znam, gospodine. Ali za to treba učiti i treba znati računati.
- Ti mi želiš reći da ne znaš pisati ni čitati?
- -Ne, gospodine. Odnosno, da, gospodine. Znam čitati i pisati, ali na svoj način. Ali računati baš i ne znam dobro.

-Ne želim slušati svakojake isprike. Ti si legionar, jesi li me čuo? Ti ne trebaš znati ni čitati ni pisati. Moraš samo biti hrabar. Poput ovih ovdje. Možda mi želiš reći da nisi hrabar?

- Ne, gospodine. Hoću reći, da, gospodine. Naravno da sam hrabar.
- Tada izađi na te ispite, kvragu. To je naredba! Testovi su u subotu. Ne želim da se u petak napiješ ili da se kurvaš. U subotu u osam sati želim te vidjeti u oficirskom paviljonu. Legiji su potrebni domoljubi kakav si ti.

Idućega ponedjeljka Santiago San Román već je bio narednik u Legiji. Kolege, pa čak i Guillermo, počeli su se drukčije ophoditi prema njemu. Kad se pojavio u paviljonu Nomadske vojske, želio je ostaviti što snažniji dojam na Lazaara, ali ovaj pogleda njegovo odlikovanje, zatim ga pogleda u oči, pa samo primijeti ironično:

- Sad se nećeš moći obraniti od djevojaka.

Ta ga je rečenica zaboljela kao niski udarac. I to toliko da je toga dana odbio biti vratar u nogometnoj ekipi Zapadne Sahare.

Ali sve se počelo jako brzo mijenjati. Nedugo nakon toga, vrativši se iz jedne ophodnje, Lazaar ga je čekao na nogometnom igralištu. Učinio mu se ozbiljan, jako ozbiljan. Santiago se zabrinuo već nakon njegove prve rečenice.

- Gledaj, San Román, ne znam kako bih ti to rekao da se ne uvrijediš.

Narednik nije znao što misliti. Glavom mu prođoše najgore slutnje, ali nijedna nije bila tako loša kao sama zbilja.

- Hajde, Lazaar, reci, prijatelj sam ti. Reci što god bilo da bilo.
- Jesi li mi prijatelj?
- Naravno, prijatelj sam ti. To znaš. Zašto me to sad pitaš?
- Onda ti je poznato da prijatelji ponekad moraju učiniti stvari koje im se i ne sviđaju, ako idu u prilog onome drugome.
 - Traži od mene što hoćeš: nećeš me prestrašiti.

Lazaar pogleda Santiaga pokušavajući ga proniknuti pogledom. Jednom ga je rukom držao za ruku, a drugu mu je položio na rame.

- Ne želim da više dolaziš u moju kuću. Barem za sada.

Narednik San Román proguta slinu. Učini mu se da mu je sva krv jurnula u noge.

- Naravno, naravno reče ne ispuštajući Lazaarovu ruku.
- Zbog tvoje sestre, zar ne?

- Ne, nije zbog Andíje. Znam da te ona cijeni iako je dijete: tek joj je petnaest godina. Nego zbog mene.
 - Jesam li te povrijedio?
- Naprotiv. Ponosan sam što sam ti prijatelj. Stvari nisu tako jednostavne kako se čine. Jednoga ćeš dana to shvatiti, ali ja ti to sada ne mogu objašnjavati.

Mladićeve riječi zbuniše San Romána. Nije mogao povjerovati da postoji neki drugi razlog osim Andíje za to što njegovo prisustvo u Lazaarovoj kući nije poželjno. Nikada nije pomislio da bi mu taj mladić mogao izazvati toliko jada. A u tom trenutku nije mu ni palo na pamet da bi jednom mogao shvatiti smisao svega što mu se sada događalo. Jednostavno je prepustio da ga preplavi očaj.

U iduća dva tjedna nije zalazio u Lazaarevu kuću. Kad bi patrolirao gradom, dizao bi glavu prema kamenim kućama i zamišljao što Andía radi u tom trenutku. Nije više mogao spavati; nije mogao jesti. Ponovno je jedna žena unijela nemir u njegov život da bi se naposljetku pretvorila u opsesiju. Slobodno vrijeme provodio je s prijateljima iz Nomadske vojske, ali njegov odnos s Lazaarom nije više bio isti. Osjećao je neku mješavinu divljenja i ljubavi prema tom čovjeku. Dok ga je gledao kako se kreće među devama, činio mu se posebnim bićem. Lazaar je poznavao tajne pustinje, jezik deva; znao je toliko o klimi i o terenu Sahare da se činio starcem od dvadeset godina. I tako se u dva tjedna njegov odnos prema njemu ohladio u tolikoj mjeri da su se još jedva pozdravljali iz učtivosti i razmjenjivali nekoliko konvencionalnih rečenica.

Međutim, početkom mjeseca svibnja dogodilo se nešto što je spasilo San Romána nevolja koje je proživljavao. Prolazio je četvrti Colomina u kamionu koji je prevozio hranu. Na mjestu suvozača sjedio je naoružani vojnik, a drugi je bio u prikolici. Santiago je slušao brbljavoga vojnika kad mu se učini da je prepoznao Andíju među ljudima koji su hodali po pločniku. Zakočio je i zamalo je počeo dozivati, ali se suzdržao iz opreza. Znao je da ne može napuštati kamion, niti zaobići rutu koju su mu zacrtali. Drugi legionar se preplašio kada je ovaj zaustavio vozilo.

- Što se događa, naredniče, što si vidio?

Santiago isturi glavu kroz prozorčić pokušavajući se uvjeriti je li to bila Andía. Bilo je to prvi put da je susreo djevojku izvan njezine četvrti.

- Ne mičite se iz kamiona. Mislim da se ovdje nešto događa. Moram provjeriti.

Vojnik problijedi. Okretao se na sve strane stežući svoj Cetme i pokušavajući otkriti opasnost. Narednik San Román iskoči iz kamiona.

- Idem to provjeriti poviče mu s hinjenim autoritetom.
- Ne mičite se iz kamiona osim ako ne otvore vatru na vas.

Santiago potrča pločnikom pokušavajući dostići djevojku. Čim ju ugleda kako je zamaknula za ugao ulice, priđe joj. Osjeti veliko olakšanje uvjerivši se da nije pogriješio. Andía je hodala u društvu još jedne djevojke. Kad ugleda legionara, instinktivno pokri lice *melfom* i poče na brzinu govoriti na hasaníji. Santiago ništa nije razumio. Zapravo su njezine riječi bile upućene prijateljici, koja se neprestano smijala također pokrivajući lice. Prošlo je dosta vremena dok se djevojka nije uozbiljila i ušutjela.

- Što radiš ovdje, Andía? Kamo ideš? Je li to tvoja prijateljica?
- Brat mi je rekao da si otišao na Poluotok, da su te raznovačili.
- Nije istina, Andía, nikada ne bih otišao, a da se ne oprostim. Osim toga, ti si moja djevojka; ne bih otišao bez tebe.

Osmijeh se vrati na djevojčino lice kao i na prijateljičino. Santiago je bio tako nervozan da je pocupkivao i neprestano je stavljao ruke u džepove i izvlačio ih iz njih.

- Neću te zavaravati: Lazaar je bio taj koji me zamolio da prestanem dolaziti u tvoju kuću. Kaže da nije zbog tebe, ali nije mi dao nikakvo objašnjenje.

Andía je teško mogla shvatiti koji su razlozi naveli Lazaara da tako postupi. Namršti se i uhvati za ruku prijateljicu.

- Moj se brat miješa u tuđe poslove. Postupa sa mnom kao da sam djevojčica; kao da sam glupa.

Smjesta povuče Santiaga i natjera ga da nastave zajedno, jedno pokraj drugoga. Prijateljica prijeđe na drugu stranu. Prijeđoše ulicu i Andía ga zamoli da zajedno uđu u jedan domaći bazar. Bio je to dućan jako sličan onima u Hata-Rambli: isti miris, isti kaos.

- Voliš li datulje? - upita djevojka. - Ne, bolje grožđice. Voliš li grožđice? Ne, ne, to ne.

Zatraži od trgovca jednu lulu s pripadajućom joj futrolom i položi je u ruke Santiagu.

- Sviđa ti se?
- Jako, Andía, jako mi se sviđa. Ali ja...
- Želim da imaš neki poklon od mene.

Prijateljica zatraži od trgovca narukvice i isproba ih na Santiagovoj ruci. Odabere jednu koja mu je dobro pristajala na ručni zglob.

- I Haibbila ti također želi nešto pokloniti. Moja je najbolja prijateljica.

Santiago nije znao kako bi zahvalio na tolikoj pažnji. Oneraspoložio se i zbunio. Iznenadilo ga je da te dvije djevojčice mogu biti tako poduzetne. Pozdravi se,

zaklinjući se da će ju doći posjetiti doma čim Lazaar ode na vojne vježbe. Te je noći spavao s narukvicom i lulom u rukama.

Vojne vježbe koje je spominjao Santiago bile su zapravo posebna misija u Amgali jedne patrole Nomadske vojske. Ali za to se doznalo tek nekoliko dana poslije. Kao gotovo svih tih mjeseci, kretanje vojske odvijalo se u tajnosti koja bi unatoč svim poduzetim mjerama naposljetku ipak procurila u javnost. U ponedjeljak 5. svibnja, dan prije polaska, Lazaar potraži narednika San Romána u kantini vojarne. Bilo je to prvi put da ga vidi na tom mjestu; zato se iznenadi. Zbog toga i zbog riječi koje je, čini se, mladić pripremio da mu kaže.

- Znaš već da sutra odlazim sa svojom patrolom Santiago kimnu pokušavajući predvidjeti Lazaarove misli. Ne znam kad ću se vratiti. Želim te zamoliti za uslugu.
 - Traži od mene što hoćeš.

Mladić napravi stanku prije nego što reče.

- Želim da se brineš o mojoj sestri i o mojoj obitelji napravi stanku i prouči Santiagovu reakciju. Znam da im se ništa neće dogoditi, a ako ih ti budeš čuvao, bit ću mirniji. Moja su braća mlada i zaokupljeni su drugim stvarima. Ponekad ne razumiju dobro što se događa u Sahari.
 - Govoriš kao da se nećeš vratiti.
- Naravno da ću se vratiti. Ali situacija tamo vani gora je od onoga što nam pričaju. Maroko će skočiti na nas poput hijene.
- To se neće dogoditi. Mi smo ovdje da to spriječimo. Vi ste komadić Španjolske.
- Ti si jedini optimist. To je dobro. Iako ću ja biti mirniji ako znam da ćeš se ti pobrinuti za moju obitelj, bez obzira što se dogodilo.
- Ne trebaš me to ni moliti. Učinit ću to s velikim zadovoljstvom. Ali samo dok se ti ne vratiš.
 - Naravno, samo dok se ne vratim reče, smiješeći se.

Zagrliše se i pružiše ruku jedan drugome ostavši dugo u tom položaju gledajući se cijelo to vrijeme ravno u oči.

Lazaarove riječi zbunile su narednika San Romána. Njihovo dublje značenje moći će razumjeti tek nakon tjedan dana kad je vijest doprla do El Aaiúna. Ispočetka su podaci bili zbrkani, čak proturječni. Čak ni tisak nije popratio događanja. Naposljetku, oficiri su priznali pred vojskom što se dogodilo. U subotu, 10. svibnja 1975. godine jedna patrola Nomadske vojske, s lozinkom "Pedro" prešla je na stranu fronta Polisario. Osim toga, dvojica španjolskih poručnika, jednog vodnika i petoricu vojnika zadržali su kao taoce. To se dogodilo u Amgali. Idućega dana, dogodilo se isto s drugom patrolom u Mahbesu; ali u ovom slučaju Španjolci

su pružili otpor i poginuli su po jedan vojnik i vodnik. Još sedmorica vojnika je uhićena i odvedena s druge strane alžirske granice.

Kao posljedica puškaranja i dezertiranja u El Aaiúnu zavlada napetost. Činovnici su osjećali da su njihovi dani u Africi odbrojani. Najoptimističniji su imali povjerenje u političare na Poluotoku i pokušavali su zadržati svoje navike i običaje u gradu. Međutim, svakodnevno bi se na ulicama pojavili novi grafiti u korist Polisaria, zahtijevajući neovisnost ili s parolama protiv marokanskoga kralja, koji je snažno lobirao u međunarodnim krugovima da mu se dodijeli španjolska provincija u Africi. Ponekad bi se pobune gušile silom. I Španjolci i domaće stanovništvo Zapadne Sahare bili su podijeljeni svaki prema svojim interesima.

Santiago bi slušao rasprave, a da naposljetku ne bi ništa shvatio. Svaki put kad bi ga Guillermo upozoravao na opasnosti koje mu prijete ako se nastavi penjati do Hata-Ramble, na kraju bi se posvađali. Čim bi mu se ukazala prilika, zaputio bi se Andíjinoj kući. Ali trebalo mu je vremena da shvati da su svi u toj obitelji simpatizeri Polisaria. Kad je jedan od Lazaarovih ujaka upitao Santiaga, pred cijelom obitelji, što misli o onome što se događa, legionar se počeše i pokuša naglas razjasniti svoje misli:

- Mi Španjolci ne miješamo se u politiku. Ja samo želim ono što je najbolje za vas. Ostalo prepuštam onima koji znaju više od mene.

Kasnije je San Román na razne druge načine pokazao da su njegove riječi bile iskrene. Kad su zatvarali četvrti bodljikavom žicom da uguše nemire, on se služio svojom uniformom i odlikovanjima da ulazi i izlazi iz četvrti, da donosi vijesti izvana, odlazi u nabavu hrane kad bi je ponestalo, donosi pisma zapadnosaharskih vojnika koji su bili zatvoreni u vojarni u stanju pripravnosti.

Tek s vremena na vrijeme dolazila bi mu u sjećanje, a da to nije mogao izbjeći, slika Montse. Bila je to sablast koja mu se ukazivala u najnezgodnijim trenucima. Neka pjesma, lice neke djevojke bili bi dovoljni da je prizovu u sjećanje. Uspomene su ga opterećivale. Ponekad bi pokušavao izračunati koliko je još vremena preostalo do poroda. Ta bi ga misao mučila satima i uspijevao bi ju izbaciti iz glave tek kad bi se našao s Andíjom. Djevojka se prema njemu i dalje ophodila ravnodušno u prisustvu svoje obitelji. Znala je dobro da, ako javno pokaže zanimanje za nekog muškarca, njezina braća i majka i dalje će prema njoj postupati kao prema djevojčici. Nije poznavala niti jednu ženu koja bi iskazala svoje osjećaje pred ljudima. Jednoga dana reče Santiagu:

- Kad ćeš se vratiti u svoju zemlju?
- Ovo je moja zemlja, Andía.

Ali djevojka je dobro znala što ga pita.

- Na kraju ćeš se ipak vratiti, zar ne?
- Ne, neću se vratiti. Možda želiš da odem?

- Ljudi pričaju da nas vi Španjolci želite predati Maroku.

Santiago nije bio u stanju odgovoriti na to. Što je više slušao primjedbe oficira, osjećao se zbunjenije. - Ja neću otići. Samo ako ti pođeš sa mnom. *Jaif*?

- Ne, ne plašim se. Ali znam da imaš drugu djevojku u svojoj zemlji. Vidim to na tvojem licu.
 - Nibguk igbala. Samo tebe volim.

Andía se pravila da je povrijeđena. Ipak, ispod ozbiljnoga izraza njezina lica ocrtavao se prigušeni osmijeh i posebni sjaj u očima.

TE NOĆI tablete joj nisu pomogle. Bila je nemirna, kao da ju muče brige kojih se ne može sjetiti. Osim toga, čaj u Ayachovoj kući naposljetku ju je razbudio. Ali bilo je to uzbuđenje drukčije od onoga koje je osjećala proteklih mjeseci. Prevrtala se u krevetu do dva sata ujutro. Zatim je ustala i sjela pred kompjutorski ekran. Uspomene na protekli dan miješale su se zbrkane, povezujući se sa slikama i pojedinostima koje su joj svojedobno promakle nezamijećene.

U osam sati ujutro na dan Sveta tri kralja, grad je još bio usnuo ili se upravo spremao zaspati. Sišla je do luke šetajući po ulici Paralelo. Veselila se užitku praznih ulica i tišini. Nebo je bilo oblačno i sve je odisalo vlagom. Po prvi put u životu prošla je trgom Plaça del Portal de la Pau po središtu. I naposljetku zastade na molu. Na gatu sučelice, s druge strane mosta koji je povezivao dva mola, dopirali su odjeci glazbe iz barova. Moglo se razaznati ljude koji su izlazili iscrpljeni, neki od njih teturajući. U daljini, magla se vukla po moru poput komadića vate koji su pali s neba. Krajolik toga svitanja učini joj se lijepim. Provela je sate sjedeći pred kompjutorom, tražeći informacije o taborištima domaćega stanovništva iz Zapadne Sahare u Tindoufu. Pred njezinim očima proletješe bezbrojne fotografije pustinje, izbjegličkih logora, El Aaiúna, Smare. Toliko joj je informacija sada prolazilo kroz glavu kontrastirajući s plavkastom morskom mrljom i olovnom svjetlošću prvih jutarnjih sati koji su joj se podastirali pogledu.

Za Montse, Santiago San Román bio je mrtav gotovo dvadeset i pet godina. To je bila zbilja. Od trenutka kad joj je netko priopćio tu vijest. Sada se zapita zašto je tada povjerovala ono što su joj priopćili neki neznanci. Bi li stvari krenule drugim tijekom da se potrudila malo bolje provjeriti? Bila je uvjerena da ne bi. Sada se pokušavala prisjetiti koliko joj je vremena trebalo da ga zaboravi. Malo: možda nekoliko mjeseci. Napetosti u njezinoj obitelji, tih dana, prisilile su je da gleda naprijed i da se ne preda da ju obuzme nostalgija koja ju je ponekad znala zaskočiti. Santiagova pisma koje ona nije pročitala u vrijeme kad su poslana učiniše joj se, kako je vrijeme prolazilo, sudbinskom podvalom. Ali njezin briljantni Alberto zakrpao je sve pukotine koje je Santiago mogao ostaviti. Ili možda nije bilo nikakvih pukotina koje je trebalo zatvoriti. Nije mogla ustvrditi da bi njezina ljubav prema Santiagu potrajala mnogo dulje da se mladić vratio u Barcelonu. Iznenada ju poče mučiti pomisao kako Santiago misli da ima dijete u Španjolskoj. Spominjao je dijete u svakome pismu koje joj je slao iz El Aaiúna. Možda je to bilo jedino što ga je zanimalo o njoj. Međutim, Santiago joj se nije činio uzorom oca koji je Montse imala u glavi. Je li to možda bio veličanstveni Alberto?

Vika ljudi koji su izlazili iz barova vrati ju u zbilju. Učini joj se isuviše rano da se pojavi u Ayachovoj kući. Prošeta molom do Barcelonete. Poče osjećati posljedice neprospavane noći. Drhtale su joj noge i osjećala je bol u želucu. Ne razmišljajući odviše uđe u ulice te četvrti koje su joj se svojedobno učinile otkrićem u njezinu vlastitom gradu. Sada su prozori bili zatvoreni i nije se čula glazba iz unutrašnjosti kuća. Mogla se čak prisjetiti mirisa jela koji se širio ulicama u podne. Zastade pred jednim kioskom. Posve se promijenio. Uđe unutra. Stare drvene police zamijenjene su širokim staklenim vitrinama. Pult je bio uži i kraći. Osim toga, prodavali su novine i slatkiše za djecu. Kupi jednu kutiju Chesterfielda. Nije pušila te cigarete još od vremena kad joj je bilo osamnaest. Zadrhta kad se toga prisjeti.

Vlasnik je bio mlad čovjek. Zausti da priupita za ženu koja je vodila kiosk 1976. ili 1977. godine, ali se pokaja. Bilo je to kao da kopa po grobu s leševima. Ugleda jedan plakat na zidu na kojem je stajala obavijest o najbližoj dežurnoj ljekarni: na trgu Plaça de la Font. Upita vlasnika je li u blizini, a on joj pokaže gdje je.

Čim dospije na trg učini joj se da ju je to mjesto čekalo svih tih godina. Sada je bilo prepuno vozila, ali malo se promijenilo. Zadrhta. Neka je starica šetala nogostupom sa svojim psom, umotana u ružičasti ogrtač. Vjerojatno je ta žena živjela tamo i prije dvadeset i šest godina. A ako nije ona, sigurno netko od susjeda koji će ubrzo početi izlaziti na trg. Bilo je vjerojatno da se ta žena našla na istom tom mjestu i jedne noći koncem kolovoza 1974. godine, tijekom jednoga izrazito skromnog proštenja na koje su pohrlili svi žitelji četvrti. Sjećala se mjesta gdje je stajala pozornica. Prisjetila se čak i imena grupe koja je svirala: Rusadir. Nastavila je hodati u smjeru žene sa psom. Prođe pokraj nje. Pozdravi ju. Žena joj otpozdravi.

- Nalazi li se ovdje u blizini ljekarna? upita Montse, pokušavajući čuti glas te žene.
 - Eno je tamo, sučelice nama.

Montse joj zahvali. Žena se udalji, žaleći se naglas na smeće koje su mladi ostavili na trgu.

- Svaki praznik ponavlja se ista priča. Nije im bitno hoćemo li se ugušiti u smeću. Naravno, poslije odu u svoje četvrti koje su sigurno čiste.

Možda se ta žena ne može prisjetiti da je prije dvadeset i šest godina i sama bila na proštenju, na istome tom trgu; i da je, kad se završio ples, a glazbenici se povukli, trg ostao isto tako prljav, sigurno baš kao i sada.

Bilo je to posljednjih dana u mjesecu kolovozu. Santiago San Román upitao je Montse: "Želiš plesati?" A ona mu je uzvratila: "Naravno. Hoćeš li me odvesti u diskoteku?" "U subotu je proštenje u mojem kvartu. Nije bog zna što, ali kako si mi rekla da se stidim..." Bilo je to prvi put da je Montse obula cipele s visokom petom izašavši na ulicu našminkanih usta. U svojoj sobi, kad nikoga nije bilo doma, često bi se tako uredila. Pomišljala je da nikada neće kucnuti čas da pokaže sve što je naučila pred zrcalom. Odjenula je haljinu koju je njezina majka nosila na nekim fotografijama iz mladosti. Bila je to haljina svijetlosmeđe boje s izrezom od ramena do ramena, naglašena struka. Satenska suknja spuštala joj se do koljena, otvarajući se u naborima koji su otkrivali cvjetni uzorak. Činilo se da joj je skrojena po mjeri. Prebacila je preko ramena žutu pletenu vestu. Na vrat je stavila dvostruku bisernu ogrlicu u kompletu s naušnicama. Uzela je od majke i bijelu lakiranu torbu i lakirane sandale zatvorene sprijeda, i s otvorenom petom s remenčićem. Kosu je vezala u rep i pričvrstila je ukosnicom. Uz crveno našminkana usta preobrazba je bila potpuna. I ona sama iznenadila se kad je vidjela rezultat u zrcalu. Na trenutak je oklijevala. Nije se usuđivala napudrati lice. Iako je o tome dugo vremena sanjala, naposljetku se sramila izići tako na ulicu.

Kad ju je Santiago San Román ugledao, nije znao što bi rekao. Iznenada se osjećao poput djeteta. Djevojka je sada izgledala starija od njega. Santiago je odjenuo istu bijelu košulju kao i prvoga dana, zvonolike hlače u bež boji i smeđe jako špicaste kožne cipele. Ona mu dopusti da je poljubi u obraz kako ga ne bi umrljala ružom. U posljednji čas stavila je malo maskare na trepavice i sjenila na kapke. "Izgledaš poput nevjeste" reče joj Santiago. A ta primjedba oduševi djevojku. "Hoćeš da nastavimo pješice? Ja samo želim da svi vide kako si zgodna." Montse je znala da Santiago nema novaca za autobus niti za metro, zato samo prihvati poziv kao kompliment.

Te noći nije bilo elegantnijega para od Montse i Santiaga. Djevojka nije mogla odvojiti oči od njega. Bio je tamnoputiji nego ikada, s kosom začešljanom unatrag, učvršćenom briljantinom. Nikada nije vidjela tako zgodnoga mladića. Znala je da ju druge djevojke gledaju sa zavišću i to joj je laskalo. Čim bi Santiago pogledao nekamo drugamo, ona bi mu nježno primila ruku, i mladić bi se nasmiješio." I ti si jako zgodan. Najzgodniji na plesu." Montse je morala inzistirati da joj Santiago prestane plaćati pivo. Moglo se vidjeti da mu je neugodno dok pije, te da je možda posramljen. Svaki put kad bi netko pozdravio Santiaga, Montse se činilo da ju ispituju pogledom. U nekim drugim okolnostima takvo bi je ponašanje zasmetalo, ali te se večeri osjećala polaskanom. "Reci mi nešto, Santi, voliš li me?" "Naravno, naravno; da te ne volim, ne bih bio s tobom!' Montse je zbunjivalo što mladić sve vidi tako jednostavno. Ali upravo ju je ta njegova jednostavnost privlačila. "A ako me voliš, zašto mi to nikada ne kažeš?"

Glazbena grupa Rusadir svirala je ljetne pjesme. Nijedno od njih dvoje nije obraćalo pozornost na glazbu. Montse je uvijek osjećala gađenje prema djevojkama koje bi uvijek grlile svoje mladiće, koje bi im čistile uglove usana vrhovima prstiju, koje bi naslanjale ruke na njihova ramena, obgrlivši im zatiljak. A sada je ona radila ono čemu se uvijek rugala. "Želiš plesati, Santi?" "Ali, ja sam jako nespretan." Montse se sviđalo što je tako nespretan. Mladići koji puno plešu nisu joj se činili muževni. Sada je ona bila ta koja je naručivala pivo. Dade Santiagu novčanik da plati, a svaki put kad bi ga mladić morao otvoriti, osjećao je kao da mu kovanice prže ruku. Glazbena grupa započe svirati pasodoble Las Corsarias. Tamo u maurskoj zemlji, / tamo u afričkoj zemlji / španjolski vojničić / pjevaše na ovaj način. Najmlađi se povukoše i stariji parovi počeše plesati čvrsto zagrljeni. Poput vina iz Jereza / i vinca iz Rioje / boje su španjolske zastavice. "Sad doista želim plesati" reče odjednom Santiago. "Želiš plesati? Ali to je Zastavica" "Pa što onda? To je pasodoble. Jedino što znam plesati. Mojoj se majci jako sviđa." Montse se prepusti da je povede do središta plesnoga podija. I onoga dana kad umrem, / ako sam daleko od svoje domovine, /želim samo da me pokriju /španjolskom zastavom. Osjećala je da ju svi promatraju; međutim, Santiago kao da je bio izvan svega, pjevušeći tekst. Kad se nađem u stranoj zemlji / i promatram tvoje boje / i sjećam se tvojih podviga / vidiš koliko te volim. "Kako si rekao?" upita ga ona očiju uprtih u njegove. "Vidiš koliko te volim" prošapće joj Santiago na uho, a ona mu poljupcem okrznu usne. "Vidiš koliko te volim, vidiš koliko te volim, vidiš koliko te volim. Sad ne možeš reći da ti to nikada ne govorim." "Reci još jednom." "Vidiš koliko te volim." "Još jednom." "Vidiš koliko te volim." Kad završi pjesma i mladi se vratiše plesu,

Santiago i Montse ljubili su se u središtu, ne obraćajući pozornost na glazbu, buku, poglede. Kad otvoriše oči, tlo se prestade okretati oko njih.

Malo pomalo trg se praznio. Smeće je naposljetku zaposjelo svaki kutak. Montse se nije željela odvojiti od Santiaga. "Želim da noćas dođeš spavati kod mene." Mladić se ukoči. Montse to smjesta primijeti. "Što ti je? Ne želiš poći k meni?" "Ma ne, nije riječ o tome. Pa dobro, u pravu si." "Objasni mi što ti je, Santi, još trenutak prije govorio si mi kako me voliš, a sada..." "To je zbog sluškinje." "Ući ćemo potiho. Spava daleko od moje sobe. Izići ćeš kad sutra bude otišla na misu." "Poznaje me" prizna joj zbunjeno. "Poznaje moju majku. Ne želim da se zbog mene nađeš u neprilici. Ako tvoj otac dozna... Ti si mi rekla da ako tvoj otac.. ."Montse mu zatvori usta poljupcem. "To sam ti rekla prije jako puno vremena. Nije mi važno čak i ako otac dozna. Osim toga, nema što doznati. Mari Cruz zna da se ne smije izletjeti. Meni to ne smije napraviti." Santiago izrazom lica pokaže da je primio na znanje njezine argumente.

Hodali su Barcelonetom pokušavajući izići na Paseo de Colón. Montse je bila jako umorna. Užasno su je boljela stopala. Sjedoše na neki trijem. "Ove me cipele ubijaju. Nisam navikla na njih." "Odmaraj se koliko želiš." "Ne, bolje potražimo slobodan taksi." Ulica je bila loše osvijetljena. Lučki rezervoari, iza zgrada, davali su noći sjetan izgled. "Ovdje nećemo naći taksi" upozori ju Santiago. "Ako ne iziđemo na aveniju da ga potražimo, sigurno ga nećemo naći." "Ne mogu ni koraka dalje, Santi." "Onda ga idem ja naći, ali nemam ni prebijene pare." "Ja neću ovdje ostati sama." Santiago San Román se dosjeti. Vidio je neki bicikl lancem privezan za jednu svjetiljku. "Daj mi svoju ukosnicu." Montse mu pruži ukosnicu, ne shvaćajući što mu je na umu. Santiago otvori lokot bicikla i doveze ga pred nju. Montse ga poče koriti da ga vrati. "Nisi li mi rekla da te bole stopala?" "Lud si. Želiš da se uvalimo u neprilike?" "Ni slučajno. Sutra ću ga dovesti i ostaviti na istome mjestu. Vidjet ćeš kako će se vlasnik razveseliti kad ga ponovno ugleda." Montse sjede otraga, utučeno. Na trenutak pokuša zamisliti kako li samo izgleda na biciklu u svojoj haljini i bisernoj ogrlici, a mogla se na to samo nasmijati.

Liječnica Montserrat Cambra uđe u taj stan u Barceloneti mnogo odlučnija nego prijašnjega dana. Dosađivala se sve do jedanaest sati prije podne. U kući su bile tek dvije žene iz Zapadne Sahare.

- Ayach je jutros otišao u Delegaciju telefonirati objasni Fatma pozivajući ju da uđe.
 - Nije bitno, zapravo sam došla vidjeti dječaka. Kako je proveo noć?
 Fatma joj se nasmiješi.
 - Plačući, ali uspio je malo i spavati.

Montse ude u sobu gdje su bile žene. Dječak je bio plačljiv. Izvadi iz torbe sve što je kupila u ljekarni i stavi na stolić.

- Zagrijat ćemo bočicu i stavit ćemo u nju anis. Mora popiti puno tekućine - skide mu pelene. - I stavit ćemo ovu kremu da izliječimo crvenilo.

Žene su sve bez pogovora prihvaćale. Montse se bavila djetetom gotovo sat vremena, dok nije zašutjelo i na kraju zaspalo. Kad reče da ona sada ide, ne dopustiše joj. Odvedoše ju u salon i počeše pripremati čaj. Malo je živnula. Nisu joj dopustili da ode prije nego što se vrati Ayach Bachir.

- Ayach kaže da će pokušati još štogod doznati o muškarcu s fotografije. Bachir Baiba nema koga ne poznaje.
 - Tko je Bachir Baiba?
- Ayachov otac. Radi u ministarstvu, u Rabuniju. Ne postoji taj koga ne poznaje. Bio je španjolski vojnik.

Kad je stigao, čovjek se razveseli što ju vidi. Razgovarao je s taborištima u Alžiru. Sve je zapisano na papiru.

- Taj se čovjek zove Santiago San Román, iako ga sada zovu Yusuf. Moj je otac siguran u ono što kaže; ne griješi.
 - A zašto su mi rekli da je umro?
 - Ne znam. To je samo četiri prsta razlike.

Montse nije razumjela što joj želi reći. Čovjek se nasmija.

- Tako kažemo u mojoj zemlji. Između onoga što iziđe kroz usta i onoga što uđe u uho svega je četiri prsta razlike, ali ponekad je udaljenost veća od saharske pustinje.

Montse je puna iščekivanja slušala tumačenja toga čovjeka. I dvije žene pomno su pratile svaku izgovorenu riječ.

- Taj Santiago San Román oženio se tetom moje supruge. Moj ju je otac upoznao. Zvala se Andía. Kaže moj otac da je bila jako lijepa djevojka. Umrla je prije tri ili četiri godine.
 - Tko je umro, Santiago?
- Ne, njegova supruga. On je živ. Moj ga je otac vidio prije godinu dana u Ausserdu. Prema onome što kaže, nije baš dobroga zdravlja. Taj je čovjek poseban. Prema mojemu ocu, Santiaga su zamalo strijeljali u El Aaiúnu jer je iznosio eksploziv iz jedne vojarne. Ispričao mi je priču koja je kao pravi film. Moj mu je otac jako zahvalan na pomoći. Dobro se ponio prema domaćem stanovništvu.

Montse nastavi šutjeti. Bilo joj je teško zamisliti da Santiago ima isto toliko godina koliko i ona, da je i on ostario. Prošlo je isuviše godina otkako ga je protjerala iz svoje glave. Razmišljala je o toj Andíji koju poznaje samo po imenu. Odjednom ju preplavi osjećaj mladalačke ljubomore. Sama je sebi bila smiješna. Fatma nije skidala očiju s nje.

- Je li taj muškarac bio tvoj zaručnik?
- Taj mladić. Za mene je još uvijek mladić. Da, bio mi je zaručnik. Pa dobro, meni je on bio više od zaručnika.
 - To se zauvijek pamti reče Fatma samouvjereno.
- Ne, ne. Već mnogo godina ne razmišljam o njemu. Neobično: zamalo sam rodila njegovo dijete, a ipak ponekad se teško mogu prisjetiti njegova lica. Oboje smo počinili mnoge gluposti, ali to još uvijek nisu bile takve gluposti poput onih koje sam kasnije napravila ja sama. Pitam se što je on radio dok sam ja puštala da mi život prolazi kao da će ponovno započeti kad ja to poželim.

Montserrat Cambra prinese čašu čaja usnama. Fatma ju je gledala u tišini, ne usuđujući se uznemiravati ju u razmišljanju. Montse se zagleda u tamne oči žene. Bila je jako lijepa. Je li i Andía bila tako lijepa? I ponovno se zbog ljubomore neočekivano osjeti dobro i nasmiješi se.

MNOGO prije svitanja čuje se buka vozila koja prometuju medu šatorima u taborištu. Strankinja zna da je poseban dan: Ramazan. Na jednom kraju *jaime*, na jednom drvenom kuhinjskom ormaru, koji kao da se spasio iz nekoga brodoloma, brižno su posložena odijela djece iz Layline obitelji. Toliko je mališana da nije uspjela naučiti njihova imena. Ne uspijeva baš razlikovati ni bolničarkinu braću ni sestre. Raspoznaje ih po tome što jedni drugima donekle nalikuju. Žene jedva govore španjolski, iako ga razumiju.

Prethodne noći *jaima* je do kasno bila prepuna ljudi. Većina njih bili su vojnici iz obitelji, koji su dobili dopust od tjedan dana da proslave Ramazan. Neki od njih već deset mjeseci nisu vidjeli svoju djecu ni žene. Montse je morala uvjeravati Laylu, poput kakve djevojčice, da joj dopusti da ide na počinak kasnije. Zabavlja ju majčinska skrb kojom ju obasipa bolničarka. Bosnaunited

Kad se probudi, Layla odmah izlazi van, organizira život u kući i daje upute svojim nećacima. Premda je malo spavala, Montse se osjeća jako odmorno. Svjetlost koja se uspijeva provući kroz zastor obasjava joj stopala. Proteže se kako to odavna nije činila.

Kad proviri u malo dvorište, Layla ju kori što se ustala tako rano.

- Isuviše je lijep dan da bih ga provela u krevetu opravdava se Montse. Osim toga, želim ići s tobom vidjeti svečanost.
- Ne, ja neću ići. Odvest će te Brahim i moja sestra. Ja moram pripremati jelo i pomoći pri jednom obrezivanju.

Montse kimne i pokušava pomiriti djecu koja se svađaju tko će ju uhvatiti za ruku.

Brahimovi su zubi tamni od čaja, a oči crvene od vjetra u Sahari. Loše govori španjolski, ali ne zatvara usta tijekom čitavoga puta. Vozi držeći čvrsto gornji dio volana objema rukama, a s usana mu visi lula kakvu puše svi domaći. Ne skida osmijeh s lica. Montse jedva razumije što govori, ali brbljavost toga mladića čini joj se simpatičnom. Ne zna je li to Laylin brat ili šogor. Sestra sjedi između njih dvoje, ne zboreći ni riječi. Montse pita Brahima je li to njegova žena, a mladić se zbunjeno smiješi, kao da ne razumije pitanje. Na otkrivenome dijelu kamioneta putuje tucet djece iz kuće i susjedstva. Vješto održavaju ravnotežu i stalno pozdravljaju sva vozila koja pretječu. Za deset minuta dolaze na mjesto održavanja svečanosti. Kilometar prije pustinja se pretvara u metalnu mrlju automobila i kamiona. Na tisuću osoba okuplja se u ogromnom krugu. Plava i crna boja turbana ističe se na žućkastosmeđoj pozadini pustinje.

Montse je odjevena u Laylinu odjeću. Posudila joj je i plavu *melfu* koja joj služi da ne privlači odviše pozornost. Muškarci su zbijeni jedan do drugoga, mole, potiho razgovaraju. Žene se drže postrani, u tišini. Brahim i Laylina sestra se razdvajaju. Montse se pridružuje ženama. Oponaša sve što vidi. Sjeda na tlo i dlanom štiti oči od sunca da joj ne promakne koja pojedinost onoga što se tamo događa. Skriven u mnoštvu, netko recitira Kuran služeći se megafonom iz kojega se

razliježu stihovi iz sure prema intenzivno plavom nebu *hammade*. Montse se pokušava ne izdvajati medu ženama, ali domaće je žene promatraju pomalo znatiželjno. Međutim, nitko je ništa ne zapitkuje. Iako je svečanost već započela, ne prestaju stizati vozila.

Nakon pola sata megafon zamukne i ljudi počinju glasno govoriti. Montse čeka da postupi jednako kao i Laylina sestra. U tom trenutku, dok ustaje, vidi u mnoštvu žensko lice koje ju ostavlja sleđenom. Traje to svega nekoliko sekundi, jer joj žena smjesta okrene leđa i nastavi se probijati među mnoštvom. Montse se čini da je to Aza. Ta ju misao obuzima i čini da njezino srce brže zakuca. Samo što ju nije pozvala, ali guši krik u posljednjem trenutku. Ne želi se isticati niti se ponašati poput kakve histerične žene.

- Odmah se vraćam - kaže Laylinoj sestri pomažući se gestikuliranjem, i krenu brzim korakom.

Sada više ne vidi ženu, ali točno se sjeća boje njezine *melfe* i točnoga mjesta gdje ju je ugledala. Muškarci, u grupicama ili držeći se za ruku, onemogućuju joj da se brže probija. Montse korača ravno. Sunce ju zasljepljuje. Mnoštvo se rastvara kako ona prolazi i ona se gubi među ljudima poput lađe u moru. Zastane. Okreće se na jednu pa na drugu stranu. Gleda oko sebe. Sve žene nalikuju Azi. Boji se da se nije prevarila. Pokušava doći do zraka. Iznenada se nađe među parkiranim vozilima. Pokušava se smiriti. Sigurna je da je ona žena sličila Azi. Dugo vremena je gledala to lice u snovima. Iznenada, i ne znajući zašto, pomišlja kako je utorak i kako se nalazi usred Sahare. I odjednom se osjeća sretnom. Već je spremna zaboraviti na Azu, kad vidi kamion parkiran među terenskim vozilima. Ponovno joj srce brže zalupa. Instinktivno se šćućuri među vozilima. U svojoj nutrini ponovno proživljava pakao Tindoufa. Čini joj se da taj kamion pripada španjolskom legionaru, Le Monsieuru, kako su ga zvale Alžirke. Toliko se boji da čak i ne diše normalno, da ne bi bila odviše bučna. Među kolima vidi skupine ljudi, i to ju umiruje. Plaši ju da Le Monsieur nije negdje u blizini.

* * *

Kad su Montse, Aza i dvije Alžirke sišle s kamiona, iz kamenja je isijavala vrućina. Ono kako je Montse zamišljala pustinju nije nalikovalo onome što se pružalo pred njezinim očima. Pustinja se nije toliko sastojala od pijeska koliko od tvrda kamena i mnoštva stijena. Po prvi put su ugledale vegetaciju: poneku palmu, akacije i rijetko grmlje. To se može smatrati oazom, iako više sliči kakvu smetlištu. U središtu je duboki bunar. Legionarovi ljudi povukli su se u rijetku podnevnu sjenu. Tri sata na kamionu bila su dovoljna da dokrajče i ono malo snage što je Montse preostalo. Pokuša zamoliti da ju odvedu u Tindouf, ali iz njezina tijela jedva je izlazio glas. Aza joj stisne ruku da ništa ne govori. Odvedoše ih u jednu kućicu od blokova i gole cigle s krovom od uralita koji je upijao sunčeve zrake. Otvoriše vrata i gurnuše ih unutra. Prostor je veći nego na posljednjem mjestu gdje su bile zatvorene, ali ovdje je još sedamnaest žena koje su doživjele istu sudbinu kao i one.

Strašno je zagušljivo. Postoji samo jedan prozor, zatvoren automobilskim poklopcem pričvršćenim žicama. Strah koji se ocrtavao na licima žena koje su tamo bile zatvorene pretvorio se u iznenađenje kad ugledaše zapadnjačku ženu s kojom su postupali jednako kao i s njima. Nijedna ne reče ništa. Napraviše im mjesta da mogu sjesti na pod. Aza ostade čučati pokrivajući lice objema rukama ne bi li prikrila očaj.

Bile su zatvorene više od tjedan dana, izlazeći samo da obave nuždu. Drugoga dana Montse više nije osjećala smrad u prostoriji. Davali su im datulje ujutro i popodne. Kušala ih je s velikim gađenjem. Izlazila je iz njih neka bijela tekućina zbog čega se bojala trovanja želuca. Aza ju je hrabrila da jede. Duboku zemljanu posudu s pokvarenom vodom punili su ne čisteći talog koji je ostajao. Muškarci su vani u svako doba dana brbljali i tukli se. Ponekad bi se začuli hici, kao da je netko od njih sišao s uma. Izjutra bi legionar izlazio s grupom na kamionu ostavljajući dva ili tri svoja plaćenika da nadziru žene. Bile su to Alžirke i govorile su samo arapski i osnove francuskoga. Iskazivale su poštovanje prema Montse što je ona pomiješala s nepovjerenjem. Jedna od njih, jedne od sljedećih noći, ponudi joj frotirski ogrtač kad su se temperature jako spustile tijekom zore.

Aza je pokušavala doznati bilo što o plaćenicima, ali žene se nisu mogle usuglasiti. Svaka je od njih imala drukčiju verziju o onome što im se događa. Montse je zapitkivala, ali ne bi dobivala odgovor na tolika svoja pitanja. "Tog čovjeka zovu Le Monsieur. To je jedino izvjesno" objasni joj Aza. "Neke žene kažu da preprodaje zatvorenike Mauritaniji i Maroku. Druge misle da traži žene za prostituciju." "Moramo pobjeći odavde, Aza. Kako bilo. Bolje da smo mrtve nego ovako." Aza ništa ne bi uzvraćala. Činilo se da su njezine misli negdje drugdje. Kad bi plaćenici zaspali, Montse nije prestajala razgovarati s Azom. Osjećala je olakšanje pričajući joj sve što bi joj prolazilo glavom. Aza ju je slušala kao da joj čita kakvu knjigu. Malo pomalo otkrivala je ženi tajne koje nije otkrila ni najintimnijim prijateljicama. Kad je Aza doznala motiv zbog kojega je žena doputovala do Alžira, zagleda se u nju kao da je lik iz kakva filma. Bila je jako znatiželjna da dozna pojedinosti. Ipak, diskrecija joj nije dopuštala da ju zapitkuje. Montse joj je govorila o svome mužu, o svojoj mladosti, o poslu, o Santiagu San Románu . Ponekad bi ušutjela plašeći se da joj ne dosađuje, ali Aza je uvijek bila jednako pažljiva, potičući je na priču pogledom.

Dani bi se jako oduljili, i bilo je vremena da se o svemu razmisli. Malo pomalo Montse se naučila prepoznati svaki zvuk koji je dolazio iz oaze. Znala je kad bi muškarci vadili vodu iz bunara, kad bi popravljali motor u vozilima, kad bi odlazili pucati u stijene, kad bi spavali ili kad su švrljali oko kućice. Desetoga dana primijeti da u oazi vlada apsolutna tišina. Iako se kroz pukotine donjega dijela vrata moglo vidjeti jedno vozilo, nije se čula ni živa duša. U podne je bila sigurna da su ih ostavili same. Rekla je to Azi: "Pokušat ću pobjeći. Pogledaj ove daske na vratima. Mogu se razbiti jednim udarcem noge." Azi se žalobno smrknu lice. Napravi za nju uobičajeni pokret kao da će si rukama prekriti lice. "Nećeš uspjeti. Čak i da bježiš tri dana, pronašli bi te za manje od sat vremena." "Otići ću ovim vozilom. Ako pobjegne nas nekoliko, imat ćemo više izgleda da uspijemo." "Ne, tako se ne može pobjeći." "Prenesi to i njima." Aza se obrati Alžirkama. Smjesta njihova lica preplavi

užas. Sve su govorile istovremeno, pokušavajući reći Montse da je luda ako vjeruje da će uspjeti pobjeći. "A ti nećeš poći sa mnom?" Aza joj spremno uzvrati: "Ne, ja ne mogu. A ako si pri zdravom razumu, ne bi to smjela ni pokušati." "Zdrav razum mogu izgubiti samo ako ostanem još neko vrijeme ovdje. Nisam ni trebala otići od svoje kuće. Prokleta bila." "Nije ti sreća išla na ruku" reče Aza nevjerojatno mirno.

Sada se u Montsinoj glavi gomilaju slike. Onaj kamion parkiran među vozilima probudio joj je gorke uspomene. Kad ljudi počnu ulaziti u terensko vozilo i u kamione, shvati da joj ne prijeti nikakva opasnost. Kamion je i dalje prikovan za isto mjesto poput nasukana broda. Odjednom joj netko dodirne leđa; Montse poskoči od iznenađenja. Samo što ne počne vikati, ali se uspijeva obuzdati. Brahimu ugasi osmijeh na usnama. Sada se čini jednako preplašenim. Laylina sestra mu se pridruži. Čini se da niti ona ne razumije što se događa. Montse ju zagrli osjetivši ogromno olakšanje. Pokušava se opravdati, ali oni ništa ne razumiju. Zatim izazovno gleda kamion, i više uopće nije sigurna pripada li Le Monsieuru.§

Za Muslimane Ramazan je i dan oprosta. Tijekom cijeloga trajanja praznika, posjećuju rodbinu, posebno starije ljude. Trenutak je to kad tražite oprost za propuste koji su mogli povrijediti druge. Montse pažljivo sluša tumačenja koje joj Layla daje o tom običaju. Dok bolničarka priprema podnevnu gozbu uz pomoć žena u kući, za to vrijeme muškarci skupljaju utrobu žrtvovane životinje, a Montse odlazi u šetnju s Laylinim nećakinjama. Brahim ih nadzire izdaleka, kao da je to njegov posao. Djevojke su toga dana odjevene u ponajbolje haljine. Neke od njih prvi put nakon mnogih mjeseci nose cipele. Teško hodaju, u kožnim ili lakiranim cipelama. Mladići ih ljubomorno gledaju jer se Španjolka prepušta njima da je vode. Odlaze do torova deva, da pogledaju koze. Sjednu navrh jedne male uzvisine, na kamenje posloženo u krug. Nekoliko metara dalje, neki jednooki dječak promatra prizor. Prikovan je za zemlju poput kakva drveta. Montse ga zove da im priđe, ali dječak ne uzvraća. Ne zna čak niti to pripada li Laylinoj obitelji.

Nakon kuskusa i deserta Montse se osjeća sitom. Ne sjeća se gozbe poput ove. Jela je najviše što je mogla. Nije u stanju odbiti da kuša sve što joj nude. Ponekad se smiješi punih ustiju jer ne može pojesti ni zalogaja više. Svi se brinu o njoj; posebno Brahim. Puni joj čašu vodom ili osvježavajućim pićem, postavlja joj tanjure, nudi joj kruh, salvete, još mesa. Layla se neprestano smiješi. Tada ju Montse zapita ne podižući glasa:

- Reci mi, Layla, Brahim je tvoj brat ili šogor?

Bolničarka širom otvori oči i suzdrži dah. Čini se da ju je pitanje uznemirilo. Netremice gleda u jelo, pokušavajući da se ne primijeti njezina zbunjenost. Montse ništa ne razumije. Ponavlja pitanje misleći da ju nije razumijela.

- Ne, ne; nije ni jedno ni drugo.
- Onda što ti je on?
- Zaručnik. Vjenčat ćemo se nakon ljeta.

Montse osjeća kako joj se grlo steže. Samo što ne prasne u smijeh, ali Laylina ozbiljnost ju spriječi u tome.

Nakon gozbe, muškarci izlaze na pijesak sjedajući na prostirke, oko plinskoga kuhala. Montse se čini da su žene u kući nervozne. Obavljaju sve na brzinu, došaptavaju se. Reklo bi se da im smeta što muškarcima toliko treba da iziđu iz *jaime*. Smjesta shvati što se događa. Laylina teta otvara komodu i vadi mali televizor. Stavlja ga u dno prostorije i spaja komadom žice koja je zacijelo povezana s antenom. Kad otkrije u čemu je sav misterij, Montse ne može suspregnuti osmijeh. Pristižu neke susjede koje nemaju televizora. Više od dvadeset žena sjedi pred ekranom.

- Gledaju sapunicu - tumači joj Layla. - To je meksička serija, ali ovdje ju gledamo preko alžirske televizije. Ako želiš, možemo izići van.

Montse ne želi propustiti zabavu.

- Čekaj; prije nego iziđemo, želim baciti pogled.

Gledanje meksičke sapunice s titlovima na arapskom jeziku zabava je koja Montse zbunjuje. Kad se pojavi glavni lik plješću mu kao da je kakav junak, i izvikuju njegovo ime. Montse s nevjericom promatra što se oko nje zbiva. Svaki put kad pokuša nešto reći Layli, žene je prijekorno gledaju. Naposljetku, bolničarka i ona napuste prostoriju. Smjesta je djevojčice uhvate za ruku prepirući se među sobom. Montse neke od njih već poznaje po imenu. Pravi je užitak polagano šetati između jaima, osjećajući kako počinje puhati topli vjetar. U svim nastambama vlada veća užurbanost od one uobičajene. Ulazi i izlazi rodbina koja stiže u posjet. Derrahe muškaraca su čiste i izgledaju kao uštirkane. Žene nose svoje najbolje melfe. Layla i Montse odlaze u šetnju udaljujući se od jaima.

- Nevjerojatno je da uz svu bol progonstva tvoga naroda može nastati toliko ljepote primijeti Montse. Layla se smiješi. Zna da pustinja može očarati stranca. Imam osjećaj da sam bila zatvorena posljednjih godina.
- Tako se isto osjeća i moja obitelj koja je živjela ovdje. Ja sam imala tu sreću da sam provela dosta vremena u inozemstvu. Ali neki žive ovdje već dvadeset i šest godina, zatvoreni na mjestu koje nema ni zidova ni vrata.

Zastanu. Montse zaostaje.

- Što ti je?
- Reci mi, Layla, poznaješ li onoga dječaka?

Bolničarka gleda prema mjestu koje joj prijateljica pokazuje. Na izvjesnoj udaljenosti, gotovo usporedo s njima, hoda dječak slijep na jedno oko. Glava mu je obrijana, puna sitnih ranica. Layla ga gleda, natkrilivši oči dlanom.

- Ne. Ne poznajem ga. Zacijelo je izgubio oko u tučnjavi kamenjem. Ovdje se djeca često nabacuju kamenjem.

- Ne, nije to ono što mi je privuklo pozornost. I jutros sam ga vidjela u torovima deva. Slijedi me posvuda, ali se ne približava.

Layla se smiješi:

- Ne znam što ti je čudno; jako si zgodna žena. Brahimu si se jako svidjela.

Montse je zbunjena. Nikako da shvati ponašanje domaćih ljudi prema ženama. Ne želi zapitkivati. Sve joj se čini nevjerojatno čudnim.

- Noćas smo pozvane na jednu zabavu kaže joj Layla. -Jedna kolegica iz bolnice želi nas sve pozvati.
 - I mene?
 - Naravno. Inzistirala je da i ti dođeš.

Podne se jako oduljilo. Brahim vozi Laylinu obitelj u svom vozilu na pješčane sprudove. Predvečerje je neusporediv prizor. S vrha najviše sipine sunce samo što ne dotakne pustinju. S druge strane čini se da je već pala noć. Montse se spušta niz vodopad pijeska poput kakve djevojčice. Mališani ju oponašaju. Za to vrijeme, muškarci pripremaju čaj i sendviče.

Po povratku u *jaimu*, Montse se osjeća umorno, ali obuzima ju stanje euforije. Voljela bi da se može ispružiti i slušati kako vjetar udara o šatorsko platno, iako ne želi izgubiti ni tren svega onoga što proživljava. Nasamo u jednom sobičku od ćerpiča, Montse i Layla se peru, dotjeruju i presvlače. Stavljaju na sebe mirise i ogrću se tamnijom *melfom*. Kad već padne noć, oproste se od obitelji i udalje se među ulicama tabora.

Kuća Layline kolegice nalazi se u drugoj četvrti iste *daire*. Montse se ne može dovoljno načuditi kako mogu razlikovati četvrti, ulice, *jaime*. Sve joj se čini jednakim. Nespretno hoda u mraku dok joj Layla pokazuje put. Layla je obula crne čizme, a na rame je objesila torbu. Korača tako elegantno kao da je na kakvoj modnoj pisti.

Kad su već blizu kuće, Montse se preplaši. Layla ju nije stigla na vrijeme upozoriti. Blizu nastambe neki muškarac čučeći obavlja nuždu. Ugledavši dvije žene, dade se u trk gole stražnjice s *derrahom* skupljenom oko struka.

- Ne boj se. Neki starac. Jadnik nema sve daske u glavi. Vrši nuždu gdje stigne, poput djeteta.

Montse hoda oprezno kako ne bi stala u izmet.

Bolničarkina kuća nije *jaima* nego je napravljena od nepečene cigle. Čim se pojave na vratima, Laylina kolegica ustaje da ih dočeka. Montse ju odmah prepozna iz bolnice, iako se ne sjeća njezina imena.

- Sjećaš se Fastrane?
- Naravno. Sad se vrlo dobro sjećam.

Većina žena su bolničarke. Gotovo da i nema muškaraca. Montse pogledom prelazi po ljudima i smjesta prepozna Brahima kako sjedi u jednom uglu, smiješeći im se. To ju zabavlja i istovremeno zbunjuje.

- Nisi mi rekla da će i tvoj zaručnik biti ovdje kaže Montse ironično.
- S muškarcima se nikada ne zna ispričava se Layla nelagodno.
- S jednoga kazetofona odjekuje glazba Boba Marleya. Montse se pridruži bolničarkama. Vjeruje kako većinu njih prepoznaje.

Žene razgovaraju na kubanskom španjolskom, a muškarci na hasaníji. Iznenada u prostoriju bane neki muškarac, vičući. Isti je to čovjek koji ju je preplašio u mraku. Stane pred Montse i govori joj kao da ga ona može razumjeti:

- Musso mussano? Musso mussano?

Montse se primiri kad ugleda kako se Fastrana smiješi.

- Ne boj se. Jadni starac je lud.
- A što viče?
- Pita je li sve u redu tumači joj Layla.
- Reci mu da je sve u redu moli ju Montse. Pitaj ga kako se zove.
- Zovemo ga Demon tumači Fastrana. Djeca su mu nadjenula to ime. Taj čovjek nema kamo otići. Moja ga majka pusti u kuću noću i dopušta mu da spava u kuhinji, kad tamo više nema nikoga.

Demon uzme bananu koju mu pruža Fastrana. Zatim mu bolničarka pokaže da napusti prostoriju. Poskakuje poput kakva lakrdijaša.

Svaki čas netko ulazi i izlazi iz kuće. Montse nije u stanju prepoznati sve te ljude. Pušta da joj ruke oslikaju kanom. Oslikavanje traje satima.

Kad na koncu odluče krenuti, već je kasno. Brahim ostaje pijuckajući čaj i brbljajući s bolničarkama. Layla i Montse su umorne. Nebo prošarano zvijezdama osvjetljava cijeli tabor. Noć je jako hladna.

- Koliko već dugo poznaješ Brahima?
- Pet mjeseci. Ali voli me. Uživa u tome da me napravi ljubomornom. Misli da ću ga tako više voljeti.
 - A ti ga voliš? pita Montse i odmah se pokaja zbog svojih riječi.

Layla se smiješi. Njezini zubi blješte na preplanuloj puti. Doista je jako lijepa žena.

- Gledaj - kaže Montse zastavši. - Nije li to onaj dječak bez jednoga oka?

- Da. To je on. Čini se da si mu se svidjela.
- Kako to da je još uvijek budan tako kasno? Zar ne mora sutra ići u školu?
- Djeca imaju deset dana praznika.
- Zovni ga. Pitaj ga kako se zove.

Layla ga rukom pozva da dođe pokušavajući ne vikati.

- Esmak? Esmak?

Dječak ju promatra s udaljenosti, ali ne kaže kako se zove.

- Eskifak?

Kad se Layla pokuša približiti, dječak se dade u trk i nestade među *jaimama*. Montse je jako umorna. Primjećuje kako joj srce lupa od tolikih količina ispijenoga čaja.

- Dječak nije iz ove *daire*. Inače bih ga već i prije vidjela - kaže Layla uvjereno.

NAREDNIK San Román probdio je noć gledajući sjene na stropu i svjetlost koja je dopirala s aerodroma. Posljednjega tjedna jedva da je danju spavao sat, dva. Okruženje na brzinu sklepane vojarne u kojoj je bila i improvizirana samica pritiskalo ga je u grudima izobličujući njegov doživljaj stvarnosti. Između jednoga i drugog zida bilo je tek šest koraka. Iz zahoda se širio užasan smrad. Kad je

napokon skoro zaspao shrvan umorom, nije se uspio osloboditi dosadnoga zvuka vode koja je kapala iz slavine u tišini noći; bio je opsjednut tim zvukom i nije mogao zaspati. Više od tjedan dana kako sluša to kapanje po cementu, beskrajno curenje vode koje iritira njegove živce i baca ga u očaj.

Nakon neočekivana Guillermova posjeta, osjeti se još nemirnijim. Znao je da nikada više neće vidjeti svojega prijatelja. Sada se kajao zbog načina na koji je postupao s njim u posljednje vrijeme. Nesumnjivo, Guillermo ne zaslužuje takvo ponižavanje. Ali sada je kasno za sve.

Pokušavao si je izbaciti iz glave uspomenu na Andíju. Slika saharske djevojke gore je mučenje od vode koja kaplje iz slavine. Osjećao se izdanim i taj mu je osjećaj bio gorko poznat. Čak i zatvorenih očiju i dalje je vidio djevojčino lice, njezin osmijeh, čuo bi njezin glas djevojčice, njezin adolescentski smijeh. Uspijevao bi je odstraniti iz svojih misli tek kad bi razmišljao o Montse. Uspomene na nju bi ga primirile. Pokušao joj je napisati pismo, ali nije mogao sastaviti niti jednu suvislu rečenicu. Nije mogao naći odgovarajuće riječi. Nikada nije pomislio da je tako teško izraziti osjećaje. Zatim bi pokušao zamisliti Montse s tek rođenim djetetom, njegovim djetetom, i ponovno bi ga obuzele tjeskoba i zbunjenost. Uspomene kojima je već uspio ovladati postajale bi tada hirovite zaposjedajući njegovo pamćenje poput plamena koji nije uspijevao ugasiti u potpunosti. Iznenada se prisjeti svoje majke. Jako bi rijetko razmišljao o njoj. Sada, međutim, opsjedala ga je pomisao da je Montse doznala za njezinu smrt. Činilo mu se nevjerojatnim. Ali ponekad je želio vjerovati da je možda djevojka, potaknuta grižnjom savjesti, odnijela bebu do kioska da ju njegova baka upozna. Ako se to dogodilo, zacijelo već zna da je ona umrla. Na trenutak zamisli svoju majku u crnoj haljini, na krevetu, prekriženih ruku na grudima i izrazito blijeda lica, boje voska. Osjeti se krivim: krivim što je daleko, krivim što nije prisustvovao pogrebu, krivim što je vjerovao da će zauvijek živjeti, usprkos njezinoj bolesti.

Guillermo je bio taj koji mu je priopćio vijest o majčinoj smrti. Bilo je to krajem svibnja. Tražio ga je cijeloga jutra, dok nije nabasao na Santiaga u paviljonu Nomadske vojske. Reče mu to bez okolišanja kao da je to najprirodnija stvar na svijetu. Santiago ga pogleda ne shvaćajući baš dobro dubinsko značenje njegovih riječi. Prošlost, uključujući i njegovu majku, bila je jako potisnuta u njegovu pamćenju. Nazvao ju je svega dvaput otkako je stigao u El Aaiún. Sada je bilo već isuviše kasno za predbacivanja samome sebi. Krizno stanje koje je vladalo u provinciji Sahara sprječavalo je da se vijesti koje su stizale s Poluotoka čine stvarnima. Kad je komandant Panta pozvao narednika San Romána u svoj ured, on je već znao kakvu će mu vijest priopćiti: smrt njegove majke. Sasluša ne trepnuvši, jako ozbiljan. Komandant pomisli kako mladić ne može reagirati jer ga je vijest jako pogodila, ali Santiagove su misli zapravo bile negdje drugdje. "Situacija je ovdje jako ozbiljna, naredniče. Vi to znate jednako dobro kao i ja" objasni mu komandant, pokušavajući malo olakšati vojniku. "Ali vojska se brine o tome da bol zbog smrti Vaše majke potisne sve probleme koje bi mogli imati ovdje." Santiago je izrazom lica primao na znanje riječi koje su do njega stizale, gotovo se ne pomaknuvši s mjesta. Komandant izvadi neke papire i naposljetku ih pruži San Románu . "Zbog toga, premda su u ovim okolnostima svi dopusti povučeni, s Vama ćemo napraviti iznimku. Imate petnaest dana da odete u Barcelonu i budete sa svojim ocem, svojom braćom, ukratko, s Vašom obitelji. Gubitak majke je nenadoknadiv, ali nesumnjivo se bol podijeljena s nekim drugim lakše podnosi." Santiagu ni u jednom trenutku nije palo na pamet da prizna komandantu kako nema ni oca, ni braće, ni obitelji. Isprsi se i stade u stav mirno u znak zahvalnosti. "Sutra kreće avion za Gran Canariu" objasni mu komandant, tumačeći papire koje mu je upravo uručio. "Tamo ćete presjesti na drugi avion za Poluotok. Imate na raspolaganju petnaest dana za boravak sa svojom obitelji. Dana 15. lipnja morate opet biti ovdje. Možete se povući." "Vama na zapovijed, komandante."

Santiago San Román iziđe na zasljepljujuću svjetlost, ošamućen i zbunjen. Nije poznavao nijednoga vojnika koji ne bi dao sav svoj novac samo da dobije dopust poput ovoga njegovoga. Međutim, pomisao da sjedne u avion i vrati se u Barcelonu pola godine nakon što je otišao, učini mu se mučnom. Dana 24. svibnja, guverner kolonije, general Gomez Salazar, pokrenuo je Operaciju Lastavica radi evakuacije španjolskoga stanovništva iz Sahare. Nastava u nekim školama i u institutu prekinuta je mjesec dana prije kraja školske godine. Iako su mnogi činovnici odlazili plačući iz toga grada kojega su smatrali svojom domovinom, bilo je mnogo i onih koji su odlazili ne obazirući se za sobom, svjesni onoga što se približava.

Prosvjedi domaćega stanovništva za nezavisnost Sahare bili su sve češći. Koristili bi svaku priliku da izvade stijegove i izvikuju parole u korist fronta Polisario. Patrole Teritorijalne policije i legionari zatvarali bi bodljikavim žicama najkonfliktnije četvrti čim bi došlo do prvih uličnih sukoba. Ali vijesti koje su stizale iz drugih gradova nisu bile ohrabrujuće za Španjolce. Civilni zatvor u El Aaiúnu ostao je bez dovoljno mjesta za toliki broj uhapšenih.

Santiago se spakira idućega dana i zaputi se prema voznome parku odakle će mu, kako su mu rekli, jedno vozilo biti na raspolaganju, da ga odveze na aerodrom. Hodao je zadubljen u svoje misli, ponavljajući u sebi sve što je bio isplanirao. Zato nije vidio Guillerma, koji ga je pokušavao dostići, sve dok nije stigao do njega. "Odlaziš bez pozdrava?!" Santiago ga pogleda poput kakva stranca. "Mislio sam da si možda u patroli" slaga. "Raspitivao sam se o tebi i rekli su mi..." Guillermo ga zagrli i snažno stisnu ne dopustivši mu da dovrši. "Hajde, pusti me, još će pomisliti da smo tetkice." Guillermo mu se nasmiješi. Nakon vijesti o smrti njegove majke, nije mu se činilo neobičnim ponašanje njegova prijatelja. Zaželi mu sreću i osta gledati za njim dok se Santiago udaljavao. Narednik San Román opipa džep u koji je spremio novac i dozvolu. Pomisao da napusti Saharu sada mu je bila mučna; ali njegovi su planovi bili drukčiji. Malo pomalo promijeni smjer i umjesto da se zaputi prema voznom parku, krenu prema izlazu. Pokaže propusnicu i iziđe jako odlučno iz vojarne. Sat vremena kasnije uđe u trgovinu Sid-Ahmeda, odjeven kao domaći, pokušavajući prikriti svežanj prtljage u kojoj se nalazila i njegova uniforma.

Santiago je svoje dane dopusta proveo u Andíjinoj kući. Djevojka nije mogla prikriti uzbuđenje. Legionar nije napuštao četvrt puna dva tjedna. Katkad bi prošetao ulicama Hata-Ramble ili bi večeri provodio sa Sid-Ahmedom u njegovoj trgovini, pušeći i ispijajući čaj. Nitko se nije čudio njegovu prisustvu; susjedi su se ophodili prema njemu kao prema Lazaarevu rođaku. Ali kad bi se muškarci okupili kod kuće, Santiago se osjećao zapostavljenim. Nije mogao uživati u prisnosti koja je vladala među njima. Nastavio bi šutjeti, pijuckajući čaj, slušajući ih kako raspravljaju. Nije mogao razumjeti gotovo ništa. Razgovarali su na hasaníji, a kad bi mu se obraćali na španjolskom, bilo je to zbog beznačajnih stvari, zapravo iz učtivosti. Santiago je bio siguran da međusobno razgovaraju o politici. Nije uopće sumnjao da simpatiziraju s Polisariom, ali usprkos svega onoga što je učinio za neke od njih, činilo mu se da je jako daleko od toga da stekne njihovo povjerenje. Kad bi ostao nasamo sa Sid-Ahmedom, ovaj bi mu pričao o nekim stvarima, ali San Román i dalje je imao osjećaj da mu ne govori sve.

Dva dana prije nego što mu je istekao dopust, Santiago je priznao Andíji da se ne namjerava vratiti u vojarnu. Djevojka ga pogleda oduševljeno i potrča to priopćiti svojoj majci. Majka ispriča to djevojčinim tetama i za manje od sat vremena u kući se pojavi uzrujani Sid-Ahmed. Po prvi put činilo se da je izgubio ljubaznost s kojom se uvijek odnosio prema legionaru. "Što to čujem, da namjeravaš dezertirati?" "Neću dezertirati, samo se ne mislim vratiti." "To se zove dezertiranje, prijatelju." "Pa što onda?" "Ti znaš što ti se može dogoditi kad te pronađu?" "Neće me pronaći. Nitko ne zna da sam ovdje." Sid-Ahmed nasmiješi se sarkastično što razoruža legionara. "Svi znaju da si ovdje. Svi, osim tvojih prijatelja" Sid-Ahmedove riječi bile su tako odlučne da Santiago ni jednom ne posumnja u njihovu istinitost. "Naši ljudi znaju sve što se događa unutar i izvan vojarni. Možda misliš da smo glupani?" San Román se osjeti bespomoćnim. Tada se pokaja što nije iskoristio priliku da otputuje u Barcelonu. "Ako doista voliš tu djevojčicu," reče, govoreći o Andíji, "sutra ćeš se vratiti u vojarnu. U protivnom će optužiti nju i njezinu obitelj da skrivaju dezertera. Znaš li što im se može dogoditi?" Santiago nije imao protuargumente. Sid-Ahmedove riječi imale su razorne posljedice po njegovo raspoloženje. Pognu glavu i osjeti se posramljeno. Taj mu je čovjek i ne želeći dijelio lekciju. Kimnu u znak da je primio na znanje. Čovjek tada promijeni prijeteći ton i ponovno postade onaj stari. "Andía se zaljubila u tebe. Ponio si se kao jedan od naših. Nemoj to sada pokvariti." Taj je čovjek znao osvojiti njegovo srce. Bilo je to po prvi put da netko ozbiljno uzima u obzir osjećaje koje je gajio prema Andíji. Rukovaše se i popiše čaj u tišini, ne vraćajući se više toj temi. Te večeri kuća se napuni ljudima. Brbljali su i pili čaj do zore. Kad su otišli, San Román reče Sid-Ahmedu: "Usprkos svemu, vaši ljudi uvijek izgledaju sretni." "Ne uvijek, prijatelju, ne uvijek. Ali noćas smo imali razlog da budemo sretni. Naša su braća pobijedila u Guelti."

Santiago nije razumio značenje Sid-Ahmedovih riječi sve do idućega dana, kad mu je završio dopust pa se morao vratiti u svoju jedinicu. U vojarni je vladao prigušeni kaos. Usred tolikoga nereda, nitko nije primijetio da Santiago nije iskoristio dopust da otputuje na Poluotok. Vijesti o Polisariu kružile su od usta do usta, uveličane glasinama i šutnjom oficira. Uzmicanje vojske u Guelti doživjelo se

kao još jedan korak prema konačnom povlačenju iz Sahare. Tijekom prva dva tjedna u lipnju, zatvor se napunio domaćim ljudima iz Sahare, uhapšenim na prosvjedima i uličnim neredima. Santiagova dužnost prvoga dana njegove službe nakon dopusta bila je da stražari u civilnom zatvoru. Zgrada, koja jedva da je korištena još nekoliko mjeseci prije, bila je sada prepuna ljudi koji su se gurali nemajući mjesta za spavanje preko noći. Nalazila se na kraju jedne velike ravne ceste na izlazu za Edcheru. Izdaleka su se mogli vidjeti brojni odredi vojske koju je angažiralo španjolsko zapovjedništvo. Većina zatočenika morala je i danju i noću boraviti u dvorištu. Stizale su naredbe i protunaredbe vodnika koji baš i nisu znali kako se nositi sa situacijom koja je iz dana u dan bila sve kritičnija. Telefoni nisu prestajali zvoniti. Vojnici su se muvali tamo-amo, izvršavajući naredbe koje bi se već u idućem trenutku preobražavale u svoju suprotnost. Usred tolikoga kaosa, Santiago je smjesta prepoznao poznata lica domaćega življa. S nekima je porazgovarao, nastojeći da ga nijedan vojnik ne opazi. Samo u jedno prijepodne obvezao se da će razgovarati s nekih dvadesetero ljudi da im prenese vijesti o njihovim uhapšenim obiteljskim članovima.

Iako su dopusti definitivno ukinuti, Santiagu nije bilo teško stići do Hata-Ramble. Čim su ljudi doznali da su mnogi od njihovih rođaka i dalje zatočeni u El Aaiúnu, počeli su im slati poruke preko San Romána. To slanje i primanje vijesti postalo je nešto svakodnevno. Dok su i dalje vraćali činovnike u Španjolsku, to se ljeto pretvorilo i u najtužnije ljeto posljednjih godina. U srpnju su se mnogi barovi zatvorili zbog praznika. Ljudi su sumnjali, kao što se kasnije potvrdilo, da će ti praznici potrajati mnoge godine. El Oasis se zatvorila. Nije otvoreno ljetno kino. Sve se rjeđe moglo vidjeti djecu po gradu. U mjesecu kolovozu nije ostalo više od polovice stanovništva. Moglo se to zamijetiti u kvartovima: mnoge su kuće bile zatvorene lokotima. Zatvorene su i trgovine, uredi. Ljudi su brzo hodali avenijama u kojima gotovo da i nije bilo prometa. Tjedna tržnica bila je odraz nepovjerenja i očaja koji je sve više ovladavao gradom. Iako je evakuacija bila organiziranija nego u proljeće, svi su se žurili završiti svoje poslove: prodati automobile, televizore, naplatiti dugove, riješiti probleme iznajmljivanja.

Vijesti o Caudillovoj bolesti samo su povećavale neizvjesnost. Iako mnogi nisu željeli povjerovati da će Franco umrijeti, čak su najviše oficiri pokušavali doznati vijesti iz prve ruke putem telegrama i telefonskih razgovora s Poluotokom. Ali zbroj svih informacija bilo je tek neprekidno proturječje koje je uvećavalo broj skeptika.

Bilo je to sredinom listopada kad se jedna glasina koja je kružila medu najobavještenijima pretvorila u vijest. Na televizoru u kantini, sat vremena prije večere, pojavila se slika marokanskoga kralja kako se obraća narodu. Glas mu je zvonko odjekivao. Gotovo nitko nije obraćao pozornost na njega, ali Santiago ostade hipnotiziran ozbiljnošću lica Hasana II. Nije mogao ništa razumjeti, tek izdvojene riječi koje nisu imale previše smisla. Prije nego što je završio govor, reče Guillermu. "Događa se nešto ozbiljno, Guillermo, gledaj." Prijatelj pogleda na televizijski ekran bez ikakva zanimanja. Nije shvaćao probleme Maroka ni Zapadne Sahare. "Ne znam što je, ali nešto se zbiva" reče narednik San Román. Ustade i hitro se zaputi prema paviljonu Nomadske vojske. Straža unutar i izvan vojarne se udvostručila. Čim uđe,

shvati da njegove sumnje nisu neosnovane. Zapadno-saharski vojnici imali su uključen televizor, ali sada nitko više nije obraćao pozornost na marokansku reklamu. Umjesto toga, okupili su se oko prastaroga radio-aparata. Nitko ne zamijeti legionarove prisustvo dok ovaj ne upita što se događa. "Ništa, naredniče, ništa." "Nemoj se prema meni ponašati kao prema kakvu idiotu. Znam da se nešto događa." Vojnici su ga dobro poznavali. Mnogi su od njih slali poruke svojim obiteljima preko narednika legionara. Već je mnogo mjeseci igrao nogomet s njima. Poznavao je buduće supruge nekih od njih, njihove roditelje; bio je u kući mnogih od njih. Zbog toga se nije dao zbuniti. "Što je rekao Hasan preko televizije?" inzistirao je narednik, sada neraspoloženo. "Kaže da želi napasti Saharu da je vrati Maroku." San Román nije u potpunosti razumijevao značenje toga. "Ne može: naša je vojska jača od njihove" reče narednik prostodušno. "Traži civilne dobrovoljce da uđe u Saharu. Kaže da će to biti miroljubiva invazija. Poludio je."

San Román ostade sa saharskim vojnicima sve dok nije zasviralo povečerje. Kad je legao u krevet, nije mogao ni o čemu drugome misliti. Ostade budan, nepokretno ležeći na madracu sve do jutarnje budnice. Toga je dana situacija u vojarni bila jako napeta. Kamioni su neprekidno dolazili i odlazili. Naredbe su bile zbrkane i ponekad proturječne. Glasine su kolale brže nego ikada. Ponekad je izgledalo kao da se pripremaju za odlazak na sjevernu granicu. A onda bi se opet činilo kao da će ih još istoga dana evakuirati iz Afrike. Usred takva nereda, Santiago San Román sredio je sve da napusti vojarnu posljednjega petka u mjesecu listopadu. Sve je isplanirao da uđe u četvrt Zemla. Ali stigao je uz velike poteškoće.

Prilike u četvrti bile su jednako teške kao i u ostatku grada. Ljudi su skupljali zalihe hrane u kućama. Trgovine su ostale gotovo prazne. Prvo što je učinio bilo je da posjeti Sid-Ahmeda. Ovaj ga je pokušao primiriti, ali također se ponašao nervoznije nego inače. Otiđoše zajedno do Andíjine kuće. Činilo se da djevojka nije ni svjesna svega što se događa. Bila je hladna i ljuta na legionara jer ju nije došao posjetiti gotovo tri tjedna. Pili su čaj dulje od sat vremena. Kad je kucnuo čas rastanka, San Román primijeti da ga obitelj pokušava ostaviti nasamo s Andíjom. Bilo je to prvi put da su se ponijeli tako popustljivo; zato ne primijeti što se doista zbiva. Djevojka mu sjede sučelice i dopusti da ju primi za ruke. "Kad budem mogao izići odavde, povest ću te sa sobom u Barcelonu. Jako će ti se svidjeti. Jako." Andía se nasmiješi. Nije to bilo prvi put da joj Santiago daje obećanja. "A što ćeš učiniti s djevojkom koju imaš tamo?" Santiago se pretvarao kao da se ljuti. Znao je da je to igra u kojoj Andía uživa. "Nema nikakve djevojke koja bi me čekala. Kunem ti se." Naposljetku, kao i uvijek, ona se nasmija zadovoljna. "Želim te nešto zamoliti, Santi. To je usluga meni, samo meni." "Naravno, naravno; traži od mene sve što želiš." Ona rukom posegne ispod melfe i izvadi jedan omot. "Ovo je za Bachira Baibu. Kaži mu da je od njegove sestre Haibbile. Možeš pročitati ako želiš." San Román joj se nasmiješi. Dobro je poznavao Bachira. Bio je kod njega u kući, poznavao je njegovu obitelj. Njegova sestra Haibbila bila je velika Andíjina prijateljica; jednom zgodom poklonila je Santiagu narukvicu. Nije želio izvaditi pismo iz omota, iako je bilo otvoreno. Učini mu se to netaktičnim. Osim toga, bio je siguran da je napisano na hasaníji. Bilo je to posljednji put da je vidio Andíju, iako joj je obećao da će se vratiti idućega dana.

Pismo je stiglo Bachiru Baibi. Bilo je to prvo što je učinio narednik San Román čim je stupio u vojarnu. Ovaj ga pročita u njegovu prisustvu. Santiago nije posumnjao u vojnikov ozbiljan izraz lica. Oprosti se od njega, ali Bachir mu reče neka malo pričeka. Pili su čaj i pušili. Bachir Baiba bijaše ljubazan, ali distanciran. Kad je Santiago konačno morao otići, čovjek ga upita: "Kad se vraćaš doma?" San Román znao je dobro što želi reći. "Želim se popeti već sutra, ali jako su rigorozni s propusnicama." "Da" reče, pokušavajući naći neko rješenje. "Mi nemamo načina da iziđemo odavde. Oduzeli su nam oružje i nema propusnica." "Znam." "Da li bi učinio nešto za prijatelja?" "Reci." "Kad uspiješ izići, dođi me posjetiti. Imam nešto za majku: prljavo rublje i druge slične stvari." Santiago je dobro znao što želi reći tim riječima. Nije se usprotivio.

U petak 31. listopada, kad je stigao do izlazne rampe, Santiago je nosio zavežljaj težak više od petnaest kila. Onako naivan kakav je bio, pomislio je da nitko neće obratiti pozornost na narednika koji pješice napušta vojarnu, kao što je to učinio toliko puta prije. Zato nije primijetio da se, od trenutka kad se približio izlaznoj kontroli, neki poručnik i dvojica vodnika, ne prestaju pogledavati vrteći nervozno glavom. "Što to nosite, naredniče?" Pitanje ga zateče nespremnoga. Zacrveni se i glas mu zadrhta. 'Imam propusnicu za izlazak" legionar se opravda. Poručnik nije ni pogledao papir koji mu je pružio. "Ne pitam Vas to. Pitam što nosite u ovome zavežljaju?" "Prljavo rublje i slično." Čim to izgovori, shvati da se uvalio u neprilike. Zavežljaj je bio isuviše težak. Spustivši ga na tlo, sumnjivo zazveči. Prije i no što ga je uspio otvoriti, osjeti kako ga jedan od vodnika drži na nišanu. Kad pokaže sadržaj, poručnik problijedi i samo što se ne baci na zemlju. Među prljavim rubljem bile su granate, detonatori i eksplozivi teški više od petnaest kila. Za manje od sat vremena, vijest je obišla cijelu vojarnu kao najcrnja slutnja.

Nesanica i buhe ćeliju su pretvarale u pravu samicu. Osim toga, izostanak vijesti izvana izazivali su kod narednika San Romána strašan nemir. Osjeti se sam, jako sam; osjećaj koji nikada prije nije njime ovladao. Mogao je zamisliti metež koji je vjerojatno zavladao u vojarnama otkad se saznalo za Caudillovu smrt. Ali jedino što ga je zabrinjavalo bila je njegova situacija. Toga je dana normalno objedovao, u vrijeme koje je bilo uobičajeno. Ali nitko mu nije želio objasniti što se događa. Svaki zvuk, svaki pokret dovodio ga je u položaj pripravnosti. Očekivao je da će svakoga trenutka doći po njega i odvesti ga na Kanarske otoke ili na Poluotok. Iako je najgore od svega bio umor. Pekle su ga oči i boljelo ga je cijelo tijelo kao da ima vrućicu.

U rano popodne otvoriše se vrata i pojavi se Guillermo u uniformi i s puškom Cetme. Reče samo:

- Vrijeme za šetnju, naredniče.

I pusti ga da iziđe. Santiago iziđe, ganut. Krenu u smjeru kraja aerodroma, kao što je to činio prethodnih večeri. Guillermo je išao nekoliko metara iza njega, držeći Cetme objema rukama.

- Guillermo, želim te zamoliti da mi oprostiš. Moram znati da si mi sve oprostio - reče ne osvrćući se da pogleda svoga prijatelja.

- Ne želim čuti nikakve priče, naredniče; niti jednu jedinu riječ.

San Román je plakao. Suze su mu tekle niz obraze. Bio je to ugodan osjećaj.

- Jako mi je žao što nisam bio dobar prijatelj, žao mi je...
- Čujem li od tebe još jednu jedinu riječ, upucat ću te.

Santiago je znao da ne misli ozbiljno. Nije više ništa drugo rekao. Kad su stigli na kraj piste, Guillermo se udalji nekoliko metara. Ostade okrenut leđima, gledajući dine, odsutan za sve oko sebe. Santiago potrča u smjeru Land-Rovera. Osjećao je kako je svakim korakom sve bliži slobodi. Sjede u jedan od Land-Rovera, potraži ključ ispod suvozačkoga sjedala i pritisnu gas što je jače mogao. Guillermo poče pucati u zrak. Nitko nije reagirao, nitko nije primijetio što se događa. Za nekoliko minuta, vozilo se udaljavalo aerodromskom cestom ostavljajući za sobom trag crnoga dima.

Nikada nije pomislio da bi mogao vidjeti takvu pustoš u onome gradu. Ulice su bile gotovo prazne. Nije bilo otvorenih trgovina. Neke četvrti bile su gotovo potpuno napuštene. U drugima pak, bodljikava žica priječila je izlaz. Uniforma i vojno vozilo nisu privlačili pozornost usred tolikoga pokreta vojnih snaga. Nije mu bilo teško ući u četvrt Zemla. Stigao je do Andíjine kuće izišavši iz kola, a da čak nije ugasio ni motor. Unutra su bile samo žene. Prvo što je učinio Santiago bilo je da upita za Andíju. Netko ju iziđe pozvati. Djevojka stiže bez daha. Ugledavši legionara, brižnu u plač. Pade koljenima na tlo i poče si čupati kosu. San Román bio je preplašen. Nije očekivao takvu reakciju. Žene ju pokušaše primiriti.

- Mislila sam da si mrtav, Santi - reče djevojka jecajući. - Rekli su mi da će te strijeljati.

Santiago nikada nije čuo da netko tako plače. Zaboravi na sve prijekore kojima ju je kanio obasuti. Susjedi pohrliše na plač koji se razlijegao. Legionar iziđe na ulicu, zbunjen. Nije znao što učiniti. Pokušavao je da se ne smekša zbog Andíjina ponašanja. Netko je otišao obavijestiti Sid-Ahmeda. Trgovac stiže što je brže mogao. Kad ugleda Santiaga, pokuša ga zagrliti, ali on se izmaknu.

- Za sve sam ja kriv, ne djevojka. Ona je djevojčica, ne možeš ju optužiti.
- Ja sam mislio da si mi prijatelj.
- I jesam. Tvoj sam prijatelj. Zato sam vjerovao u tebe. Ti imaš *baraku*, prijatelju, imaš *baraku*. Sada si jedan od nas.

Santiago je pokušavao da se ne dade zavesti, ali Sid-Ahmedove riječi slamale su njegovu odlučnost. Naposljetku dopusti da ga zagrli.

- Okupiraju nas, prijatelju. Zar ne znaš? Nemamo vremena za međusobne svađe.
- Samo si me trebao zamoliti. Samo to. Ja bih za vas učinio bilo što. Bilo što. Nisi me trebao prevariti.

Sid-Ahmed uhvati ga za ruku i povuče u kuću. Andía se smijala i u isto vrijeme plakala. Zagrli legionara poput kakve djevojčice i poče mu govoriti na hasaníji. Santiago više nije mogao hiniti bijes. Ispi prvu čašu čaja, prihvati ponuđenu cigaru i nasloni se na zid. Andía se nije odvajala od njega. Legionarove oči su se sklapale. Iznenada čitavo mu tijelo svlada umor nakupljen posljednjih dana. Vjeđe su mu bile olovne, ruke otežale. Nije imao snage za razgovor. I malo pomalo svlada ga mučan san.

LIJEČNICA Belen Carnero uđe u bolnički kafić i smjesta ugleda Montse kako sjedi u dnu, pokraj prozora. Tražila ju je. Približi se, zaobilazeći prepreke, i sjede pokraj nje.

- Zašto ti je toliko trebalo? Već sam htjela otići, Belen.
- Operacija je dugo trajala. A najgore od svega je to što je jadni čovjek zamalo ostao u operacijskoj sali zbog tebe.

Liječnica Cambra podiže obrvu, a na licu joj se ogledala nevjerica.

- Kako to možeš reći? Zbog mene?
- Da, Montse, toliko si me zainteresirala tom pričom da mi se omaklo kad sam davala anesteziju...

Montse je zamalo zasu prijekorima kad ugleda podrugljiv osmijeh liječnice Carnero. Nije to prvi put da joj napravi nešto slično.

- Ali, što ti je? Jesi li ti to izgubila smisao za humor?

Montse objema rukama prekri lice.

- Ne znam jesam li ga ikada i imala, draga moja.
- Naravno da jesi. Ne sjećaš se više onoga čemu smo se smijale?
- U pravu si. Ali prošlo je toliko vremena da se više gotovo i ne sjećam.

Ostadoše na trenutak gledajući se u oči, kao da pokušavaju dokučiti misli jedna drugoj.

- Gledaj, napravit ćemo nešto reče, nakon izvjesnoga vremena liječnica Carnero. - Doći ćeš kod mene doma i nastavit ćeš mi pričati tamo gdje si stala.
 - Nemam vremena. Moram otići kući, istuširati se i...

Belen je iščekivala namršteno.

- -Je li to ono što ja mislim da jest? upita anesteziologinja.
- Pa i jest, zašto bih ti lagala. Dogovorila sam se s Pereom za večeru.
- Sa zlatnim momkom. Pa dobro, to nije u mojoj nadležnosti, završi mi onda priču o tom Santiagu San Romu.
 - San Románu.
 - O njemu. Spominjala si trudnoću. Tebi je tada bilo... devetnaest godina.
- Osamnaest. Tek sam bila napunila osamnaest. Nema se tu više što reći. Osim toga, bila su to druga vremena, a ti znaš kakva je oduvijek bila moja obitelj.
- Znam. Zato si me i zaintrigirala. Ne mogu te zamisliti pred tvojom majkom, kako joj govoriš da si ostala u drugom stanju s mladićem o kojem jedva da si nešto znala.
 - Zapravo sam znala sve što sam trebala znati.
 - Pričala si mi da si ga vidjela s nekom plavušom.

Liječnica Cambra potraži u torbi i izvadi kutiju Chesterfielda.

Zapali cigaretu. Belen ju promatraše bez riječi.

- Zašto me gledaš tako?
- Nisam znala da pušiš. To je novost?
- Još jedna glupost, rekla bih. Zadnji sam put pušila kad mi je bilo osamnaest godina.
- Draga moja, ti si prepuna iznenađenja. Ne čudi me što je Pere izgubio glavu za tobom.

Montse joj otpuhnu dim u lice. Belen poče kašljati i smijati se.

* * *

Montse se sjećala toga mjeseca listopada kao jednoga od najtežih mjeseci u svome životu. Veselje kojim je njezin otac popratio upis svoje starije kćeri na sveučilište bilo je u suprotnosti s neraspoloženjem i apatijom koji su ovladali djevojkom. Uspomene na ljeto činile su joj se sada poput princezinog sna. Povratak na dnevni obiteljski raspored, pod kontrolom njezine majke, duga odvojenost od Santiaga bili su joj nepodnošljivi. Njezina sestra Teresa živjela je u drugome svijetu. Često se Montse pokraj nje osjećala inferiorno. Mlađa sestra vodila je vlastiti život. Izgledala je kao da je najstarija od sestara. Teresa je bolje podnosila očeve zahtjeve, majčina predbacivanja, opterećujuću roditeljsku kontrolu. Bilo je nemoguće da se njih dvije dobro slažu. Ponekad bi joj se činila djevojčicom, a ponekad opet mnogo zrelijom za svoje godine. Zapravo se bojala provjeriti što bi pomislila njezina sestra da dozna sve što je proživljavala u svojoj najstrože čuvanoj tajni.

Što je više vremena prolazilo kako nije vidjela Santiaga, sve joj je teže bilo izbaciti ga iz glave. Sad su se viđali samo subotom popodne i nedjeljom. Montse se nije smjela vratiti kući nakon deset sati, a Santiago nije imao što raditi nego biti s njom. Kad joj je ispričao kako će koncem godine morati otići u Zaragozu na odsluženje vojnog roka, djevojka pokuša ostati ravnodušnom kao da je to najprirodnija stvar na svijetu. Ali doma bi tjeskobno odbrojavala dane. Ipak, Montse je silno griješila vjerujući da njezina situacija ne može biti još gora.

Najveći udarac doživjela je jedne ružne jesenje večeri. Pratila je svoju majku, kao i u drugim prilikama, do kuće svojih tetaka. Bila je to obveza koju nije mogla izbjeći. Ništa nije toliko dosađivalo Montse kao dvosatno sjedenje na divanu i slušanje razgovora majke i tetaka o beznačajnim stvarima, o umrlima, o nepoznatima, o anegdotama koje su joj se činile posve beznačajne. Ali toga popodneva nešto naruši njezinu rutinu. Prolazeći pokraj nekoga kafića, Montse se koketno pogleda u staklo ne bi li popravila frizuru. Ostade sleđena. Pokraj vrata, sjedeći za jednim stolom, ugleda Santiaga kako najopuštenije puši. Pokraj njega nalazila se neka plavokosa djevojka koja se smijala kao da su joj upravo ispripovijedali nešto jako ljupko. Trajalo je to svega dvije ili tri sekunde, ali bilo je

dovoljno da se uvjeri kako se radi o Santiagu. Montse srce zatreperi. Jače se privi majci uz ruku i pokuša dostići njezin korak. Zarumeni se. Zažariše joj se obrazi. Uplaši se da majka ne primijeti. Nije se željela osvrtati, ali ta joj se slika ureza u sjećanje. U glavi su joj se rojile svakojake misli. Nemajući vremena da dobro promisli, ispriča se majci i reče joj da nastavi kući njezinih teta. Ona je zaboravila nešto doma. Majka nastavi hodati ne prestajući prigovarati.

Montse nije mogla kontrolirati svoje postupke. Uvjeri se da je mladić kojega je vidjela doista Santiago i zatim zauze položaj na drugoj strani ulice, ne odvraćajući pogleda s vrata kafića. Drhtala je. Ponekad bi zamislila samu sebe i činilo joj se smiješnim ono što čini. Prijeđe cestu da uđe u kafić, ali se pokaja u posljednjem trenutku. Prvi put u svome životu nije ju brinulo što nema nikakvog uvjerljivog izgovora da opravda pred svojom majkom svoje čudno ponašanje. Vrijeme je prolazilo isuviše polagano.

Santiago San Román napusti kafić u društvu one plavokose djevojke. Mogla je imati devetnaest ili dvadeset godina, ali po stilu odijevanja izgledala je starije. Montse je, unatoč udaljenosti, bila sigurna da je umjetna plavuša. Razgovarali su kao stari prijatelji. Santiago ju je neprestano nasmijavao. To je još više razljutilo Montse. Pratila ih je na udaljenosti, s druge strane pločnika. Možda je ono što je Montse doista željela bilo da je Santiago ugleda s druge strane ulice, ali mladić je samo promatrao plavušu. Montse nije odvraćala pogleda s njih ne bi li ih uhvatila kako se drže za ruke ili kako joj je on prebacio ruku preko ramena. Ali nisu radili ništa sumnjivo. Šetali su do autobusne stanice. Ostadoše stajati deset minuta, a sve to vrijeme djevojka se nije prestajala smijati. Nemoguće da je Santiago odjednom postao takav šaljivdžija. Montse se u više navrata zamalo okrenu i otiđe pa im poželi pristupiti, ali nešto joj ne dade da to učini. Naposljetku dođe autobus i djevojka pričeka da svi uđu. U tom ih trenutku ugleda kako se drže za ruke. Zapravo su se samo na trenutak gotovo nervozno primili za ruke dok djevojka nije obgrlila oko vrata Santiaga privukavši ga k sebi. Poljubiše se. To nije izgledalo kao poljubac za rastanak. Santiago ništa nije učinio da bi se odmaknuo od djevojke. Razdvojiše se kad je autobus trebao krenuti. San Román ostade nepomično stajati na stanici gledajući djevojku, koja je tražila mjesto u autobusu. Još uvijek je tamo stajao gledajući negdje u beskraj, kad mu se vozilo izgubilo iz vida.

Montse nije došla na sastanak iduće subote. Kad je Santiago nazvao, predstavljajući se kao kolega sa sveučilišta, nije se željela javiti na telefon. Trebalo joj je tri dana da odluči odgovoriti na poziv i kad se napokon javila, bilo je to samo da mu kaže: "Gledaj, Santi, ne želim više čuti za tebe. Razumiješ me? Ne želim više apsolutno ništa znati o tebi. Navikni se na to da više ne postojim za tebe." I spusti mu slušalicu. Santiago nije dobio objašnjenje za takvo ponašanje sve do trećega dana, kad priđe Montse na pločniku kod njezine kuće. Montse je hodala s knjigama pod rukom, žureći se da stigne na autobus. Santiago stade pred nju i zaustavi ju. Bio je ljut, ali kad ugleda Montsino lice, problijedi. "Sad ćeš mi reći što je to s tobom." Glas mu je bio nesiguran. Montse promijeni smjer i nastavi hodati. Mladić je išao za njom, pokušavajući joj izvući pokoju riječ, ali ona mu nije davala priliku. Naposljetku, kad joj je bilo dosta te farse, Montse se zaustavi. "Slušaj me, dečko. Ja ne znam za koga me ti smatraš, ali budi siguran da mene nećeš vući za nos." "Prvo

trebam znati o čemu ti to govoriš. Ako mi to bolje ne objasniš..." "Želiš da ti objasnim? Ti si taj koji mora objašnjavati. Primjerice, objasni mi tko je odjednom ona umjetna plavuša s kojom si se ljubio neki dan na autobusnoj stanici." Montse nije skidala pogleda s mladića sve dok ne vidje da se jako uozbiljio i počeo rumeniti. Međutim, Santiago se nije preplašio. "Ako je ljubomora ono što te muči, nemoj više patiti. Nije to nitko bitan." Djevojka pocrveni od bijesa. "Nitko bitan? A ja sam tobože netko bitan?" "Naravno, ti si mi najvažnija u životu." "E pa, ostao si bez najvažnijega u svom životu. Sad neka te tješi ta plavuša, ili što već jest." Krenu koračati jako odlučno, dok ju je Santiago pokušavao dostići. "Gledaj, djevojko, ta plavuša nije nitko i ništa. Ne znam otkud ti ta ljubomora. Kao da ti nemaš nekog bivšeg dečka?" "Imam, mnoge" slaga. "Pa što onda?" "U tom slučaju, razumjet ćeš, jer radi se samo o tome, o bivšoj djevojci." "Ma nemoj, a ti se tako ljubiš sa svim bivšim djevojkama?" "Zapravo ne. Ali slučajno smo se sreli, otišli na kavu..." "Ona te pozvala na kavu?" Santiagu riječ zapne u grlu. Montse ga je dirnula u najbolniju točku. Zašuti i prestade ju slijediti. Naposljetku, Montse zastade, okrenu se i dobaci: "U drugom sam stanju. Upravo tako, u drugom stanju. Ne pitaj me jesam li sigurna jer ću te poslati u... Tako da znaš. Ne želim te više čuti, ne želim te više vidjeti, ne želim više išta znati o tebi. I onako već imam dovoljno problema." Santiago ostade prikovan na mjestu unezvjerena izraza lica, ne odvajajući pogleda od Montse dok ju je gledao kako se udaljava ne okrećući se za sobom. Tada shvati da su se ljudi zaustavili da čuju svađu kao da je kakva ulična predstava.

Liječnicu Cambru već su odavna prestali impresionirati luksuzni restorani i muški izljevi pažnje. Profinjenost joj je bila dosadna, iako se osjećala lagodno. Prepustila je Pereu Fenollu, traumatologu, da odabere restoran, vino i stol za kojim će večerati. Nešto u tom čovjeku moglo ju je ganuti, dok su je druge neke stvari odbijale. Zapravo, nije bila u stanju uravnotežiti ono dobro i ono loše. Bila je svjesna svoje ljepote, u svojim četrdesetim godinama, svoje sposobnosti da se svidi muškarcima, ali kad je trebala upotrijebiti svoje oružje, nije bila raspoložena. Osim toga, Pere nije baš bio dobar igrač. Razgovarao bi o poslu, o svojoj specijalizaciji, o problemima zdravstva. Kad bi ga Montse uspjela skrenuti s teme, počeo bi pretjerano filozofirati, kao da je to što prinosi žlicu ustima rezultat beskonačnoga procesa teško razumljive važnosti. Bio je on privlačan muškarac, dobrog ukusa, savršenih manira. To se Montse istodobno i sviđalo i smetalo ju je. Ponekad bi se poigravala s njim: ponašala se zavodljivije kad bi procijenila da je Pere osjetljiviji.

Liječnica Cambra pretpostavila je da će te noći završiti u krevetu toga čovjeka koji je sad bio sučelice njoj i čija joj je slika dopirala filtrirana kroz vino u čaši. Osjećala se ugodno omamljena pićem. Namjerno je ostavila tablete kod kuće odjenuvši svoju najbolju haljinu. Učini joj se da je Pere najprivlačniji kad šuti. Nije bio dobar ljubavnik, ali nije to ono što je ona trebala. Prisjeti ga se u donjem rublju i ne uspije prikriti izdajnički smiješak.

- Misliš da je zabavno ono što ti pričam?

Zapravo Montse već izvjesno vrijeme nije uopće slušala što joj je traumatolog govorio. Vrlo se vješto znala isključiti iz razgovora, a da se ne primijeti njezina nezainteresiranost.

- Zapravo i ne. Ali sviđa mi se način na koji o tome pričaš - pokuša se opravdati.

Pere se zarumeni. Montse ga je gledala ravno u oči sve dok ne skrenu pogled na čašu.

- Oprosti mi ispriča se traumatolog. Cijelu večer samo ja govorim i gotovo ti nisam dopustio da dođeš do riječi.
 - Jako je zanimljivo ono što pričaš. Ne želim te prekidati. Osim toga...

Pere Fenoli podiže glavu i potraži, pun iščekivanja, kraj rečenice u Montsinim očima.

- Osim toga?
- Osim toga, mislim da mi je vino udarilo u glavu i ne želim govoriti gluposti.
- Ma nemoj, ne bih to nikada pomislio. Izgledaš kao da si upravo ustala iz kreveta.

Montse se nasmiješi i ostade zamišljena. Završili su s večerom i znala je da će je prije ili kasnije upitati želi li nešto popiti kod njega. Ona je osjećala želju za razgovorom. Bila joj je teška pomisao da se vrati kući i ponovno se suoči s tišinom zidova i uspomena.

- Nikada nisi pomislio napustiti posao na neko vrijeme? upita ga Montse. Recimo na tri mjeseca, šest mjeseci, godinu dana.
 - Misliš na plaćenu studijsku godinu?
 - Da, nešto takvoga.
 - Ne, nije mi to palo na pamet. Možda kasnije, kad budem...
 - Stariji? Jesi li to htio reći?
 - Kad budem umorniji: to sam htio reći.

Montse ukloni kosu s lica. Zapravo ju je vino dovodilo u stanje euforije za koju je mislila da ju više ne može obuzeti.

- Vidiš, ja bih voljela otići na takav dopust. Tri mjeseca, pola godine. Ne znam. Možda ga i zatražim.
 - I što bi radila za to vrijeme?
- Milijun stvari. Čitala bih, šetala, putovala. Izvansezonska putovanja su fantastična.

- Išla bi sama?
- Da li bi ti išao sa mnom? smjesta zapita ona, kao da je samo čekala da joj postavi to pitanje.

Pere joj se nasmiješi. Ponovno se zarumeni.

- Ovisi. Ako me zamoliš... Hoćeš li me zamoliti?
- Ne, neću te zamoliti. Smiri se. Za sada je to tek ideja koja mi je pala na pamet.

Pere Fenoli iskoristi ženinu iskrenost da se nadoveže pitanjem koje je imao pripremljeno.

- Želiš svratiti k meni na piće?

Montse se nasmiješi, pokušavajući da njezina reakcija izgleda spontano. Kimnu glavom, ali nije bila u stanju pokazati da je iznenađena pitanjem.

Nakon što su platili račun jedva da razmijeniše pokoju riječ. Iziđoše pomalo ukočeni i sjedoše u traumatologov auto. Bilo je hladno. Montse podiže ovratnik svojega kaputa i sklizne niz kožnu presvlaku sjedala. Poželi da vožnja dugo potraje, da se zagrije slušajući Wagnera.

- Jesi li umorna?
- Ne. To je od vina, Pere, doista. Jela sam dobro.

Promet je u to doba bio jako gust. Montse je rastreseno gledala ljude koji su hodali po pločniku dok je Pere i opet govorio o poslu. Odjednom joj se učini da je vidjela Fatmu. Hodala je sama, s kosom prekrivenom crvenom melfom.

- Stani na časak, Pere, molim te. Vidjela sam jednu prijateljicu.
- Ali, zar ovdje?
- Samo na tren. Ne trebaš se sparkirati.

Pere stade po strani. Nije mu bilo pravo. Ta iznenadna Montsina reakcija učini mu se neugodnim hirom. Ona iziđe iz auta i presretne Fatmu. Žena se iznenadi ugledavši ju. Poljubiše se i ostadoše držeći se za ruke. Ispitivale su jedna drugu kako su, kao da se već jako dugo nisu vidjele.

- Dječak je dobro?
- Dobro je, jako dobro. To je jako dobar dječak.

Dvjema ženama kao da se nije žurilo. Tada, Pere Fenoli, nestrpljivo poče trubiti. Kad Fatma primijeti da netko čeka Montse, bude joj neugodno. Pomisli kako ju zadržava. Oprostiše se. Dogovoriše se da se ubrzo vide.

Pere je bio ozbiljan kad je Montse sjela u auto. Liječnica Cambra izgledala je neraspoloženo. Suzdrži se da ga ne ukori zbog njegova ponašanja.

- Ma hajde, Montse - reče ironičnim tonom - nisam znao da imaš tako egzotične prijateljice.

Montse se ugrize za usnu.

- Egzotične? Smeta ti što imam egzotične prijateljice?
- Ne, ne. Naprotiv. Mislim da treba održavati dobre odnose s ljudima svih staleža.

Montse se nije svidio ton kojim je to rekao. Prije no što su kola krenula, otvori vrata. Iziđe i reče:

- Gledaj, Pere, nikada nisam pomislila da bih to mogla reći nekome, ali nikada nisam ni mislila da bih mogla spavati s nekim poput tebe. Idi dovraga!

Peru Fenollu riječ zape u grlu. Znao je da je sve upropastio, ali sad je bilo isuviše kasno da to ispravi. Ostade u kolima, slušajući Wagnera, dok se Montse polagano udaljavala pločnikom, vjerojatno ga proklinjući.§

KAD SE strankinja probudi, u *jaimi* nema više nikoga. Ponovno osjeća stid što je ustala posljednja. Laylina teta priprema nešto u kuhinji. Pozdravljaju se na arapskom. Svaki dan sve brže uči. Doručkuje kozje mlijeko i kavu, kruh s pekmezom i naranču. Taj ju objed osvježava. Laylina teta pokušava objasniti Montse da je Layla u torovima u okolici Bir Lehlua. Shvaća to bez poteškoća. Djeca trče posvuda, koristeći praznike. Čim ugledaju ženu, potrče ju pozdraviti. Sunce počinje snažno grijati toga jutra.

Montse osjeća želju da hoda. Pokrije si glavu maramom da se zaštiti od sunca. Djeca igraju nogomet. Nekolicina njih prepiru se tko će voziti jedini bicikl koji imaju. Odjednom, pozornost joj privuče dječak koji sjedi sam, nedaleko drugih. Ispočetka se ne obazire na njega, dok ne prepozna u njemu slijepoga dječaka od

prije nekoliko dana. Dječak ju promatra. Ne miče se s mjesta. Ona se polako približava, kao da ju staza kojom šeta vodi tim putem. Kad mu se približi, pozdravi ga. Dijete ne uzvraća. Glava mu je izranjavana od tuče kamenjem. Ne želi da dječak pobjegne; zato stane malo podalje. Layline nećakinje udaljuju se trčećim korakom. Čine se preplašene blizinom djeteta. Montse ga pita kako se zove, ali ne dobiva odgovora.

Naposljetku ga odluči ostaviti na miru. Međutim, kad se udalji nekoliko koraka, čuje kako nešto govori:

- Španjolka? Španjolka?

Okreće se i stane na mjestu promatrajući ga.

- Španjolka, da. A ti, iz Sahare?

Dječak ustane i približi se ženi. Vidjevši ga izbliza i promatrajući praznu duplju njegova oka, Montse razumije zašto su se djevojčice razbježale. Dječak spusti ruku u džep i pruži joj papir. Ona ga uzima, i u tom trenutku dječak trči i nestaje joj iz vida. Montse je tako znatiželjna da zamalo podere papir razmotavši ga. Papir je to iz bilježnice s kvadratićima: zacijelo, iz školske bilježnice. Kaligrafija je barokna i jako pažljiva.

Poštovana prijateljice,

Zahvaljujem Bogu što ti je spasio život. Vijest me ispunja radošću. Doputovala sam dovde samo da bih te vidjela. Imam vijesti koje ti mogu biti jako zanimljive. Mislim da se tvoj Španjolac nalazi među nama. Mohamed će ti reći gdje me možeš pronaći. Sin je moje sestre. Ne govori nikome o meni, molim te.

Aza

Montse drhte ruke. Jedva može završiti čitanje tog pisamceta. Kad podigne pogled s papira, ne vidi dječaka. Doziva ga imenom. Korača prema mjestu na kojem je vidjela da je nestao. Djece ima posvuda, ali nijedan nije Mohamed. Luta od jedne do druge *jaime* dok na kraju ne odustane. Spremi papir nakon što ga je nekoliko puta pročitala. Stavi ga u džep ne ispuštajući ga iz ruke. Krene ne oklijevajući prema torovima, u potrazi za Laylom.

Bolničarka primjećuje da je Montse živčana čim je vidi. Pokaže joj papir i čita ga jako sporo. Gleda u strankinju, zatim ponovno gleda pisamce i ponovno ga čita. Rukom prelazi preko čela i naposljetku napravi karakteristični pucketajući zvuk jezikom.

- Nije to bio nikakav san, Layla. Rekla sam ti da Aza doista postoji.

Bolničarka ništa ne govori. Gleda oko sebe kako bi provjerila promatra li ih netko. Same su. Montse sad izgleda mirnija.

- Ali nećak je nestao. Ne znam hoću li ga pronaći, Layla.

Bolničarka se smiješi. Smirenost njezina lica u suprotnosti je s Montsinim.

- Ja ne bih bila toliko sigurna. Ili se grdno varam, ili je on dječak koji se skriva za onim kamenjem.

Montse gleda prema mjestu koje joj pokazuje, ali ne vidi ništa. Layla počinje dozivati Mohameda dovikujući mu rečenice na *hasaníji*. Dječak se s vremena na vrijeme pokaže. Stoji točno na onom mjestu koje je spomenula Layla. Mohamed se posramljeno približi. Layla mu pokaže papir i izmijeni nekoliko riječi s njim. Čini se da mu je neugodno. Montse ju zamoli da joj brzo prevede.

- Da, točno. Njegova teta je Aza. Nalazi se u Edchedeiriji.
- Gdje je to?
- Nije daleko. To je jedna *daira* u Smari pokazuje joj neku točku na obzoru gdje se vidi samo kamenje i pijesak. Do tamo se može stići jednim dugim putem ako se čovjek požuri.
 - Pođi sa mnom, molim te.
 - Pješice? Nemoj to ni u snu pomisliti. Dehidrirat ćeš.

Brahim vozi s obje ruke na gornjem dijelu volana. Lula mu visi obješena na usnama. Montse se vozi u sredini, a Layla pokraj vrata. Muhamed je u stražnjem dijelu kabine. Odbio je voziti se medu ženama. Brahim razmijeni nekoliko rečenica s Laylom. Izgleda ljutit. Montse pita bolničarku ljuti li se zbog obveze da ih odveze, ali ona to zaniječe.

- Ne, ni slučajno. Jako je sretan što nas vozi, ali uživa da se svemu usprotivi. Ako muškarci ne poriču sve što im iskrsne, nisu istinski muškarci.

Montse se od srca smije. Brahim ju sada gleda s osmijehom; ništa ne razumije.

Nema razlike između Edchedeirije i Bir Lehlua. Krajolik *jaima* i kuća od ćerpiča je identičan. Mohamed skače iz kamioneta i daje se u trk. Brahim ga šutke slijedi. Mora paziti na djecu koja ih salijeću sa svih strana trčeći za plastičnom loptom. Naposljetku se zaustavlja ispred jedne nastambe od ćerpiča. Obje žene uđu i skinu obuću. Layla ide ispred, pozdravljajući sve žene koje se nalaze u kući. Aza ustane, prekrije lice objema rukama, udari se po čelu, ruku prinese srcu i zagrli Montse. Čini se da moli. Njezine riječi zvuče poput žalobne litanije, poput molitve za nečiju smrt.

- Prijateljice, prijateljice - kaže na kastiljskom. - Imaš *baraku*, prijateljice. U to uopće ne sumnjam.

Upoznavanje traje gotovo sat vremena. Aza ju upoznaje sa cijelom obitelji iz Edchedeirije. Montse nju upoznaje s Laylom. Obje žene dugo razgovaraju na hasaniji. Brahim ostaje vani. Smjesta zapodjene razgovor sa susjedima. Čini se da sve njih poznaje. Žene u kući nude čaj Montse. Daju joj parfem da osvježi ruke i

lice. Djevojke joj poklanjaju ogrlice, narukvice, drvene, lijepo ukrašene prstenove. Ona se prepušta njihovu gostoprimstvu. Layla sad već govori sa svima kao da ih poznaje već mnogo godina.

- Nisi mi ispričala da si imala dečka legionara kaže Layla nakon što je jako pažljivo odslušala.
 - Nisi me ni pitala šali se Montse i prasne u smijeh. To nije bitno, doista.

Aza i Layla se smiješe. Montse osjeća da je kucnuo trenutak da govori o Santiagu San Románu . Zapravo, sad se stidi što svi poznaju njezinu priču. Nakon tolikih peripetija, sve što ima veze sa Santiagom čini joj se jako dalekim.

- Mislim da sam pronašla muškarca o kojem si mi pričala tumači joj Aza i čeka kako će strankinja reagirati. Ovdje su prispjeli i drugi Španjolci poput njega, ali većina ih je već umrla ili su otišli u Mauritaniju.
- Čini mi se da ti se ta priča uvukla pod kožu. Nakon tolike patnje, vidim da nisi zaboravila ništa od onoga što sam ti ispričala.
- Apsolutno ništa. Majka mi je pomogla. Već je jako stara, ali ima dobro pamćenje. Ona mi je pokazala trag koji trebam slijediti.
 - Nisam sigurna da ga sada želim vidjeti.

Layla i Aza gledaju se razočarano zbog te Španjolkine reakcije.

- Ti si sišla s uma - kori ju bolničarka. - Sad moraš saznati je li mislio na tebe cijelo to vrijeme.

Montse se smiješi. Ima osjećaj da obje žene sve doživljavaju kao televizijsku sapunicu.

- U redu konačno pristaje Montse. Ispričaj što znaš.
- U Ausserdu je jedan Španjolac koji je pobjegao s izbjeglicama. Bio je vojnik. Živi u La Güeri, kao i ja.
 - Znaš li kako se zove?
- Njegovo pravo ime ne znam. Ali sada mislim da se zove Yusuf ili Abderrahmán, nisam sigurna.
 - Vidjela si ga?
- Ja ga poznajem, ali nisam znala da je Španjolac. Izgleda kao jedan od naših. Nisam ga već jako dugo vidjela. Njegova su djeca išla u moju školu.
 - Ti si učiteljica?
 - Da.
 - Koliko još iznenađenja čuvaš za mene?

Aza zašuti i smiješi se. Layla pucketa jezikom.

Dok putuju po *hammadi* bez cesta i tragova, Montse pokušava provjeriti što može potaknuti muškarca koji se nije rodio u pustinji da ostane toliko godina ukotvljen u tom zakutku Zemlje. Čini joj se da ljepota krajolika i ljubazan i gostoljubiv karakter ljudi iz Sahare nisu dovoljni motivi. Čak ni ljubav.

Brahim vozi u tišini, s rukama na gornjemu dijelu volana. Sve tri žene stisnule su se u kabini kamioneta. Putovanje se odužilo zbog težine puta. La Güera nije različita od ostalih taborišta. U središtu dairā vide se bijele školske zgrade. Izgledaju poput lađa nasukanih na dnu isušenoga mora. Aza objašnjava Brahimu kako će stići do njezine kuće. Dočekuju ih slično kao što su ih primili u Edchedeiriji. Azina majka je gotovo slijepa starica. Govori španjolski kao da ga izvlači odnekud iz sjećanja. Za tili čas sve pripremi kako bi ugostila pridošlice. Brahim se smjesta prepusti razgovoru s muškarcima. Montse zna da će morati pričekati da završi ritual gostoprimstva da priupita za Španjolca iz La Güere. Zato ništa ne govori.

Jedu sa cijelom obitelji. Brahima su pozvali u susjednu *jaimu*. Tijekom cijele gozbe Montse doznaje još ponešto o Azi i o njezinoj obitelji. Njezin je otac bio gradonačelnik stare Villa Cisneros. Bio je zastupnik u španjolskom parlamentu. Za vrijeme marokanske i mauritanske okupacije pao je u zatočeništvo Mauritanaca. Aza je tada bila jako mala. Tamo su proveli više od deset godina. Naposljetku su ih pustili da odu zajedno s ostatkom ljudi iz Sahare u alžirsku *hammadu*. Azina majka prisjeća se prigušujući sjećanje na svoga mrtvog supruga. Ponovno tumači kćeri kako će pronaći muškarca kojega traže.

Montse je jako uznemirena. Hrana joj stoji u grlu. Ponekad osjeća da je sve to samo san. Zamišljala je mogući susret sa Santiagom San Románom na različite načine. Međutim, sada zna da to ne nalikuje nijednom od njezinih snova. Iznenada, među skupinom muškaraca koji razgovaraju s Azom, jedan čovjek pruži ruku Montse pozdravljajući ju na španjolskom s jakim arapskim naglaskom. Nosi crni turban i plavu *derrahu*. Njegova je koža tako tamna poput bilo kojeg drugog stanovnika Sahare. Oči su mu crvene kao i njima, zubi umrljani čajem. Pogled mu je jednako tako prodoran kao i pogledi ljudi iz pustinje. Neodređene je dobi, poput većine muškaraca koji su prešli tridesetu. Montse osjeća da ju ta ruka koja sada stišće njezinu, žari. Aza mu govori na španjolskom, a on uzvraća ponekad na hasaníji, a ponekad na španjolskome.

- Da, bio sam legionar - kaže Montse. - Ali bilo je to prije puno godina.

Montse je gotovo sigurna da taj muškarac ne može biti Santiago San Román, ali kad ga gleda netremice u oči, nekoliko trenutaka više nije sigurna.

- Zovem se Montse. Govorili su mi o Vama i nisam željela otići, a da Vas ne pozdravim.

Čovjek se osjeća jako polaskanim. Neprestano se smiješi. Čudi se hiru te žene. Poziva sve tri žene svojoj kući, na čaj. Layla se ispriča. Tumači mu da se moraju vratiti u Smaru. Čovjek je uporan. Sada je Montse sigurna da to ne može biti on. Ali ne može se suzdržati, a da ga ne priupita.

- Jeste li poznavali mladića koji se zvao Santiago San Román? I on je bio vojnik, poput Vas.

Španjolac ostaje zamišljen. Lagano naginje turban unatrag. Među tkaninom pomaljaju se sjedine.

- Možda i jesam. Tamo je bilo na tisuće vojnika poput mene. Sigurno se vratio kući kad je izišao iz vojske. Ja sam ostao.
 - I on je ostao.
- Neki su umrli ili su završili u zatvoru objasni čovjek ne prestajući se smiješiti.

Montse zna da njezina ispitivanja neće uroditi plodom. U biti osjeća olakšanje doznavši da ne stoje pred Santiagom San Románom. Proturječan je to osjećaj.

Na povratku, Brahim vozi jako sporo. Aza je ostala u La Güeri. Montse je obećala da će ju posjetiti u školi za nekoliko dana. Obje žene voze se šutke. Sunce im je za leđima. Malo pomalo nebo se boji žarkocrvenom bojom zbog čega Montse ostaje otvorenih ustiju. Kad su već nadomak Smari, moli Brahima da smanji brzinu. Pokušava zadržati u svojim zjenicama ljepotu sutona. Layla gleda krajolik ravnodušno. Iznenada pokazuje nešto Montse. Nedaleko od tragova automobilskih guma leži mrtva deva. Prizor je to koji ostavlja snažan dojam na strankinju. Moli Brahima da se zaustavi. Ovaj to učini bez pogovora. Razumije što taj prizor može izazvati kod Europljanke. Jako daleko vide se *jaime* Bir Lehlua.

Tijelo mrtve deve u pustinji je poput crvenoga poteza kistom na bijelom platnu. Montse ne može odvojiti pogleda od životinje. Nema muha, nema ptica strvinara. Brahim puši naslonjen na kamionet dok dvije žene ostaju stajati nekoliko metara od leša. Čak ni vjetar ne uznemirava tišinu tog sutona. Layla pokušava otkriti što toliko privlači pozornost njezine prijateljice. Montse podiže oči prema obzorju. U daljini, na skromnoj uzvisini, ističe se profil nekoliko kamenja.

- Što je to, Layla?
- Groblje. Tamo zakapamo naše.

Montse osjeća da smrt u pustinji tvori sastavni dio prirode, poput vjetra, poput sunca. Približe se šetajući sve do samih grobova. Grobovi su tek kamenje postavljeno uz noge i uz glavu mrtvaca. Nema natpisa koji bi ih razlikovali. Svjetlost je jako slaba. Ubrzo će se početi smrkavati. Montse osjeća drhtavicu. Želi se vratiti kamionetu kad odjednom ugleda na izvjesnoj udaljenosti neku siluetu. Iznenadi se. U početku pomisli da je neki pas, ali užasavajući izraz Laylina lica ju prestraši. Bolničarka krikne i privije se uz Montse. Iz zemlje, napola ukopan, ustane neki čovjek. Iako gotovo uopće nema više svjetlosti, primjećuje da je gotovo nag. Zgrabi

svoju odjeću i s turbanom na glavi, dade se u trk. Brahim stiže trkom, uznemiren Laylinim krikom. Kad vidi što se dogodilo, poče bacati kamenje na onoga luđaka.

- Što je tamo radio taj čovjek? dovikuje Montse Layli.
- Ne znam. Ni ja ga nisam vidjela.

Brahim kaže nešto svojoj zaručnici. Layla to prevodi Montse.

- Kaže da je to onaj jadni starac kojega smo sinoć vidjeli. Demon. Čovjek je posve lud.
 - Idemo moli ju Montse, nervozno. Počinje se smrkavati.

SA KROVA saharske četvrti Zemla grad je izgledao poput lađe koja samo što nije potonula u more pijeska. Iz moderne zone El Aaiúna stizali su do tamo odjeci meteža. Jako malo ljudi znalo je što se zapravo događa; stoga su se svi kretali nepovjerljivo, pokušavajući izbjeći prepreke evakuacije koja je bila sve kaotičnija.

U Hata-Rambli prevladavao je osjećaj zaprepaštenosti. Nitko nije mogao čak ni zamisliti što će se dogoditi s ljudima koji ostaju u gradu. Ljudi su onako neodređeno pretpostavljali da će ih prije ili kasnije stići neka velika katastrofa. Arapi iz perifernih četvrti tražili su vozila da što hitnije napuste grad. Oni najmalodušniji, uvidjevši da će uskoro biti okupirani, krenuli su u pustinju s kolima koja su vukli tovari, u kojima su nosili tek najnužnije namirnice dostatne za preživljavanje od nekoliko dana. Onaj tko je imao vozilo, bio je povlašten. Teritorijalna policija patrolirala je na gradskim ulazima i izlazima, posebno na cesti

za Smaru, vraćajući sve one koji su pokušavali pobjeći. Ipak, pustinju je teško bilo nadzirati, i u pola noći rasulo bi dosegnulo dramatične granice.

Santiago San Román provodio je jutra na krovu Lazaareve kuće. Osjećao se poput ptice koja je sletjela na krletku. Četvrt je bila autentični zatvor u koji je teško bilo ući i izići. Iako nije bilo ni jednoga arapskog stanovnika grada koji se nije dosjetio kako će se kretati po gradu ili kako nadmudriti kontrolu, žitelji četvrti Zemla nisu željeli otići otamo i napustiti žene i malu djecu. Vijesti koje su stizale preko marokanske televizije bile su uznemirujuće. Iako je najavljeno da će marokanska okupacija Sahare proteći mirno, oni koji su dolazili sa sjevera, donosili su zbunjujuće vijesti. Više od deset tisuća vojnika bilo je već unutar španjolske provincije, šireći se poput mrlje u smjeru glavnoga grada.

Sid-Ahmed pronađe Santiaga kako sjedi na vrhu kuće s nogama koje mu vise na fasadi pušeći cigaretu. Otkad se vratio, legionar se nije više ponašao kao prije. Pokazivao je slabo zanimanje za stvari i činilo se da ne razumije u potpunosti sve što se događa. Dane je provodio na krovu, slušajući što se događa na ulici. Trgovac sjede kraj njega i zapali lulu.

- Trebam te, prijatelju - reče mu Sid-Ahmed. - Ti si jedina osoba koja mi može pomoći.

San Román se nasmiješi prisjetivši se kad je posljednji put trebao njegovu pomoć. Međutim, ne reče što misli; nastavi šutjeti, gledajući prema pustinji.

- Potrebno mi je da noćas mene i mojega oca izvučeš iz grada svojim vozilom.
 - Možeš ga uzeti kad želiš. Znaš gdje se nalaze ključevi.

Arapin je tražio odgovarajuće riječi, ali nije znao kako bi počeo.

- Znam, prijatelju, ali ne želim tvoje vozilo. Želim da nas ti odvezeš. Kasnije ćeš se moći vratiti.
 - Ti se nećeš vratiti?
 - Ne, ne, naravno da se neću vratiti. Odlazim zauvijek.
- U tom slučaju možeš zadržati Land-Rover zauvijek odgovori mu Santiago lakonski. Ne vjerujem da je vojsci toliko potreban.
- Ne, nisi me razumio. Želim da se poslije vratiš u grad s kolima. Moja djeca i moja žena ostat će ovdje. Želim da se brineš o njima. Ne mogu ti za sada više reći.

Santiago više nije bio zamišljen. Sid-Ahmedove riječi učiniše mu se iskrenima. Iznenada se vrati u zbilju. Čovjek je bio ozbiljan, jako ozbiljan. Rijetko ga je kad takvoga vidio. Po prvi put nije se osjećao malodušno pred njim.

- Gdje želiš otići?

- Još uvijek ne znam. Samo želim da nas izvedeš iz El Aaiúna. Kasnije ću ti reći gdje ćeš nas ostaviti. Ujutro ćeš opet biti ovdje. Razgovarao sam o tome s mojom i s Andíjinom obitelji. Oni se slažu. Ovdje ne mogu učiniti ništa, a svojemu sam narodu potreban.
 - Tvojemu narodu?
- Da, prijatelju, mojemu narodu. Mene zacijelo ne bi pustili da iziđem, ali ako sam u društvu legionara neće biti problema. Razumiješ?

Santiago San Román je razumio. Te iste noći napuni vodu u hladnjaku, uvjeri se da u rezervoaru još ima benzina pripremivši se da izvuče iz grada Sid-Ahmeda i njegova oca. Pričekaše da padne noć i oprostiše se od cijele obitelji. Arapinova supruga je plakala, nastojeći ne remetiti tišinu. Andía zagrli Santiaga, i legionar bi prisiljen uložiti napor da ju odvoji od sebe. Unatoč ozbiljnosti njezina izraza lica, osjećao se sretnim kad je vidio da je djevojka tako potresena. Bio je to kratak i suzdržan rastanak.

Naredniku San Románu nije bilo teško izići iz četvrti. Vojnici koji su stražarili kraj bodljikavih žica imali su druge stvari na pameti. Usprkos naredbi, nisu bili jako revni u stražarenju. Čim ugledaše naredničko ordenje, nisu ometali prolazak vozila. Umjesto da se zaputi na cestu za Smaru, Santiago je slijedio Sid-Ahmedove upute. Usprkos tome što mu je isprva rekao, činilo se da Arapin dobro zna kamo ide. Potražiše korito Saguije i nastaviše uzvodno od rječice. Rijeka jedva da je imala vode. Pod svjetlošću mjesečine mogla se raspoznati crvenkasta boja lokvi. Arapin je poznavao sve staze, gazove, tragove.

- Ako ćemo jako daleko ići, ostat ćemo bez benzina – upozori ga Santiago.

Sid-Ahmed nije se obazirao na to upozorenje. Santiago nastavi voziti još dva sata, a nije baš znao kamo ide. Nije bilo ni ceste ni tragova. Land-Rover je napredovao posred pustinje, ponekad slijedeći stare tragove, a ponekad se probijajući kroz kamenjar. Santiago, koji se oduvijek divio načinu na koji se Arapi snalaze po mraku, prepusti se da ga sada vode istim tim putevima, ne razlikujući sjever od juga. Ali sigurnost kojom ga je Sid-Ahmed vodio, ulijevala mu je povjerenje.

Nekih trideset kilometara od El Aaiúna vozilo ostade bez goriva.

- Upozorio sam te, dovraga, upozorio sam te! Put je završen.

Sid-Ahmed je i dalje ravnodušno sjedio pokraj njega, ne prestajući gledati prema nekoj neodređenoj crti na obzorju.

- Smiri se, prijatelju, ništa ti se neće dogoditi. Bog će nam pomoći.

San Román je često puta čuo tu rečenicu, ali nikada mu nije tako isprazno zazvučala kao tom prilikom. Pokuša ostati smiren. Tišina je bila zastrašujuća. Nije bilo ni daška vjetra. Arapin pomogne svome ocu da iziđe iz kola. Posjedne ga pored jedne akacije i ode potražiti nešto u kolima. Vrati se sa čajnikom, čašama, šećerom i

vodom. Nemajući kamo, legionar je još jednom morao ustuknuti pred karakterom pustinjskih ljudi. Vidjevši kako je Sid-Ahmed pripremao pribor za pripravljanje čaja, shvati da im se ništa lošega neće dogoditi na tom tako negostoljubivu mjestu. Postade jako hladno. Arapin se udalji nekoliko metara i iščupa suhe grane argane. Zatim odreže bijelo trnje akacije. Napravi udubinu u zemlji i zapali vatru. Dok je voda ključala, a starac se pokušavao zagrijati, Sid-Ahmed poče razgovarati o nogometu. Santiago nije znao da li da se smije ili da počne vikati.

Ispili su tri čaja, i nastavili bi piti da na vrhu nekog brežuljka ne zasja svjetlost. Legionar ustade, uznemiren, i upozori dvojicu Arapa.

- Ostani sjediti. Budi miran, prijatelju, ništa se ne događa.

San Román posluša. Ništa mu drugo nije preostalo. Svjetla se udvostručiše. Nakon izvjesnog vremena počeše se dobro razlikovati farovi dvaju vozila. Nesumnjivo su vidjeli vatru. Približiše se jako polako, zasljepljujući dugim svjetlima. Sid-Ahmed nije se micao, niti je bilo što govorio. Vozila se zaustaviše pored Land-Rovera Nomadske vojske. Iziđoše trojica-četvorica ljudi i zaputiše se jako sporim korakom prema akaciji. Kako su napredovali, izgovarali su dugi pozdrav, a Sid-Ahmed im je prirodno uzvraćao.

- Yak-labéss.
- Yak-labéss.
- Yak-biher. Baracalá.
- Baracalá.
- Al jamdu lih-llah.

Iznenada, kad se nađoše blizu vatre, Santiago osjeti kako mu je srce zatreperilo. Čovjek koji je išao ispred svih njih bio je Lazaar. Nosio je uniformu, ali to nije bila odora Nomadske vojske. Arapin se ljubazno smiješio. Narednik San Román nije bio u stanju stati na noge. Lazaar pozdravi s velikim poštovanjem starca, stavi mu ruku na glavu i zatim pomogne Santiagu da ustane. Dugo ga zadrži u zagrljaju.

- Prijatelju. Znao sam da ću te ponovno vidjeti. Hvala.
- Zašto hvala?
- Jer si se brinuo o mojoj obitelji. Sve su mi ispričali.
- Ispričali? Što su ti ispričali?
- Znam da su te zatvorili zbog suradnje s nama. Andia je jako ponosna na tebe.
 - Andía? Otkud ti znaš što misli Andía?

- Piše mi. Ona mi sve kaže. Osim toga, Sid-Ahmed nas o svemu dobro informira.

Santiago odusta od daljnjega ispitivanja u strahu da ne ispadne glup. Sid-Ahmed ostade miran, kao da je taj susret najprirodnija stvar na svijetu. Ponovno se posveti pripremanju čaja. Nikome se nije žurilo te noći, osim Santiagu, koji je očajavao pri pogledu na usporenost tih ljudi. Satima su razgovarali o hladnoći, vjetru, lisicama, bunarima, kozama, devama. I po prvi put Santiago osjeti da ga uvažavaju uvjerivši se da ne razgovaraju na hasaníji nego na španjolskome. Za to vrijeme Sid-Ahmedov otac je spavao ne sudjelujući u razgovoru. Postalo je jako hladno, ali nitko se nije žalio. Kad se činilo da su već svi razgovori iscrpljeni, Lazaar se obrati Santiagu San Románu .

- Ako si došao dovde, nije to samo da bi dovezao Sid-Ahmeda i njegova oca. Ja sam bio taj koji ga je zamolio da dođeš s njim.

Santiago je sada već znao da postavljati pitanja znači odgađati odgovore. Zato ga nije prekinuo, usprkos znatiželji koju je osjećao prema svemu.

- Moram te nešto zamoliti, San Román: želim da izvučeš moju obitelj iz El Aaiúna i odvedeš ih u Tifariti. Okupljamo tamo sve ljude koji su nam dostupni legionar nastavi potiskivati pitanja koja su ga salijetala. Okupiraju nas sa sjevera i, ako su naše vijesti točne, i Mauritanci žele ući na naš teritorij.
 - Želiš da ih odvedem u Tifariti? Sve njih?
- Da, prijatelju, sve. Moju majku, tetu i braću. Zajedno sa Sid-Ahmedovom suprugom. Njihova su djeca već s nama.

Santiagu se ta misija učini velikom. Po prvi put mu se učini da su po pitanju rata stvari krenule ozbiljno. Ideje su mu se gomilale u glavi i osjeti kao da su svalili na njegova pleća isuviše težak teret.

- Čak ne znam niti hoću li se biti u stanju vratiti. Rezervoar goriva je prazan - reče naivno.

Lazaar se ni na trenutak nije prestao smiješiti.

- To ćemo riješiti.
- I hoću li znati doći do Tifaritija?
- Bog će ti pomoći.
- Jesi li siguran?
- Naravno. Da nisam siguran, ne bih te ništa molio.

Sve do zore legionar nije uspio ni oka sklopiti. Hladnoća mu se uvukla u kosti. Dok su Arapi spremali stvari sa savršenom mirnoćom, njega je želudac bolio od nervoze. Napunili su mu rezervoar Land-Rovera pretakajući benzin gumenom

cjevčicom iz rezervoara drugih vozila. Kad je kucnuo čas da se oproste, Santiago pokuša biti iskren, usprkos strahu da će ispasti beskoristan.

- Mislim da neću pronaći put za povratak. Svaki grm mi je nalik jedan drugome. Osim toga, sinoć se ništa nije vidjelo.
- Zaboravi na sinoć reče mu Sid-Ahmed. Stigli smo prečicom, ali ti se možeš vratiti slijedeći rijeku.
 - Kakvu rijeku? Ovdje nema rijeke.
- Gledaj, idi prema onome brežuljku. Vidiš ga? Prijeđi na drugu stranu i vozi u smjeru sunca. Vidjet ćeš suho korito. Ne znaš prepoznati suho korito rijeke?
 - Naravno da znam.
- Slijedi ga prema sjeveru. Ne odvajaj se od njega. Nakon deset kilometara naići ćeš na malo vode. Rječica će se nadovezati na Saguiju. Slijedi riječni tok i ne možeš se izgubiti.
 - A Tifariti? Neću se zagubiti na putu?

Lazaar odreže granu akacije i položi dva kamena na tlo. Povuče crtu i pokaže mu smjer.

- Nemoj poći nikakvom cestom. Uvijek preko pustinje. Ako ideš prema istoku, nećeš se izgubiti. Idi uvijek u smjeru Smare, a čim naiđeš na tragove kotača na tlu u smjeru jugoistoka, slijedi ih. Samo prati te tragove. Pustinju su obilježili ljudi koji bježe u Tifariti. Svi bježe u tom smjeru. Za tri dana vidjet ćemo se tamo. I ne ulazi ni u kakvo naselje, bez obzira koliko ti se malo učinilo: moglo bi već biti okupirano i bilo bi jako opasno.

Santiago se udalji u Land-Roveru neprestano gledajući u retrovizor. Čim je izgubio iz vida druga vozila, usredotoči se na brežuljak. Čak ni kad su ga iznenadili s eksplozivima, nije bio tako preplašen kao u tom trenutku. Slijedio je bez pretjeranoga uvjerenja Sid-Ahmedove upute pokušavajući voziti jednako tako sigurno kao što to čine Arapi. Učini mu se pretjeranim povjerenje koje mu ti ljudi poklanjaju. Ali ugledavši u daljini, nakon dva sata putovanja, bijele kuće u El Aaiúnu i jajolike krovove, pomisli kako ga više ništa neće spriječiti da stigne u Tifariti s Lazaarovom obitelji.

Dočekaše ga kao da ga već mjesecima nisu vidjeli. Santiago detaljno prepriča susret sa starijim bratom. Lazaareva majka i teta slušali su ga ne trepnuvši. Kad doznaše da moraju otići, počeše se pripremati za bijeg. U glavnoj sobi gomilale su se kutije s hranom, odjećom, posuđem za koje San Román nije znao čemu može poslužiti. Sid-Ahmedova žena preseli se u kuću. Legionar pokuša organizirati polazak kao da je riječ o vojnim manevrima. Prvo napravi reviziju trupe. Tri odrasle žene, četiri djevojčice i šest mladića. Najmlađa djevojčica imala je nekih tri godine, a najstariji od braće prešao je osamnaestu. Četrnaest osoba bilo je puno

da bi se vozili u jednome vozilu. Priopći to Andíji, pokušavajući ne dramatizirati, ali djevojka se nije previše obazirala na tako beznačajnu pojedinost.

Santiago odluči spustiti se u grad ne bi li ukrao neko vozilo. Društvo mu je pravio najstariji od braće. Međutim, nije im baš bilo jednostavno kretati se po ulicama. Na pločnicima su bili postrojeni legionari, kao da čekaju na defile. Teritorijalna policija zaustavljala je vozila u kojima je putovalo više od dvije osobe ili koja su bila preopterećena. Avenijama bi kružilo tek pokoje vozilo, a čak nije bilo ni automobila parkiranih na pločnicima. Neka su vozila imala slomljene brisače, ili razvaljene brave. Drugima su pak pokradeni dijelovi pa su iz otvorenih hauba virili motori na izdisaju. Na jednom križanju dviju avenija Santiago naglo zakoči primoravši Arapa da ustukne do zida. Nekoliko metara dalje, na jednome kontrolnom mjestu pretresali su nekoliko Arapa kojima su naredili da iziđu iz vozila. Španjolski vojnici, s Cetmeom prebačenim preko ramena, prisilili su ih da stanu uza zid, raširenih ruku i nogu. Ali ono što ga natjera da se zaustavi bio je glas vodnika koji mu je bio bolno poznat. Bio je to Baquedano. U trenutku mu se zamagli pred očima i osjeti strah. Vodnik je bio izvan sebe. Vikao je na Arape kao da su opasne životinje. Odjednom ošamari najmlađega zatočenika i sruši ga na zemlju. Mladić pokuša pobjeći, ali Baquedano mu položi nogu na lice i poče ga mlatiti. Santiago San Román žarko poželi da mu je pri ruci kakvo nabijeno oružje. Strah mu prijeđe u bijes.

- Ubit ću ga reče Andíjinu bratu, ali Arapin ga zaustavi.
- Moraš nas odvesti u Tifariti. Mi sami ne možemo izići odavde.

Vratiše se u četvrt Zemla, spremni da krenu idućega dana čim padne noć. Prtljaga cijele obitelji bila je veća od samoga vozila.

- Ne možemo ponijeti sve to. Ne stane u Land-Rover. Gdje ćemo se mi smjestiti?
 - Na krov uzvrati Andía najprirodnije što je mogla. Stisnut ćemo se.

Santiago je znao da je to nemoguće, ali se bojao razočarati je. Nije ništa rekao, iako su ga te noći opsjedale užasne noćne more u kojima su osobe, prtljaga i životinje ulazile i izlazile kroz automobilski prozor u neprekidnom pokretu. Iduće jutro proveo je pokušavajući nabaviti benzin. Nije mu bilo lako, ali uspio je napuniti tri kante u zamjenu za jednu kozu. Međutim, problemi su tek počeli. Ispočetka su to bile tek neodređene glasine koje su stizale iz novoga dijela grada. Nakon toga, susjedi su ih potvrdili. Ponovno je El Aaiún bio čvrsto zatvoren. Toga prvog prosinca otkriven je podmetnuti eksploziv u hotelu Parador Nacional. Iako se u prvome trenutku mislilo da Polisario stoji iza svega toga, naposljetku se doznalo da su neuspjeli atentat pripremali jedan španjolski zapovjednik i neki vodnik artiljerijski tehničar. Eksploziv je doista pronađen pokraj plinskih boca u jednome dvorištu Paradora. Otamo je procurila vijest da su u hotelu smješteni marokanski i mauritanski mandatari, spremni preuzeti administraciju područja. Pooštrile su se sigurnosne mjere. I opet se nije puno biralo koga će strpati u zatvor. Toga prosinačkog dana bilo je nemoguće voziti se kolima po El Aaiúnu, a da vas neka

patrola ne zaustavi i ne pretrese. Santiago je priznao pred cijelom obitelji da nije moguće izići iz grada.

Legionarov plan bio je da pobjegnu pješice, u zoru, prelaskom preko rijeke. Uz malo sreće mogli bi svi proći, čak i mala djeca. Zatim bi se on vratio ne bi li pokušao izići iz grada u Land-Roveru, u naredničkoj uniformi. Pokušao ih je uvjeriti da ga, ako ga vide natovarenog svim tim kutijama i s ljudima na krovu vozila, neće pustiti da iziđe. Ali Lazaareva majka toliko je vjerovala u vojnika, da nije ni pomislila da ne bi mogli u tome uspjeti. Nakon vijesti o atentatu, međutim, bijeg je postao nemoguć. San Román nije imao drugog izbora nego pričekati povoljnije okolnosti za izlazak. Znao je da ako tada ne pokuša, neće mu to ni na koji način poći za rukom. U svakom slučaju, već je bilo nemoguće u previđenom roku stići u Tifariti.

Dani su prolazili u mučnoj nesigurnosti. Svi su zapitkivali legionara što čeka, pa iako su njegove mjere opreza bile opravdane, nisu do kraja razumjeli zašto Santiago nije održao riječ. Dana 10. prosinca jedna od glasina koja je kružila cijelom četvrti postade zbilja. S mauritanskoga radija jasno se čula vijest: mauritanska vojska napala je španjolsku provinciju Sahara s juga. El Aaiún, naposljetku, pretvorio se u mišolovku. Čim su to ispričali Santiagu, otvori haubu Land-Rovera i poče govoriti motoru kao da je riječ o kakvoj osobi. Pregleda nekoliko puta kvačilo. Očisti zavrtnje akumulatora. Provjeri razinu ulja i tekućine u hladnjaku. Smanji tlak u gumama. Zatim iziđe prošetati gradom. Vrati se prije ponoći. Uđe uznemireno u kuću i priopći svima da je kucnuo čas da krenu. Nitko nije spavao. Činilo se da su Arapi predosjetili što će se dogoditi.

- Morate se jako požuriti. Svi u kola. Izići ćemo u Land-Roveru.
- A straža?
- Nema straže. Grad je otvoren. Nešto se ozbiljno događa.

Kad Santiago ugleda kako su prtljaga i putnici uspjeli stati u vozilo, nije mogao vjerovati vlastitim očima. U prednji dio vozila sjedoše tri starije žene i dvije male djevojčice. Otraga su sjele Andía i njezine tri sestre. Prtljaga je zauzimala ostatak prostora. Djevojčice su bile stisnute uz staklo. Šestorica dječaka popeše se na krov čvrsto se držeći za željezne prečke na platnenom krovu vozila i za ostatak prtljage. Najstariji dječak prepriječio se na prednjoj strani da njegova braća ne izlete s vozila prilikom kočenja, a drugi je isto to radio na stražnjem dijelu. Legionar ne reče ništa, iako mu se činilo ludošću voziti u tim okolnostima. Uđe u kola i kad se spremao okrenuti ključ da pokrene vozilo, osjeti kako se nešto miče kod njegovih nogu. Samo što nije kriknuo. Bile su to dvije kokoši. Pod nogama žena ugleda siluetu koja je bila nalik psu. Smjesta prepozna kozu. Lazaareva majka nasmiješi se legionaru sa smirenošću koja nije odgovarala okolnostima u kojima su se nalazili.

- Bez krova ne možemo izići iz grada.

Santiago nije ništa prigovorio. Vozilo se poče teškom mukom kretati. Legionar je bio siguran da će se zaustaviti prije no što stignu do kraja ulice. Nije bilo tako. Zatim su izišli po nekoj pustoj cesti, prepunoj kamenja, krenuvši zaobilaznim putem oko četvrti. Doista, nije bilo ni traga španjolskim vojnicima. Land-Rover je šepao izbacujući crni dim. Potražio je cestu za Smaru da bi izišao iz grada ugašenih farova. Napredovali su tako polagano da se gotovo moglo koračati pored vozila.

San Román se prisjeti upozorenja koje mu je dao Lazaar da nikada ne slijedi cestu. Čim teren postade ravan, udalji se prema pustinji. Gume su prelazile preko kamenja kao preko oštrih noževa, ali vozilo se ne zaustavi. Dobro je poznavao taj put, barem do križanja koje se nadovezivalo na put za rudnike fosfata poduzeća Bu Craa. Iako je gubio iz vida cestu, Santiago se orijentirao prema vrhovima brežuljaka. Mnogo je puta prevalio taj put, pa mu je čak bilo poznato i rijetko drveće i profil obzorja. Trebalo mu je više od tri sata da stigne do križanja na kojemu se odvajala cesta za Smaru. Bila je to, međutim, udaljenost koja se u drugim okolnostima mogla proći za malo više od pola sata. Vozilo je jako sporo napredovalo. Prema tragovima kotača bilo je očito da su mnogi žitelji Sahare odlučili prije toga također pobjeći cestom. Usprkos sporoj vožnji, Santiago ni jednoga trena nije mogao svrnuti pogled s terena. Bilo koji pješčani prijelazi mogli su biti nesavladiva zamka. Ako je, da izbjegne oštro kamenje, vozio po pijesku, vozilo bi počelo tonuti i gume bi klizale. Tada bi dječaci iskočili iz vozila i počeli ga gurati ili bi uklanjali pijesak rukama ispred guma. Nitko nije prozborio ni riječi. Svi su gledali obzor kao da pogledom mogu brže napredovati. Na križanju Edchere prema Gaadi, Santiago odluči krenuti cestom i izići iz kamenjara. Smatrao je da bi se inače mogli lako izgubiti. Imao je osjećaj da napreduju pustinjom u mučnome cik-caku. Nastavi li tako, neće imati dovoljno goriva da prođe skoro četiri stotine kilometara do Tifaritija. Land-Rover se neobjašnjivo i dalje kretao bez obzira na preopterećenost.

Cesta je nalikovala groblju vozila. Svakih nekoliko kilometara pronašli bi neko napušteno vozilo ili kamion, sve u smjeru Smare. Santiago, znajući koja je vrijednost rezervnih dijelova, uvijek bi se zaustavio. Međutim, vozila su rastavili njihovi vlasnici ili drugi vozači koji su došli na istu zamisao. Ako bi zaostao poneki kotač, bilo je to samo zato jer je bio ispuhan. U rezervoarima nije bilo goriva. Izvadili su im akumulatore, karburatore, farove, lak i upravljače. Oni koji bi ostali bez vozila, skidali bi rezervne dijelove i nastavljali pješice. Uzduž cijeloga puta vidjele su se male skupine, utaborene nedaleko ceste, kako odmaraju da bi nastavili pješačenje. Ponekad bi ih pretekao poneki kamion ili kamionet, ali nijedan od njih nije vozio po cesti. Neke su obitelji hodale sa svom svojom imovinom natovarenom na tovara, s kozom koja je išla za njima. San Román, ipak, nije se usuđivao skrenuti sa ceste. Svaki bi čas zaustavljao vozilo ostavljajući haubu otvorenu da se motor ohladi.

Za deset sati nisu prevalili više od pedeset kilometara. Prije podneva, Santiago se uvjerio da tako neće moći stići do Tifaritija.

- Moramo se usput osloboditi stvari. Land-Rover samo što nije pregorio.

Sid-Ahmedova supruga zaniječe glavom. Santiago je očajavao što nitko u obitelji, čak ni Andía, nema sluha za njegova upozorenja. Pokuša napuniti hladnjak vodom, ali jedan od dječaka posavjetova ga da to ne čini.

- Ako uliješ vode u vozilo, umrijet ćemo od žeđi. Bolje da stane auto.
- Ali ako auto stane, i mi ćemo umrijeti.

Morao se sa svima posavjetovati da bi mu dopustili da ulije barem pola litre. Naposljetku donese odluku da toga jutra ne mogu nastaviti dalje. Bilo je isuviše vruće. Automobilski je lim isijavao toplinu i gume su se počele omekšavati, iako je bio prosinac. Pogled na vozila napuštena u jarku naposljetku ih uvjeri. Udaljiše se kilometar od ceste i utaboriše se iza jednoga brežuljka. Dok je Santiago pregledavao gume, obitelj je podigla improvizirani šator. Činilo se da svatko od njih točno zna što mu je činiti. Santiago se najviše od svih preznojavao. Kad primijeti kojom brzinom voda nestaje iz njegova tijela, odluči da više neće točiti vodu za motor dok se ne uvjeri da se u blizini ne nalazi neki bunar.

Smjesta shvati da je koza njihovo životno osiguranje. S kozjim mlijekom i datuljama koje su ponijeli, svi su se uspjeli nahraniti. Zatim legnuše u sjeni, pokušavajući se ne micati niti rasipati energiju. Čak ni zvuk vjetra nije uznemiravao mir počinka. Santiago zaspa dubokim snom.

Podiže se blagi vjetar koji olakša vrućinu i donese prodorni zvuk. Arapi upozoriše Santiaga na tu buku. Naćuli uši.

- To su kamioni - reče San Román.

Pope se na vrh brežuljka i polegne tijelom na zemlju, pokušavajući provjeriti o čemu je riječ.

Iz Gaade se spuštala kolona vojnih vozila. Čim ih ugleda, shvati što se događa.

- Idu prema El Aaiúnu. Stižu sa sjevera. To mogu biti samo Marokanci.
- Što ćemo sada? upita Andía legnuvši pokraj njega.
- Ne možemo se pomaknuti. Čim nas opaze, natjerat će nas da se vratimo. I to u slučaju da nas ne zatoče.

Čekali su na jednom te istom mjestu sve do kasno u noć. U zoru spremiše svoje taborište i nastaviše put. Sada im nije bilo druge nego putovati po pustinji. Cesta je bila isuviše opasna.

Trebalo im je šest dana da prijeđu dvjestodvadeset i dva kilometra do svetoga grada u Smari. Nekim čudom, gume su se na vozilu probušile samo jedanput. Kad se grad pojavio na vidiku, Santiago odahnu s olakšanjem. Sada su ga mučile druge brige. Morao je nastaviti prema jugoistoku, u smjeru mauritanske granice. Bojao se da ne naleti na osvajačke susjede s istoka, Mauritance. S vremena na vrijeme neko bi ih vozilo preteklo, ili bi naletjeli na obitelji koje su bježale pješice.

Neki su napustili El Aaiún prije više od mjesec dana. Svaki put kad bi naišli na nekoga, zaustavili bi se, podigli improvizirane šatore, pripremili čaj informirajući se o posljednjim glasinama koje su kružile Saharom. Za to vrijeme Santiago je šetao nervozno, neodlučno, zabrinuto. U njemu je rasla grižnja savjesti jer nije održao svoju riječ. Obećao je odvesti obitelj do Tifaritija za tri dana, a ako nastave ovim ritmom, više neće biti nikoga na vojnom okupljalištu kad stignu.

Ali ono najgore tek ih je čekalo. Usred noći, boreći se protiv olujnoga vjetra, Santiago izgubi trag automobilskih guma. Iznenada se nađe ispred jednoga brežuljka kojega je bilo nemoguće zaobići. Vrati se istim putem i ponovno se izgubi. Više nije mogao slijediti ni tragove svojega vlastitog vozila. Osim toga, teren ponovno postade nepristupačniji. Kad shvati da se moraju zaustaviti, već je bilo isuviše kasno. Srce mu se stegnu kad začu specifičan zvuk u motoru. Uspio ga je čuti usprkos vjetru. Hladnjak je polako ostajao bez vode. Izašao je iz vozila, ali ništa nije uspio vidjeti od pijeska. Nije mogao otvoriti haubu, a kada je to učinio, pijesak je prekrio sve dijelove motora. Pade koljenima na tlo i poče ponavljati neku molitvu na arapskome koju je naučio napamet nakon što ju je toliko puta čuo.§

Oluja nije prestala sve do podneva. Barem nije bilo previše vruće. Land-Rover je bio skoro zakopan pod pijeskom. Žene su se još jednom posvetile podizanju improviziranoga logorišta, a mladići skupiše suho granje za čaj. Već su se više od dva tjedna hranili kozjim mlijekom i datuljama. Lazaarov stariji brat ostade kraj legionara da mu pomogne kod vozila.

- Ne možemo napuniti hladnjak.
- Zašto?
- Negdje je nastala pukotina. Čak i da ulijemo svu preostalu vodu, ponovno bi iscurila.
 - Bez kola, bez vode. Ne, ne možemo, prijatelji.

Santiago odustane, poražen, i bespomoćno se sruši na zemlju. Andía, pokraj njega, otirala mu je znoj sa čela. Djevojka je bila sigurna da će ih legionar izvući s toga mjesta. Ako je bilo suditi po njezinu osmjehu, u to uopće nije sumnjala.

Prvo što je učinio, kad se oporavio od umora, bilo je da se pokuša orijentirati. Mladići krenuše hodati i on ih pokuša slijediti. Nije baš bilo jednostavno, ali naposljetku pronađoše tragove drugih vozila. Bili su se udaljili četiri, pet kilometara. San Román pokuša zadržati smirenost. Trebalo im je još nekoliko dana da stignu do Tifaritija. Odlučio je da će se odmoriti i zatim nastaviti put, ostavljajući za sobom prtljagu. Nakon svega što su prošli, sada je već bio uvjeren da je koza njihova jedina mogućnost za preživljavanje. Hodajući možda bi mogli stići za tjedan dana. Previše vremena za malu djecu. Dok je razmišljao kako bi to mogao predložiti obitelji, pade mu na pamet jedna zamisao. Stiže u logorište, potraži jednu od kanti s benzinom i pomokri se u nju. Lazaareva majka jako se uozbilji, ali dječaci se nisu prestajali hihotati, kao da je legionar poludio. Zatim ih

sve zamoli da se pomokre i napune kantu. Ispočetka se njegova ideja činila suludom, ali kad su malo bolje razmislili, složili su se da Španjolac zna što čini. Za sat vremena prikupio je mokraću četrnaest osoba, i uz pomoć lijevka napunio hladnjak. Srećom, nije se u potpunosti ispraznio. Stoga približno izračuna gdje bi mogla biti pukotina. Svi dječaci, kao da je riječ o kakvoj igri, počeše promatrati motor odozdo ne bi li otkrili gdje se točno nalazi pukotina. Bilo je jednostavno. Na tlu se stvarala jedna lokva, točno na mjestu gdje je tekućina curila. Santiago izvadi komad kućnoga sapuna i uvuče se ispod vozila. Nikada nije pomislio da će primijeniti u praksi ludost o kojoj je slušao kako pričaju Arapi iz Nomadske jedinice. Poče trljati sapunom hladnjak sve dok nije nastao kašasti premaz.

Gotovo dva sata proveo je trljajući sapunom preko pukotine, sve dok ga prsti nisu počeli peći od nagrizajuće sode. Zatim zgnječi cijeli sapun dlanom. Iziđe na sunce i ispruži se na zemlju. Osjećao se iscrpljenim. Arapi su ga promatrali kao da gledaju predstavu koju ne mogu razumjeti.

- Sad treba pustiti da se suši nekoliko sati. A poslije ćete se svi trebati pomokriti.

Trebalo im je dva dana dok ne napuniše hladnjak do vrha. Ako ne piju puno vode, ne mogu ni puno mokriti. Naposljetku, Santiago stavi ključ u kontakt, okrenu ga i motor poče brektati. Pričeka dok se nije uvjerio da ne izlazi nikakva tekućina iz hladnjaka. Andía se nije prestajala smijati i vikati Santiagu riječi na *hasaníji*. Za manje od sat vremena logorište je bilo demontirano i vozilo ponovno natovareno.

Pet dana poslije krajolik se poče mijenjati. Broj vozila i ljudi koji su napredovali pješice najavljivali su da Tifariti nije daleko. Stigli su 24. prosinca, nakon trinaest dana najtežega puta koji je Santiago ikada poduzeo. Stigli su gotovo s mjesec dana zakašnjenja. Mnogo kilometara prije Tifaritija, vojska fronta Polisario pokušavala je unijeti reda u onaj kaos. Skupljali su kamionima one koji su išli pješice, uklanjali s ceste pokvarena vozila, dijelili vodu onima koji su ostali bez nje dajući im upute kamo se trebaju zaputiti. Santiago San Román prepuštao je Andijinoj majci sporazumijevanje s vojnicima. Bio je uvjeren da njegova na nulu ošišana kosa i status legionara neće izazvati simpatije među vojnicima fronta Polisario.

Španjolska vojska napustila je trg u Tifaritiju. Vojarnu i tržnicu zaposjeli su Arapi. Uokolo, u rasponu od dosta kilometara, smjestile su se izbjeglice. Tamošnji nomadi ponudili su svoje jaime za smještaj ljudi. Svaka obitelj pokušavala se organizirati što je bolje mogla. Improvizirana su dvorišta za životinje. Podignuta je privremena bolnica za najmanju djecu. Svaki čas stizali su kamioni i svakojaka vozila. Vojnici nisu bili sposobni ponuditi utočište tolikim ljudima. Usprkos umirujućim vijestima koje se pokušalo raširiti među pridošlicama, Arapi koji su tamo bili već dva mjeseca malo pomalo odlazili su u smjeru istoka, tražeći s druge strane granice utočište od negostoljubive alžirske hammade.

Toga popodneva, kad je Santiago stigao u Tifariti, podigla se pješčana oluja kakvu nije vidio čitavih godinu dana koliko je već živio u Sahari. Vrtlozi koje je stvarao vjetar čupali su *jaime* i podizali silne oblake prašine prema nebu.

Improvizirano logorište demontirano je za svega nekoliko minuta. Žene su kopale udubine u pijesku, stavljale djecu u njih i lijegale iznad njih, pokušavajući se pokriti *melfama*. Nije se moglo vidjeti ništa na udaljenosti većoj od tri metra. Santiago ostade u Land-Roveru, s Andíjom. Vjetar i pijesak ulazili su kroz sve pukotine. Nedostatak vodene pare bio je toliki da osjeti kako mu se suši očna jabučica. Bio je to jako neugodan osjećaj. Iako je ponekad pokušavao treptati, dok bi drugi put nastojao držati oči zatvorene, učini mu se da je ostao bez suza. Reče to Andíji, u velikoj neprilici. Djevojka mu poliže vjeđe da mu olakša, ali ove bi mu se istoga trenutka ponovno osušile. Na trenutak Santiago čak pomisli da će oslijepiti. Suhoća je bila nepodnošljiva. Andía ga pokuša primiriti. Kad je konačno vjetar prestao, u zoru, Santiago nije mogao otvoriti oči. Izvali se ispred šatora koji su montirali mladići i primiri se, jako preplašen, neprestano svjestan Andíjine ruke koja je stiskala njegovu.

Lazaareva braća tražila su posvuda prvorođenoga, ali nije ga bilo. Tri dana su ga tražili s jednoga kraja mjesta na drugo. Bilo je doista teško nabasati na nekoga u tome mjestu. Svakog dana broj Arapa koji su stizali u logorište bio je sve veći i veći. Iako je bilo teško prebrajati sve te ljude, broj izbjeglica približio se brojci od pedeset tisuća. Preko dana vrućina je pržila pijesak, a tijekom jutarnjih sati suha hladnoća uvlačila se u kosti onih koji su morali spavati gotovo pod vedrim nebom. Vojska je dolazila do vode iz bunara koji nisu bili otrovani, ali hrane je bilo u malim količinama. U tim okolnostima sve što su dovezli Land-Roverom sada su smatrali pravim blagom. Ona nekolicina jaja koja bi snijele koke i kozje mlijeko služilo je sada za prehranu obitelji. I čaj je bio koristan, dok ga nije ponestalo, kao što im je uzmanjkalo i šećera.

Kad se Santiagu oporavio vid, bijaše jako slab. Jedino je njemu voda iz bunara izazivala užasne proljeve. Andía se nije odvajala od njega. Sve do polovice siječnja njegovo se tijelo nije prilagodilo surovosti pustinje. I kad je već bio uvjeren da više neće vidjeti Lazaara, Arapin se pojavi jednoga hladnog jutra, u pratnji svoje braće, noseći stari kalašnjikov obješen o rame. Poljubi svoju majku i odmah zatim čvrsto zagrli Santiaga.

- Rekli su mi da si bio bolestan.
- Nije ništa. To je od vode iz ovih bunara i od vjetra na koje nisam navikao.

Lazaar pogleda svoju sestru ne skidajući osmijeh s lica.

- Brine li se Andía dobro o tebi?

Santiago je doista bio ganut. Oči mu se napuniše suzama koje su ga pekle.

- Bolje od bilo koga drugoga... riječi mu zapeše u grlu.
- Nisam mogao izvršiti svoje obećanje. Tvoja zemlja nema tako dobre ceste kako se tebi čini.

Lazaar ga ponovno zagrli.

- Pogledaj tko je ovdje.

Santiago se morao potruditi da prepozna Sid-Ahmeda. Vid mu više nije bio tako oštar kao prije. Trgovac je nosio fotografski aparat obješen oko vrata.

- Hoćeš li me slikati, Sid-Ahmed?
- Mogu odmah ako želiš.
- Sid-Ahmed sada radi za front Polisario. Njegova je misija da ispriča sve što se događa, da svijet dozna što se zbiva.
 - Namjestite se ovdje, ispred auta.

Dvojica prijatelja stadoše tamo gdje im je pokazao Sid--Ahmed, ispred Land-Rovera. Vjetar je iza njihovih leđa prevrtao kože s beduinskih šatora. Santiago popravi svijetloplavu *derrahu* i odmota si turban prebacivši ga odmotanog preko ramena. Pogladi si brkove koje je pustio da izrastu u posljednjih mjesec dana. Zatim skinu Lazaaru kalašnjikov i podiže ga lijevom rukom. Arapin opet podiže ruku u znak pobjede. Obojica prijatelja prebaciše si ruku preko ramena i približiše glave jedan drugome ne prestajući se smiješiti, kao da se boje da će izići iz kadra.

Te noći, izbjeglice pod šatorom koji je izigravao *jaimu*, ispričaše Lazaaru i Sid-Ahmedu sa svim pojedinostima o mučnom egzodusu koji su preživjeli. Lazaar izvijesti obitelj o situaciji u kojoj se sada nalaze. Arapsko stanovništvo iz nekadašnje španjolske provincije Sahare bježalo je navrat-nanos prema alžirskoj pustinji. Mnogi su pješačili. Nije bilo gotovo nikakvih vijesti o ljudima koji su ostali u gradovima, ali nitko im nije zavidio, usprkos patnjama proživljenim prilikom bijega.

Kad vjetar prestade puhati, zastrašujuća tišina zavlada cijelim taborištem. Nisu se čule ni koze ni psi. Netko reče, nakon što je prošlo puno vremena, da je ta tišina nagovještaj onoga što će se dogoditi. Ali te noći zapravo nitko nije mogao ni zamisliti što će im donijeti novi dan.

U devet sati ujutro, ponedjeljka 19. siječnja ništa nije dalo naslutiti u Tifaritiju da će dan donijeti nešto novo za one koji su morali sve napustiti. Osim što nije bilo vjetra, to jutro bijaše poput tolikih drugih jutara posljednjih mjeseci. Noć je bila jako hladna i neugodna dok vjetar nije utihnuo. Lazaareva braća već su otišla u potragu za vodom i uređivali su improviziranu *jaimu*. Santiago je spavao još uvijek držeći u zagrljaju Andíju, pokušavajući ju zagrliti. Djevojka je bila budna, ali radije je ostala tako, nepomična, dok se legionar ne probudi. Ali odjednom začu nešto što ju natjera da se strese pod pokrivačem. Santiago se probudi.

- Što ti je Andía? Želiš već ustati?
- Ne, ne. Slušaj, Santi.

San Román nije baš znao što ima na umu. Čulo se samo zveckanje čajnika i čaša. Ponekad bi meketanje koze narušilo tišinu. Ali Andía je bila sigurna u ono što je čula. Dobro je poznavala zvuk aviona.

- Izdaleka čujem avion.

Santiago pokuša nešto čuti, ali bez uspjeha. Postade svjestan ozbiljnosti situacije kad jedan od Arapkine braće uđe u *jaimu* vičući.

Do napada je došlo sa sjevera. Avioni su stigli iza stijena, gdje ih nitko nije mogao vidjeti sve dok se nisu našli iznad. Čak nisu ni nadlijetali u izvidnici. Čini se da su dobro znali kamo moraju letjeti. San Román iziđe trčećim korakom i stavi dlan na čelo promatrajući odakle lete. Bila su to tri francuska aviona tipa Mirage Fi. Dobro ih je poznavao: najbolji strojevi marokanske vojske. Približiše se poput vrha strijele, istresavši precizno svoj smrtni tovar. Čim padoše prve bombe, panika obuze taborište. Napalm i bijeli fosfor počeše proždirati jaime i paviljone kao da su od papira. Nakon buke eksplozija uslijedi bljeskanje plamena i naleti vreloga zraka koji su rušili pred sobom sve što im se našlo na putu. U samo jednom nadlijetanju napraviše rupu u taborištu poput užasnoga ožiljka vatre i razaranja. Ali svi su znali da će se avioni vratiti. Svatko potrča tamo gdje je mogao. Rupe od bombi u tlu bile su tako velike da se unutra mogla sakriti jedna osoba u stojećem položaju. Vatra je nekima presijecala bijeg. Santiago potraži Andíju pokraj sebe, ali ne nađe ju. Stotinu metara dalje ugleda kako nekoliko šatora gori. Odjednom postade jako vruće. Smrad na nagorjelo postade mučan. Potrči u suprotnom smjeru i tada shvati što se događa. Avioni su ponovno ispuštali napalm bombe iznad Tifaritija. Tko bi se zatekao blizu eksplozija, poginuo bi istoga trenutka, ali mnogo metara dalje ženske melfe počeše gorjeti od topline zraka. Neki bi, spaljeni od glave do pete, uspijevali potrčati nekoliko metara prije no što bi se beživotno srušili, pougljenjeni od fosfora. Nije se znalo u kojem bi smjeru trebalo trčati. Jedni su se spoticali o druge. Usred toga meteža, Santiago zastade i ostane gledajući u nebo. Jedva osjeti da mu se tlo miče pod nogama. Zatim ga udarni potisak eksplozije odbaci u zrak. Pade potrbuške, ali nije mogao ustati. Osjeti težinu u tijelu. Znao je da mu je spaljeno lice. Glasovi su se gasili u njegovoj glavi dok naposljetku ne ostade potpuno gluh. Primijeti da ga lijeva ruka peče. Okrenu se da pogleda i ugleda masu tijela i krvi. Nedostajala mu je šaka i polovica nadlaktice, ali gotovo uopće nije osjećao bol. Shvati kako bi bespotrebno bilo osoviti se na noge i dati se u trk. Nebo se zacrveni od vatre. Smjesta osjeti kako ga netko drži za vrat pokušavajući ga podignuti. Bila je to Andía. Njezino lice pretvori se u grimasu užasa. Plakala je i nije prestajala vikati iako ju on nije mogao čuti. Reče joj da ju voli, da se ne brine, a njegove vlastite riječi odjeknuše u njegovim grudima kao u praznoj kutiji. Andía prisloni lice na njegove grudi i zagrli ga kao da ga pokušava zadržati na rubu provalije. Nakon toga, Santiago San Román nije više ništa osjećao.

ALBERTO je nesumnjivo bio zadnja osoba s kojom bi se poželjela susresti na hodnicima bolničke uprave. Montse iziđe iz direktorskog ureda uvjerena da je donijela jako važnu odluku. Sada je znala da će se njezina savjest nastojati okrenuti protiv nje, ali bila je navikla na te rasprave. Osjećala se dobro, kao da se oslobodila

balasta i kao da je počela osjećati lakoću svojih misli. Po prvi put nakon mnogih mjeseci osjeti optimizam spram budućnosti. Možda je to otvor bunara o kojemu je toliko puta slušala. Napravi plan: otići će u *chureríju*, obilno će doručkovati, nazvat će svoju sestru, pogledati bez žurbe vozni red vlakova, napraviti popis neophodnih stvari za putovanje i naposljetku, potražiti mjesto svoga odredišta. Učini joj se da ulazi u zgradu od koje vidi jedino fasadu, ali koja ju privlači poput sirenskoga pjeva. Tada joj glavom prođe mračna misao. Sablasti su često dolazile i odlazile, i već je na to bila navikla. Ali ova je sablast bila stvarna.

Alberto, njezin muž, izlazio je iz lifta s kovčežićem u jednoj ruci i s mobilnim telefonom na uhu. Kad opazi Montse, nasmiješi joj se, ne prestajući telefonirati. Ona osjeti kako joj se urušava sav optimizam. Srce joj se ubrza. Oduvijek je sporo reagirala. Osjeti poriv da se okrene i vrati tamo odakle je došla, ali posrami se već i od same pomisli. Bilo je isuviše kasno. Morala je predvidjeti da bi se to moglo dogoditi. Alberto je sada išao prema njoj, pozdravljajući se s nekim na telefonu. S lica mu nije silazio potišteni osmijeh. Bio je besprijekorno odjeven, kao i obično. Poljubi posve neusiljeno Montse u obraz. Ona primi poljubac pokušavajući da on ne primijeti koliko je uznemirena. Željela je samo da se taj susret završi brzo da se može vratiti u svoje prijašnje stanje i osjećaj lakoće, zamišljanje otvora bunara. Ali Alberto nije primjećivao, ili nije želio primijetiti nelagodu kroz koju je Montse prolazila. Razmijeniše kurtoazne rečenice. Ona pokuša izdržati njegov pogled, ali nije joj bilo lako. Morala je priznati da je veliki zavodnik, iako je ona već poznavala sve njegove trikove. Kad ju Alberto upita što radi u upravi, Montse pokuša ispitati snagu onoga tko je još uvijek bio njezin muž.

- Upravo sam priopćila Kadrovskoj službi da podnosim zahtjev za slobodnom godinom.

Alberto se nije dao smesti. Uputi joj jedan od svojih najljepših osmijeha.

- Ma nemoj, Montse, to je doista velika vijest. Umorna si od posla?
- Naprotiv: isuviše sam odmorna. Potrebna su mi iskustva... koja će me obogatiti.
- Pa dobro. Možda je to dobra zamisao. Nemoj misliti da i meni to nije palo na pamet i više nego jedanput. Možda ću slijediti tvoj primjer. Odlaziš na putovanje?
 - Da, to mi je palo na pamet.
 - Izvansezonska putovanja su fantastična.

Montse osjeti tu rečenicu kao udarac u šiju. Smetalo joj je što misli isto kao i Alberto, što joj padaju na pamet iste zamisli, što joj potkrada misli, čak i rečenice. Bilo je to nešto što je on radio otkad su se upoznali. Tijekom mnogo vremena ona je čak mislila da Alberto toliko utječe na nju da je prestala biti gospodar vlastitih riječi. Naglo se pozdravi s njim, znajući da je na samome rubu da izgubi kontrolu, da se sruši. Alberto je bio poput zaslona koji joj je priječio da sagleda stvarnost.

Put liftom jako joj se odulji. Poče joj nedostajati zraka. Iziđe gotovo trčeći da udahne svježega zraka na ulici. Nosila je tablete u torbi, iako je oklijevala popiti ih zbog tog susreta. Osjećala je potrebu za povraćanjem. Nasloni se na auto. Unatoč hladnoći, znojila se. Nije voljela toga čovjeka; bila je sigurna. Mnogo puta posumnjala je je li ga ikada uopće i voljela. Ali ona sama stvorila je ovisnički odnos sa svojim mužem koji je prelazio granice ljubavi. Alberto je imao neobjašnjiv utjecaj na osobe koje su bile u njegovoj blizini. Imao je takav utjecaj na Montsine roditelje, na njezinu sestru Teresu. Isto je tako djelovao i na njihovu kći. A zacijelo i na ljubavnice koje su prošle kroz njegov krevet dok je ona tragala za nemogućim tumačenjima kad bi otkrila znakove prijevara. Nitko nije toliko utjecao na Montsin život kao njezin muž. Nitko njome nije toliko manipulirao niti joj naškodio poput njega.

Alberto je uvijek izgledao stariji nego što je zapravo bio. Montse ga je upoznala na prvoj godini fakulteta kad je Alberto bio stipendist na četvrtoj godini na odsjeku na kojemu je kao redovni sveučilišni profesor radio i liječnik Cambra. Njezin otac nikada nije dovodio učenike kući. Ali Alberto je bio drukčiji. Sa dvadeset i četiri godine govorio je poput kakva iskusnoga profesora sigurnog u ono što govori. Bio je zgodan, elegantan, pristojan i obrazovan. Osvojio je srce liječnika Cambre i njegove supruge. Čak su i Teresi sjajile oči kad bi se stipendist pojavio kod njih. Alberto je bio pažljiv prema svima, ali posebno s Montse. Bio je tako različit od Santiaga San Romána, da je sve što je u njemu vidjela služilo da zauvijek pokopa uspomenu na mrtvoga mladića. Vijest o Santiagovoj smrti bila je bolnija od povlačenja u samoću u Cadaquesu i tišine njezinih roditelja nakon pobačaja. Montse je ponovno započela studiranje na sveučilištu bez mogućnosti da se usredotoči na ono što radi. Odlučila je da neće priznati trudnoću svojim roditeljima sve dok joj to ne postane nemoguće skrivati. Nije joj bilo teško uskratiti Santiagu oprost koji je od nje pokušavao dobiti. Bila je toliko bijesna da nije baš znala što čini. U prosincu, kad su prestali pozivi, primiri se. Pomišljala je da će tijekom godine dok on bude u vojsci, zaboraviti na mladića. Ali njezina situacija se pogoršala u trenutku kad više nije mogla prikriti rast bokova, trbuha i grudi. Kad su se njezini roditelji uvjerili da je Montse u drugom stanju, kuća je zavijena u žalost zbog koje nije bilo dopušteno ni razmaknuti zavjese. Montse je plakala manje nego što je zamišljala. Više joj gotovo nije preostalo suza. Pod očevim pritiskom priznala je da je po ljeti upoznala jednoga mladića i da se zaljubila. Liječnik Cambra poželio je doznati više, ali ona nije popuštala. Zamišljala je svojega oca kako razgovara sa Santiagom San Románom i odmah bi se razboljela od same primisli. Nije željela prisilno vjenčanje: znala je da njezini roditelji ne bi nikada prihvatili mladića. Prije Božića, Montse se preselila u Cadaques da provede zimu i proljeće daleko od Barcelone. U njezinu društvu bila je sluškinja Mari Cruz. Bio je to najteži Božić u njezinu životu. Svi su je prisiljavali da se osjeća krivom, čak i sluškinja. Učenje je ostalo po strani. Liječnik je izmislio da je Montse na putovanju u Njemačkoj da opravda njezino izbivanje, a obiteljske laži poprimile su nečuvene razmjere.

Za to vrijeme zima na moru prolazila je sporo, monotono, s prevladavajućim osjećajem dosade. Obitelj je dolazila u Cadaques svakoga vikenda, ali Montse je

priželjkivala da dođe ponedjeljak da bude sama. Mislila je na Santiaga, u svojoj tišini. Sada se osjećala krivom što mu nije dala priliku da joj pruži objašnjenje. Ponekad je živjela u iluzijama razmišljajući da ju je nazvao kući, ali nitko nije donosio nikakve vijesti ni pisma.

Kad bi pokušala provjeriti je li ju nazvao u Barcelonu, Teresa nije željela ništa o tome znati. Činilo se da se i njezina sestra okrenula protiv nje.

U veljači je dobila kontrakcije i krvarenja. Njezin otac došao je iz Barcelone s nekim liječnikom od njegova povjerenja. Nakon dva dana Montse su morali operirati i dijete nije preživjelo. Sve je bilo jako bolno, ali ona osjeti olakšanje. Obitelj utonu u strogu šutnju. Montse je ostala u Cadaquesu do Velikoga tjedna. Kad se vratila, oporavljena iako dosta slaba, većina ljudi mislila je da se vratila iz Njemačke, sa studijskoga boravka na sveučilištu. Pokušala je ponovno se prihvatiti studija, ali jedva je uspjela položiti koji ispit u lipnju. Toga ljeta obitelj nije otputovala u Cadaques. Dok je Montse pokušavala pripremiti rujanske ispite, ostali su se kretali po kući kao da stražare da djevojčica uči, a da ju nitko ne smeta. Na svaki telefonski poziv bi se trgnula. Montse je učila iz straha, bezvoljno, bez ikakvih iluzija. Knjige i ilustracije u knjizi bile su poput nadgrobnih ploča koje su prijetile da će ju prignječiti. Ali toliko se bojala svojih roditelja da bi učinila bilo što da im udovolji. Malo pomalo Santiagova se slika izobličavala. Iz osjećaja nostalgije zapala bi u mržnju, iz mržnje u melankoliju, iz melankolije u očaj. Već je bila uvjerena da je mladić zaboravio na nju. Ponekad bi ga sanjala i probudila bi se u znoju, nervozna, preplašena. Neprestano bi pokušavala zamisliti što radi u nekom određenom trenutku. Takva bi je razmišljanja tjerala u još veću tjeskobu. Dok nije stigao listopad.

Alberto se pojavio s jeseni. Njegova je pojava bila lijek za tugu u kući. Čak bi se i karakter liječnika Cambre promijenio kad bi ih mladić posjetio. Imao je poseban talent da stekne naklonost drugih ljudi. I služavka Mari Cruz postala je još jednom žrtvom njegove zavodljivosti. Kad bi Alberto dolazio na objed, potrudila bi se u kuhinji, pripremila bi svoje najbolje recepte i postavljala najskupocjeniji pribor za jelo. Montse nije uspijevao tako lako osvojiti. Možda je i to bilo ono što je u Alberta probudilo zanimanje za djevojku. Ona je bila nepovjerljiva prema njegovoj pažnji, nije pokazivala zanimanje za ono što bi stipendist pričao, bila je rastresena u njegovu prisustvu. Uvijek kad bi mogla, tražila bi izlike da ode u svoju sobu. Takva ravnodušnost vrijeđala je Albertovo samoljublje. Zbog toga je možda postao opsjednut s Montse. Liječnik Cambra gledao je na to blagonaklono, ali najviše od svega brinuo se da Montse započne novu studijsku godinu, a da je ništa u tome ne ometa.

Krajem godine, Santiago San Román još uvijek se vrzmao po Montsinoj glavi i u njezinu srcu. Znala je da će se prije ili kasnije morati vratiti iz vojske u Barcelonu. Više nego jednom bila je u iskušenju da ode do kioska njegove majke, u Barceloneti, ali već i sama pomisao da bi Santiago to mogao doznati, izazivala bi joj veliki stid. Tijekom prva dva mjeseca godine 1976. Santiago i dalje nije davao znakove života. To je jako ohladilo Montsine osjećaje. Često bi ga uspoređivala s Albertom i tada bi shvatila da je bila slijepa više od godinu dana.

Trebalo joj je vremena, ali nije se mogla oduprijeti iskušenju da na koncu ipak ne posjeti kiosk Santiagove majke. Teškom mukom je donijela tu odluku. Nije bila sigurna što će reći. U posljednji tren izmisli izgovor: vratit će srebrni prsten koji joj je mladić poklonio. Ako je doista to bio bakin prsten, zacijelo će imati sentimentalnu vrijednost.

Od prvoga trenutka shvati da se nešto promijenilo. Vrata na kiosku bila su nova. Uđe, neodlučna. Iako primijeti neke promjene, ono što ju privede zbilji bilo je to što Santiagova majka nije bila za pultom. Umjesto nje stajao je tamo neki par koji je bio blizu pedesete: dobričine, podebeli. Montse se kolebala, ne znajući što reći.

- Tražim vlasnicu kioska.

Žena se uznemiri, misleći da joj pokušavaju nešto prodati.

- Ja sam vlasnica. Što želiš?
- Vidite, ja tražim jednu gospodu koja je držala ovaj kiosk prije... Pa dobro, prije.
 - Da, da. Culiverdeova kći. Bila je bolesna. Umrla je.

Montse pokuša suspregnuti iznenađenje. Nije s tim računala.

- A njezin sin? Imala je sina koji se zvao Santiago. Sigurno se vratio iz vojske prije mjesec ili dva. Bio je u Zaragozi. Vidite, zapravo mu moram vratiti nešto što pripada njegovoj obitelji.

Montse joj pokaže prsten na dlanu. Muškarac iziđe s druge strane pulta da bolje promotri djevojku. Uozbilji se. Neka mušterija uđe u kiosk.

- Zvao se Santiago? reče vlasnik kioska. Da, čini mi se da se tako zvao.
- Dogodila se nesreća umiješa se žena. Stradao je u jednoj nesreći u Sahari.
 - U Sahari?
 - Da, za vrijeme Zelenog marša. Je li tako, Agustin?

Agustin je bio mušterija koja je upravo ušla.

- O kome govorite? O Culiverdičinu sinu?
- Da. Evo ova se djevojka raspituje za njega.
- Jadni mladić. Stradao je u gužvi koju je nadigao Hasan prošle godine. Eksplodirala mu je granata, kako pričaju.
- Nije bila granata ispravi ga vlasnik kioska. Bio je to jedan tenk; pregazio ga je tenk.
 - Bila je granata. A pričaju i da je pisalo o tome u novinama.

- Pa dobro: granata, tenk, kao da ima neke razlike – otkloni problem žena. - Riječ je o tome da se ova djevojka raspituje o njemu.

Montse je sve to saslušala kao da govore izdaleka. Nije ništa osjetila. Ništa nije rekla. Ostade s ispruženom rukom, s prstenom na dlanu.

- Da vidim, kćeri, pusti da vidim.

Žena uze srebrni prsten i podigne ga do visine očiju. Pažljivo ga pregleda. Kad shvati da je bezvrijedan, osjeti razočaranje. Vrati ga Montse. Dok je djevojka izlazila, sve troje ostadoše se prepirati oko uzroka smrti Santiaga San Romána.

Tada Montse postade obazrivija prema Albertu. Međutim, trebalo joj je dvije godine da pristane izići s njim na večeru. Mladićeva karijera vrtoglavo je napredovala. Dobio je mjesto u bolnici u godinama kad većina liječnika još uvijek uči iz debelih priručnika da bi stekli uvjete da se prijave za radno mjesto u bolnici. Liječnik Cambra nije blagonaklono gledao na to da napusti sveučilište na kojem bi mogao izgraditi briljantnu budućnost. Ali pokušao je ne iskazivati javno svoje nezadovoljstvo. Taj će mladić nesumnjivo biti sjajan u bilo kojem području.

Ayach Bachir pozvoni na portafon i Montserrat Cambra smjesta ga pusti da ude. Arapin stiže s osmijehom na licu. Pruži joj ruku kao i uvijek, pomalo mlohavu i iskošenu. Kao da je riječ o kakvu ritualu koji joj pričinja zadovoljstvo, Montse ga upita za posao, za obitelj, za Fatmu, za bebu, za automobil, za kvar frižidera. Ayach joj također uputi pitanja smiješeći se pri svakom odgovoru. Zapravo, prošlo je tek dva dana od njihova posljednjega susreta. Montse mu ponudi čaj iz vrećice, ali Ayach radije poželi kavu.

- Tražio sam te u bolnici reče Arapin. Mislio sam da si dežurna, ali rekli su mi da nećeš dolaziti na posao sljedećih dana.
 - Narednih mjeseci, Ayach. Tražila sam slobodnu godinu.

Liječnica Cambra nastavi pripravljati kavu dok je Ayach razgovarao o svakodnevnim stvarima. Bila je sigurna da je čovjek došao da joj priopći nešto važno. Ali dobro je znala da mu se ne žuri: prvo je morao primiti znakove pažnje od domaćice, popiti kavu, popušiti cigaretu. Nakon toga će reći što mora reći. Takvo ju je ponašanje istovremeno i zabavljalo i ljutilo; ali dobro se privikla na taj običaj.

- Moram ti nešto važno priopćiti - reče naposljetku Ayach.

Montse nije preostalo drugo nego da se nasmije. Gledajući taj prizor shvati zašto je negdje pročitala kako je među Arapima iz bivše španjolske kolonije Sahare indeks infarkta i angina tako nevjerojatno nizak.

- Slušam te. Što je tako hitno?
- Vidiš: za pet dana avion kreće iz Barcelone u Tindouf. Ako želiš, mogu ti rezervirati jedno mjesto. Ima još tri slobodna.

Montse se strese u naslonjaču. Još jednom sudbina ju je stavljala na kušnju. -U Tindouf? Ja?

- Da. Tindouf je siguran grad. Jako je daleko od Alžira. Tamo nema terorizma. Za sat vremena možeš biti u taborištima u Sahari.

Montse ostade paralizirana. Prvi put nakon mnogo vremena oči joj postadoše staklaste. Nije bila sigurna ni u što. Ayach Bachir je imao razumijevanja za njezinu šutnju. Pogleda ju ravno u oči. Naposljetku se Montse nasmiješi.

- Misliš ozbiljno ovo što si upravo rekao?
- Naravno; ne bih došao u tvoju kuću da se s tobom našalim. Što kažeš?
- Ne znam što bih ti rekla.
- Imaš li urednu putovnicu?
- Da.
- U tom slučaju na tebi je odluka. Ja samo trebam tvoje podatke za vizu. Ništa drugo.

Montse osjeti kako joj se tlo miče pod stolicom. Ustade i iziđe iz sobe. Vrati se s putovnicom u ruci. Sad je bila uznemirena. Doista, još nije istekla. Ostavi ju na stolu, zatim spremi u džep. Ayach Bachir se smiješio, pokušavajući da ne ispadne neučtiv.

- Ako se odlučiš, sutra ću razgovarati sa svojim ocem. On mora otputovati u Libiju za tri dana. Pitanja politike. Ali poslat će nekoga da te pokupi. Moja ti sestra može ponuditi svoju *jaimu*. Skromna je, iako će biti jako ponosna da ugosti nekoga poput tebe.
 - Nisam sigurna, Ayach. Ne znam što bih rekla.
- Yusufu će biti drago da te vidi. Sigurno nije mogao zaboraviti ženu poput tebe. Ili moram reći kako će Santiagu biti drago da te vidi?
 - Zlatan si, Ayach. Ali već i sama pomisao na to izaziva u meni paniku.
 - Strah te je da te se ne sjeti?
- Ne, naravno da ne. On me se ne sjeća, sigurna sam. Ili me se sjeća? Ne znam... Dopusti da razmislim.

Arapin se posluži s još malo kave. Pokuša ju ne prisiljavati da donese neku ishitrenu odluku; ali kad ga je Montse upitala, bio je iskren.

- A što bi ti učinio na mojem mjestu, Ayach?
- Ja bih otišao. Ako Bog želi da ga nađeš, naći ćeš ga čak i ako ostaneš ovdje i sakriješ se u najskrovitiji zakutak na Zemlji. A ako On ne želi...

Montse izvadi putovnicu i potraži papir i kemijsku olovku u ladici.

- Koji su ti podaci neophodni za vizu?

U PODNE se podigao snažan vjetar koji trese *jaime* i iskušava njihovu jačinu. Pijesak se uvlači kroz sve pukotine. Montse je iznenađena preobrazbom krajolika. Psi bijesno laju, kao poludjeli zbog vjetra. Provela je cijelo jutro u kuhinji, pomažući Laylinoj teti. Kad iziđe, mora si pokriti lice maramom i zatvoriti oči. Pijesak se ponekad uvlači kroz odjeću, ulazi u nosnice, u uši. Iako drži usta zatvorena, osjeća pijesak na nepcu i među zubima.§

Nakon jela, jaima se ispuni susjedama koje dolaze pogledati sapunicu. Montse ne želi propustiti predstavu. Stane iza svih njih i ne želi propustiti ni jednu reakciju Arapkinja. Layla spava usred meteža, ležeći u fetusnom položaju, lica prekrivena melfom. Montse se taj prizor čini izvanredno lijepim. Iznenada utihne vjetar i njezinu pozornost snažno privuče tišina koja vlada vani. Ponovno se na ulici čuje glasanje životinja. Malo pomalo svladava ju težak san. Primjećuje kako su joj noge omlitavile, a vjeđe jako otežale. Čini joj se da čuje glas svoje kćeri Terese. Čuje ju izdaleka, kao da je u drugoj sobi. Zna da nije ništa drugo do plod njezine mašte. Uspomena na nju sada ju ne boli kao nekada. Teresi bi se svidjelo da upozna to mjesto. Razmišlja neodređeno što joj je sve nedostajalo da upozna svoju kći. Zvuk televizora zaokupi joj misli. Čuje jako daleki zvižduk. To je neka pučka pjesmica. Ne prepoznaje ju u potpunosti, ali čula ju je mnogo puta. Ta melodija sastavni je dio njezine adolescencije. I ne primjećujući, budi se iz letargije. Sad se preplaši. Zvižduk ne pripada njezinu polusnu. Doista ga čuje. Ne dolazi s televizora. Netko zviždi na ulici. Pokušava prepoznati tu melodiju. To je pasodoble: sigurna je. Kad prepozna refren, srce joj poskoči. Žene nisu primijetile zvižduk. Zaokupljene su alžirskim programom. Layla spava odsutna.

Montse ustaje i izlazi iz *jaime*. Nitko ne primjećuje. Vani nema nikoga. Nema ni vjetra. Ne čuje se zviždanje. U zraku još uvijek lebde čestice prašine kao da su oblaci ili suha magla. Nebo je oblačno. Vrućina je suha i zagušljiva. Montse ne može razumjeti zašto je odjednom nervozna. Ne uspijeva se primiriti na jednome mjestu. Odluči se prošetati. U daljini, na jednoj maloj uzvisini, nazire se škola za invalide. Odluči do tamo prošetati. Prvi put kad je vidjela Bir Lehlu bilo je to odozgo, pogled joj se učinio jako lijepim.

Šeta pogleda uprta u tlo, jako usredotočena na svoja stopala. Stoga ne primjećuje da je malo podalje sagnut neki čovjek, okrenut njoj leđima. Kad ga ugleda, zaustavi se. Razmišlja da li da se približi ili prođe pokraj. Pomisli da možda moli. Ali odjednom čovjek se uspravi i Montse se preplaši. Drži skupljenu *derrahu* držeći je u ruci u visini struka. Arapin ju nije vidio. Bijela koža njegove stražnjice kontrastira s tamnom bojom ljudi njegove rase. Posrami se da bi ju taj čovjek mogao tamo otkriti, kako ga promatra. Kad odluči krenuti, već je kasno: čovjek ju je vidio i korača prema njoj. Zaustavi se na pet metara.

- Musso mussano? Musso mussano?

Odmah ga prepozna i smiri se. To je Demon. Sad joj se ne čini tako starim. Opaljen je suncem i usne su mu prepune plikova.

- Le bes, Le bes - uzvrati mu Montse. - Dobro sam.

Kad ju Arapin čuje, širom otvori oči. Nosi uvrnutu *derrahu* kao da je kakva spavaćica.

- Španjolka? pita sa snažnim naglaskom ljudi iz španjolske Sahare.
- Da, Španjolka.
- Ja mnogo prijatelja. Mnogi Španjolci.

Gledajući ga sada, Montse se čini bezazlenim. Da nije izraza njegovih očiju, ne bi uopće sumnjala u krotkost toga čovjeka. Arapin joj govori nešto na *hasaníji*. Čini se da recitira stihove. Montse ga prekine da ga upita kako se zove.

- Ne sjećam se. Zaboravljam stvari. Jako zgodne Španjolke.

Montse mu se smiješi. Boji se da će uvrijediti toga čovjeka ako mu okrene leda. Arapin nespretno zadigne derrahu. Montse misli da samo želi pokazati svoju nagost: osjeća nelagodu. Međutim, nije u pravu. Arapin traži nešto u džepu i zatim se približi strankinji. Pruža joj kamen u ruci. Montse ga uzme. Tada primijeti da mu nedostaje ruka. Vidi kako mu iz *derrahe* viri batrljak gotovo u visini lakta. Pokušava ga ne gledati u oči. Montse drži u ruci jako lijepi kamen. To je pustinjska ruža.

- Za Španjolku kaže muškarac.
- Shu-crán zahvaljuje Montse. Jako je lijepa.
- Španjolke lijepe.

Arapin je gleda izgubljenim pogledom. Montse primijeti da ne gleda u nju. Muškarčeve su misli na drugome mjestu. Na trenutak se osjeti nesigurno. Drži pustinjsku ružu objema rukama.

- Jako je lijepa - kaže pomalo usiljeno.

Arapin se okrene i ode bez riječi. Sad ga može promotriti. Nemoguće joj je odrediti koliko mu je godina. Pokušava zamisliti koliko mora da je teško za mentalnoga bolesnika preživjeti u tako neprijateljskom ambijentu. Još uvijek joj je u mislima slika batrljka kako izviruje ispod odjeće. Montse gleda poklon koji joj je ostavio taj neznanac. Nastavlja hodati u smjeru škole.

I tada, kao da je još uvijek uronjena u san, ponovno začuje zviždanje koje je maloprije čula u *jaimi*. Ali sada ga čuje jasno. Gleda oko sebe i ne vidi nikoga. Usprkos vrućini, osjeća drhtavicu koja joj trese tijelo. Ta prastara melodija, nespretno zviždana, prenosi ju u jednu kolovošku noć, prije mnogo godina: na trg prepun ljudi, s grupom koja svira na željeznom podiju, pokraj tamnih i lijepih očiju koje ju ne prestaju gledati. Najljepšim od svih mogućih pogleda.

Rječnik

A jamdu lih-llah (ar.) - hvala Bogu

Asmahlim (ar.) - oprosti ili dozvoli mi

Charnego (šp.) - emigrant u Kataloniji koji potječe iz regije koja nije iz te španjolske pokrajine

Chilaba (šp.) - duga muslimanska halja, nalik tunici s kapuljačom

Churrería (šp.) - mjesto gdje se prže i prodaju duguljasti uštipci zvani "churros"

Daira (ar.) - kuća, stan, naselje, rodna gruda, otadžbina, domovina

Eskifak? (ar.) - kako si?

Esmak? (ar.) - kako se zoveš?

Fahem (ar.) - razumiješ ili razumiješ li ili ja razumijem

Hammada (ar.) - stjenovita visoravan

Hasanía (ar.) - arapski dijalekt koji se govori u Zapadnoj Sahari

Ins'Aláh (ar.) - Ako Bog da

Jaif (ar.) - plašiš li se ili plašim se, ovisno o osobnoj zamjenici

Melfa (ar.) - iz konteksta se vidi da je riječ o nekoj vrsti čadora.

Shu-crán (ar.) - hvala

Menfadlak (ar.) - ako dozvoliš, molim te!

Yak-labéss i Yak-biher; Baracalá (ar.) - kako si?, kakvog si zdravlja?, jesi li dobro?

O AUTORU

Luis LEANTE (Caravaca de la Cruz, Murcia, 1963.) diplomirao je klasičnu filologiju na Sveučilištu u Murciji. Od 1992.. živi u Alicanteu, gdje predaje latinski. Svestrani

mu je književni rad donio niz priznanja za pjesništvo i pripovjednu prozu. Leante piše i filmske scenarije, a nekoliko mu je djela dobilo filmske inačice.